

Svenskt, finskt och ryskt
Nationens, språkets och historiens
dimensioner hos E.G. Ehrström 1808–1835

Johanna Wassholm

Svenskt, finskt och ryskt

**Svenskt, finskt och ryskt
Nationens, språkets och historiens
dimensioner hos E.G. Ehrström 1808–1835**

Johanna Wassholm

Förord

Då professor Max Engman en dag för många år sedan ringde och erbjöd mig ett ämne för en doktorsavhandling hade jag redan i några år varit borta från universitetsvärlden. Utan det samtalet skulle jag knappast i dag stå som författare till den här avhandlingen. Jag tackar min handledare Max för den möjlighet jag fick och framför allt för att det ämne han gav mig genuint har intresserat mig under alla år. Jag är glad över att kunna avsluta avhandlingsprojektet, men problematiken kring språk, nation och identitet engagerar mig också framöver.

Den process Max med sitt samtal inledde, avslutade docent Kristiina Kalleinen och professor Petri Karonen. Som avhandlingens förgranskare bidrog de med både kritiska och nyttiga kommentarer. Framför allt bekräftade de dock att arbetet börjar bli färdigt, vilket jag tackar dem för.

Mellan början och slutet finns många som förtjänar ett tack. Ämnet historia vid Åbo Akademi har erbjudit den optimala fysiska miljön för avhandlingsarbetet och ämnets kolleger och studenter en inspirerande intellektuell miljö som saknar motstycke. Den historiska fråga som den här tankesmedjan inte kan besvara med ett utförligt och mer eller mindre välformulerat svar har ännu inte ställts. Professor Holger Weiss, FD Ann-Catrin Östman och FD Joachim Mickwitz har läst delar av mitt manuskript och bidragit med värdefulla kommentarer. Jag riktar ett särskilt tack till FD Laura Hollsten som i de mest kritiska av situationer alltid utstrålar engagemang och empati – och dessutom löser problemen.

Åren 2003–06 hade jag en forskartjänst i den mångvetenskapliga forskarskolan *Identitet – genesis, manifestation, metamorfos*. Forskarskolan erbjöd förutom den uppenbara finansiella fördelen en fruktbar miljö att utveckla de teoretiska resonemangen i. Jag tackar kollegerna vid Jyväskyläs universitet och Åbo Akademi för givande diskussioner i anledning av den ”identitetskris” som förenade oss alla – de intensiva seminariernas sociala sida uppfyllde en uppenbar terapeutisk funktion. Jag tackar också forskarskolans ledningsgrupp, särskilt professor Anna-Maria Åström som alltid har uppvisat ett ämnesgränserna överskridande intresse för mitt avhandlingsarbete.

Arbetsstipendier beviljade av följande fonder och stiftelser har gjort det möjligt att slutföra avhandlingen: Ingrid, Margit och Henrik Höjers

donationsfond II, Ragnar, Ester, Rolf och Margareta Bergboms fond och Nämnden för historieforskning vid Svenska Litteratursällskapet i Finland, Waldemar von Frenckells stiftelse, Oskar Öflunds stiftelse och Åbo Akademi. Bidrag för arkivstudier, konferensresor och kurser har därtill beviljats av Vera och Greta Oldbergs stiftelse, Kulturfonden för Sverige och Finland, Åbo Akademis jubileumsfond 1968, Historiatieteiden tutkijakoulu samt A.J. Sjögrenin seura r.y.

Jag riktar ett stort tack till FM Maren Jonasson och FL Jennica Thylin som under en pressad tidtabell tog sig tid att korrekturläsa det slutliga manuskriptet. Med beaktande av deras ofelbara språkliga kompetens är alla fel som återstår självskrivet mina egna.

Avhandlingen tillägnar jag alla dem som känner sig hemma i det ambulande "kaffebordet". Många stora personligheter har under åren med goda och dåliga idéer bidragit till roliga och kreativa stunder. Av dem som det senaste året på nära håll har tvingats följa med min ofta desperata kamp mot tiden tackar jag särskilt Maren för att hon alltid har funnits där, Jennica för ironin, Stefan för harmonin, Anna för sympatin och Ann-Catrin för att hon tror att vi alla är genier. Er vänskap betyder mycket för mig.

Åbo den 1 januari 2008

Johanna Wassholm

Innehåll

I	INTRODUKTION	1
	INLEDNING	2
	PROBLEMSTÄLLNINGAR OCH SYFTE.....	2
	E.G. EHRSTRÖM (1791–1835)	6
	TEORETISK REFERENSRAM.....	9
	METOD.....	18
	FORSKNINGSLÄGE	22
	KÄLLOR.....	29
II	NATIONEN: POLITIK ELLER KULTUR?	37
	POLITIK OCH KULTUR: FINLAND SOM BLANDFORM.....	38
	ROMANTIKENS ORGANISKA NATION	41
	<i>Natur och folk i den tidiga romantiken</i>	47
	<i>En medfödd svensket</i>	56
	<i>Söndring och enhet: romantikens finska nation</i>	62
	<i>Den ryska nationen</i>	74
	DEN POLITISKA NATIONEN I DET RYSKA RIKET	84
	<i>Rysk undersåte: inklusion i det ryska riket</i>	85
	<i>Finsk medborgare: särställning i det ryska riket</i>	91
	<i>Finländare: tillhörigheten i en rysk kontext</i>	98
	<i>Vilket är fäderneslandet?</i>	113
III	SPRÅKET I NATIONEN	119
	SPRÅKETS FUNKTIONER: KOMMUNIKATION ELLER IDENTITET?.....	120
	SPRÅK SOM IDENTITET: NATIONALSPRÅKETS (R)ENHET	124
	<i>Det problematiserade finska nationalspråket</i>	129
	<i>Det tyska hotet mot de svenska och finska modersmålen</i>	142
	<i>Modersmål, nationalkänsla och karaktär</i>	155
	KOMMUNIKATION OCH POLITIK: DE MÅNGA SPRÅKENS FINLAND.....	164
	<i>Blandspråkighet och mångspråkighet: hot och möjlighet</i>	167
	<i>Ryskan som politisk och nationell nödvändighet</i>	173
	<i>Vetenksapliga motiv och språkliga hierarkier</i>	183
	<i>Ett professionellt och personligt nederlag</i>	190

IV	NATIONEN I HISTORIEN.....	198
	DET FÖRFLUTNA I NATIONEN.....	199
	EHRSTRÖM OCH HISTORIEFORSKNINGEN.....	202
	SVENSKA KUNGAR, KRIG OCH HJÄLTAR ÅR 1812	212
	EN ”HERRLIG FINSK FORNTID”.....	226
	FÖRSVENSKNING OCH UPPLYSNING: SVENSK HISTORIA EFTER 1809	231
V	SLUTDISKUSSION OCH KONKLUSIONER	242
	SAMMANFATTNING.....	243
	IDENTIFIKATIONENS INDIVIDUELLA DIMENSION	244
	IDENTIFIKATIONENS SAMHÄLLELIGA DIMENSION	248
	DE NATIONELLA IDENTITETERNA I HISTORIESKRIVNINGEN	249
	SUMMARY	253
	KÄLLOR OCH LITTERATUR.....	257

I   **Introduktion**

Inledning

Jag är Svensk till Nation, ehuru nu Rysk Undersåte från Nya Finland (E.G. Ehrström 1812)

I detta citat beskriver Åbostudenten Eric Gustaf Ehrström sin nationella tillhörighet i Ryssland år 1812. Hans beskrivning innehåller samma tre komponenter – svenskt, finskt och ryskt – som ingår i det kända axiomet ”svenskar är vi inte längre, ryssar vill vi inte bli, låt oss alltså vara finnar”. En närmare analys visar ändå att det finns en avgörande skillnad mellan de två uttalandena. Det sistnämnda exkluderar det svenska och det ryska elementet och lämnar ensamt kvar det finska. Ehrströms uttalande inkluderar däremot svenskt, finskt och ryskt om varandra, utan att han problematiserar detta. I andra sammanhang hävdar Ehrström dock att alla Finlands invånare nu måste känna sig som finnar och beskriver det finska språket som nationalspråk och som alla finnars modersmål. I det mångspråkiga S:t Petersburg däremot ser han som sin uppgift att försvara det svenska modersmålet mot det hot som han anser att tyskan utgör mot det, och som lektor i ryska i Åbo hävdar han att kunskaper i ryska är en nationalnödvändighet i Finland. I början av 1810-talet hyllar han den svenske krigarkungen Karl XII som sin hjälte, medan han på 1820-talet lyfter fram den skadliga försvenskning som det främmande svenska väldet hade utsatt den finska nationen för. Dessa korta exempel får här belysa utgångspunkten för denna avhandling. Kanhända är de nationella identiteterna inte så stabila och enhetliga som allmänhetens medvetande tenderar att uppfatta dem som. Och om så är fallet, hur kan detta förklaras?

Problemställningar och syfte

Denna avhandlings övergripande problemställning kan sammanfattas i frågan hur E.G. Ehrström förhöll sig till olika dimensioner av finskt, svenskt och ryskt under tidsperioden

1808–1835. Teoretiskt utgår frågeställningen från de senaste femton årens diskussion om identiteter, som kommer att behandlas närmare nedan i kapitlet om avhandlingens teoretiska referensram. Här nöjer jag mig därför med att konstatera att det under de senaste årtiondena på det teoretiska planet har skett en förskjutning i synen på identiteter. Där de tidigare uppfattades som relativt stabila och oföränderliga, ser man dem numera i högre grad som konstruktioner som ständigt omförhandlas och förändras i individens eller gruppens interaktion med omgivningen. Då jag i den övergripande problemställningen är intresserad av vilka dimensioner av svenskt, finskt och ryskt som kan iakttas hos Ehrström, avser jag i huvudsak sådana ställningstaganden som kan kopplas till det som jag i en vid mening väljer att kalla ”det nationella”. Nationella identiteter behandlas ofta som enhetliga, men analytiskt kan man inom ”det nationella” urskilja flera olika aspekter som beroende på kontext kan betonas olika. Till de centrala aspekter som ofta lyfts fram i den teoretiska litteraturen hör exempelvis förhållandet mellan nationens kulturella respektive politiska dimension, språkets betydelse för nationen och historiens betydelse för nationen.

Den kulturella och den politiska nationen, språket och historien bildar också stommen i avhandlingens disposition. I de underordnade frågeställningarna ställer jag frågan hur Ehrström förhöll sig till svenskt, finskt och ryskt utifrån dessa tre aspekter av ”det nationella”. I det första huvudkapitlet analyserar jag alltså hur Ehrström förhöll sig till den politiska respektive den kulturella nationen, i det andra hur han förhöll sig till språket och nationen och i det tredje hur han förhöll sig till nationen och historien. Respektive huvudkapitel inleds med en kortare teoretisk översikt, varför jag inte går närmare in på teorin i denna inledning. Det finns flera orsaker till att det är intressant att analysera just Ehrströms nationella, språkliga och historiska identifikationer under det finska storfurstendömet's första årtionden. För det första kan det tidiga 1800-talet på ett allmäneuropeiskt plan betraktas både som en politisk och en filosofisk brytpunkt, och tider av förändring tenderar att påverka såväl individers som grupper's identifikationer i högre grad än mera stabila epoker. Filosofiskt var tiden en brytpunkt genom att 1700-talets upplysta och rationella ideal hade börjat utmanas av

romantikens mera känslomässigt betingade ideal. Geopolitiskt resulterade Napoleonkrigen å sin sida i att flera nya gränser drogs upp mellan stater, folk och språkgrupper. Till de regioner som påverkades hörde inte minst Finland, vars förvandling till ryskt storfurstendöme år 1809 var en direkt följd av Napoleonkrigen.

Finlands förvandling från svensk riksdel till ryskt storfurstendöme innebar i sig en utmaning för såväl nationella, språkliga som historiska identifikationer. Eftersom det inte fanns något givet svar på frågan vad storfurstendömet och dess invånare blev år 1809, blev det nödvändigt att ställa frågan vilken vikt olika aspekter av svenskt, finskt respektive ryskt skulle tillskrivas. Skulle man definiera Finland som en politisk nation eller som kulturell nation? På vilket språk skulle man kommunicera med de ryska myndigheterna och hur skulle det språkligt delade storfurstendömet betraktas utifrån romantikens ideal om den språkligt enhetliga nationen? Var Finlands historia densamma som Sveriges historia – eller hade Finland någon historia alls? Frågorna var många, även om de inte alla gånger ställdes explicit. Man ska förvisso inte utgå från att samtliga invånare i storfurstendömet skulle ha upplevt ett behov av att ta ställning till frågor med anknytning till nation, språk och historia. För en del personer blev detta ändå av olika orsaker nödvändigt, och bland dessa personer återfinns Ehrström. Under sin livstid kom han att befinna sig i ovanligt många situationer och roller där han tvingades ta ställning till eller reflektera över hur den finska nationen skulle definieras. Hans nationella, språkliga och historiska identifikationer är intressanta att analysera uttryckligen därför att en del av de olika situationer han befinner sig i och en del av de roller han uppträder i kan förefalla oförenliga eller direkt motsägelsefulla.

Utgående från frågeställningarna är det ena av avhandlingens två huvudsyften att dra generella slutsatser om vilka faktorer som kan bidra till att individen i olika situationer och kontexter ger uttryck för olika dimensioner av ”det nationella”. Det övergripande huvudsyftet nås genom det mera specifika syftet som är att analysera hur Ehrström utgår från de tre teoretiska dimensionerna av ”det nationella” i olika kontexter och roller förhåll sig till finskt, svenskt och ryskt. Genom detta vill jag relatera undersökningens resultat till de sätt på vilka man i

---

tidigare forskning har beskrivit vad det blev av Finlands invånare efter 1809. Syftet är inte så mycket att omkullkasta eller falsifiera den tidigare forskningens resultat, som att utifrån de teoretiska utgångspunkterna nyansera och fördjupa uppfattningarna om de mekanismer som påverkar individens nationella identifikation. Omvänt vill jag poängtera att avhandlingens syfte inte är att presentera *en* sammanhållen bild av en kollektiv finsk nationell identitet. Eftersom jag i den empiriska analysen fokuserar på en individ, E.G. Ehrström, är det uttryckligen de individuella förutsättningarna för nationell, språklig och historisk identifikation som är centrala.

I det följande diskuterar jag avhandlingens teoretiska referensram, metodologiska frågor, forskningsläge och källor. För att läsaren bättre ska kunna ta ställning till hur de teoretiska och metodologiska frågorna förhåller sig till den individ jag undersöker, presenterar jag dock inledningsvis kort de centrala brytpunkterna i E.G. Ehrströms liv. Den kronologiska översikten är också ägnad att underlätta läsningen av själva avhandlingen, som följer en i huvudsak tematisk disposition.

E.G. Ehrström (1791–1835)

Eric Gustaf Ehrström föddes den 29 maj år 1791 i Pedersöre storsocken i Österbotten, närmare bestämt på ön Larsmo där hans far sedan år 1787 var kaplan. Han var äldst i en syskonskara på åtta barn till Anna Maria Reinius och Anders Ehrström. Fadern Anders Ehrström härstammade från en bondesläkt i Närpes och han var den förste i släkten som gick den lärda vägen. I sin ungdom studerade han för Carl von Linné i Uppsala, och man kan anta att barnens uppväxtmiljö präglades av en upplyst svensk 1700-talsanda. Modern Anna Maria Reinius kom från den österbottniska prästsläkten Rein(ius).¹ Anders Ehrström undervisade barnen i hemmet. Trots att kaplanslönen var anspråkslös och barnen var många prioriterades utbildning högt i familjen och Eric Gustaf fick inleda studier vid akademien i Åbo år 1807. Han studerade i huvudsak filosofi, litteratur och naturalhistoria.² Sommaren 1808 då finska kriget pågick i Österbotten, befann sig Ehrström som hemlärare hos köpmansfamiljen Lundmark i Jakobstad. I slutet av juni erbjöds han en tjänst som regementskommissarie i Savolax regemente, en möjlighet som han tog vara på. En sviktande hälsa och en problematisk relation till förmannen Gustaf Adolf Tigerstedt fick honom dock att lämna posten redan efter omkring tre månader.

Efter kriget återupptog Ehrström sina studier och från det tidiga 1810-talet kan man nämna två händelser som är relevanta

---

¹ Närmare om Ehrströms barndoms- och ungdomsår se: Johanna Wassholm, 'Eric Gustaf Ehrström', Eric Gustaf Ehrström, *Minnen af en resa. Junii och Julii Månader År 1811* (Helsingfors 2006), s. 163–170. De uppgifter som berör Ehrströms uppväxt grundar sig på en minnesskrift som Ehrström och brodern Anders Mauritz författade då deras far avled år 1822: Anders Mauritz Ehrström & Eric Gustaf Ehrström, *Tacksägelse och personalier efter Kapellanen i Kronoby Moderkyrko-Församling*, Anders Ehrström (Åbo 1822). Släkten Rein(ius) med dottersläkterna Ehrström, Astrenius, Birling och Hällström härstammade i Kyrödalen och intog på 1700-talet en central ställning bland Österbottens prästsläkter. Se Sven-Erik Åström, *Ständssamhälle och universitet. Universitetsbesöken som socialt fenomen i Österbotten 1722–1808* (Helsingfors 1950), s. 76.

² Enligt matrikeln skrevs Eric Gustaf Ehrström in vid universitetet i Åbo den 4.2.1807 och som medlem av Österbottniska nationen den 12.2.1807. Se även Ehrström & Ehrström, *Tacksägelse och personalier*, s. 33–35.

för denna undersökning. Sommaren 1811 reste Ehrström till Tavastland med familjen Krogius, i vilken han arbetade som hemlärare. Fredrik Wilhelm Krogius var ledamot i regeringskanseljen för storfurstendömet Finland och tillbringade med sin familj sommaren hos sin syster Johanna Charlotta som var gift med kyrkoherden i Hauho, Ivar Wallenius. Mindre än ett år senare, våren 1812, sändes Ehrström tillsammans med C.G. Ottelin för att studera vid universitetet i Moskva. De var de första kronostipendiaterna från akademien i Åbo i Moskva. Deras huvudsakliga uppdrag var att lära sig ryska för att återvända till Finland och skriva läromedel i ryska språket för Finlands skolor. Vistelsen avbröts i förtid av det fransk-ryska kriget som bröt ut sommaren 1812. Ehrström och Ottelin tvingades att tillsammans med hela universitetet fly från Moskva till Nizjnij Novgorod, varifrån de efter några månader kunde återvända till Finland sommaren 1813. Efter återkomsten tog de itu med sitt uppdrag att författa läromedel. Grammatiken *Rysk språklära för begynnare* publicerades år 1814.

År 1815 avlade Ehrström magistersexamen med avhandlingen *Öfversigt af ryska språkets bildning* och efter ytterligare en avhandling *pro venia docendi* med titeln *Tractatum Pacis Cardisensis* år 1816 utnämndes han till den första docenten i ryska språket och historien vid akademien i Åbo. Samma år tillträdde han tjänsten som lektor i ryska vid akademien i Åbo och ingick äktenskap med Lovisa Ulrika Ahlstedt, som i snabb följd födde paret sju barn. Vid sidan av sin tjänst som lektor i ryska var Ehrström involverad i många andra verksamheter med anknytning till det ryska språket. Bland annat fortsatte han läromedelsarbetet och publicerade år 1818 övningsboken *Grammatikaliskt-praktiska öfningar i ryska språket* och tillsammans med Ottelin 1821–22 krestomatin *Rysk läsebok med ordtolkning*. Därtill arbetade han som tolk, översättare och lärare i ryska samt med ett svenskt-ryskt lexikon som dock aldrig publicerades. Som språkinsresserad akademiker ingick Ehrström därtill i den grupp unga intellektuella som har blivit känd under namnet Åboromantikerna. Dessa ägnade sig i den romantiska filosofins anda åt kulturell och litterär verksamhet. Som romantiker publicerade Ehrström i tidskrifterna *Mnemosyne* och *Åbo Morgonblad* ett antal

tidningsartiklar som berörde förhållandet mellan språk och nation.

Efter åtta år som lektor i ryska lämnade Ehrström år 1824 den akademiska världen och lät prästviga sig. Efter bara omkring ett år som kyrkoherde i Tenala församling i västra Nyland erbjöds han tjänsten som kyrkoherde i S:t Katarina svenska församling i S:t Petersburg. Efter noggrant övervägande antog han erbjudandet och anlände i slutet av år 1825 till staden åtföljd av sju barn, modern Anna Maria, äldsta systemn Beata Maria samt yngste brodern Otto Wilhelm. Hustrun Lovisa Ulrika var vid denna tid gravid och anlände till S:t Petersburg först efter att ha nedkommit med sonen Alexander Otto.³ Som kyrkoherde i S:t Petersburg inledde Ehrström en aktiv och mångsidig verksamhet. Han strävade bland annat efter att förbättra folkbokföringen för att därigenom effektivisera administrationen. Därtill inrättade han ett bibliotek, deltog i utarbetandet av en ny psalmbok samt fungerade som direktor för församlingens skola.⁴ Samtidigt präglades hans liv av en sjukdom som tidvis tvingade honom att lämna S:t Petersburg och tjänsten för rehabilitering. Sjukdomen förvärrade också de ekonomiska bekymmer som var ett ständigt återkommande tema i storfamiljen. År 1831 avled Ehrströms första hustru Ulrika Lovisa och lämnade honom med sju minderåriga barn. Efter att ha gift om sig med Fredrika Schulman år 1832 och med henne fått ytterligare en dotter, avled Ehrström själv i tyfus den 13 april 1835. Han var då 43 år gammal.⁵

---

³ Ehrström efterträdde kyrkoherde Carl Tawast som avled i augusti 1825. Valprocessen kan följas med hjälp av bland annat i följande dokument i församlingens arkiv: Kyrkokonventets protokoll 23.8.1825 (s. 325–327); 2.9.1825 (s. 329–330); 16.11.1825 (s. 343–344); Kyrkokonventet till Ehrström 2.9.1825; Ehrström till kyrkokonventet 24.9.1825; 6.10.1825; 21.10.1825, S:t Katarina församling, SRA. E.G. Ehrström till Anna Maria Ehrström 6.1.1826, Släkten Borenus, RA.

⁴ Allmänt om Ehrströms verksamhet som kyrkoherde, se Bengt Jangfeldt, *Svenska någar till S:t Petersburg. Kapitel ur historien om svenskarna vid Nevans stränder* (Trelleborg 1998), s. 75–84.

⁵ Kyrkorådets protokoll 16.4.1835, S:t Katarina församling, SRA.

Teoretisk referensram

Avhandlingens teoretiska referensram har i vid mening en koppling till de diskussioner som under de senaste årtiondena har förts om begreppet identitet. Specifikt handlar diskussionen om den klyfta som har uppstått mellan hur begreppet identitet används i vardagsspråket och hur det tolkas på det teoretiska planet. I vardagsspråket är begreppet identitet i dag så väletablerat att det sällan problematiseras. Det kan i själva verket vara svårt att föreställa sig ett lämpligt alternativ som kunde ersätta ordet. I den teoretiska litteraturen har begreppet identitet däremot under de senaste femton åren problematiserats och kritiserats. Kritiken har resulterat i att man på många håll har ifrågasatt begreppets användbarhet som analytiskt verktyg inom forskningen. Till exempel i inledningen till *Den globala nationalismen. Nationalstatens historia och framtid* (2006) konstaterar författarna Björn Hettne, Sverker Sörlin och Uffe Østergård att bilden av de nationella identiteterna som stabila överensstämmer dåligt med den moderna nationalismsforskningens betoning av de nationella identiteternas flyktighet och kontextualitet, dvs. sammanhangets avgörande betydelse.⁶ I det följande presenterar jag kort bakgrunden till denna diskussion och motiverar varför jag har valt att använda begreppet identifikation som analytiskt verktyg i undersökningen.

Begreppet identitet togs ursprungligen i bruk på 1950-talet inom psykologin. I enlighet med disciplinens karaktär stod fokus här på individen. Då begreppet sedan under 1970-talet började tillämpas också inom samhällsvetenskaperna användes det för att analysera kollektiv samhörighet. Det två olika sätten att använda begreppet belyser väl den dualism som finns inbyggd i ordets själva etymologi. Ordet härstammar från latinets *idem* som betyder ”detsamma”. Det kan användas som en beteckning på det som gör individen unik, varvid fokus ligger på de fysiska och psykiska egenskaper som skiljer en individ från alla andra individer. Om man däremot intresserar sig för den kollektiva identiteten

---

⁶ Björn Hettne, Sverker Sörlin, Uffe Østergård, *Den globala nationalismen. Nationalstatens historia och framtid* (Stockholm 2006 [1998]), s. 20.

förskjuts fokus till sådana egenskaper som individen delar med ett antal andra individer.⁷

Utan gemensamma nämnare kan det inte finnas någon kollektiv identitet. Nationella identiteter behandlas oftast som kollektiva. Efter att begreppet identitet från 1970-talet blev ett modeord inom samhällsvetenskaperna, började det användas också för att beteckna nationell tillhörighet där man tidigare hade talat i termer av t.ex. nationalanda. Den politiska utvecklingen på 1980-talet bidrog till att stärka intresset för de nationella identiteterna. Precis då en del nationalismteoretiker ansåg att nationalstaternas betydelse höll på att avta på grund av globaliseringen lämnade kommunismens fall från slutet av 1980-talet efter sig en rad nya eller nygamla stater. Dessa hade återvunnit sin självständighet och hade därför ett konkret behov av att konstruera en ny nationell identitet, eller i varje fall att omdefiniera en existerande sådan.⁸

I många länder har man under de senaste två decennierna genomfört stora nationella projekt för att i grunden utforska den nationella identitetens historiska utveckling. I Danmark sträckte man sig bakåt i tiden ända till reformationen år 1536. Projektet resulterade i ett praktverk i fyra volymer, *Dansk Identitetshistorie I–IV* (1991–1992). I ett norskt projekt, *Utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, anlade man ett mera modernistiskt perspektiv och koncentrerade sig på att undersöka konstruktionen av den norska nationella identiteten under 1800-talet.⁹ I Finland genomfördes inget projekt i lika stor skala som i Norge eller Danmark, även om frågan om den nationella

---

⁷ Se t.ex. Ulrika Wolf-Knuts, 'Den mångbottnade identiteten', Krister Ståhlberg (red.), *Finlandssvensk identitet och kultur* (Åbo 1995), s. 2; Thomas Hylland Eriksen, *Historia, myt och identitet* (Stockholm 1996), s. 52.

⁸ Å andra sidan upplevde under samma tidsperiod många regionala identiteter inom etablerade nationalstater ett uppsving. Skottar i Storbritannien, bretoner i Frankrike och katalaner i Spanien sökte sig tillbaka till sina historiska och kulturella rötter och ställde krav på stärkt autonomi.

⁹ Ole Feldbaek (red.), *Dansk Identitetshistorie I–IV* (1991–1992). Se även Uffe Østergård (red.), *Dansk identitet?* (Århus 1992). Det norska projektets resultat har presenterats i t.ex. Øystein Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet* (Oslo 1998). Om identitetsstudier i Sverige, se t.ex. Åke Daun, *Svensk mentalitet. Ett jämförande perspektiv* (Stockholm 1994 [1989]).

identiteten och om vad det egentligen innebär att vara finne eller finländare aktualiserades också här. Särskilt diskussionen om EU-medlemskapet i början av 1990-talet väckte på sina håll farhågor om att den nationella särarten skulle gå förlorad om medlemskapet blev verklighet. Att frågan om den nationella identiteten var aktuell vid denna tid avslöjar en titt på några boktitlar. Titeln på boken *Mitä on suomalaisuus?* (1993) aktualiserar frågan om vad finskheten innebär. I *Olkaamme siis suomalaisia* (1996) konstateras normativt att vi bör vara finnar och i *Toisten Suomi. Mitä meistä maailmalla kerrotaan* (1995) ställs den för finländarna så relevanta frågan hur man utifrån ser på Finland och finländarna.¹⁰

Om begreppet identitet i vardagsspråket kan användas problemfritt blir det mera komplicerat då det ska tillämpas som analytiskt instrument i forskningen. Detta har ett samband med den redan nämnda kritik som har riktats mot begreppet som i sin tur förklaras av den förskjutning i synen på individen överlag som har ägt rum under de senaste årtiondena. Stuart Hall urskiljer sedan 1700-talet tre olika syner på subjektet. Den första har sina rötter i upplysningens individualistiska tidsanda. I denna ansågs individen från födseln vara försedd med en enhetlig kärna. Under livets lopp utvecklades kärnan visserligen, men till sitt väsen förblev den ändå alltid densamma. Den syn på subjektet som upplysningen förde med sig kan kallas essentialistisk. Den var väl förenlig med upplysningens empiriska kunskapssyn, enligt vilken en utomstående betraktare objektivt kunde observera, beskriva och analysera subjektet. Den andra synen på subjektet kallar Hall idén om det sociologiska subjektet, som de amerikanska sociologerna G.H. Mead och C.H. Cooley utvecklade under mellankrigstiden. Enligt deras teori formades individens uppfattning såväl om omvärlden som om sig själv i en ständig interaktion mellan *jaget* (self) och det omgivande *sambället* (significant others). Under de senaste årtiondena har en tredje

---

¹⁰ Se t.ex. Teppo Korhonen (toim.), *Mitä on suomalaisuus* (Jyväskylä 1993); Hannes Sihvo (toim.), *Toisten Suomi. Mitä meistä maailmalla kerrotaan* (Jyväskylä 1995); Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.), *Olkaamme siis suomalaisia* (Jyväskylä 1996). Se även Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.), *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti* (Tampere 1998).

postmodern syn på subjektet slutligen betonat individens föränderliga, kontingenta och fragmenterade karaktär.¹¹

Även om åsikterna om i vilken grad identiteterna är fragmenterade och kontingenta går i sär är man i dag i stort sett ense om att identiteterna åtminstone till en viss del är föränderliga. Det är uppenbart att en äldre statisk syn på individen under de senaste årtiondena har ersatts av en modernare syn som i högre grad betraktar identiteterna som konstruktioner. Då samtidigt begreppet identitet bär med sig en konnotation till den äldre statiska synen, har många ansett att begreppet blir problematiskt eller rentav missvisande som analytiskt instrument. Detta beror på att identitet i det vardagliga språket förstås i sin ”starka” betydelse. En identitet är något som alla individer och grupper har och bör ha och som man rentav kan ha på ett omedvetet plan. Därtill anspelar den vardagliga användningen på att känslan av en homogen identitet inom ett kollektiv är stark och att man kan dra upp en klar gräns mellan dem som tillhör gruppen och dem som inte tillhör den. Denna uppfattning om identiteterna står i stark kontrast till teoriernas ”svaga” förståelse av dem. Teoretiskt uppfattas de som konstruktioner som ständigt omförhandlas och omdefinieras i interaktionen mellan individen/gruppen och andra individer/grupper.¹² Särskilt problematiskt blir begreppet identitet därmed i undersökningar som denna, där frågeställningarna fokuserar på diskontinuitet och variation snarare än på kontinuitet och enhet.

Ett av de mer kända kritiska inläggen mot användningen av begreppet identitet i forskningen har framförts av Rogers Brubaker och Frederick Cooper i artikeln ’Beyond ’Identity’’ (2000), i vilken de lyfter fram identitetsbegreppets

---

¹¹ Stuart Hall, ’Introduction: Who Needs ’Identity’’?, Stuart Hall & Paul du Gay (ed.), *Questions of Cultural Identity* (London 1996), s. 2–3, 22–23.

¹² Rogers Brubaker & Frederick Cooper, ’Beyond ’Identity’’. *Theory and Society* 29(2000), s. 10–11. Man bör inte bortse från det faktum att nationella identiteter är konkreta i den meningen att individen har ett reellt behov av att i olika kontexter – såväl formella som informella – uppge en identitet. Utan att kunna uppvisa ett bevis på statsmedborgarskap eller en ”identifikation” i form av ett pass ställs individen ohjälpligt utanför många av samhällets normala funktioner.

”identitetskris”. Brubaker och Cooper hävdar att begreppet ofta missbrukas inom vetenskapen där man använder det i en besynnerlig kombination av konstruktivistiskt färgat språk och essentialistisk argumentation. Resultatet har enligt dem blivit att begreppet identitet i sin starka betydelse har kommit att avse för mycket, i sin svaga betydelse för litet och i värsta fall i sin mångtydighet ingenting alls.¹³ I artikeln lägger Brubaker och Cooper fram några förslag på hur forskaren kan ta sig förbi problematiken. De argumenterar för att den många gånger kunde förbigås enkelt genom att välja ett begrepp som är bättre lämpat för de specifika frågeställningarna. Som alternativa begrepp nämner de självförståelse, social position och tillhörighet. Det första alternativa begreppet som Brubaker och Cooper föreslår är dock identifikation. Ordet härstammar från samma rot som identitet, men som härlett från verbet får det en processuell konnotation som bättre fångar idén om att individen förändras och omformas i en ständig dialog med omgivningen.¹⁴ Motsvarande distinktion mellan den ”passiva identiteten” och den ”aktiva identifikationen” görs i många sammanhang.¹⁵

I denna undersökning av Ehrströms syn på svenskt, finskt och ryskt efter 1809 använder jag begreppet identifikation som ett centralt analytiskt verktyg. Jag vill uttryckligen betona karaktären av *verktyg*. Det är inte Ehrström och hans identitet som är mitt primära undersökningsobjekt. Syftet är inte att beskriva vad det blev av Ehrström i nationellt och språkligt hänseende. Vad jag undersöker är de uttryck för olika aspekter av ”det nationella” som kan urskiljas i källmaterialet. Varje sådant uttryck fungerar som en identifikation och det är utifrån det totala antalet identifikationer som resultaten föds. För att kunna göra en bättre analys bör de mekanismer som kännetecknar identifikationen som process definieras mera specifikt. Av mekanismerna vill jag här lyfta fram två som är särskilt relevanta för denna undersökning och som utgör ett element i varje identifikationsprocess. Identifikationen är alltid *relationell* och den är alltid *situationell*.

---

¹³ Brubaker & Cooper, ’Beyond ’Identity’’, s. 1–2.

¹⁴ Brubaker & Cooper, ’Beyond ’Identity’’, s. 14–21.

¹⁵ Se t.ex. Hall, ’Introduction: Who Needs ’Identity’?’, s. 2–3; Eriksen, *Historia, myt och identitet*, s. 52–53.

Dessa två mekanismer verkar ofta parallellt, varför det kan vara svårt att analytiskt entydigt skilja dem åt. I renodlad och förenklad form skiljer de sig dock något från varandra. Att identifikationsprocesserna är *situationella* avser att en individ i olika situationer och i olika roller kan välja att lyfta fram olika sidor av till exempel sin nationella eller språkliga tillhörighet.¹⁶ Utgående från denna princip kan man potentiellt synliggöra allt fler olika typer av identifikationer hos individen ju fler olika kontexter denne undersöks i.

Att identifikationsprocessen är *relationell* innebär att det förutsätts en kontrastering mellan *jaget* (ego) och den *andre* (alter) för att processen ska komma igång. Först genom att individen kontrasteras mot en annan individ kan hon eller han komma till insikt om sin särart. Jämförelse och interaktion utgör centrala inslag i identifikationens relationella karaktär. Individen måste interagera med någon både för att inse vad som skiljer honom från andra och för att inse vad han har gemensamt med andra. Kontrasteringen behöver alltså inte vara ett direkt motsatsförhållande. Identifikationsprocessen kan också sättas igång av att individen kontrasteras mot någon som är rätt lik honom själv. Trots detta kan man utgå ifrån att identifikationsprocesser sannolikt aktualiseras allt oftare och på ett mera medvetet plan ju fler och mera extrema de kontrastiva situationerna är.¹⁷

Eftersom nationerna i det allmänna medvetandet uppfattas som ett slags kollektiva individer, konstrueras också de nationella identiteterna ofta enligt den kontrastiva mekanismens princip. Detta kan belysas av att en nations identitet i regel konstrueras i relation till de geografiskt mest närliggande nationerna. Detta är rätt naturligt med beaktande av att grannarna är de som man

---

¹⁶ Se t.ex. Eriksen, *Historia, myt och identitet*, s. 53; Wolf-Knuts, 'Den mångbottnade identiteten', s. 9.

¹⁷ Se Hall, 'Introduction: Who Needs "Identity"?', s. 2–3; Wolf-Knuts, 'Den mångbottnade identiteten', s. 9. Det jämförande perspektivet började tidigast användas av socialantropologer på 1960-talet. Man började studera etniska grupper utgående från deras interaktion med andra grupper i stället för att som tidigare betrakta dem som isolerade från omvärlden. Se Fredrik Barth (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference* (Bergen 1969), särskilt Barths introduktion s. 9–13.

historiskt oftast har kommit i kontakt med. För Finland har kanske Sverige erbjudit en möjlighet till en mildare kontrastering, medan Ryssland har stått för en mera extrem konfrontation. Att särskilt det ryska har haft en central betydelse för konstruktionen av en finsk nationell identitet avspeglas till exempel i titeln till den av Timo Vihavainen redigerade antologin *Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä* (2004).¹⁸

Då man undersöker nationella identiteter bör man akta sig för att dra reduktionistiska slutsatser om de dessas relativa betydelse för individen. Bland andra Eric Hobsbawm har noterat hur det nationella paradigmet långvariga dominans inom historieskrivningen har gjort att de nationella identiteterna har överbetonats på bekostnad av andra identiteter.¹⁹ Med andra identiteter kan avse t.ex. yrkesidentitet, genusidentitet, klassidentitet eller religiös identitet. Särskilt försiktig ska man vara med de nationella aspekterna då man rör sig i förmoderna kontexter. Detta bör beaktas också i denna avhandling som behandlar det tidiga 1800-talet som utgör en brytpunkt mellan förmodern och modern tid. Även om jag i undersökningen fokuserar på sådana identifikationer hos Ehrström som kan kopplas till det nationella utgår jag följaktligen inte från att dessa identifikationer skulle ha varit de starkaste för honom. I de kontexter jag lyfter fram är det av olika anledningar språk, nation eller historia som aktualiseras, men man kunde lika gärna utgående från samma källmaterial ha undersökt andra typer av identifikationer hos Ehrström. I den här undersökningen berörs dessa dock endast i den mån de är relevanta för att belysa och förklara Ehrströms identifikationer i förhållande till de nationella frågeställningarna.

En annan viktig anmärkning att beakta då man undersöker nationella identiteter är att nationen inte är enhetlig. I

---

¹⁸ I Danmark konstrueras identiteten i förhållande till Tyskland och Sverige, i Polen i förhållande till Ryssland och Tyskland osv. Ryssland däremot är territoriellt så stort att landet tidvis har fått stå som motbild till en "västeuropeisk" identitet. Se t.ex. Iver B. Neumann, *Russia and the Idea of Europe. A Study in Identity and International Relations* (London New York 1996); *Uses of the Other. "The East" in European Identity Formation* (Manchester 1999).

¹⁹ Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality* (Cambridge 1990), s. 11.

nationalismforskningens funktionalistiska eller instrumentella inriktning vill man förklara nationsbygget utifrån de strukturella förändringar som möjliggjorde de nationella identiteternas uppkomst. Benedict Anderson kopplade i *Imagined Communities* (1983) den nationella identitetens uppkomst till den kapitalistiska förlagsverksamhetens utveckling och läskunnighetens utbredning. Ernest Gellner fokuserade i sin tur i *Nations and Nationalism* (1983) på uppkomsten av ett standardiserat utbildningssystem. Han hävdade att den tilltagande industrialiseringen och urbaniseringen av 1800-talets samhälle förutsatte en läskunnig arbetskraft. I den ekonomiska tillväxtens namn tog staten ansvar för läskunnighetens utbredning och skapade ett enhetligt utbildningssystem. Detta gav nationens medlemmar en gemensam bildningsgrund som gjorde det möjligt för dem att identifiera sig med varandra.

Om funktionalisterna har förlagt tyngdpunkten till de faktorer som håller nationen samman, har Miroslav Hroch redan från slutet av 1960-talet företrätt en annan inriktning som har fokuserat på skiljelinjer inom nationen. I boken *Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas* (1968) presenterade Hroch en komparativ studie om hur olika samhällsklasser engagerades i nationsbygget under olika tider i ett antal mindre central- och östeuropeiska nationer. Han urskiljer i det nationella engagemangets utveckling tre faser. I fas A väcks en liten intellektuell elit till insikt om nationens existens, i fas B börjar den nationella rörelsen anta politiska mål och i fas C blir den en massrörelse som mobiliserar nationen på bred front. I den finska nationens historia anser Hroch att den första nationella väckelsen på 1810- och 1820-talen utgör fas A, som han även kallar den ”herderska fasen”.²⁰ Ehrström kan sägas ha ingått i den intellektuella elit som under den ”herderska fasen” för första gången filosofiskt definierade den finska nationens status på den romantiska filosofins grund.

---

²⁰ Se följande verk av Hroch på engelska: *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the smaller European Nations* (Cambridge 2000 [1985]); *In the National Interest. Demands and Goals of European National Movements of the Nineteenth Century: a Comparative Perspective* (Prague 2000).

Under de senaste årtiondena har man börjat intressera sig för också för andra skiljelinjer inom nationen än klasskillnader. Genusvetenskapligt inriktade forskare som Pnina Werbner och Nira Yuval Davis kritiserar exempelvis i verket *Women, Citizenship and Difference* (1999) nationalismteoretiker som Hobsbawm, Gellner och Anderson för att fullständigt förbise det faktum att individerna i de nationer de behandlar uteslutande är män. Kvinnorna har ofta tillskrivits en underordnad och passiv roll i nationsbygget. Under senare tid har man börjat undersöka exempelvis hur medborgerliga rättigheter så småningom började utsträckas också till kvinnorna och andra opriviligerade grupper.²¹ Då jag i avhandlingen analyserar Ehrströms definitioner av t.ex. medborgarbegreppet är den självklara utgångspunkten alltså att han med medborgare uteslutande syftar på män.

I en annan ny inriktning som har utvecklats under senare årtionden undersöker man dels regionala identiteter, dels övernationella identiteter. Även dessa typer av identiteter hamnade under det nationella paradigmet i skymundan för de nationella identiteterna, men har fått förnyad uppmärksamhet särskilt genom den Europeiska Unionens expansion. I "unionsbygget" fokuserar man vid sidan av de enskilda medlemsländerna dels på regioner som kan sträcka sig över landsgränserna, dels på en gemensam europeisk identitet. De nya perspektivens uppkomst synliggörs i titlar på böcker som den av Isabel Burdieu och James Casey redigerade *Identities: Nations, Provinces and Regions* (1999) eller den av Peter Aronsson redigerade *The Making of Regions in Sweden and Germany. Culture and Identity, Religion and Economy in a Comparative Perspective* (1998). Växelspelet mellan samtliga tre nivåer – regionen, nationen och Europa – behandlas t.ex. i den av Janerik Gidlund och Sverker Sörlin redigerade antologin *Det europeiska kalejdoskopet: regionerna, nationerna och den europeiska identiteten* (1993).²²

---

²¹ Se t.ex. Pnina Werbner & Nira Yuval Davis, 'Introduction: Women and the New Discourse of Citizenship', Pnina Werbner & Nira Yuval Davis (ed.), *Women, Citizenship and Difference* (London New York 1999).

²² Se även t.ex. Christopher Harvie, *The Rise of Regional Europe. Historical Connections* (London 1994); Peter Aronsson, *Regionernas roll i Sveriges historia. Rapport 1* (Stockholm 1995); Peter Aronsson, 'Nations, Provinces and Regions:

Metod

Av de metodiska ansatser som har påverkat undersökningen vill jag i första hand lyfta fram begreppshistorien och mikrohistorien. I det praktiska arbetet avser jag med metod närmast ett sätt att närma mig källmaterialet utifrån vissa bestämda premisser. Snarare än som en strikt metod som styr arbetet, ser jag de metodiska ansatserna på ett mera allmänt plan som ett sätt att tänka och som ett visst sätt att greppa frågeställningarnas problematik. Metodanvändningen är också eklektiskt i den meningen att olika metoder använt parallellt och om varandra där de behövs. I det följande presenterar jag kort den begreppshistoriska och den mikrohistoriska forskningsansatsens bakgrunder.

Den begreppshistoriska forskningen har sina rötter i 1970-talets Tyskland och i Reinhard Kosellecks storprojekt *Geschichtliche Grundbegriffe*, i vilket man systematiskt har undersökt enskilda begrepps långa historia.²³ Mycket förenklat handlar den begreppshistoriska forskningen om att undersöka hur ett specifikt begrepp i olika kontexter och under olika tider ges olika innebörder. Med sitt fokus på språket och dess användning kan ansatsen därmed kopplas till den ”språkliga vändning” som under de senaste årtiondena har ägt rum inom historieforskningen. Den begreppshistoriska forskningen har av många anledningar fått en framträdande position i finländsk historieforskning, vilket förklaras av det enkla faktum att Finland erbjuder en ovanligt fruktbar utgångspunkt för begreppshistoriska undersökningar. Som orsaker till detta räknar Henrik Stenius bland annat upp att Finland utgör en blandform mellan en kulturell och en politisk nation. En annan orsak är de olika institutionella kontexter som Finland under olika tider har befunnit sig i: fram till 1809 som integrerad svensk riksdel, 1809–1917 som autonomt

---

a Scandinavian Perspective’, Burdiel & Casey (eds.), *Identities: Nations, Provinces and Regions*.

²³ En annan inriktning inom den begreppshistoriska forskningen är den s.k. Cambridge-skolan, till vars främsta företrädare räknas Quentin Skinner. I Cambridge ligger huvudtyngdpunkten på lingvistiska konventioner, talakter och retorik.

storfurstendöme i det ryska riket och slutligen från 1917 framåt som självständig republik. Till detta kan ytterligare läggas att 1800-talets nationsbygge delvis skedde på två språk och att man i finskan medvetet skapade motsvarigheter till begrepp på svenska eller andra språk.²⁴ Man kan utgå ifrån att åren strax efter 1809 är särskilt fruktbara med tanke på begreppsliga undersökningar, eftersom den relativt plötsliga omvälvningen på vissa punkter skapade ett begreppsligt vakuum.

Att terminologiska frågor har haft en viktig roll i Finland avslöjas också av att problematiseringar av begreppslig art förekom redan innan den egentliga begreppshistoriska forskningen blev känd. Redan på 1960-talet frågade t.ex. Aira Kemiläinen och Osmo Jussila vad Alexander I avsåg då han vid Borgå lantdag år 1809 upphöjde Finland bland ”nationernas” antal.²⁵ Under 2000-talet har den mera teoretiskt och systematiskt utförda begreppshistoriska forskningen bland annat resulterat i antologin *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria* (2003). Här behandlas de centrala politiska begreppen i särskilda artiklar, men endast utgående från hur begreppen har utvecklats på det finska språket. En forskare som ur ett begreppsligt perspektiv har undersökt begrepp som kan knytas till ”det nationella” är Pasi Ihalainen. Han intresserar sig särskilt för 1700-talets begrepp och förhållandet mellan politik, religion och nation. Av hans senare verk kan nämnas den komparativa studien *Protestant Nations Redefined. Changing Perceptions of National Identity in the Rhetoric of the English, Dutch, and Swedish Public Churches, 1685–1772* (2005).

Utvecklingen av den mikrohistoriska ansatsen är en av de bakomliggande orsakerna till att individen under de senaste årtiondena har fått förnyad relevans i den historiska vetenskapliga forskningen. På 1960- och 70-talen fick individen stå i skuggan av strukturerna och de breda massorna. Eftersom man ansåg att individen alltid var en ”strukturernas fånge”, ansåg man honom eller henne helt sakna förklaringsvärde i historien. En av de mest

---

²⁴ Henrik Stenius, 'Begreppshistoriska temperament'. *HTF* 2007(1), s. 7–8.

²⁵ Aira Kemiläinen, '”Nation”-sana ja Porvoon valtiopäivien merkitys'. *HÄik* 1964(4), 289–304; Osmo Jussila, *Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1808–1863* (Helsinki 1969).

extrema företrädarna för denna ståndpunkt var Michel Foucault, som förespråkade en historieskrivning utan subjekt.²⁶ De som på nytt började lyfta fram individen förnekade inte att denne till en viss del var bunden av strukturerna. De hävdade ändå att individen inom alla strukturer hade en viss grad av rörelsefrihet. Från denna utgångspunkt blev det intressant att undersöka hur individen utnyttjade sin rörelsefrihet och därmed också att undersöka individer som var otypiska. Genom att studera det otypiska på individnivå blev det möjligt att dra slutsatser om det typiska, men också att synliggöra sådant som var svårt eller rentav omöjligt att synliggöra på en kollektiv nivå. Genom mikrohistorien kan man enligt Giovanni Levi, en tidig företrädare för ansatsen, dra slutsatser om det ”det stora i det lilla” eller det ”typiska i det otypiska”.²⁷

Genom att jag tillämpar en mikrohistorisk ansats på denna undersökning väcks osökt frågan om huruvida Ehrström är att betrakta som typisk eller otypisk för sin tid. Min utgångspunkt är att han inte kan lösgöras från sin samtid vare sig det gäller idéströmningar eller den politiska och samhälleliga kontexten. På ett visst plan förblir han alltså alltid en typisk representant för sin tid. Å andra sidan intar han i vissa kontexter positioner där han inte kan ses som typisk för sin tid. Till exempel då han åren 1812–13 befinner sig i Ryssland eller då han åren 1816–24 är lektor i ryska i Åbo representerar han definitivt inte en typisk invånare i Finland. Snarare är han ett undantag. Att han tvingas balansera sina nationella, språkliga och historiska betoningar mellan det som är typiskt och det som är otypiskt är uttryckligen det som gör hans identifikationer intressanta att analysera. Vill man undersöka de individuella faktorer som påverkar identifikationen är det logiskt att man måste utgå från en individ. Utgående från Ehrströms individuella identifikationer kan man dock också dra vissa generella slutsatser både om nationell

---

²⁶ Se t.ex. Österberg, 'Individen i historien – en (o)möjlighet mellan Sartre och Foucault', *Det roliga börjar hela tiden. Bokförläggare Kjell Peterson 60 år den 20 december 1996* (Stockholm 1996), s. 321–324.

²⁷ För en översikt av den mikrohistoriska ansatsens utveckling och dess centrala drag, se t.ex. Giovanni Levi, 'On Microhistory', Peter Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing* (Cambridge 1991), s. 93–114.

---

identifikation allmänt och om förutsättningarna för denna i Finland specifikt.²⁸

Ytterligare en fråga som undersökningens individcenterade utgångspunkt väcker är hur avhandlingen förhåller sig till den historiska biografien som vetenskaplig genre. Biografien har traditionellt varit en populär genre inom historieskrivningen, men hamnade i skymundan på 1960- och 1970-talen då man fokuserade på grupper och strukturer. Under de senaste årtiondena har dock biografien upplevt något av en renässans.²⁹ Trots att mitt avhandlingsämne handlar om en individ, E.G. Ehrström, presenteras resultatet inte i form av en traditionell biografi. Mitt intresse för Ehrström utgår inte från hans person i sig utan från hans språkliga, nationella och historiska identifikationer. Jag har inte för avsikt att ge en heltäckande bild av hans liv eller hans livsverk. I detta sammanhang är jag inte intresserad av t.ex. hans privatliv eller hans professionella verksamhet som sådana. Dessa aspekter av hans liv behandlar jag endast i den mån han i anknytning till dem tar ställning till de nationella frågorna. Inte heller dispositionen följer det kronologiska upplägg som är typiskt för biografier utan utgångspunkten är tematisk.

---

²⁸ Om den mikrohistoriska forskningen i Finland, se t.ex. Matti Peltonen, 'Ledtrådar, marginaler och monader. Förhållandet mellan mikro- och makronivå i historieforskningen'. *HTF* 2000(3), s. 251–253. Se även inledningen 'Mikrohistoria och livshistoria' av Max Engman i samma nummer av *HTF*, s. 249–250.

²⁹ För en historisk översikt över biografien som genre, se Carina Nynäs, *Jag ser klart? Synen på den heliga Birgitta i svenska 1900-talsbiografier* (Åbo 2006), s. 29–49.

Forskningsläge

Vuonna 1809 suomalaiset olivat entisiä ruotsalaisia, jotka eivät tienneet, mitä he nyt oikeastaan olivat vai olivatko mitään.³⁰

Detta citat av Pentti Virrankoski får representera en modernare tolkning av vad det blev av Finlands invånare efter 1809. Enligt Virrankoski var invånarna i det nya storfurstendömet före detta svenskar, men de visste inte riktigt vad de hade blivit. Med andra ord stod man inför ett överraskande fullbordat faktum, som ingen egentligen medvetet hade eftersträvat. Ett separat Finland hade uppstått, men eftersom det saknade ett innehåll måste detta skapas i efterskott. Skapandet kan alternativt beskrivas i termer av sökande. En sådan vinkling hittar man t.ex. i översiktsverket *Suomen kulttuurihistoria* II (1980). I detta har det kapitel som handlar om tiden efter 1809 rubricerats 'Kansallisen identiteetin etsiminen', "sökandet efter en nationell identitet".³¹ En närliggande beskrivning är den som Hannes Sihvo gör i artikeln 'Suomalaisuuden pyhä tuli' som ingår i verket *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia* (1989). Sihvo beskriver situationen efter 1809 som en "identitetskris" för Finland och hävdar att den generation som växte upp i början av 1800-talet tvingades ställa sig själva frågan vilka de var, varifrån de kom och vart de var på väg.³²

---

³⁰ Pentti Virrankoski, *Suomen historia. Ensimmäinen osa* (Jyväskylä 2001), s. 436.

³¹ "År 1809 var finländarna före detta svenskar, som inte riktigt visste vad de var, om de nu var någonting alls" [min översättning].

³² *Suomen kulttuurihistoria* II (Porvoo Helsinki Juva 1980), s. 9. Vad gäller "skapandet" av nationella identiteter kan man dra en parallell till den italienske nationsbyggaren Massimo d'Azeglios konstaterande vid det enade Italiens första parlamentssammanträde: "Vi har skapat Italien, nu måste vi skapa italienare". Citerat i Hobsbawm, *Nations and Nationalism*, s. 44.

³² Hannes Sihvo, 'Suomalaisuuden pyhä tuli', Päiviö Tommila & Maritta Pohls (toim.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia* (Kuopio 1989), s. 353. Jfr Marja Jalava, *Minä ja maailmanbenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. Bibliotheca Historica 98 (Helsinki 2005), s. 11.

Dessa beskrivningar av hur Finlands invånare uppfattade sig nationellt efter år 1809 är betydligt mera öppna till sin utgångspunkt än den äldre nationella historieskrivningens. Under det nationella paradigmatets långa dominans sågs året 1809 som den finska statens grundläggningsår. Delvis av denna orsak är den händelsehistoriska utvecklingen under 1810-talet välutforskad, speciellt vad angår de politiska förhållandena och administrationens utveckling. Särskilt i början självständighetstiden kan man urskilja ett starkt intresse för det finska storfurstendömet tidiga skeden, bland annat i J.R. Danielson-Kalmaris *Aleksanteri I:n aika. Suomi omintakeisen valtiolämän alkujaksoissa vv. 1809–1811* (1920). Att man valde att fokusera på den statliga historien just under denna tid hade delvis sin förklaring i att inbördeskriget 1918 hade spräckt den finsk-nationella historieskrivningens idealiserade bild av den över klassgränserna enade nationen.³³

Ett förnyat intresse för storfurstendömet första år kan skönjas under 1960-talet. Då betraktade man inte längre Finland som isolerat utan placerade in storfurstendömet i ett ryskt riksperspektiv. Till de verk som utkom under 1960-talet hör bland annat Päiviö Tommilas *La Finlande dans la politique européenne en 1809–1815* (1962), Keijo Korhonens *Suomen asiain komitea. Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toteuttaminen 1811–1826* (1963) och Osmo Jussilas *Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1808–1863* (1969). Jussila inledde i sin doktorsavhandling dekonstruktionen av den nationella historieskrivningens uppfattning om att Finland som stat uppstod år 1809. Inom forskarsamfundet lever myten inte längre kvar – däremot gör den det till en viss grad i det allmänna medvetandet.³⁴

---

³³ Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen, 'Historia oman aikansa tulkkina. Katsaus suomalaisen historian kirjoituksen vaiheisiin viimeisen sadan vuoden ajalta', Pekka Ahtiainen & al. (toim.), *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta* (Porvoo Helsinki Juva 1990), s. 62–65.

³⁴ Jussila har senare utvecklat sina tankar bland annat i verken *Maakunnasta valtioksi. Suomen valtion synty* (Porvoo Hki Juva 1987); *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917* (Helsinki 2004); *Suomen historian suuret myytit* (Helsinki 2007).

Trots att den administrativa och institutionella historien efter 1809 är välutforskad, finns det få djupanalyser av den nationella identiteten under storfurstendömetts första år. Ett verk som tidigt presenterade olika typer av identifikationer var Carl von Bonsdorffs *Opinioner och stämningar i Finland 1808–1814* (1918).³⁵ I verket har von Bonsdorff samlat uttalanden av flera personer som ingick i den politiska eliten, dock utan att analysera dem närmare. Något som omedelbart synliggörs då man ser på vilka individer från början av storfurstendömetts tid som har uppmärksammats i forskningen är att de flesta av dessa ingår i den politiska eliten. Detta är väl förenligt med den teoretiska litteraturen om nationsbygget. I litteraturen hävdar man att de två typer av individer som behövs för konstruktionen av nationen är den mytiska hjälten och den kanoniserade stormannen.³⁶ Konkreta individer som kan personifiera nationen gör det lättare för massan att identifiera sig med den.

I alla nationsbyggnadsprocesser har man skapat en nationell kanon med personer från politikens, kulturens, idrottens och vetenskapens sfär. I Finland kom kanoniseringen igång på 1860-talet och från det tidiga 1800-talet återfinns bland stormännen framför allt J.V. Snellman, Elias Lönnrot och J.L. Runeberg – samt som ett slags tidig fadersfigur H.G. Porthan. De tre förstnämnda inledde dock alla sin mest verksamma period först under 1830-talet då Ehrström avled. Av personer som var mera samtida med honom kan man nämna G.M. Armfelt, L.G. von Haartman och Jacob Tengström. Dessa har alla intagit en central position i historieforskningen. Framför allt Armfelt har setts som en tidig formulerare av den finska politiska nationen. En individ som till ålder och social bakgrund kommer Ehrström nära är A.I. Arwidsson. Han har intagit en plats i den nationella kanon som

---

³⁵ von Bonsdorff skrev också andra verk som behandlade storfurstendömetts första år, t.ex. *Abo Akademi och dess män 1808–1828*. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk 69 (Helsingfors 1912).

³⁶ Nationella hjältar kan vara mytiska eller historiska personer. Om nationella hjältar, se Linas Eriksonas, *National Heroes and National Identities: Scotland, Norway and Lithuania* (Bruxelles 2004).

ett slags första nationella martyrer och som en radikal tolkare av den romantiska filosofin.³⁷

I modernare forskning har man hävdats att Finland fick en politisk identitet år 1809 och en kulturell identitet på 1830-talet, vilket som en teoretisk förenkling förefaller rimligt.³⁸ De två gränserna sammanfaller samtidigt med denna undersöknings tidsavgränsning som är 1808–35. Med desto större skäl kan man då fråga sig hur en invånare i Finland identifierade sig under en tid då en politisk identitet hade skapats, men inte en kulturell. Det är ett faktum att en invånare i Finland under denna tid inte hade tillgång till alla de nationella symboler, ritualer och traditioner som för människor i dag ofta är så självklara att de i själva verket osynliggörs.

En inriktning inom den moderna nationalismforskningen brukar kallas för forskning i vardagsnationalism eller ”banal nationalism” efter titeln på Michael Billigs 1995 utkomna bok. Billig undersöker hur de nationella identiteterna reproduceras på ett närmast omedvetet plan i en tid då nationen har blivit en så självklar utgångspunkt för den samhälleliga organisationen att man varken behöver kämpa för den eller ifrågasätter den.³⁹ Om en invånare i en modern nationalstat ständigt omges av ett överflöd av nationell symbolik, var denna ingen självklarhet för Ehrström och hans samtida i Finland. De kunde inte hänvisa till

---

³⁷ Se t.ex. följande biografier: Carl von Bonsdorff, *Gustav Mauritz Armfelt I–III* (Helsingfors 1931–1934); Kristiina Kalleinen, ’*Isänmaani onni on kuulua Venäjälle*. Vapaaherra Lars Gabriel von Haartmanin elämä. SKST 815 (Helsinki 2001); Eric Anthoni, *Jacob Tengström och stiftsstyrelsen i Åbo stift 1808–1832* (Helsingfors 1923); Liisa Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson. Nuori Arwidsson ja hänen ympäristönsä* (Helsinki 1944); Olavi Junnila, *Adolf Ivar Arwidsson* (Helsinki 1979). Av personer som Ehrström kände personligen som har fått sin biografi skriven hör följande: Alfons Takolander, *Erik Gabriel Melartin. Hans liv och verksamhet I–II*. FKHS XXI (Ekenäs 1926–1927); Nils Näsman, *Carl Gustaf Ottelin. Biskop i Borgå*. FKHS 114 (Vasa 1980); Michael Branch, *A.J. Sjögren. Studies of the North*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 152 (Helsinki 1973).

³⁸ Se t.ex. Matti Klinge, *Poliittinen Runeberg* (Helsinki 2004), s. 11–12; Klinge, *Runebergs två fosterland* (Helsingfors 1983), s. 167; Anthony D. Smith, *National Identity* (London 1991), s. 67.

³⁹ Jfr Sverker Sörlin, *Mörkret i människan. Europas idéhistoria 1492–1918* (Stockholm 2004), s. 259–260. Sörlin skriver om en kulturhistorisk forskningsinriktning inom vilken man undersöker ”nationalismens mikroprocesser” eller ”nationalismens vardagsliv”.

en given finsk historia, se finska historiska monument eller bildverk över Finland. Det var inte självklart för dem vilka de nationella stormännen var och de hade varken nationalepos, nationalflagga eller nationalsång att ty sig till om de ville manifesteras sin nationella tillhörighet.

Frågan om en finsk nationell identitet efter år 1809 kan inte diskuteras utan att beröra den forskning som har undersökt vilka uttryck finskheten tog *före* 1809. Detta är en fråga som man har intresserat sig för under det senaste årtiondet och som också har gett uppslag till en del teoretiska och historiografiska diskussioner. Det som man i regel kan enas om är att det inom det svenska riket redan från början av nya tiden fanns en föreställning om en särskild finsk nation inom det svenska riket. Det som däremot väcker diskussion är hur denna ”finska identitet” ska tolkas. Två forskare som har tolkat den finska särarten relativt starkt är Jonas Nordin i sin doktorsavhandling *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden* (2000) och Juha Manninen i *Valistus ja kansallinen identiteetti. Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta* (2000).⁴⁰

Nordins starka tolkning av den finska identiteten har kritiserats bland annat av Jouko Nurmiainen i artikeln ’Frågan om ”etnisk nationalism”, nationell självbild och 1700-talets Sverige’ i *Historisk Tidskrift för Finland* 2003. Nurmiainen menar bland annat att Nordin ger en förvrängd bild av de renodlat nationella uttryckens proportionella betydelse under 1700-talet genom att framhäva dem på bekostnad av andra typer av identifikation. Han förnekar inte att man kan urskilja uttryck för det som Smith kallar *ethnie*, men hävdar att dessa var av mindre vikt för individens identifikation än ståndstillhörighet, regionala identiteter och olika typer av politiska lojaliteter.⁴¹ Detta kan jag hålla med

---

⁴⁰ Manninen analyserar den finska nationen i det svenska riket utifrån Anthony D. Smiths *ethnie*-begrepp. Detta gör även Nordin, förutom i doktorsavhandlingen i artikeln ’I broderlig samdräkt? Förhållandet Sverige–Finland under 1700-talet och Anthony D. Smiths *ethnie*-begrepp’. *Scandia* 1998(2), 195–223.

⁴¹ Jouko Nurmiainen, ’Frågan om ”etnisk nationalism”, nationell självbild och 1700-talets Sverige’. *HTF* 2003(3), s. 261–264. Om den finska nationen och förhållandet mellan svenskt och finskt före 1809, se även Erkki Lehtinen,

om, och det är också en faktor som ständigt bör hållas i minnet då man analyserar Ehrströms nationella och språkliga identifikation i början av 1810-talet. Även om det är språk och nation som här står i fokus bör man inte glömma att dessa inte behöver vara Ehrströms primära identifikationer.

Den tidigare forskningens intresse för E.G. Ehrström som individ har varit mycket begränsat. Hans namn nämns i olika sammanhang, men ofta endast i förbigående. I första hand har han behandlats i samband med frågan om det ryska språkets studium i Finland på 1810- och 1820-talen. Ehrström var involverad i så gott som alla aspekter av detta studium och ämnet kan svårligen behandlas utan att nämna honom. Överlag är det ryska språkets ställning under denna tid dock inte särskilt välutforskad och den litteratur som finns är relativt gammal. Den mest ingående översikten över studiet av ryska i början av storfurstendömet är Kaarlo Jänteres *Kysymys venäjän kielen asemasta vv. 1809–1828* (1928). En särskild aspekt i frågan om det ryska språket som ofta omnämns är den debatt kallad ”ryska fejden” som åren 1821–1823 försiggick i tidskrifterna *Mnemosyne* och *Åbo Morgonblad*. I debatten intog Ehrström i egenskap av lektor i ryska en försvarsposition i förhållande till A.I. Arwidsson.⁴² Ehrström nämns också i förbigående som en person som tidigt företrädde tanken på att det fanns en separat svensk nationalitet i Finland. Även i detta sammanhang nämns han dock endast i förbigående, t.ex. i Arvid Mörnes verk *Axel Olof Freudenthal och den finlandssvenska nationalitetstanken* (1927).⁴³

'Suomalainen patriotismi ja kansallistunne Ruotsin kaudella', Tommila & Maritta (toim.), *Herää Suomi* (Kuopio 1989).

⁴² ”Ryska fejden” omtalas bland annat i följande verk: Klinge, *Kejsartiden. Finlands historia* 3 (Helsingfors 1996), s. 70–71; Klinge, *Politiittinen Runeberg*, s. 67–72; Max Engman, 'E.G. Ehrström och Finlands tre språk', *Lejonet och dubbelörnen. Finlands imperiella decennier 1830–1890*. Svenska humanistiska förbundets skriftserie nr 113 (Stockholm 2000), s. 297–301.

⁴³ Arvid Mörne, *Axel Olof Freudenthal och den finlandssvenska nationalitetstanken* (Helsingfors 1927), s. 8–9. Hänvisningar till samma artikel och sammanhang hittas även i: L.A. Puntila, *Suomen ruotsalaisuuden liikkeen synty*. Aatehistoriallinen tutkimus (Helsinki 1944), s. 18; samt (utan att Ehrströms namn nämns) Axel Lille, *Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse* (Helsingfors 1921), s. 4–5.

En annan kontext där man påträffar Ehrströms namn är i forskning som har att göra med S:t Katarina svenska församling i S:t Petersburg. Som kyrkoherde i församlingen har Ehrström blivit känd för sina mångsidiga aktiviteter, bland annat för att han författade en omfattande historik över de svenska och finska församlingarna i staden, *Historisk Beskrifning öfver S:t Catharina och S:t Maria Församlingar, eller Svenska och Finska Församlingarna i S:t Petersburg* (1829). Av särskild betydelse för avhandlingens frågeställningar är att en del forskare, bland dem Otto Andersson och Olof Mustelin, nämner Ehrström som den som för första gången definierade termen *finländare* med den innebörd som ordet har i dag – en finländsk medborgare utan avseende på modersmål. Andersson gör detta i skriften *Finländare. Två artiklar till belysning av en svensk språkterm* (1938) och Mustelin i två artiklar, 'Om bruket av ordet finländsk under förra hälften av 1800-talet' (1957) och "'Finländsk" och "finländare". Om ett ordpar och dess historia' (1962).⁴⁴

I Bengt Jangfeldts bok *Svenska vägar till S:t Petersburg* (1998) ingår ett kapitel om Ehrström som kyrkoherde i den svenska församlingen med rubriken 'En svensk ryssvän från Finland'.⁴⁵ Jangfeldt behandlar inte explicit Ehrströms nationella identifikation, men han problematiserar inte heller det faktum att en och samma person kan ge uttryck för aspekter av såväl svenskt, ryskt som finskt. Hans rubrik sammanfattar därför ganska väl denna avhandlings utgångspunkt.

Matti Klinge har i några sammanhang lyft fram Ehrström som en tidig representant för den dualistiska nationella strategi som man kan urskilja i Finlands historia sedan 1809. Strategin grundar sig på idén om att man utvecklar en särskild finsk nationalitet parallellt med att Finland på ett annat plan knyts närmare till Ryssland. Detta skulle båda parter dra nytta av genom att

---

⁴⁴ Olof Mustelin, 'Om bruket av ordet finländsk under förra hälften av 1800-talet', *Finsk Tidskrift* 1957, s. 239–240; Olof Mustelin, "'Finländsk" och "finländare". Om ett ordpar och dess historia', SSLF 391 (Helsingfors 1962), s. 67–68. Otto Andersson, *Finländare. Två artiklar till belysning av en svensk språkterm* (Åbo 1938), s. 15–16. Däremot nämns Ehrström inte t.ex. i Börje Collianders *"Finländsk". Ordet och begreppet* (Helsingfors 1945).

⁴⁵ Jangfeldt, *Svenska vägar till S:t Petersburg*, s. 75–76.

Finlands band till Sverige försvagas. I Ehrströms fall tog sig tanken främst uttryck i hans åsikt om att både den finska och den ryska parten hade något att vinna på att både det finska och det ryska språkets ställning i Finland förstärktes.⁴⁶ Den hittills längsta undersökningen av Ehrströms komplexa förhållande till det språkliga och nationella är Max Engmans minibiografi 'Eric Gustaf Ehrström och Finlands tre språk' som ingår i hans artikelsamling *Lejonet och dubbelörnen. Finlands imperiella decennier* (2000). I artikeln är det uttryckligen Ehrströms "brottande" med de finska, svenska och ryska språken som står i fokus. "Tvånget" att ta ställning till de tre dimensionerna erbjuder enligt Engman en fruktbar möjlighet att analysera Ehrströms språkliga och nationella identifikationer.

Källor

I undersökningen använder jag alla de skriftliga källor som Ehrström har efterlämnat. Källorna kan indelas i tre huvudtyper: privat material, administrativt material och offentligt material. Med tanke på syftet och frågeställningarna är det relevant att Ehrströms uttalanden om språk, nation och historia kan analyseras utifrån ett mångsidigt källmaterial. Materialet har blivit till i olika kontexter och under olika tider. Ehrström har skrivit det i olika sociala och professionella roller och vänt sig till olika mottagare. Allt detta är viktigt om man vill få en så god inblick som möjligt i identifikationens kontextualitet. Om källmaterialet sträcker sig över en längre tidsperiod ökar självklart möjligheterna att få syn på hur identifikationerna varierar i olika kontexter och hur de förskjuts och förändras över tid. Begränsar man sig däremot till ett mera enhetligt material som har tillkommit inom en kort tidsperiod minskar sannolikheten i motsvarande grad. Omvänt ökar sannolikheten för att den bild av identifikationen som träder fram i materialet ska förefalla mera enhetlig och oföränderlig än den i själva verket är.

---

⁴⁶ Klinge, Runebergs två fosterland, s. 188.

Privat material

Det privata källmaterialet omfattar i första hand de dagböcker som Ehrström skrev. Originalmanuskripten till Ehrströms alla dagböcker bevaras i släkten Ehrströms arkiv i Helsingfors stadsarkiv. Av särskild vikt för undersökningen är tre dagböcker som är skrivna mellan åren 1808 och 1813. Den första av de tre dagböckerna skrev Ehrström under de tre månader år 1808 då han deltog i finska kriget (*Dagbok. Hållen på et Fälttåg med Kongl. Svenska Finländska Armées Fjerde Brigad och Savolax Infanteri Regemente. Juli, Augusti, September och del av Oktober Månad år 1808*).⁴⁷ Den andra dagboken är en resedagbok som Ehrström skrev under en vistelse i Tavastland sommaren 1811 och är tillägnad en moster (*Minnen af en Resa från Åbo till Tavastland. Junii och Julii Månader År 1811*). Christman Ehrström, en ättling till Eric Gustav Ehrström, publicerade år 1986 krigsdagboken med titeln *Kanonerna vid Oravais. Eric Gustaf Ehrströms dagbok från 1808 och 1811*. I samma utgåva ingick några kortare utdrag ur dagboken från Tavastland. En komplett textkritisk och kommenterad utgåva av denna utkom år 2007 med titeln *Minnen af en Resa från Åbo till Tavastland. Junii och Julii Månader År 1811*.⁴⁸ Den tredje dagboken, *För mig och mina vänner*, är den i särklass mest omfattande av Ehrströms dagböcker. Den omfattar över 600 handskrivna sidor i tre volymer och är skriven under Ehrströms vistelse i Ryssland 1812–13.⁴⁹ Christman Ehrström har gett ut en kraftigt förkortad och moderniserad utgåva också av dagboken från Ryssland.

---

⁴⁷ Ehrströms beskrivning av slaget vid Oravais den 14 september 1808 återgavs i *Morgonbladet* år 1850 (numren 39–45). C-B.J. Petander hänvisar till dagboken i *Kungliga Österbottens regemente under slutet av svenska tiden* (Vasa 1978), s. 231, 244.

⁴⁸ Jussi T. Lappalainen hävdar i en recension av Christman Ehrströms utgåva av krigsdagboken att originalets språk har moderniserats till den grad att utgåvan är ”värdelös som källpublikation”. Jussi T. Lappalainen, ’På två sätt om finska kriget’. *HTF* 1987(4), s. 692–695.

⁴⁹ En första inledande volym som Ehrström skrev under resan från Åbo till Moskva har gått förlorad. Hänvisningarna till dagboken i denna avhandling är dubbeldaterade i enlighet med originalet, dvs. enligt både den julianska kalendern som användes i Finland och den gregorianska kalendern som användes i Ryssland.

Boken utkom år 1985 med titeln *Moskva brinner. En nyupptäckt svensk dagbok från 1812*.⁵⁰

Dagböckerna är värdefulla för undersökningen av två orsaker. För det första är de skrivna under en tidsperiod då det finska storfurstendömet förhållande till det ryska riket ännu inte hade reglerats. Krigsdagboken från år 1808 kan ge en inblick i hur Ehrström upplevde själva den situation som resulterade i att Finland skildes från Sverige. Under kriget torde han också för första gången ha haft möjlighet att personligen stifta bekantskap med ryssar och det ryska. Dagboken från Tavastland erbjuder en möjlighet att analysera hur Ehrström år 1811 upplevde Finland, under sitt första besök i storfurstendömet inre delar. Dagboken från Ryssland 1812–13 är slutligen viktig därför att Ehrström i den för första gången betraktar Finland utifrån. Det externa perspektivet gör att man kan förvänta sig att det är andra aspekter av det nationella som träder i förgrunden än då han befinner sig inom storfurstendömet gränser. Att han befann sig i Ryssland under pågående krig bidrar dessutom till att situationer som förutsatte nationell identifikation uppstod oftare än de sannolikt skulle ha uppstått under fredstid. Den andra orsaken till att dagböckerna är intressanta är att de tilltänka läsare som Ehrström riktar sig till utgörs av familj, vänner och nära bekanta. Detta gör att han i dem kan uttrycka också sådana typer av identifikationer som han sannolikt inte skulle ha gjort i material där han riktar sig till en myndighet eller till en bredare allmänhet. I ett icke-offentligt material uttrycker sig individen därtill i regel mera informellt och oreflekterat än i ett offentligt material.

Bortser man från de tidiga dagböckerna är de bevarade källorna av privat art relativt få. Några kortare dagböcker av Ehrström från 1820-talet finns bevarade i släkten Ehrströms arkiv i Helsingfors stadsarkiv, men de saknar i regel relevans för avhandlingens frågeställningar. Detsamma kan sägas om brev materialet, som i huvudsak begränsar sig till brev från Ehrström till familjemedlemmar under hans tid som kyrkoherde i

---

⁵⁰ Max Engman kritiserar Christman Ehrströms utgåva för den kraftiga normaliseringen av språket, för ingrepp i dispositionen och för att stora delar av det som är av intresse ur ett vidare historiskt perspektiv har utelämnats. Max Engman, 'Studier i Moskva'. *HTF* 1985(3), s. 353–358.

S:t Petersburg från slutet av år 1825 fram till 1835. Av övrig privat korrespondens kan nämnas några brev från Ehrström till J.J. Pippingsköld (Perno-samlingen) och till C.G. Westzynthius (Schulténska samlingen) på Handskriftsavdelningen vid Åbo Akademis bibliotek. På Nationalbiblioteket i Helsingfors hittas några brev från Ehrström till A.J. Sjögren (A.J. Sjögrens samling) och till Jacob Tengström (Jacob Tengströms samling). En del av breven från Ehrström till Tengström är rapporter från Ryssland åren 1812–13, vilkas innehåll till övervägande del återfinns också i dagboken.⁵¹ Andra är skrivna kring decennieskiftet 1830 då Ehrström var kyrkoherde i S:t Petersburg. Eftersom Tengström i början av 1810-talet var prokansler för akademien i Åbo och i slutet av 1820-talet ärkebiskop i Finland, kan Ehrströms brev till honom karaktäriseras som en blandning mellan material av privat och administrativ art.

Administrativt material

Det administrativa material som används i avhandlingen har i huvudsak tillkommit i två olika kontexter. I dessa har Ehrström uppträtt som innehavare av en specifik tjänst, först som lektor i ryska vid akademien i Åbo 1816–1824 och senare som kyrkoherde i S:t Katarina svenska församling i S:t Petersburg 1826–1835. Det administrativa materialet används i första hand för att besvara frågan i vilken grad den professionella roll som Ehrström uppträdde i påverkade hans nationella, språkliga och historiska identifikationer. I de administrativa källorna riktar han sig till en annan typ av mottagare än i de privata källorna. Detta kan antas bidra till att han formulerar sina argument på ett mera strukturerat och officiellt sätt.

Till de centrala källor som kan belysa de frågor Ehrström hade att ta ställning till som lektor i ryska hör två memorial som bevaras i Kanslersämbetets arkiv på Helsingfors universitets centralarkiv. Det första är daterat i januari 1820 och innefattar en kortare översikt över det ryska språkets ställning vid akademien i

---

⁵¹ Utdrag och referat av brevens innehåll i finsk översättning finns publicerade i J.J. Mikkola, *Hämärän ja sarastuksen ajoilta* (Porvoo Helsinki 1939).

Åbo, 'Berättelse om fortgången af Ryska språkets studium vid Kejslerl. Universitetet i Åbo'.⁵² I april samma år lämnade Ehrström till akademins konsistorium in ett längre memorial på 140 sidor över ryskans ställning i storfurstendömet skolor och vid akademien i Åbo, 'Allmän Öfversigt af Ryska Språkets Studium vid Finlands Läroverk från år 1812, till år 1820; samt Reflexioner öfver några närmare Bestämningar för Fortgången af samma Studium i en Framtid'. I detta memorial redogör han detaljerat dels för hur studiet av ryska hade utvecklats från början av 1810-talet fram till år 1820, dels för hur han som lektor i ryska ansåg att det borde inrättas i framtiden. Memorialet är sannolikt den mest utförliga källan till kunskap om hur undervisningen i ryska på 1810-talet gick till i praktiken och om elevernas och studenternas attityder gentemot det ryska språket som ämne i skolorna och vid akademien i Åbo. Utvalda delar av de synpunkter som Ehrström framförde i sina två memorial presenterade han senare för en bredare läsekrets i artikeln 'Öfversigt af Ryska Språkets studium i Finland'. Denna publicerades som en bilaga till marsnumret av tidskriften *Mnemosyne* år 1822.

Det administrativa källmaterial som hänför sig till Ehrströms verksamhet som kyrkoherde i S:t Petersburg bevaras i S:t Katarina svenska församlings arkiv i Sveriges Riksarkiv i Stockholm.⁵³ I församlingens protokoll hittar man information om församlingens verksamhet under tidsperioden 1826–1835, men de avslöjar inte särskilt mycket om Ehrströms ställningstaganden i de nationella frågorna. Som källor för avhandlingens frågeställningar är några dokument i församlingens arkiv av särskild vikt. Ett av dessa är ett betänkande från år 1834 som berör undervisningsspråket i den elementärklass som år 1835

---

⁵² I arkivet finns två versioner av samma memorial. Ehrström har till den andra gjort några korta tillägg. Hänvisningarna i avhandlingen är gjorda till den sistnämnda versionen. Redan den 29.4.1819 hade Ehrström till det av ärkebiskop Tengström ledda domkapitlet lämnat in ett memorial på 28 sidor i samma ärende, 'Till Herr Erke Biskopen och Det Högvärdige Domkapitlet i Åbo. Promemoria angående Lectionerna i Ryska Språket i landets Storskolor'.

⁵³ Stora delar av S:t Katarina församlings arkiv finns på mikrofilm i Riksarkivet i Helsingfors. Till skillnad från Sverige och Finland benämndes de lutherska församlingarna i Ryssland aldrig med den feminina formen *S:ta*. Därför talar jag i avhandlingen genomgående om *S:t* Katarina församling.

inrättades vid den svenska församlingens skola. Ehrström fungerade som ordförande för den kommitté som var tillsatt att göra upp en plan för klassen. I betänkandet avspeglas den språkliga och sociala verklighet som Ehrström som kyrkoherde i en svensk församling i S:t Petersburg hade att ta ställning till. Teman som knyter an till nation och språk hittas också i den 'Minnes- och censurbok' i vilken Ehrström under tidsperioden 1826–1833 tidvis gjorde beskrivande anteckningar om församlingens medlemmar. 'Minnes- och censurbok' finns publicerad i den av Max Engman utgivna källpublikationen *Dagligt liv i S:t Petersburg. Bland kejsarens finländska undersåtar* (Helsingfors 2003).

Offentligt material

Det offentliga källmaterial utifrån vilket Ehrströms identifikationer kan studeras består av tidningsartiklar, av läromedlen i ryska och av den historik över de finska och svenska församlingarna i S:t Petersburg som Ehrström författade. Den gemensamma nämnaren för det offentliga materialet är att det till skillnad från det privata och det administrativa materialet är avsett att läsas av bredare bildad allmänhet. Särskilt tidningsartiklarna är skrivna med det uttalade syftet att övertyga läsaren om det rätta i en viss ståndpunkt och innehåller därför programmatiska resonemang om nationella och språkliga spörsmål. Tiden kring decennieskiftet 1820 har överlag beskrivits som den tidpunkt från och med vilken man kan börja tala om en finländsk tidningspress, eftersom antalet tidningar på kort tid ökade från en enda till fem. Det ökade antalet tidningar och tidskrifter möjliggjorde också för första gången ett offentligt meningsutbyte. I några av sina artiklar var Ehrström tvungen att inte bara argumentera *för* sin ståndpunkt utan även att försvara sig *mot* anklagelser som andra skribenter riktade mot honom. En särskilt framträdande position i debatten intog A.I. Arwidsson i sin egen tidning *Abo Morgonblad*, som hann utkomma endast från januari till september 1821 innan myndigheterna förbjöd dess

utgivning.⁵⁴ Då en person är tvungen att försvara sig mot angrepp från en annan, är det logiskt att han eller hon lyfter fram sådana argument som kanske inte hade blivit aktuella utan anklagelserna.

Ehrströms tidskriftsartiklar ingår i huvudsak i tidningarna *Mnemosyne* och *Åbo Morgonblad* under åren 1821–23. Ett av hans centrala inlägg är artikeln 'Om ungdomens studium af utländska språk' som publicerades i *Mnemosyne* i april 1821. I artikeln bemöter Ehrström den kritik som han upplever att Arwidsson indirekt har riktat mot honom i artikelserien 'Om Nationalitet och National Anda' i *Åbo Morgonblad*. Ehrström undertecknar artikeln med sitt eget namn, något som var ovanligt under denna tid.⁵⁵ Ett annat centralt inlägg i diskussionen om språk och nation är Ehrströms 40 sidor långa artikelserie 'Finska Språket, betraktadt såsom Nationalspråk'. Denna publicerades i sju delar i *Åbo Morgonblad* mellan mars och oktober 1821.⁵⁶ Förutom de två mest uppmärksammade artiklarna skrev Ehrström ett stort antal kortare artiklar och inlägg. Efter att *Åbo Morgonblad* upphörde och Arwidsson lämnade Finland ebbade debatten ut för en tid. I februari år 1822 aktualiserades frågan om det ryska språket igen efter att J.G. Linsén i artikeln 'Betraktelser' i *Mnemosyne* kritiserade Ehrströms åtgärder som lektor i ryska. Kritiken föranledde Ehrström att göra ytterligare några offentliga inlägg i frågan under åren 1822–23. Hans allra sista inlägg ingår i decembernumret av *Mnemosyne* 1823. Med samma nummer upphörde hela tidskriftens fyra år långa existens.

---

⁵⁴ På 1810-talet utkom endast *Åbo Allmänna Tidning*, som var myndigheternas halvofficiella informationsorgan. Efter senatens flyttning till Helsingfors år 1819 började man där ge ut en ny officiell tidning, *Finlands Allmänna Tidning*, medan *Åbo Allmänna Tidning* fortsatte under namnet *Åbo Tidningar*. År 1819 grundades tidskriften *Mnemosyne* och därpå följande år började Reinhold von Becker ge ut den finskspråkiga tidningen *Turun Wiikko-Sanommat*.

⁵⁵ Om debattklimatet i början av 1820-talet, se Henrik Knif, 'Lärda resonörer och arga kritiker. Åbo och pressens första halvsekel', Clas Zilliacus & Henrik Knif, *Opinionens tryck. En studie över pressens bildningsskede i Finland* (Helsingfors 1985), s. 71–90; Henrik Knif, 'Mnemosyne, ett slagfält för debattörer', Johan Wrede (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900* (Helsingfors 1999), s. 211–215.

⁵⁶ Avslutningen ingår i bilagan 'Oskyldigt ingenting', som Arwidsson utgav i oktober efter att myndigheterna hade beslutit att *Åbo Morgonblad* skulle dras in.

Till de offentliga källorna kan man också hänföra de tre läromedel i ryska språket som Ehrström var med om att ge ut. I samarbete med C.G. Ottelin gav han 1814 ut grammatiken *Rysk språklära för begynnare* och 1821–22 krestomatin *Rysk läsebok med ordtolkning* I–II.⁵⁷ För avhandlingens frågeställningar är det mest relevanta inslaget i läromedlen den av Ehrström skrivna artikeln 'Några Reflexioner, under hänsigt till Ryska Språkets studium och närvarande Arbetes Begagnande' som ingår i *Rysk läsebok med ordtolkning* II. I samma volym ingår den kände lingvisten Johann Severin Vaters artikel 'Afhandling om ryska språkets egenskaper' som Ehrström har översatt från tyskan. Ehrström kommenterar Vaters artikel i vidlyftiga fotnoter, som tidvis blir mera omfattande än själva artikeln. I sin egen artikel och i sina kommentarer till Vaters artikel berör Ehrström de ryska, finska och svenska språken ur ett språkvetenskapligt perspektiv. Liknande frågeställningar hade han behandlat redan i sin år 1815 publicerade avhandling *pro gradu*, *Öfversigt af ryska språkets bildning*, där han presenterade rent språkfilosofiska betraktelser om språkets roll.

En sista offentlig källa i vilken Ehrström berör frågor med anknytning till nation, språk och historia är den historik som han själv författade över S:t Petersburgs svenska och finska församlingar, *Historisk Beskrifning öfver S:t Catharina och S:t Maria Församlingar, eller Svenska och Finska Församlingarna i S:t Petersburg* (1829). Bearbetade utdrag ur historiken publicerade han också i ett antal tidningsartiklar under andra hälften av 1820-talet. Dessa hittas i *Åbo Tidningar* 1826 och 1828–29 och i *Helsingfors Tidningar* 1829.

---

⁵⁷ Läromedlen *Rysk språklära för begynnare* (1814) och *Rysk läsebok med ordtolkning* (1821–22) användes som basläromedel i ryska i Finland till slutet av 1830-talet. En reviderad upplaga av läseboken utkom åren 1831–1834 med titeln *Rysk läsebok med lexicon* I–III. I denna ingick inte Vaters och Ehrströms artiklar.

II   Nationen: politik eller kultur?

Politik och kultur: Finland som blandform

Många forskare har noterat att Finland historiskt representerar en särpräglad blandform mellan en politisk och en kulturell nation.⁵⁸ Med den politiska nationen syftar man i den teoretiska nationalismlitteraturen på en nation där individerna primärt identifierar sig med staten och dess institutioner. Historiskt kan den politiska nationens idé spåras tillbaka till antikens Rom och dess medborgarideal och vid ingången till den moderna epoken framför allt till franska revolutionen år 1789. Den politiska nationen i sin mest renodlade form hittas i England och Frankrike. Dessa två länder var vid tiden för den nationella ideologins genombrott redan etablerade territorialstater med en relativt lång enhetlig historia. Ett annat land som ofta lyfts fram som en utpräglad politisk nation är Förenta staterna. Med beaktande av det heterogena ursprung landets befolkning har är det logiskt att institutionerna och lagarna utgör den sammanhållande faktorn.⁵⁹

I den kulturella nationen identifierar sig människorna inte i första hand med de statliga institutionerna, utan med ett gemensamt språk och en gemensam kultur. Ideologiskt baserar sig synen på den kulturella nationen på romantiken som har sitt ursprung i 1700-talets tyskspråkiga Centraleuropa. Den romantiska nationella filosofins centrala ideal var att ett folk som talade ett språk skulle bilda en stat, vilket på det politiska planet

---

⁵⁸ Bland de första att konstatera detta var Aira Kemiläinen i doktorsavhandlingen *Nationalism. Problems Concerning the Word, the Concept and Classification*. *Studia Historica Jyväskyläensia III* (Jyväskylä 1964), s. 222–223. Se även Risto Alapuro, 'Nineteenth-Century Nationalism in Finland', Øystein Sørensen (ed.), *Nordic Paths to National Identity in the Nineteenth Century*. Nasjonal Identitet 1994(1), s. 65–68; Engman, 'Historikernas folk', Derek Fewster (red.), *Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk*. SLSF 626 (Helsingfors 2000), s. 31–33.

⁵⁹ Om den politiska nationen, se t.ex. Hobsbawm, *Nations and Nationalism*, s. 18–21; Håkan Thörn, *Rörelser i det moderna. Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789–1989* (Stockholm 1997), s. 99–100.

kom att få konsekvenser. I Tyskland och Italien som i början av 1800-talet var politiskt splittrade verkade det romantiska idealet i riktning mot ett enande. På andra håll ledde det på lång sikt till politisk splittring. Många folk inom de mångnationella ryska, österrikiska och ottomanska imperierna började på språklig grund definiera sig som nationer och eftersträva ett större oberoende.⁶⁰

Att 1800-talets Finland har beskrivits från en blandform av den politiska och den kulturella nationen har att göra dels med den förändrade politiska ställningen man fick år 1809, dels med de interna språkförhållandena. Utan att någon egentligen medvetet hade strävat mot detta mål blev Finland år 1809 ett särförvaltad storfurstendöme med egna institutioner och en från det övriga ryska riket separat administration. Även om de senaste årtiondenas forskning har ifrågasatt den nationella historieskrivningens uppfattning om att Finland år 1809 blev en stat är det uppenbart att Finlands invånare från och med detta år hade ett institutionellt ramverk som det var potentiellt möjligt att identifiera sig med. I identitetstermer kan man se omvälvningen år 1809 beskrivas under rubriker av typen ”den statliga identitetens uppkomst”, som i Päiviö Tommilas bidrag till antologin *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeeseen historia* (1989).⁶¹ Matti Klinge i sin tur beskriver inspirerad av Pierre Noras historiebruksforskning Borgå domkyrka och dess omgivning som den ”finska statlighetens första *lieu de mémoire*, identitetstraditionens första lokalt-mytiska konkretisering” och Borgå lantdag som den ”finska nationella identitetens första yttring”.⁶²

---

⁶⁰ Elie Kedourie, *Nationalism* (Oxford 1993 [1960]), s. 53. Hans Kohn som var den första att teoretiskt skilja mellan den politiska och kulturella nationen använde ordparet *västlig/östlig*. Se t.ex. Hans Kohn, *The Idea of Nationalism. A Study in its Origin and Background* (New York 1945). Beroende på infallsvinkel har andra forskare för motsvarande dikotomi använt ordpar som *fransk/tysk*, *subjektiv/objektiv*, *första generationens/andra generationens* och *civil* eller *statlig/etnolingvistisk*.

⁶¹ Päiviö Tommila, 'Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella', Tommila & Pohls (toim.), *Herää Suomi*, s. 51. Översatt från finskans ”Valtiollisen identiteetin synty”.

⁶² Matti Klinge, *Krig, kvinnor, konst* (Helsingfors 1997), s. 173, 190.

Den kulturella nationen aktualiserades i sin tur i första hand i det som har kallats den första nationella väckelsen på 1810-talet. Med den romantiska filosofins genombrott kom en del intellektuella att definiera det nationella tillståndet i Finland som ett missförhållande. På denna punkt har den nationella väckelsen i Finland likheter med andra nationers inom de stora imperierna i Öst- och Centraleuropa. Det som däremot skiljer Finland från många av dessa är att den institutionella särställningen kom före den kulturella väckelsen. Eftersom man inte hade något behov av att eftersträva ett politiskt självstyre, kom den kulturella väckelsen att förbli renodlat kulturell. I själva verket blev alla radikala uttryck för den kulturella nationella väckelsen oönskvärda ur de finska myndigheternas synvinkel, eftersom de kunde hota den redan etablerade institutionella särställningen.⁶³ Ett annat särdrag värt att notera i Finlands fall är att den tidiga kulturella väckelsen inte riktade sig mot inflytandet från det rike man var en del av, dvs. Ryssland, utan mot inflytandet från det svenska språket.

I detta huvudkapitel analyserar jag med utgångspunkt i teorierna om den politiska och den kulturella nationen vilka aspekter av dessa som Ehrström i olika kontexter lyfter fram. Syftet är att försöka förstå hur han som individ resonerar då han i en specifik situation väljer att betona kulturella dimensioner av nationen och i en annan de politiska dimensionerna. I en del fall är det inte möjligt att entydigt definiera en identifikation som endera politisk eller kulturell, eftersom aspekter av dessa naturligtvis kan blandas ihop, användas i båda betydelserna eller på direkt motstridiga sätt. På idéhistoriska grunder kan man hur som helst i de flesta fall hänföra de begrepp och filosofiska resonemang som Ehrström använder primärt till endera den kulturella eller den politiska nationen.

---

⁶³ Ett exempel på detta var förvisningen av A.I. Arwidsson från akademien i Åbo år 1822, efter att denne i sin radikala av romantiken inspirerade tidning *Åbo Morgonblad* hade framfört åsikter som kunde tänkas väcka oönskad uppmärksamhet hos ryska myndigheter. Om Arwidssons förvisning, se Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson isänmaallisenä berättäjänä*, s. 383–399.

Romantikens organiska nation

[E]n nation är ju icke annat än en stor familj, och hos dess medlemmar måste således samma förhållande äga rum.⁶⁴

Detta citat av Ehrström avspeglar ett inflytande från den romantiska filosofin och dess metaforiska framställning av nationen som en familj. Eftersom ordet nation är härlett från latinets *nascor* som betyder att födas, ingår i ordets själva etymologi en syftning på biologisk härstamning. Enligt denna tanke är den nationella tillhörigheten en objektiv egenskap som individen föds med och som inte kan bytas ut mot en annan nationell tillhörighet.⁶⁵ Eftersom människor i alla tider har ingått i någon form av familjegemenskap, är det logiskt att familjen som metafor har använts i många olika sammanhang. Redan i Bibeln framställs Gud som en fadersgestalt, en roll som också kungar tar i förhållande till sina undersåtar. Romantiken utnyttjade dock familjemetaforen på sätt som från slutet av 1700-talet framåt skulle få långtgående konsekvenser också på ett politiskt plan. Om den tidigare hade använts för att belysa ett hierarkiskt samhälle, där ”fadern” är den som ”barnen” ska lyda, började fokus nu förskjutas mot ett vertikalt samhälle där familjen bestod av mer eller mindre jämlika syskon. Förskjutningen kan även belysa den stegvisa övergång från ett hierarkiskt ståndssamhälle mot ett demokratiskt medborgarsamhälle som skulle äga rum under 1800-talet. En annan ny tanke i romantikens syn på nationen som en familj var att den uppfattades som en organisk varelse som växte och utvecklades och som på ett makroplan var en aktör på samma sätt som individen på ett mikroplan. I likhet med varje individ hade varje nation därtill också medfödda egenskaper, samtidigt som dess utveckling påverkades av den

---

⁶⁴ Eric Gustaf Ehrström, ’Finska Språket, betraktadt såsom Nationalspråk’. *Åbo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 93).

⁶⁵ Sörlin, *Mörkret i människan*, s. 317.

omgivning i vilken den existerade. Nationens organiska karaktär beskriver J.J. Tengström år 1817 på följande sätt:

Ty en Nations, liksom hvarje organisk produkts, karakter bestämnes ej mindre af den yttre natur, som omgifver dem, än af deras ursprungliga, medfödda, så till sägandes i fröet eller roten liggande anlag; och menniskan likasom växten antager efter olika luftstreck och olika lägen en egen physionomi.⁶⁶

Citatet är hämtat ur artikeln 'Om några hinder för Finlands litteratur och cultur' i *Aura* 1817, och räknas som en av de första programmatiska romantiska skrifterna i Finland. Tengström var en centralgestalt inom Åboromantiken, och hans artikel har sannolikt varit en tidig inspirationskälla för Ehrström som romantiker. Ehrström ingick i den grupp unga akademiker som sommaren 1815 på J.G. Linséns initiativ grundade det litterära Selmaförbundet, som senare efter den kalender man gav ut bytte namn till *Aura*. Sina närmaste förebilder hade förbundet i Sverige, där romantiken hade fått ett starkt fotfäste. Särskilt stark var den i Uppsala, där strömningens anhängare kallade sig fosforister, och i Stockholm, där Götiska förbundet grundades samma år som Selmaförbundet. Till Sverige hade förebilderna i sin tur kommit från Tyskland, som var de romantiska strömningarnas ursprung och starkaste fäste. Liksom i det övriga Europa var romantiken i Åbo starkt förankrad i de akademiska kretsarna. Kärnan i Selmaförbundet utgjordes av unga professorer och docenter.⁶⁷ Ehrströms engagemang i förbundet är ur det perspektivet föga anmärkningsvärt. Romantiken var sin tids intellektuella modedefenomen, som ingen som ville framstå som en äkta intellektuell ville stå utanför. Som ung akademiker

---

⁶⁶ J.J. Tengström, 'Om några hinder för Finlands litteratur och cultur'. *Aura* 1817, s. 70.

⁶⁷ Matti Klinge, 'Det kejserliga universitetet', Matti Klinge & al., *Kejserliga Alexanders Universitetet 1808–1917. Helsingfors Universitet 1640–1990. Andra delen* (Helsingfors 1989), s. 55–58. Av övriga namn som räknas till de s.k. Åboromantikerna kan nämnas R. von Becker, A.G. Sjöström, J.A. Edman, J.M. af Tengström, A.G. Simelius, J.M. Sundvall samt Ehrströms reskamrat från Ryssland 1812–13, C.G. Ottelin.

och i synnerhet som en allmänt språkintresserad person kan Ehrström karaktäriseras som en typisk romantiker.

I Ehrströms skrifter kan man spåra ett inflytande också från Johann Gottfried von Herder, den filosof som på 1700-talet hade lagt grunden för den organiska nationssynen. Bland de många nya tankar som Herder framförde fanns idén om nationens *individualitet*.⁶⁸ Även här är kopplingen mellan den enskilde individen och den kollektiva nationen uttalad. Grundtanken är att Gud har skapat varje nation, liksom varje individ, som en unik varelse med unika egenskaper. Som skapelser av Gud var det såväl individens som nationens skyldighet att utveckla sina unika egenskaper. Omvänt innebar detta att ett lånande av andra individer eller nationer var att betrakta som något negativt. I enlighet med detta varnar Ehrström till exempel för de konsekvenser det hade för en nation om man i för hög grad försökte imitera andra nationer. Han drar samtidigt en parallell mellan individen och nationen genom att konstatera att ett sådant förfarande ”stör och undergräver den nationela individualiteten, hvilken icke får anses vara af mindre vigt än den personliga, hvaruti den till och med ingår. Hvad värde äger väl en människa utan individualitet?”⁶⁹ En nation som lånade egenskaper av andra antog samtidigt ”åtskilliga drag af densammas individualitet”, medan omvänt den nation som inte gjorde det bar en ”trogen stämpel af dess rena, men genom en sann bildning förädlade och förskönade individualitet”.⁷⁰

Under 1800- och 1900-talen då de nationalistiska strömningarna var som mest dominerande utnyttjades Herders idéer om nationernas olikhet och deras skyldighet att utveckla

---

⁶⁸ Gerald N. Izenberg poängterar att man inte bör förväxla romantikens idé om *individualitet* med upplysningens idé om *individualism*. Ordet *individualitet* betecknar uttryckligen *skillnad*, dvs. varje individs unicitet. Med *individualism* däremot syftade man under upplysningen på *likt*, enligt tanken att alla människor tack vare sitt förnuft handlar på ett nyttomaximerande sätt. Gerald N. Izenberg, *Impossible Individuality. Romanticism, Revolution, and the Origins of Modern Selfhood, 1787–1802* (Princeton 1992), s. 3–4.

⁶⁹ Eric Gustaf Ehrström, 'Några Reflexioner, under hänsigt till Ryska Språkets studium och närvarande Arbetes Begagnande', Eric Gustaf Ehrström & Carl Gustaf Ottelin, *Rysk läsebok med ordtolkning II* (Åbo 1822), s. 311.

⁷⁰ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 108, 110).

sina unika egenskaper för att rättfärdiga extrema handlingar gentemot andra nationer. Detta var dock en förvrängning av Herders tankgångar som i grunden hade universella drag. Där de rasistiska teorierna hävdar att olika raser har olika genetiskt ursprung, hade enligt Herder alla nationer ett gemensamt ursprung. Nationerna var den närmaste undergruppen till mänskligheten, och sinsemellan jämbördiga. Någon hierarkisk värdering ingår alltså inte i den herderska nationssynen.⁷¹ Den allmänmänskliga dimensionen av Herders filosofi uttrycker också Ehrström. Efter att ha resonerat om nationernas olikhet och framställt nationens medlemmar som förenade av syskonband, poängterar han att nationerna i sin tur bildar ”syskonfamiljer” inom människosläktet:

Så mycken mångfalld som finnes i alla de olika nationernas individualitet [...]. Vissa grunddrag blifva dock, under de tusendetals olika formerna, alltid gemensamma: ty blott *en* är Naturen, blott *ett* det Gudomliga. Blott *en* är ju också Menskligheten.⁷²

Man har hävdat att slutet av 1700-talet var en av de viktigaste brytpunkterna för den moderna självmedvetna och självreflekterande individens framväxt. Genom att man på ett filosofiskt plan reflekterade över nationernas och individernas unicitet, blev människor i allt högre grad medvetna om att det fanns en skillnad mellan det egna ”jaget” och alla andra människor. Denna förändring i synen på jaget manifesterades visserligen tills vidare endast hos en mycket avgränsad grupp människor i samhället, hos de individer som man började beteckna som ”intellektuella”. För den som hade upptäckt ”jaget” blev det moderiktigt att introspektivt fördjupa sig i jaget för att lära känna sig själv, vilket i sin tur kunde leda individen till direkt

---

⁷¹ Aira Kemiläinen, *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti*. Historiallisia Tutkimuksia 177 (Helsinki 1993), s. 63–64. Under de senaste årtiondena har man omvärderat Herders filosofi, så att hans namn i dag dyker upp i sammanhang som har att göra med mångkulturalism, kulturrelativism, internationalism och kosmopolitism. Rebecca Lettevall, ’Herder kosmopoliittina’, Sakari Ollitervo & Kari Immonen (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*. SKST 1060 (Helsinki 2006), s. 114–125.

⁷² Ehrström, ’Några Reflexioner’, 273.

existentiella frågor.⁷³ Redan i Ehrströms tidiga dagböcker från början av 1810-talet kan man utläsa att han i romantisk anda är medveten om sitt eget jag. I Tavastland år 1811 reflekterar han över hur han ända sedan barndomen har önskat att han en dag ska få verka i en ”större krets”. Med åldern hade han dock kommit till insikt om att detta kanske inte skulle förverkligas och hävdar att ungdomens dröm hade berott på ”oförfarenhet och okännedom af mig sjelf”. Något senare har han resonerat sig fram till livets och hela världens yttersta frågor: ”Men, evige Godhet! Förlåt ditt kortsynta barn en fråga som sväfvat på dess läppar! Hvarföre skapade Du Mig? Än mer: hvarföre skapade Du världen?”⁷⁴

Förutom de herdiska tankarna var Ehrström redan i början av 1810-talet bekant också med andra kända filosofers verk. År 1811 avlade han sitt prov *pro exercitio* som respondent på Fredrik Bergboms docenturavhandling i teoretisk filosofi och Immanuel Kants metafysik, *Dissertatio metaphysica Kantianorum de re in se: (Ding an sich) doctrinam breviter examinans*. Kant räknas inte till romantikerna, men han var en frontfigur i den s.k. ”nya filosofi” som under 1700-talets andra hälft bildade gemensam front mot upplysningen. I ett av sina huvudverk, *Kritik der reinen Vernunft* (1781), beredde han väg för den romantiska filosofins genombrott genom att ifrågasätta upplysningens blinda tro på empirin som den enda möjliga vägen till kunskap.⁷⁵ Den avhandling av Fredrik Bergbom som Ehrström responderade var dock en kritik mot Kants metafysik i F.W.J. Schellings anda.⁷⁶ Schelling hade under 1700-talets sista årtionde utvecklat den tyska idealistiska filosofin, som på vissa punkter var en

---

⁷³ Izenberg, *Impossible Individuality*, s. 4–6. Romantikens ”intellektuelle” kan betraktas som en föregångare till senare tiders existentalister, nihilister och postmodernister. Sergio Givone, ’Der Intellektuelle’, François Furet (Hrsg.), *Der Mensch der Romantik* (Frankfurt/Main 1998), s. 215.

⁷⁴ Ehrströms dagbok 5.7.1811. Ehrström, *Minnen af en resa* s. 62.

⁷⁵ Tore Frängsmyr, *Svensk idéhistoria. Bildning och vetenskap under tusen år*. Del 1: 1000–1809 (Stockholm 2000), s. 10–16.

⁷⁶ Juha Manninen, ’Uudestisyntynty Aura? Huomioita romantiikan polun valmistelijoista Suomessa’, Aimo Roininen, Kari Sallamaa (toim.), *Historia – teoria – praxis. Pertti Karkaman jublakirja*. Kirjallisuuden laitos, Julkaisuja 9 (Oulu 1986), s. 43

vidareutveckling av Kants tankar, på andra en reaktion mot dem. Naturen intog en central ställning i Schellings filosofi. Till skillnad från Kant som betraktade ande och natur som varandra uteslutande, uppfattade Schelling dem som två sidor av samma sak. Ande och natur kunde förenas i det mänskliga tänkandet och sammanfalla i det som han kallade ”det absoluta”. Det var dock endast ”geniet” som hade förmågan att höja sig över motsatsen mellan natur och ande, varför konstnärlig verksamhet var att betrakta som andens högsta tillstånd.⁷⁷

Ytterligare belägg för att Ehrström redan tidigt var insatt i tidens filosofiska strömningar är t.ex. att han under vistelsen i Ryssland 1812–13 bar med sig nummer av den svenska romantiska tidskriften *Phosphoros*, som hörde till Åboromantikernas stora inspirationskällor.⁷⁸ Från samma vistelse rapporterade han till Jacob Tengström att Kants och Schellings mest kända skrifter fanns översatta till ryska, men att studiet av ”den nyare filosofin inte vunnit något större insteg” i Moskva.⁷⁹ Samma läsår som Ehrström befann sig i Ryssland föreläste för övrigt Bergbom och professorn i praktisk filosofi, A.J. Lagus, första gången publikt om Kants och Schellings filosofi vid akademien i Åbo.⁸⁰ Eftersom romantikerna i Åbo fick en betydande del av sina influenser via Sverige är det många gånger svårt att avgöra vilka hänvisningar som kommer direkt från ursprungskällorna och vilka som är indirekta. Trots att Ehrström ofta uttrycker tankar som idéhistoriskt kan spåras till Herder nämner han aldrig denne vid namn. Som H.K. Riikonen har poängterat i en artikel om kännedomen av Herder vid akademien i Åbo under slutet av 1700-talet, borde man snarare tala om ett

---

⁷⁷ Frängsmyr, *Svensk idéhistoria. Del 1: 1000–1809*, s. 10–16. Beroende på synvinkel benämns Schellings filosofi även identitetsfilosofi, naturfilosofi eller transcendental filosofi.

⁷⁸ Ehrströms dagbok 8/20.11.1812:ark 119:1. Om vad de finska romantikerna läste, se Werner Söderhjelm, *Åboromantiken och dess samband med utländska idéströmningar* (Helsingfors 1915), s. 97.

⁷⁹ Ehrström till Tengström 27.7.1812, Jacob Tengströms samling, NB. Schellingianismen etablerade sig i Ryssland först på 1820-talet. Andrej Walicki, *A History of Russian Thought. From the Enlightenment to Marxism* (Oxford 1988), s. 74–77.

⁸⁰ Klinge, ’Det kejserliga universitetet’, s. 52–53.

slags *herderism*. Med detta avser han att Herders filosofi i början av 1800-talet redan hade fått ett så starkt genomslag att den hade förvandlats till ett ideologiskt allmängods.⁸¹

Som ett renodlat ideal är den nationella romantikens grundtanke relativt enkel och lätt att omfatta. Mera komplex blir den i regel då idealet ska tillämpas konkret, eftersom en ”ren organisk nation” sällan förekommer i verkligheten. I det följande analyserar jag några i den romantiska filosofin grundade uppfattningar om nationen som Ehrström ger uttryck för i olika kontexter. I den första kontexten befinner han sig på en resa i Tavastland år 1811, i den andra i Ryssland år 1812 och i den tredje deltar han i huvudsak genom tidningsartiklar i en diskussion om den finska nationen kring decennieskiftet 1820. Slutligen analyserar jag hans syn på den ryska nationen.

Natur och folk i den tidiga romantiken

Och jag skulle vid allt detta varit kall och känslolös – o nej – jag har aldrig ännu känt mig sådan. Med blottadt huvud stod jag där, inför den Eviges ansigte, och blickade upp med en tår i mitt öga. Jag tänkte intet, jag blott kände, och min inbildning förlorade sig i högre verldar – Evige Gud! Hade jag blott med mitt klappande, längtande hjerta lutadt mot ett annat njutit denna scen – jag hade ej velat bortbyta dessa ögnablick mot hela jordens skatter.⁸²

I detta citat beskriver Ehrström i sin dagbok sina sinnesstämningar då han står högst uppe på Kangasalaåsen och blickar ut över omgivningen. Citatet avspeglar en tidigromantisk

---

⁸¹ H.K. Riikonen, 'J.G. Herderin tuntemus Turun Akatemian piirissä Porthanin ja Franzénin aikana', Ollitervo & Immonen (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*, s. 289–290. Enligt Riikonen var Herders filosofi bekant vid akademien redan under Porthans tid, men det var först mot slutet av 1810-talet som man började presentera den mera explicit.

⁸² Ehrströms dagbok 15.7.1811; Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 109. Redan före avresan till Hauho nämner Ehrström att Kangasala och Hattalma åsar och Vermasvuori kulle är bekanta som de ”skönaste ställen i Finland” samt: ”Kangasala är isynnerhet ett namn som jag redan från min spädare ålder hört med förtjusning nämnas af dem som varit där.” Ehrströms dagbok 14.7.1811; Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 86.

syn på naturen, vilket både det sentimentala språket och hänvisningarna till den religiösa upplevelsen antyder. Naturens betydelse är central i romantiken, vars retorik präglas av hänvisningar och metaforer som knyter an till den. En central idé är att människan uppfattas som en del av naturen, inte som något från naturen väsensskilt. Detta för med sig att romantikens språk innehåller många ord och uttryck av typen ”naturens ordning”, den ”nationella odlingen”, ”kulturens uppblomstring” och ”nationens plantor”, dvs. ungdom. Ehrströms tidigromantiska natursyn avspeglas tydligast i hans dagbok från Tavastland sommaren 1811. Under sin resa uppmärksammar han särskilt naturen därför att resan är hans första till de inre delarna av Finland. Han har höga förväntningar på att naturen i de inre delarna av Finland ska vara annorlunda än den natur som han tidigare sett i kusttrakterna. Ehrström behövde inte avlägsna sig längre än 90 kilometer från Åbo för att märka skillnaden: ”Snarare hade jag trott mig försatt i en annan verldsdel, än en annan provins af Finland, uti en så förändrad dräkt visade sig de nejder som nu mötte mina blickar”. Han hade kommit till Tavastland, som han betecknar som ”Finlands mest romantiska provins”. Förutom att Ehrström ställer kust och inland mot varandra hittar han också ett motsatspar i stad och landsbygd. Att få vistas en hel sommar på landsbygden var något han såg fram emot särskilt då han de två föregående somrarna varit ”fängslad vid Åbo liflösa berg”.⁸³

Vistelsen i Hauho hade att göra med att Ehrström i början av 1810-talet arbetade som informator, en syssla som medellösa studenter ofta försörjde sig på. Ehrström var anställd som lärare i familjen Krogius. Fadern i familjen, Wilhelm Fredrik, var ledamot i justitiedepartementet i storfurstendömet Finlands regeringskanselj.⁸⁴ Modern i familjen, Anna Maria (Mana), var

---

⁸³ Ehrströms dagbok 15.6; 19.6.1811; Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 19, 23.

⁸⁴ F.W. Krogius adlades år 1817 och tog namnet Edelheim. Ehrström bodde åtminstone en tid hos familjen i gård nummer 12 i Kyrkokvarteret i Åbo. John E. Roos, *Släkten Krogius under trenne sekel* (Helsingfors 1924), s. 119–121. I en dagboksanteckning (3.7.1811) nämner Ehrström att han första gången besökt Bosgård sommaren 1809, vilket kan tyda på att han redan då var informator i familjen.

syster till Frans Mikael Franzén. Franzén var en av de första att i poesin beskriva Finlands natur i en romantiserande stil, och influerade uppenbart också Ehrström. I dagboken citerar han en dikt av Franzén som beskriver Birger Jarls första bekantskap med Tavastland på 1200-talet: ”Det är det sköna land vars sol ur tusen sjöar; Dig leende emot uppå Din seger färd; O Birger! I sin prakt af lundar och öar; Dig bjöd en verkningskrets, Ditt skapar snille verd.”⁸⁵ Som informator följde Ehrström med familjen Krogius till Hauho för att tillbringa sommaren som gäst hos lagman Krogius syster Johanna Charlotta och dennas man Ivar Wallenius. Wallenius var sedan 1805 kyrkoherde i Hauho församling, efter att tidigare bland annat ha tjänstgjort i finska församlingen i Stockholm.⁸⁶ Som gäst i prästgården kom Ehrström att delta i det livliga sociala umgänge som de omkring fyrtio ”herrskaarhusen” i Hauho upprätthöll. Umgänget gick ut på utflykter, middagar, soaréer, högtidsfirande, danser och musicerande. Vid sidan av det livliga sällskapslivet tog Ehrström dock tillfället i akt att bekanta sig också med naturen och folket i inlandet.

I romantikens natursyn kan man urskilja ett antal olika dimensioner. En av dessa är den religiösa dimensionen, som tydligt avspeglades redan i det inledande citatet. Romantiken som idéströmning var överlag religiös i jämförelse med den föregående upplysningen. Det som präglar romantikens syn på religionen är att det gudomliga i hög grad manifesteras just i naturen. Den filosofiska grunden för detta hittas bland annat i Friedrich Schellings lära om det absoluta. Enligt Schelling är det absoluta på sätt och vis samma som det gudomliga, något som är så högt och stort att människan aldrig kan förstå det med sitt förnuft. Hon kan komma till insikt om att Gud existerar endast genom känslan. Men även om hon kommer till insikt om att han existerar, kan hon aldrig veta *hurudan* han är – Gud är och förblir ett mysterium. Människan kan endast se Gud i de sätt på vilka han manifesterar sig i världen, dvs. i naturen. Det gudomliga blir en livsprincip i hela skapelsen, som ingår i naturens alla

---

⁸⁵ Ehrströms dagbok 16.7.1811. Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 19.

⁸⁶ W. Palmroth, *Kertomus Haubon seurakunnan vaiheista* (Hämeenlinna 1997 [1929]), s. 86–87. Ivar Wallenius hade också deltagit i den finska deputationen till S:t Petersburg 1808 och representerat prästeståndet vid Borgå lantdag 1809.

beståndsdelar, från den lägsta upp till den högsta. En annan tänkare som påverkade romantikens syn på naturen var Friedrich Schleiermacher, vars verk *Reden über die Religion an die Gebildeten unter ihren Verächtern* (1799) har kallats ”romantikernas trosbekännelse”. Också Schleiermacher betonade att människan inte skulle finna Gud med hjälp av sitt förnuft, utan uppmanade henne att vända sig till sitt inre för att där hitta övertygelsen. Religion handlade inte om institutioner utan om känsla och inlevelse, om ett försök att förstå det oändliga. Känslan eller upplevelsen i sig kunde inte beskrivas, endast de yttre förhållanden i vilka individen upplevde det gudomliga. Schelling och Schleiermacher förespråkade båda ett slags panteistisk syn, där Gud fanns överallt i naturen.⁸⁷ Spår av en sådan panteism kan skönjas i följande citat av Ehrström, där han står uppe på berget Vermasvuori⁸⁸:

Dimman hindrade mig ännu att se, men småningom skingrades den af en lätt väderfläkt som sväfvade öfver de stilla sjöarne, och nu framträdde liksom undan Skaparens hand omätliga sträckor af sjöar och landskap. Snart upphöjde solen mild och leende sitt sköna anlete öfver den aflägsna horisonten och spridde nytt ljus och lif i den nya skapelsen. Högtidlig var den stämning i hvilken denna präktiga scen försatte mig, alldrig har jag med den vördnad betragt naturen, alldrig den uppgående solen. Hade ock den fräckaste Atheist varit här, han skulle öfverväldigad af sitt hjertas röst nedfallit och tillbett ett högre väsende.⁸⁹

Stående på berget Vermasvuoris krön skriver Ehrström att han njuter ”samma skådespel som en Brydone från Etnas topp”, förvisso i ”miniatur”. Han hänvisar till den engelske resenären Patrick Brydone, vars resebeskrivning *A Tour through Sicily and*

---

⁸⁷ Wiljo-Kustaa Kuuliala, *Turun romantikkojen subtautuminen uskonnollisiin kysymyksiin* (Riihimäki 1931), s. 7–9; Maurice Cranston, *The Romantic Movement* (Oxford 1994), s. 22–23. Romantikens religionssyn hade uppenbara likheter med de samtida protestantiska väckelserörelsernas.

⁸⁸ Vermasvuori kulle finns avbildad på omslaget till S.G. Hermelins kartverk över Finland (1799), varför utsikten från berget torde ha varit den första allmänt utbredda panoramautsikten i Finland. Ehrström hade kartverket med sig under resan 1811.

⁸⁹ Ehrströms dagbok 8.7.1811; Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 77–78.

Malta (1773) hörde till det sena 1700-talets mest populära litterära verk.⁹⁰ Individens som i ensamhet står uppe på en höjd och reflekterar över livet och naturen är en av romantikens mest kända bilder och ett återkommande tema i bildkonsten och litteraturen. Motivet är bekant inte minst från en av romantikens mest kända målningar, Caspar David Friedrichs *Vandraren över dimbaret* (1818). Sinnesbilden av den i avskildhet reflekterande människan symboliserade på sitt sätt också den självmedvetne individens framväxt och känslans betydelse. Att beskriva landskapsvyer från olika utsiktsplatser hade redan på 1700-talet varit kutym och ingått i den akademisk-patriotiske resenärens obligatoriska uppgifter. Uppgiften togs över av romantikerna, men dessa nöjde sig inte med att deskriptivt redogöra för det de såg. De ville också beskriva de känslor som utsikten väckte inombords.⁹¹ Hos Ehrström väcker naturen tidvis en känsla av ”förtjusning”, tidvis även en ”rysning” eller rentav en ”känsla blandad med fasa”.⁹²

För att få ut det optimala av naturupplevelsen var det viktigt att komma så högt upp som möjligt. I ett sammanhang då Ehrströms sikt skymts av höga träd, klättrar han upp i ett av dem för att kunna se omgivningen bättre. De paralleller han drar är inte alla gånger realistiska. På Kangasalaåsens krön känner Ehrström sig som om hade han stått på ”Panama näset och blickat ut åt verldsocianerna, åt Westindiens myriader af öar och åt de begge Amerikanska verldsdelarnes fält. [...] I söder och norr framgick ädelt och majestätiskt den höga skogbevuxna åsen, liksom de stora Andiska bergen”. I en tid då få var beresta och tillgången till geografiska bildverk var begränsad var dylika jämförelser inte ovanliga.⁹³

---

⁹⁰ Ehrströms dagbok 8.7.1811; Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 77.

⁹¹ Rainer Knapas, ’Sommarresa och lantnöjen – Eric Gustaf Ehrströms resebeskrivning’, Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 11–12.

⁹² Ehrströms dagbok 15.7.1811.

⁹³ Ehrströms dagbok 15.7.1811; 28.7.1811; Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 108–109, 159. Ehrström nämner att Jacob Bonsdorff i *Sommarresan* (1799) skrev att Åbo domkyrkas torn var lika högt som ”de Alpiska bergen”. *Meyers Universum*, ett känt geografiskt bildverk över världen utkom på svenska i slutet av 1830-talet. Det första planschverket över Finland, *Finland framställt i teckningar*, utkom 1845–1852.

Typiska adjektiv i beskrivningarna av naturen och utsikten är t.ex. ”pittoresk”, ”majestätisk”, ”praktfull” och ”högtidlig”. Ofta förekommer också ord som ”skön” och ”vild”, vilket avspeglar en annan central aspekt i romantikens natursyn. Där upplysningen idealiserade den kultiverade och av människan formade och behärskade naturen, idealiserade romantiken den vilda och orörda naturen. En tidig representant för det senare idealet var 1700-talsfilosofen Jean-Jacques Rousseau. Där t.ex. Alperna för upplysningens människa representerade ett skräckexempel på en naturmiljö som inte kunde utnyttjas i produktivt syfte, blev de tidigt i romantiken ett mål för romantiska pilgrimsfärder. Till detta bidrog Rousseau genom sin roman *Lá nouvelle Héloïse* (1761), vars handling var förlagd till Alperna.⁹⁴

Ehrström beskriver naturen i Tavastland som ”klädd i den vildaste dräkt”, men han jämför också i romantiska termer Finlands olika landskap med varandra. Han hävdar att det inte finns ett enda ställe i Tavastland som skulle ligga ”fult, eller illa” och att landskapet tillsammans med Savolax och Karelen utgjorde ”Finlands vackraste nejder”. Vilket av de tre som var vackrast kunde han inte uttala sig om, eftersom han inte hade besökt Savolax eller Karelen. En skillnad var dock att Savolax var ”vildt skönt”, medan Tavastland var mera ”odlat och omväxlande”.⁹⁵ Till skillnad från de övriga landskap Ehrström kände till, Österbotten, Åboland och Nyland, var kontrasten dock stark: ”Den som har sett blott den delen af Österbotten, inom hvilken vi alltid gjort vår krets, kan ej göra sig föreställning om de naturskönheter Finland kan framvisa; och kanske äger få länder i Europa dem sådana som Finland. Ty hvilket annat land har så

---

⁹⁴ Cranston, *The Romantic Movement*, s. 16. Rousseau lyfte också fram den primitiva människan, ”den ädle vilden”, som ett människoideal. Till skillnad från den dominerande människosynen som hävdade att det i naturtillståndet rådde en anda av ”allas krig mot alla” ansåg han att människan i det vilda naturtillståndet var god, fri och stark. Sverker Sörlin, *Världens ordning. Europas idéhistoria 1492–1918* (Stockholm 2004), s. 360–364.

⁹⁵ Ehrströms dagbok 19.6.1811; 1.7.1811; Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 26, 56. Jämför man Ehrströms dagbok med C.G. Ramsays dagbok från 1807, kan man se slående likheter i deras språk och sätt att beskriva Tavastland. Jfr Carl Gustaf Ramsay, *Resejournal 1807. En resa i södra Finland*, Sampo Honkala (utg.) (Helsingfors 1999). Om Tavastland, se s. 32–78.

många insjöar, så många kullar och klippor och så mycken och ofta så behaglig omväxling af skogvuxna och odlade ställen.”⁹⁶ Omväxling var något som ett flackt landskap inte kunde erbjuda. År 1812, på flykt undan den franska armén, sökte Ehrström med sin blick förgäves sådana landskap som han året innan sett i Tavastland: ”öfver allt samma ofantliga slätter, samma tröttande enformighet.”⁹⁷

Förutom för naturen intresserade man sig i den tidiga romantiken för folket. ”Folket” är ett mångtydigt begrepp som ofta innehåller en värdering. Historiskt har man beroende på kontext associerat folket med positiva eller negativa karaktärsdrag. Under 1600-talet och i hög grad ännu på 1700-talet associerade man folket i huvudsak med negativa egenskaper som råhet, djuriskhet och irrationalitet. I romantiken däremot försköts konnotationerna i riktning mot positiva egenskaper. Mer än någon annan individ bidrog sannolikt Herder till att folket upptäcktes i positiv mening och att själva ordet lösgjordes från de negativa konnotationerna. Romantikens intellektuella började se folket som en modell för det sunda förnuftet och en ofördärvad och naturlig livsstil. Folket sågs som bärare av en värdefull tradition, som till exempel i form av folkdiktning också innefattade en djup vishet.⁹⁸

De beskrivningar av folket som Ehrström gör i sina tidiga dagböcker följer ett mönster som också det var typiskt för den akademisk-patriotiske resenären. Då han beskriver folket uppmärksammar han karaktären. Hos tavastlänningarna urskiljer han två centrala karaktärsdrag, hövligheten och envisheten. Det hövliga, artiga och beskedliga uppförande som tavastlänningarna uppvisade såväl mot socknens herrskap som mot främmande konkretiserar Ehrström genom att beskriva de tavastländska kvinnornas sätt att hälsa på en främmande. Hälsningen inleddes med en vördnadsfull nigning åtföljd av en rejäl omfamning.

---

⁹⁶ Ehrströms dagbok 19.6.1811; Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 26.

⁹⁷ Ehrströms dagbok 4/16.9.1812:ark 69:3.

⁹⁸ Max Engman, 'Folket – en inledning', s. 7; Sten Högnäs, 'Rika malmädrar av ädel metall'. Folket som resurs', s. 19–20. Engmans och Högnäs artiklar ingår i: Derek Fewster (red.), *Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk*. SLSF 626 (Helsingfors 2000).

Ehrström beskriver hur situationen lätt slutade med en ”romanesk” scen om motparten var oförberedd på den oväntade gesten, vilket han personligen hade upplevt: ”jag blef så öfverraskad och flat, att jag steg tillbaka”. Tavastlänningen hade också utvecklat en förmåga att utnyttja sin hövlighet för att uppnå själviska syften. Han kunde neka en begäran ”så höfligt och artigt att man nästan skulle blygas att begära om en gång”. Inte heller rekommenderade Ehrström att man tilltalade tavastlänningen vresigt. Han var lättstött, och förolämpad förbyttes hans hövlighet på ett ögonblick till en lika överdriven ohövlighet.⁹⁹

Tavastlänningarnas envishet tog sig i sin tur uttryck i en traditionalism då det gällde att hålla fast vid gamla seder och bruk. Envisheten var så framträdande att en utomstående betraktare lätt kunde likna den vid dumhet. Som exempel på en envishet som närmar sig dumhet nämner Ehrström t.ex. att många tavastlänningar ansåg det vara onödigt att förse sin pörtugn med skorsten. Motiveringen var att deras förfäder hade klarat sig utan. Som ett annat exempel anger han att medlemmarna i Hauho församling insisterade på att i kyrkan sjunga utan ackompanjemang. En församlingsmedlem hade för länge sedan donerat medel för att införskaffa en orgel. Då församlingsborna visste att deras förfäder hade klarat sig utan orgel ansåg de sig inte heller själva behöva någon, varför donationen hade förblivit orörd. Karakteriseringar av denna typ är i regel mycket stereotypa, vilket gäller såväl på regional som på nationell nivå. Inom det egna landets gränser är det av logiska skäl mera sannolikt att man uppmärksammar regionala skillnader och särdrag än nationella särdrag.

Också Ehrström försöker ringa in det som är särpräglat tavastländskt genom att jämföra landskapet med de andra landskap i Finland som han känner till. Bland annat jämför han byggnadsskicken i Tavastland och Österbotten. Han noterar att Hauho kyrkas klockstapel var ful och poängterar att man i Österbotten till skillnad från i många andra regioner i Finland inte hade några problem med lutande klockstaplar: ”Det är af alla

---

⁹⁹ Ehrströms dagbok 26.6.1811; Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 41–42.

anmärkt, att i hela Finland finnes ej den vackra smak i byggnader som i Österbotten”.¹⁰⁰ Regionala skillnader kan också träda fram i t.ex. seder, bruk och klädsel. Efter att ha bevittnat ett tavastländskt bondbröllop kan Ehrström konstatera följande: ”Över hufvud ser man att dessa Finnar ej äro af en stam med de Österbottniska”. Då man har noterat att regionala skillnader existerar kan man vidare placera in de olika landskapen i hierarkier. Ehrström placerar utgående från de landskap han själv har erfarenhet av de tavastländska finnarna ”i många avseenden” före åbolänningarna, medan österbottningarna föga överraskande kommer först.¹⁰¹

Att Ehrström i Tavastland år 1811 beskriver Finland inifrån och i huvudsak noterar regionala skillnader belyser den relationella identifikationens mekanismer. Vilka drag man uppmärksammar beror på vem man jämför sig med och i vilken kontext. Medan Ehrström år 1811 ser skillnader mellan österbottningar, åbolänningar och tavastlänningar beskriver han året därpå i Ryssland den ryska nationens karakteristiska drag som om alla ryssar i hela riket skulle dela dem. En ryss hade kanske i samma situation lagt märke till de särdrag som ryssar i olika delar av landet uppvisade. På motsvarande sätt hade kanske en utlänning i Tavastland år 1811 inte beskrivit tavastlänningarnas karaktär, utan finnarnas på ett allmänt plan. En annan intressant fråga är hur de nationella identiteterna beskrivs som enhetliga, men hur de ändå måste konstrueras utgående från de regionala skillnaderna. Inom landets gränser förlorar den nationella nivån ofta sin meningsfullhet. Då en

---

¹⁰⁰ Ehrströms dagbok 26.6.1811; 30.6.1811. Ehrström specificerade ännu att den goda smaken gällde ”isynerhet i Pedersöre och Kronoby”. Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 42–43, 53

¹⁰¹ Ehrströms dagbok 26.6; 30.6.1811; Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 19, 53–55. En annan intern skiljelinje som Ehrström uppmärksammar är den mellan Åbo och Borgå stift. Han anser att prästerna i Borgå stift generellt var sedligare och mer välutbildade än kollegerna i Åbo stift (ett undantag inom Åbo stift utgjorde de österbottniska prästerna). Som orsak till detta ser Ehrström att prästutbildningen i Borgå stift var bättre och mer krävande, samt att prästlägenheterna var tillräckligt stora för att försörja en stor prästfamilj.

tavastländsk skjutsbonde år 1811 vill veta vem Ehrström är svarar han "Jag är Pohjalainen (Österbottninge)."¹⁰²

Året därpå i Ryssland skulle detta svar på samma fråga i de flesta fall ha varit meningslöst. Utanför storfurstendömet gränser hänvisar Ehrström i huvudsak till tillhörighet på nationell nivå. Ett annat förhållande värt att notera med tanke på Ehrströms framtida ställningstaganden i den nationella frågan är att han trots sitt intresse för "folket" beskriver det från ett utifrånperspektiv. Det är uppenbart att han inte inkluderar sig själv i det folk som utgörs av allmogen. Han skriver inte om en nation som skulle omfatta alla Finlands invånare, och hans primära identifikation sker i förhållande tillståndet eller klassen. Inte heller kan man i det tidiga 1800-talets dagböcker se någon problematisering av den språkliga situationen i Finland eller några kopplingar mellan nation och politik.

En medfödd svenskehet

O Sverige, Sverige! [...] Jag är stolt öfver att min börd, mitt modersmål ger mig rätt att nämna mig efter dig – och först då när jag upphört att dyrka dygden och friheten, först då när mitt bröst bär offer åt lasten och slaveriet, då skall jag blygas att bära detta namn, då skall jag ej mera bekänna min nation.¹⁰³

Detta citat är hämtat ur Ehrströms dagbok från vistelsen i Ryssland åren 1812–13. I den konkreta situationen uttrycker han sina känslor då han efter en lång tids ovisshet har fått bekräftelse på att Sverige har tagit Rysslands parti i kriget mot Frankrike. I Ryssland trodde man allmänt att Sverige i samband med den rysk-franska konflikten skulle ta tillfället i akt att försöka återerövra Finland, som man hade förlorat i 1808–09 års krig. Trots den utbredda misstänksamheten mot svenskarnas intentioner intygade Ehrström för alla han mötte under vistelsen att Sverige skulle ställa sig på Rysslands sida i kampen mot Napoleon. Också till

¹⁰² Ehrströms dagbok 16.7.1811; Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 112.

¹⁰³ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 187:2. Citerat i Engman, 'E.G. Ehrström och Finlands tre språk', s. 307.

nation beskrev han sig konsekvent som svensk. När två ryska köpmän misstänker honom för att vara fransk spion och utsätter honom för ett korsförhör uppe i klocktornet *Ivan Velikij* i Kreml, frågar de Ehrström av vilken nation han är och får till svar "Svensk". "Ja, vi äro svenskar", svarade han en annan gång på sina egna och Ottelins vägnar då en annan okänd man frågade om de var "utländningar". Svaret i sig kunde lätt misstolkas. Som ryska undersåtar sedan 1809 var Ehrström och Ottelin egentligen inte utlänningar i Ryssland år 1812.

I ytterligare ett sammanhang råkar Ehrström under en promenad i Nizjnij Novgorod i samtal med några kvinnor. Även dessa vill få bekräftelse på att han inte är fransman och på deras direkta fråga om han är det ger Ehrström det nekande svaret "[n]ej jag är svensk, från ett land som heter Sverige". Påståendet är på samma gång både sant och falskt. Ehrström var förvisso född och uppvuxen i Sverige, men att säga att han var från Sverige år 1812 var en sanning med modifikation. Ännu mera komplext blir det då en person för vilken han presenterat sig som svensk frågar från "vilken ort i Sverige" han kommer och får till svar: "Från Åbo i Finland, eller egentligen från en ort mellan Gamla Carleby och Jakobstad i Österbotten."¹⁰⁴ Han kommenterar inte det faktum att varken Åbo, Gamlakarleby eller Jakobstad vid den aktuella tidpunkten var en "ort i Sverige".

Som det inledande citatet visar definierar Ehrström sin svenskhet utgående från sin börd och sitt modersmål. Att definiera nationen enligt börd för bland annat med sig att den nationella tillhörigheten uppfattas som en medfödd, i individen inneboende, egenskap. Det är på denna fråga individen oskiljbara egenskap man syftar då man i den teoretiska litteraturen talar om den kulturella nationstillhörigheten som "objektiv". Den politiska tillhörigheten däremot är "subjektiv" i den bemärkelsen att individen delvis själv kan välja till vilken nation han eller hon hör. Därmed kan individen också byta ut en politiska nationen mot en annan.

---

¹⁰⁴ Ehrströms dagbok 25.8/7.9.1812:ark 59:2; 31.8/12.9.1812:ark 63:3; 9/21.10.1812:ark 105:3; 18/30.11.1812:ark 124:4.

Förutom att Ehrström själv beskrev sig som svensk i Ryssland, är det klart att han och Ottelin också av utomstående personer uppfattades som svenskar. Ehrström nämner till exempel att medicine professor Mudrov vid universitetet vänskapsfullt kallade dem för sina ”Schwedische Brüder”.¹⁰⁵ Vidare beskriver Ehrström sig också då han nämner att han är rysk undersåte som ”svensk till nation”, medan han beskriver sig själv och Ottelin i egenskap av kronostipendiater som ”Svenskar i kejsarens tjänst”.¹⁰⁶ I detta ligger i sig inget anmärkningsvärt eller motstridigt. Ryssland var ett mångnationellt och mångspråkigt imperium som inom sina gränser rymde olika nationer och språk. Medan den gemensamma nämnaren för rikets samtliga invånare var den ryska undersåtligheten var riket i övrigt ett konglomerat av olika nationer, språk och administrativa enheter, vilkas status i förhållande till centralmakten kunde skilja sig från varandra.¹⁰⁷ Det är främst om man utgår från vistelsens officiella syfte som det blir intressant att Ehrström under vistelsen konsekvent beskriver sig som svensk.

Ehrströms och Ottelins vistelse i Ryssland 1812–13 var allt annat än privat, vilket de namn man hittar bakom vistelsens formella arrangemang visar. Då de avreste från Åbo till S:t Petersburg våren 1812 reste de som regeringskonseljens kurirer med respass som var utfärdade av generalguvernör Fabian Steinheil. Under det två veckor långa uppehållet i S:t Petersburg träffade de personligen de högt uppsatta tjänstemännen vid Kommittén för finska ärenden, L.G. von Haartman, R.H. Rehbinder, C.A. Ramsay och G.M. Armfelt. Armfelt försåg dem med ett kejsarligt rekommendationsbrev till samtliga professorer vid universitetet i Moskva. Ytterligare träffade de den ryske ministern för folkupplysningen, greve A.K. Razumovskij, som utfärdade ett rekommendationsbrev till universitetets

---

¹⁰⁵ Ehrströms dagbok 22.4/4.5.1812:ark 37:1. Alexander Berkovits, som var gift med en släkting till Ehrström, Sophie Aiemealus, sökte en annan gång upp Ehrström och Ottelin som han visste att befann sig i Moskva. Eftersom han inte kände till deras adress gick han till universitetet för att fråga efter två ”Svenskar från Finland”.

¹⁰⁶ Ehrströms dagbok 31.8/12.9.1812:ark 63:2–3.

¹⁰⁷ Jfr Andreas Kappeler, *Russland als Vielvölkerreich. Entstehung, Geschichte, Zerfall*. 2. durchges. Aufl. (München 1993), s. 9–17.

kurator, P.I. Kutuzov, och rektor, I.A. Heym. Den fortsatta resan mellan S:t Petersburg och Moskva bekostades med medel från kejsaren, och då Ehrström och Ottelin anlände till Moskva skrevs de in som kronostipendiater vid universitetet.¹⁰⁸

De som var involverade i resans praktiska arrangemang tillhörde alltså den politiska eliten i Finland och Ryssland, och det var uppenbart att Ehrström och Ottelin anlände till Moskva som representanter dels för akademien i Åbo, dels för den finska nationen och storfurstendömet. De var på gräsrotsnivå representanter för den officiella politik som på ett symboliskt plan syftade till att närma storfurstendömet till Ryssland. Som individer intog de en roll i den politiska strategi som särskilt Jacob Tengström i Åbo och G.M. Armfelt i S:t Petersburg gjorde sig till talesmän för på storfurstendömet vägnar.

Både Ehrström och Ottelin uttryckte vistelsens officiella och symboliska syfte i klarspråk. Då en ryss frågade Ehrström varför han och Ottelin befann sig i Moskva svarade han entydigt på följande sätt: ”[v]i äro på Kejsarens befallning hitkomna för att gifva anledning till närmare vänskap mellan Er och vår nation.”¹⁰⁹ Trots att han inte explicit nämner den finska nationen framgår det av sammanhanget att han med ”Er och vår nation” inte kan syfta på några andra nationer än den ryska och den finska. Detta bekräftas av att Ottelin i ett brev till sin mor skriver att han befinner sig i Moskva för att få till stånd en ”Politisk och Litterairisk förening mellan Finska och Ryska Nationen”.¹¹⁰ Denna formulering är i sin tur närapå identisk med de motiveringar som de ansvariga beslutsfattarna bakom vistelsen uttryckte. I konsistoriets protokoll före avfärden nämns att Ehrström och Ottelin själva hade uttryckt sin beredskap och vilja att ”göra sin nation heder och nytta”, medan prokansler Jacob Tengström skrev att de reste till Moskva för att försöka fästa ”första länken af det föreningsband, som äfven i litterairt

---

¹⁰⁸ Konsistoriets protokoll 13.3.1812, § 5, Åbo Akademi, NB; Ehrström till Tengström 12.4.1812, Jacob Tengströms samling, NB; Ottelin till Johanna Ottelin 29.4.1813, C.G. Ottelin, RA.

¹⁰⁹ Ehrströms dagbok 31.8/12.9.1812:ark 63:3.

¹¹⁰ Ottelin till Johanna Ottelin 29.4.1813, C.G. Ottelin, RA. Brevet är daterat 1812, men kontexten i brevet avslöjar att året måste vara 1813.

afseende skall sammanföra ryssar och finnar till ett folk”. Akademiens kansler, Michail Speranskij, förmedlade samma budskap på franska då han skrev att vistelsen förverkligades ”pour assurer l'heureuse issue de commencement de cette liason morale et littéraire entre la nation russe et finnois”.¹¹¹

Det hade varit möjligt för Ehrström att beskriva sig som finne år 1812. Redan under 1700-talet använde man för invånarna i det svenska rikets östra del beteckningen finnar. Ordet kunde syfta på en språklig tillhörighet, men behövde inte göra det. Det kunde också ur en mera patriotisk synvinkel syfta på samtliga invånare i den östra riksdelen, utan avseende på språk. Likaså hade man utan att inkludera den språkliga aspekten redan på 1700-talet talat om en ”finsk nation” inom det svenska riket. Efter 1809 blev hänvisningar till den ”finska nationen” ännu vanligare. I början av 1810-talet syftade man med den finska nationen ofta på storfurstendömet som en politisk enhet. Av att Ehrström identifierar sig som svensk till nation i Ryssland år 1812 kan man dra slutsatsen att han gör en skillnad mellan sin kulturella nationstillhörighet, som är svensk, och sin politiska nationstillhörighet som är finsk.¹¹²

Det finska överlag intar en mycket begränsad plats i dagboken från Ryssland år 1812. Trots att Ehrström befinner sig i Moskva som representant för den finska politiska nationen är det i huvudsak olika aspekter av det svenska som aktualiseras. Detta förklaras åtminstone delvis av den politiska kontexten och det fransk-ryska kriget. Då det länge var oklart vems parti Sverige skulle ta i konflikten och då Sverige dessutom av historiska orsaker uppfattades som en av Rysslands arvfjender, var det

¹¹¹ Tengström till Armfelt 23.3.1812; Konsistoriets protokoll 13.3.1812, § 5, Åbo Akademi, NB. von Bonsdorff, *Åbo Akademi och dess män*, s. 389–390. ”För att säkerställa den lyckliga inledningen på detta moraliska och litterära förhållande mellan den ryska och den finska nationen” [min översättning].

¹¹² Matti Klinge utgår ifrån att Ehrström med att han var svensk till nation i huvudsak avsåg en religiös och kulturell bakgrund och tillhörighet, mindre språket och inte alls mera riket Sverige. Matti Klinge, *Senaatintorin sanoma. Tutkielmia suuriruhtinaskunnan ajalta* (Helsinki 1986), s. 25. Ehrström definierar ändå entydigt svenskan som sitt modersmål, som i följande citat: ”Svenska är mitt modersmål och Ryska håller jag på att lära”. Ehrströms dagbok 25.8/7.9.1812:ark 59:2.

logiskt att aspekter av det svenska kom upp i olika situationer. En annan orsak till att Ehrström i mycket liten grad befattar sig med det finska kan tänkas vara att endast tre år hade förflutit sedan Finland blev ett ryskt storfurstendöme. Det var kanske ännu inte självklart vad detta egentligen innebar och hur innehållet i det nya storfurstendömet skulle definieras.

Förutom att vistelsen i Ryssland år 1812 hade ett symboliskt syfte hade Ehrström och Ottelin självfallet också mera konkreta uppdrag att utföra. Det viktigaste av dessa var att lära sig ryska för att efter återkomsten till Finland skriva läromedel i det ryska språket. Uppdragets art var förenligt med vistelsens symboliska funktion, eftersom ett gemensamt kommunikationsmedel skulle bidra till ett närmande av de två nationerna. Att man i Finland uppmärksammade det ryska språket var också ett sätt att manifesteras den finska nationens lojala förhållning gentemot Alexander I. Denne hade redan under den finska deputationens besök i S:t Petersburg år 1808 framfört ett muntligt önskemål om att finska tjänstemän i framtiden skulle kunna ryska.¹¹³ I enlighet med önskemålet utkom i början av 1810-talet förordningar som stadgade att undervisning i det ryska språket skulle inledas i Finlands lärdomsskolor och vid akademien i Åbo. Bristen på lämpliga läromedel visade sig vara ett stort hinder för undervisningen, och det var denna brist som Ehrström och Ottelin skulle avhjälpa. Förutom att lära sig ryska och skriva läromedel skulle Ehrström och Ottelin bland annat söka dokument med anknytning till finnarnas historia i ryska arkiv, rapportera till Tengström om det ryska samhället samt skicka frön till akademins botaniska trädgård i Åbo från greve Razumovskijs egendom Gorenki utanför Moskva.¹¹⁴

---

¹¹³ von Bonsdorff, *Åbo Akademi och dess män*, s. 384–385.

¹¹⁴ Akademins professor i naturalhistoria, C.N. Hellenius, hade redan före 1809 etablerat kontakter med ryska botaniker. Alla rysk-finska kontakter var alltså inte nya. I den idealt universella vetenskapen borde nationsgränser inte existera. Ehrström och Ottelin hann före flykten från Moskva skicka frön från Gorenki till Åbo. Ehrströms dagbok 17/28.7.1812:ark 53:3–4; Ehrström till J.J. Pippingsköld 20.7.1812, Perno II, ÅAB. Se även Otto A.E. Hjelt, *Naturalhistoriens studium vid Åbo universitet*. SSLF 32 (Helsingfors 1896), s. 336–337; Uuno Saalas, *Carl Reinhold Sahlberg. Luonnonutkija, yliopisto- ja maatalousmies 1779–1861*. Historiallisia tutkimuksia 47 (Helsinki 1956), s. 88–89.

Söndring och enhet: romantikens finska nation

Nu borde Finlands inbyggare utgöra ett enda oskiljaktigt helt; nu borde hvarenda medborgare djupt i själ och hjerta känna att han är Finne och ingenting annat. Han borde vara stolt öfver att vara det, han borde ej i mindsta afseende vara främmande för någon enda, icke ens den ringaste klass af samhälls medlemmar, och enhet i tänkesätt och tungomål borde ouplösligt omsluta alla med det heliga brödrabandet.¹¹⁵

I detta citat från år 1821 kan man urskilja några viktiga förskjutningar i Ehrströms syn på nationen. I jämförelse med de uttalanden som vi har sett i de föregående kapitlen kan man för det första se att han har problematiserat den finska nationen. Problematiseringen har ägt rum på ett filosofiskt plan och Ehrström uttrycker problemets existens också bokstavligen: ”Svårt är det problem Finlands folk har att lösa; men med glädje varseblifvas tydliga förebud till det heliga storverkets början”.¹¹⁶

Med det ”heliga storverk” som nationen ska inleda syftar han på ett förenhetligande av nationen, vilket innebär att problemet måste ligga i att den är söndrad. Genom att den nya synen på nationen fokuserar på ett problem, kan man säga att den också kommer att innefatta en normativ aspekt. Ehrström nöjer sig inte längre med att beskriva nationen. Han uttalar sig inte bara om hurudan den finska nationen *är*, utan även om hurudan den *borde* vara. Nationsbegreppet kommer alltså i Finlands fall att innefatta ett krav på förändring. I Ryssland år 1812 hade Ehrström konsekvent beskrivit sig som svensk till nation och inte sett något

---

¹¹⁵ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 109). Detta uttalande av Ehrström är ofta citerat, bland annat i Y.K. Yrjö-Koskinens och Väinö Voionmaas lärobok i Finlands historia, *Suomen historia kansakouluja varten*. 9. painos (Porvoo 1925), s. 182–183. Matti Klinge har hävdatt att Ehrström är den som i detta citat i början av storfurstendömet kommer närmast andemeningen i finskhetens kända exkluderande axiom, ”svenskar äro vi icke längre, ryssar vilja vi icke bliva, låtom oss vara finnar”. Matti Klinge, *Bernadotten ja Leninin välissä* (Helsinki Porvoo Juva 1980 [1975]), s. 35; Klinge, *Runebergs två fosterland*, s. 187–189; Klinge, *Senaatintorin sanoma*, s. 35–36.

¹¹⁵ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 146).

¹¹⁶ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 146).

motsatsförhållande i att hans svenska kulturella tillhörighet skilde sig från hans finska politiska tillhörighet. I citatet ovan hävdar han dock att varje invånare i storfurstendömet borde känna att han är ”Finne och ingenting annat”, vilket rimligtvis måste gälla också honom. Det har blivit ett ideal och ett mål att den kulturella nationen ska sammanfalla med den politiska nationen, en tanke som är den nationella romantikens centrala budskap.

Motsatsparet splittring respektive enhet hör till den nationella romantikens nyckelbegrepp. Utgångspunkten för idén är att den nationella tillhörigheten är naturlig och medfödd, vilket logiskt för med sig att den inte är valbar eller utbytbar. En annan central bakomliggande tanke är förenklat att nationens samtliga medlemmar primärt ska identifiera sig med sin nation, inte med sitt stånd som under tidigmodern tid. I längden skulle detta ideal bli mycket betydelsefullt i Europas 1800-talshistoria och få politiska konsekvenser. I denna kontext rör vi oss dock ännu på ett idéplan som grundar sig på den tyska romantiska filosofins syn på nationen. Motsatsparet söndring och enhet gjorde att det på sina håll uppstod en motsvarande tudelning mellan ideal och verklighet. Varje nation kunde placeras in på en skala som sträckte sig från en positivt laddad enhet till en negativt laddad söndring. Den finska nationen återfanns på skalans mera söndrade ytterlighet, långt från det enhetliga idealet. Söndringen kunde i olika sammanhang förklaras med olika orsaker. I ett land där två språk var rådande låg det dock nära till hands att fokusera på språkaspekten, eftersom också den var så central i den romantiska filosofin. Ehrström framställer den språkliga söndringen i Finland som ett undantag snarare än som ett normalt tillstånd inom en nation:

Få nationer dela med Finnarne det besynnerliga förhållandet, att de egentligen så kallade bildade klasserna af medborgare, fått, genom tidernas och händelsernas gång, ett helt annat modersmål än sjelfva folket: att de män som skola handhafva nationens angelägenheter, ofta förstå knappt ett ord, yttradt af de fosterlands bröder, hvilkas vörd de fått sig anförtrödd.¹¹⁷

---

¹¹⁷ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 89). Citerat i Engman, 'E.G. Ehrström och Finlands tre språk', s. 293.

Att Finlands språkliga splittring i en europeisk kontext skulle ha varit exceptionell är nog en förenkling. I vilken grad påståendet stämmer beror närmast på vilka länder eller nationer man väljer att jämföra den finska med. Ehrström nämner till exempel inte den språkliga situationen i Baltikum, där den bildade klassen och den politiska eliten talade tyska medan allmogen talade estniska respektive lettiska. Något längre söderut hade man en litauisktalande allmoge som styrdes av en polsktalande elit, och i motsvarande situationer befann sig ett flertal mindre nationer inom de ryska, österrikiska och ottomanska imperierna.¹¹⁸

Å andra sidan spelade den språkliga aspekten en roll också i länder som inte var språkligt delade på samma sätt som Finland. Den romantiska filosofin uppstod i det tyskspråkiga Centraleuropa, där hela idéströmningen på sätt och vis var en reaktion mot det franska språkets och den franska kulturens inflytande. De högre samhällsskikten hade på 1700-talet anammat franskan som sitt umgänges- och konversationspråk, vilket ansågs ha skapat skiljelinjer inom nationen. På samma sätt såg man i många länder, bland annat i Ryssland och i Sverige, de högre samhällsskiktens ”fransosiering” som ett hot mot nationens enhet. I Ryssland intensifierade kriget mot Frankrike år 1812 temporärt den kulturella strömning som redan sedan en tid tillbaka ville förstärka det ryska språkets och den ryska litteraturens ställning gentemot det franska inflytandet.¹¹⁹ Detta noterar även Ehrström i sin dagbok från år 1812, då han översätter en del texter ur S.N. Glinkas fosterländskt inriktade tidskrift ”Rysslands Förkunnare” (*Russkij Vestnik*). I tidskriften

---

¹¹⁸ För andra exempel på områden där språklig splittring följde ståndsgränser, se Engman, ’Historikernas folk’, s. 32. Om några väsentliga skillnader i förhållandet mellan nation och språk i Finland respektive Rysslands baltiska provinser, se Edward Thaden, ’Traditional Elites, Religion and Nation-Building in Finland, the Baltic Provinces and Lithuania, 1700–1914’, Michael Branch, Janet M. Hartley, Antoni Maższak (ed.), *Finland and Poland in the Russian Empire. A Comparative Study* (London 1995).

¹¹⁹ Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire 1801–1917* (Oxford 1988 [1967]), s. 83. Grundandet av Ryska akademien år 1783 hade ökat intresset för det ryska språket och för att rena det från främmande inflytande.

som under krigsåren åtnjöt stor popularitet vänder sig Glinka mot den ”skadliga Fransosieringen av hela den ryska uppfostringsmetoden” och mot det franska språkets synlighet i Moskvas gatubild: ”Wi hafva krig med Frankrike, och likväl skulle den som på de större gatorna i Moskva kastar en blick på skyltarna tro att han befunne sig i Paris och ej uti Rysslands gamla stora hufvudstad.” Enligt Ehrström var de flesta franskspråkiga skyltarna inom två veckor antingen borta eller försedda med rysk text.¹²⁰

I andra delar av Europa reagerade romantikerna mot inflytandet från den nation som man upplevde att hotade den egna nationens egenart, allt efter den specifika kontexten. Till exempel i Danmark vände man sig mot inflytandet från tyskan, medan man i Norge efter 1814 konstituerade sin nationella egenart genom att ta avstånd från danskt inflytande.¹²¹ Flera forskare har under den senaste tiden lyft fram de likartade utgångspunkter som omvälvningarna 1809 och 1814 gav för konstruktionen av de nationella identiteterna i Finland respektive Norge. Båda lösgjordes ungefär vid samma tidpunkt från en statlig gemenskap som hade varat i flera sekler, för att förvandlas till särförvaltade enheter under en annan krona. Konsekvensen av detta var enligt Øystein Sørensen att de nationella självbilderna i Norge och Finland utvecklades i förhållande till två olika motbilder. I det finska fallet stod Sverige för den kulturella motbilden och Ryssland för den politiska, medan Danmark i det norska fallet var den kulturella motbilden och Sverige den politiska.¹²²

---

¹²⁰ Ehrströms dagbok 15/27.8.1812:ark 55:3–4. Trots de antifranska stämningarna kring år 1812 kvarstod franskan (liksom tyskan) som viktiga språk i Ryssland ända till revolutionen 1917. Klinge, *Kejsartiden*, s. 67.

¹²¹ Om konflikten mellan tyskt och danskt, se Ole Feldbæk (red.), *Dansk Identitetshistorie 2. Ett yndigt land 1789–1848* (København 1991), särskilt följande artiklar: Vibeke Winge, ’Danskt og tysk 1790–1848’; Ole Feldbæk & Vibeke Winge, ’Tyskerfejden 1789–1790. Den første nationale konfrontation’.

¹²² Øystein Sørensen, ’Det nye Norge i det nye Norden 1814–1850’, Max Engman & Åke Sandström (red.), *Det nya Norden efter Napoleon*. Stockholm Studies in History 73 (Stockholm 2004), s. 57–58; Øystein Sørensen, ’What’s in a Name? The Name of the Written Language of Norway’, Øystein Sørensen & Bo Stråth (ed.), *The Cultural Construction of Norden* (Oslo Stockholm Copenhagen Oxford Boston 1997), s. 121–122.

Att Norges nya ställning påminde om Finlands var den finländska politiska eliten medveten om redan år 1814. I ett brev till den svenske ärkebiskopen J.A. Lindblom skriver Jacob Tengström detta år följande: ”Norrbyggarna hafva förstått att betinga sig dråpeliga vilkor och Svenska Regeringen har visligen förstått att bevilja dem. Noriges förening med Sverige liknar i det huvudsakligaste Finlands med Rysslands.”¹²³ Ehrström hänvisar inte till likheterna mellan Finland och Norge på ett institutionellt plan, men nämner i ett sammanhang den norska nationen som en potentiell förebild för den finska. Han uppmanar alla dem som ansåg att den finska nationen var för liten för att utveckla en högstående litteratur att ta i beaktande att nationens litenhet inte hade utgjort något hinder för den litterära utvecklingen i Norge: ”Skola vi anse oss mindre nationelt sjelfständige än Normmännen, som ej äro talrikare än vi?”¹²⁴

Även de finländska romantikerna uttrycker sig efter europeisk förebild i en del sammanhang kritiskt om det franska inflytandet på de högre samhällsklasserna. Då det gällde skadligt inflytande på den finska nationen var det ändå det svenska som representerade den i särklass största söndrande faktorn. Det är viktigt att notera att söndringsproblematiken inte i första hand var en språklig fråga utan en klassfråga. I Finlands fall såg Ehrström i likhet med andra romantiker dock den språkliga söndringen som en omständighet som hade fördjupat de klyftor mellan klasserna som också annars skulle ha funnits. Klass och språk samverkar till exempel då Ehrström slår fast att ”[n]ationalenheten gick förlorad då antagandet av ett fremmande språk uppdrog en skadlig skiljemur mellan särskildta folkklasser och söndrade nationen i tvänne delar” eller då han noterar den ”förvirring” som hade uppstått genom att ”vissa klasser” av nationen antog ett främmande språk. Att språket hade kommit att markera en skillnad mellan olika klasser i samhället framställer han med en för romantiken typisk retorik också som ett brott mot naturens lagar. Att de bildade klasserna hade börjat tala ett annat språk än de obildade innebar att ”en del af Finska folket

---

¹²³ Citerat i Anthoni, *Jacob Tengström*, s. 100.

¹²⁴ Ehrström, 'Finska språket'. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 149).

avvek från den stråt naturen utstakat för nationens utveckling”. Klassaspekten kombineras med modersmålets och nationalspråkets av naturen givna betydelse också i följande citat: ”Att på vissa klasser af en nation inympa en fremmande nations språk och med det samma åtskilliga drag af dess individualitet, är alltid något naturstridigt; och allt naturstridigt skadar och förderfvar”. Det aktuella politiska läget i storfurstendömet gjorde dessutom splittringen ”så mycket mera olycklig, som nationen befinner sig söndrad vid en tidpunkt då den borde göra ett enda oskiljaktigt helt”.¹²⁵ I en sådan omvälvande situation som året 1809 hade resulterat i, skulle en nationell enhet ha varit av särskild vikt.

I närmare beskrivningar av den nationella söndringens konsekvenser lyfter Ehrström bland annat fram att kommunikationen mellan de olika klasserna försvårades, vilket påverkade deras attityder gentemot varandra. De högre klasserna började betrakta de lägre klassernas språk föraktfullt, medan varje bonde ”med en hemlig medvetenhet af förtryck” såg sitt eget språk bannlyst från de högre samhällskretsarna. Detta i sin tur måste med tiden leda till att bondens ”känsla af nationalvärde” började avta. Av detta kunde man följdriktigt dra slutsatsen att ”den afvoghet och det misstroende de lägre folkklasserna i alla länder hysa mot de högre, måste vara och verkligen är större hos oss, der hvarje herreman talar ett språk som bonden icke förstår”. Ett sådant förhållande kunde aldrig leda ”till något stort, i nationligt afseende”.¹²⁶

Också påståendet att den språkliga söndringen fördjupade de sociala klyftorna i samhället har sina svagheter i ett jämförande perspektiv. Ehrström anger inte vilka nationer han jämför den finska med då han skriver att den språkliga splittringen gör de lägre klassernas misstroende mot de högre starkare, men det är svårt att hitta ett objektiva argument för att så per automatik skulle vara fallet. Han utgår från en romantisk syn på språket som den finska allmogen i början av 1800-talet knappast omfattade.

---

¹²⁵ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 107, 109); 12.5.1821 (s. 145).

¹²⁶ Ehrström, 'Finska språket', *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 150). Citerat i Engman, 'E.G. Ehrström och Finlands tre språk', s. 294.

Trots den språkliga splittringen kunde man tvärtom hävda att de sociala klyftorna i Finland inte var lika djupa som på många andra håll i Europa, där t.ex. bönderna inte var fria och självägande som i Finland. Det finns egentligen ingen anledning till att de lägre samhällsskikten i sådana länder skulle ha känt mindre avoghet mot de högre samhällsskikten, även om dessa hade talat samma språk. Hur som helst drar Ehrström utgående från den interna splittringen följande slutsats:

[D]et är ju icke möjligt att någon *sann* patriotism kan finnas hos en nation, hvarest mellan de särskildta folk-klasserna råder en söndring i språk, hvilken måste hindra och förstöra all inre förening. Äfven den ädlaste medborgares patriotism och national känsla, måste under så beskaffade förhållanden oftast blifva ett verk endast af hans öfvertygelse om pligt, och aldrig skall han kunna hänföras af denna lågande kärlek för sitt folk, denna triumferande stolthet öfver att tillhöra sin nation.¹²⁷

Ehrström kopplar här begreppet patriotism till romantikens ideal. Patriotism, kärleken till fäderneslandet (*patria*), var ett begrepp som hade blivit på modet under 1700-talet och kommit in i svenskan på 1750-talet genom tyskans *Patriotismus*. Patriotismen hade olika innehåll i olika sammanhang och dess betydelse var inget som behandlades i programskrifter. I likhet med begrepp som frihet hade det från början en odelat positiv konnotation. Som en patriot såg man i regel en person som älskade sitt fädernesland, som visade omsorg för samhället och dess medlemmar och som arbetade för det allmänna bästa genom pragmatisk verksamhet inom områden som ekonomi, jordbruk och vetenskap.¹²⁸

En aspekt som däremot knappast var särskilt relevant för förstäelsen av 1700-talets patriotism var den språkliga. I citatet ovan gör Ehrström ändå en koppling mellan den svaga patriotiska

¹²⁷ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 94).

¹²⁸ Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden* (Stockholm/Stehag 2000), s. 336–338. 1700-talets patriotism ersatte en tidigare existerande oreflekterad hembygds känsla med en uttalad medborgarpatriotism som även kan benämnas *civism*.

andan och den språkliga söndringen i Finland. Enligt hans och romantikernas tolkning kunde en än så ”ädel” individ i en språkligt splittrad nation visserligen ha goda avsikter och arbeta för folkets och landets välfärd. Ändå kunde han aldrig fyllas av en ”sann nationalstolthet” och känna gemenskap med folket eller fullständigt uppfatta ”andan av sin nations varelse och verksamhet”. Ehrström tilldelar alltså språkets och känslans roll i patriotismen ett högre värde än viljan och plikten. I fortsättningen ställer han den retoriska frågan hur en person som helt eller delvis saknade kunskaper i finska skulle kunna med ”patriotismens heliga värma omfatta det folk, hvartill han hör liksom mot sin vilja?”.¹²⁹

För lösningen på söndringsproblematiken stod självfallet enandet. Det gällde för nationen att göra sig av med de element som hade orsakat splittringen. Enligt denna tanke var ett tilltagande inflytande från en annan nation en stegvis framskridande process som i längden hotade att utplåna den egna nationens existens. Å andra sidan kunde processen upptäckas och förmås att ändra riktning, så att nationen började ”återta” de positioner den förlorat. En ”återgång till” eller ett ”återställande av” den ”ursprungliga” nationen blev därmed centrala uttryck i romantiken, medan allt inflytande från det ”främmande” började betecknas i negativa termer.¹³⁰

Att man blev medveten om den fara nationen svävade i var en förutsättning för att återgångsprocessen skulle kunna sätta igång. Medvetandegörandet beskrevs i romantiken med en metafor som härstammar från religionens sfär, nämligen ”väckelsen”. Väckelsemetaforen kan med fördel användas för att förklara

---

¹²⁹ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 91–93). Aira Kemiläinen noterar att ordet patriot användes i så många olika sammanhang att det uppstod ett behov av att tala om ”riktiga”, ”verkliga” och ”falsa” patrioter. Aira Kemiläinen, 'Patriotismi käsitteenä ja asenteena saksalaisessa ajattelussa valistuksesta romantiikkaan'. *Historiallinen Arkisto* 70 (1975), s. 61.

¹³⁰ Återgångsargumentet har utnyttjats också senare, bland annat i den namnförfinskningskampanj som kring decenniesskiftet 1900 fick ca 100 000 finländare att byta sina svenska efternamn till finska. Sten Högnäs, *Kustens och skogarnas folk. Om synen på svensket och finsket lynne* (Stockholm 1995), s. 94; Osmo Jussila, 'Suomalaisuusliike Venäjän paineessa vuosina 1890–1917', Tommila & Pohls (toim.), *Herää Suomi*, s. 157.

varför ett fenomen, i romantikens fall nationen, inte har manifesterat sig tidigare.¹³¹ Att till exempel den finska nationen inte tidigare hade manifesterat sig särskilt mycket, berodde på att den hade befunnit sig i ett slumrande tillstånd, omedveten om sig själv. Genom väckelsemetaforen kunde nationen beskrivas som evig och essentiell utan att den historiska evidensen behövde vara särskilt stark. Efter att väckelsen hade ägt rum och nationen hade blivit medveten om sin existens kunde den börja förverkliga sig själv. Ehrström skriver om hur den finska nationen höll på att inleda det "heliga storverket" och om hur man hade blivit mera medveten om nationens problem: "Öfverallt hör man ädelt tänkande medborgare klaga, att vi i nationligt afseende icke är hvad vi borde vara."¹³² Även om det var beklagligt att nationen stod splittrad då den geopolitiska omvälvningen ägde rum år 1809 hade omvälvningen enligt Ehrström samtidigt haft den positiva konsekvensen att flera av nationens medlemmar hade kommit till insikt om nationens hotade tillstånd: "Men nya förhållanden hafva inträffat, och först nu begynna vi rätt lifligt inse och känna, hvad vi förlorat genom det vi afsagt oss vårt nationalspråk och med det samma var folk-egenhet."¹³³

Väckelsemetaforen användes inte bara i språkligt delade länder. Den var allmängiltig och utnyttjades i början av 1800-talet också i andra länder för vilka Napoleonkrigen hade långtgående konsekvenser. Romantikerna i Sverige menade efter 1809 att förlusten av den östra riksdelen borde fungera som en väckning för den svenska nationen. Man hävdade att Ryssland hade tagit tillfället i akt att erövra Finland medan Sverige hade befunnit sig i ett slumrande och därför försvagat tillstånd. Från det slumrande tillståndet ville man nu hos nationen återuppväcka den stolta "nordiska anda" som hade präglat vikingatidens fria och

---

¹³¹ Ernest Gellner, *Nationalism* (New York 1997), s. 8, 22. Också andra ideologier har utnyttjat väckelsemetaforen. T.ex. inom marxismen har använt den för att förklara varför det inte fördes någon klasskamp i det förkapitalistiska samhället. Med andra ord hade den proletära klassen existerat, men den hade inte blivit "väckt" till medvetande om samhällets orättvisor.

¹³² Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 146).

¹³³ Ehrström, 'Finska språket'. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 109).

självständiga svenskar.¹³⁴ Den finska nationen däremot skulle väckas till åtgärder för att återta de ställningar den förlorat under århundraden av försvenskning. För att målet skulle uppnås måste storfurstendömet's alla nationellt sinnade personer kollektivt engagera sig för nationens framtid med ett enda mål för ögonen, ett tillstånd där "alla de hvilka inom Finlands gränser njuta medborgsmanna rätt, äro till språk och tänkesätt helt och hållna Finnar."¹³⁵ Den nationella söndringens problematik och lösningen på den definierar Ehrström på följande sätt:

Hvar och en medborgare som inser och känner hvad oss brister, inser äfven med det samma hvad oss åligger att företaga oss för att afhjelpa dessa brister; han inser att hela vårt sträfvande bör vara riktadt på uppfyllandet af de vilkor som oumgängligen erfordras hos ett folk, för att utgöra hvad man förstår med begreppet *nation*. Oss fattas isynnerhet national-enhet, vi böra således söka förvärfva den.¹³⁶

De åsikter som Ehrström uttrycker i sina programmatiska skrifter är naturligtvis i första hand filosofiska ställningstaganden, influerade dels av den romantiska filosofin, dels av Finlands förändrade ställning mellan Sverige och Ryssland. En fråga som sammanhanget väcker, men som materialet inte erbjuder något entydigt svar på, är hur han betraktade sig själv i förhållande till benämningen "finne". Det finns belägg för hur Ehrström i Tavastland år 1811 betecknar sig som "svensk österbottning", hur han i Ryssland därpå följande år konsekvent beskriver sig som "svensk till nation" och hur han i olika sammanhang beskriver sig som "rysk undersåte", "finsk medborgare" och "finländare". Däremot finns inget belägg där han explicit hänvisar till sig själv som "finne". I det belägg för ordet finne som kommer närmast honom personligen hänvisar Ehrström till sin egen nyfödde son i

---

¹³⁴ Maja Hagerman, *Det rena landet. Om konsten att uppfinna sina förfäder* (Stockholm 2006), s. 137–140. Esaias Tegnér beskriver i dikten "Svea" (1811) den slumrande svenska nationen på följande sätt: "Du sover Svea folk! Hvem vill din vila rubba?"

¹³⁵ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 146).

¹³⁶ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 145).

ett brev till Carl Gabriel Westzynthius några månader efter att han hade flyttat från Tenala till S:t Petersburg i slutet av år 1825. I brevet nämner han att han så småningom börjar känna sig hemmastadd i staden, särskilt som hans hustru Ulrika Lovisa nu även hade anlänt dit. Hennes flytt hade fördröjts av en graviditet och av sonen Alexander Otto som enligt Ehrström ”nödvändigt ville blifva född Finne”.¹³⁷

En annan fråga som den programmatiska synen på nationen väcker är hur Ehrström i verkligheten förhöll sig till Finlands svenskspråkiga befolkning, till vilken han själv hörde. Romantikernas hänvisningar till Finlands svenskspråkiga var överlag ytterst få. I regel nöjde man sig med att konstatera att svenskan var ett främmande element för den finska nationen. I den mån man nämnde det svenska elementet skedde det i samband med diskussioner om de försvenskade högre samhällsklasserna. Däremot berörde man sällan eller aldrig den svenskspråkiga allmogen, som inte nämns alls till exempel i J.J. Tengströms artikel ’Om några hinder för Finlands litteratur och kultur’ i *Aura* 1817. Även Ehrströms hänvisningar till den svenskspråkiga allmogen är få, men han uppmärksammar i alla fall dess existens i ett par sammanhang. I *Åbo Morgonblad* konstaterar han år 1821 följande: ”[E]n del utaf Finlands kustboer äro, icke försvenskade Finnar, utan så till språk som härkomst verkliga Svenskar.” Eftersom modersmålet var en medfödd objektiv egenskap som individen inte kunde välja drog Ehrström slutsatsen att dessa ”verkliga svenskar” i Finland ”icke gerna kunna omskapas till Finnar”. Att det fanns en allmoge som bestod av ”verkliga svenskar” garanterade att det svenska språket inte helt skulle försvinna från Finland i framtiden. Ehrström poängterade att det sade sig självt hur ”en i några landsorter bosatt Allmoge, som ej är Finska språket mächtig, bör anses och behandlas”, även den dag då finskan intog sin rättmätiga ställning som nationalspråk.¹³⁸

---

¹³⁷ Ehrström till C.G. Westzynthius 24.2/8.3.1826, af Schulténs samling, ÅAB.

¹³⁸ Ehrström, ’Finska Språket’. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 150); Ehrström, ’Några Reflexioner’, s. 295 (fotnot 17).

Intresset för den svenskspråkiga allmogen i Finland var närmast obefintligt fram till 1850-talet, då en kring A.O. Freudenthal samlad grupp studenter började uppmärksamma den. Till en del bidrog den skandinavistiska rörelsen till att väcka intresset, men till en del kan det också ses som en reaktion mot den fennomanska rörelsen, som man började uppleva som ett hot mot svenskheten i Finland. De svenskspråkigas intresse för den svenska allmogen måste ses mot bakgrund av att fennomänerna i hög grad grundade sin ideologi på den finskspråkiga allmogen.¹³⁹

Då Ehrström i början av 1820-talet skrev om den svenskspråkiga allmogen som ”verkliga svenskar”, handlade kontexten egentligen om det finska språket. Han poängterade att det faktum att en del av Finlands kustbefolkning var svensk inte fick användas som argument för att det finska språket skulle stanna på en låg utvecklingsnivå. Detta skulle vara att ”stadga regeln efter ett obetydligt undantag”.¹⁴⁰ Hans korta omnämnande om den svenska allmogen har hur som helst gjort att de som har undersökt den finlandssvenska samlingsrörelsens historia har utsett honom till en av de första som definierade den s.k. bygdesvenskheten. Axel Lille citerar Ehrströms hänvisning till den svenska allmogen – dock utan att nämna honom vid namn – i *Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse* (1921). Detsamma gör Arvid Mörne i *Axel Olof Freudenthal och den finlandssvenska nationalitetstanken* (1927) och L.A. Puntila i *Suomen ruotsalaisuuden liikkeeseen synty. Aatehistoriallinen tutkimus* (1944).¹⁴¹

¹³⁹ Tommila, 'Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella', s. 64–65. Från 1850-talet inleddes den process som så småningom skulle resultera i en finlandssvensk rörelse, som samlade Finlands svenskspråkiga över ständsgränserna. Fram till 1850-talet kände den svenskspråkiga bildade klassen knappast någon större samhörighet med den svenskspråkiga allmogen.

¹⁴⁰ Ehrström, 'Finska Språket'. *Abo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 150).

¹⁴¹ Lille, *Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse*, s. 4–5; Mörne, *Axel Olof Freudenthal*, s. 8–9; Puntila, *Suomen ruotsalaisuuden liikkeeseen synty*, s. 18. Mörne är den ende som nämner att Ehrströms intresse i verkligheten i huvudsak riktade sig mot det finska språket.

Den ryska nationen

Jag är glad att hafva lärt känna Ryska nationen inuti dess hud, och att äga en erfarenhet som strider mot de flesta utlänningars hvilka begifvit sig till Ryssland för att få beskåda råheten och barbariet, och som alltför öfverflödigt funnit hvad de sökt, emedan de ansett allt sådant för råhet och barbari, som afvikit från bruket och etiketten i deras egen landsort eller de landsorter de taga till måttstock.¹⁴²

Detta odaterade tillägg till dagboken från Ryssland år 1812–13 belyser ett genomgående drag i Ehrströms syn på den ryska nationen. Hans inställning till det ryska präglas av att den är odelat positiv. Frågan om hur man skulle betrakta den ryska nationen efter 1809 är intressant med beaktande av att Ryssland historiskt hade varit en av Sveriges ärkefiender. Det är självfallet sannolikt att ofta förekommande krig grannländer emellan ömsesidigt påverkar hur man i länderna betraktar varandra. De krig som har förekommit mellan Ryssland och Sverige respektive Finland har också en anknytning till en central och omdebatterad fråga i finländsk historiografi. Frågan handlar om hur man i Finland under olika historiska tidsperioder har betraktat den ryska nationen och det ryska folket. I den ena av de två åsiktsriktningarna hävdar man att det alltid har funnits en stark avoghet mot det ryska i Finland. Den andra åsiktsriktningen, som lanserades av Matti Klinge i artikeln 'Ryssänviha' (1972), hävdar däremot att hatet mot det ryska var en medveten konstruktion som i huvudsak uppstod i 1920-talets Finland.¹⁴³ Som oftast är fallet då det handlar om extrema ståndpunkter torde sanningen

¹⁴² Odaterat tillägg till Ehrströms dagbok från Ryssland 1812–13.

¹⁴³ Artikeln 'Ryssänviha' ingår i verket *Vihan veljistä valtiososialismiin* (1972). Problematiken behandlas även i t.ex. Kari Immonen, *Ryssästä saa pubua ...* (Helsinki 1987); Heikki Luostarinen, *Perivihollinen* (Tampere 1986); Kari Tarkkiainen, *Se vanha vainooja. Käsitukset itäisestä naapurista Iivana Julmasta Pietari Suureen* (Helsinki 1986).

ligga någonstans mellan de två extremerna. I det följande analyserar jag den syn på den ryska nationen som Ehrström i olika kontexter uttryckte.

Första gången hade Ehrström sannolikt möjlighet att stifta personlig bekantskap med ryssar under finska kriget åren 1808–09. På ett sätt som är relativt allmängiltigt i krigiska sammanhang präglades informationsgången ömsesidigt av propaganda. I den svenska propagandan beskrevs ryssarna självfallet i starkt negativa termer. I några proklamationer som Ehrström hänvisar till i sin dagbok från kriget omnämns ryssen exempelvis som en ”slavisk Barbar” som är ”trääl under grymma trolösa despoter”. I ett referat av en berättelse som Vasa läns landshövding von Schoultz gav ut med anledning av ryssarnas plundring av Vasa stad i juni 1808 beskrivs ryssarnas förehavanden på följande sätt: ”I Nerpes blefvo 3 bönder fastbundne och med bajonetter ihjälspetsade med den egna Ryska grymhet at mindre ömma delar som lår, armar, ben först genomstungas innan dödsstinget gafs.”¹⁴⁴

Inte ens under pågående krig, då ryssarna tveklöst ännu representerade ”fienden”, kan man hos Ehrström hitta några som helst negativa omnämnanden om ryssarna som folk. Han verkar inte ha låtit sig påverkas av propagandan och de rykten som cirkulerade om ryssarnas grymhet. Tvärtom förhöll han sig kritiskt till ryktena. I dagboken återger han en diskussion mellan sin förman Gustav Adolf Tigerstedt och en artillerimajor vid namn Scharlin. Tigerstedt yrkade ”mensklighetens rätt” mot Scharlin som hävdade att ”ryssarna borde hatas till och med i himmelen” och att man borde göra allt för att ”slå ihjäl de rackarna, så at ej ett ben lämnar”. Ehrström, som i övrigt inte kom överens med Tigerstedt, lät sig för en gångs skull imponeras och instämde i att Scharlins åsikt förrådde ”en liten dålig själ”.¹⁴⁵

Ehrströms syn på ryssarna under kriget präglas snarast av en nyfikenhet. Visserligen råkar han några gånger under kriget i situationer där han i oväntade situationer träffar ryssar och känner sig otrygg. I oktober 1808 tar han avsked från armén och tvingas för att ta sig från Raumo till föräldrahemmet i Kronoby

---

¹⁴⁴ Citerat i Ehrströms dagbok 26.7.1808.

¹⁴⁵ Ehrströms dagbok 13.8.1808.

att ensam färdas genom områden som behärskas av den ryska armén. Då han i närheten av Lochteå inser att två ryska soldater som gömmer sig i skogen iakttar honom beskriver han sina känslor på följande sätt: ”En kall rysning genomför mig, jag viste ej hvad uppträden som kunde förefalla. En vänlig hälsning på ryska, *Drastuite kamrata*, fick dem dock att lysa upp varefter de nöjda fortsatte sin egen färd.” Det centrala är att han inte förklarar sin rädsla med att de personer som iakttog honom var just ryssar. I själva verket skriver han i ett annat sammanhang att han i lika hög grad fruktade att bli ”träffad och plundrad af någon desertör” ur den svenska armén. Man bör alltså vara försiktig med att automatiskt förklara rädslor eller hat som uttrycks på en allmän nivå med nationella orsaker. En situation i vilken Ehrström verkar uttrycka en äkta rädsla för att råka illa ut var då han senare under samma hemresa blev fasttagen och eskorterad till Gamlakarleby av en kosack. Då denne under färden gjorde uppehåll hos en trupp kosacker som var inkvarterade i ett torp skriver han att varje minut i kosackernas sällskap gjorde honom ”mera ledsen och frugtande”.¹⁴⁶ Äventyret slutade lyckligt, men hans uppriktiga rädsla för kosackerna blir förstälilig då man beaktar de berättelser om dessas förehavanden som hade levt kvar i de folkliga berättelserna sedan den stora ofredens tid 1713–21.¹⁴⁷

Ehrströms positiva syn på ryssarna följs genomgående upp i dagboken från Ryssland år 1812, där han igen hamnade mitt i ett krig. I Ryssland kom han särskilt att rikta sin beundran mot den patriotiska anda som rådde i landet inför kriget med Frankrike: ”Öfverallt [röjes] en patriotism och en ifver att verka till fosterlandets försvar, som är förvånande, och som hedrar Ryska nationen.” Han beundrar bland annat offerviljan hos de studenter han umgicks med. Många av dessa värvades sommaren 1812 till armén, medan gymnasisterna som var för unga för att delta i krigshandlingarna bildade regementen som med egenhändigt

---

¹⁴⁶ Ehrströms dagbok 15.10.1808.

¹⁴⁷ Kustaa H.J. Vilkuna, *Viba. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavibasta*. Historiallisia Tutkimuksia 229 (Helsinki 2005).

tillverkade gevär av trä övade sig på universitetets gårdsplan.¹⁴⁸ Den bild av den ryska patriotismen som Ehrström förmedlar i sin dagbok överensstämmer med den symbolik som senare har tillskrivits ”det fosterländska kriget” år 1812. Inför krigsutbrottet var de ryska myndigheterna rädda för att den franska invasionen skulle åtföljas av bondeuppror, men farhågan besannades inte. Tvärtom har året 1812 framställts som ett av de få tillfällen i Rysslands historia då alla samhällsskikt, från de livegna till adeln, lade alla fientligheter åt sidan och ställde sig mot fienden i enad front. En motsvarighet finner försvarsviljan endast i andra världskriget, som följdriktigt i Ryssland betecknas som ”det stora fosterländska kriget”.¹⁴⁹

Den starka patriotismens avigsida var att den hade konsekvenser för de utlänningar som vistades i Moskva. Man hyste en allmän misstänksamhet gentemot alla utlänningar som man såg som potentiella franska spioner. Situationen kulminerade sommaren 1812 efter att den konservative greve F.V. Rostoptjin på våren hade utnämnts till generalguvernör i Moskva. Rostoptjin uppvisade en närmast tvångsmässig misstänksamhet mot konspirationer som han trodde att hemliga agenter som var utsända av Napoleon spred. För att avslöja de subversiva krafterna och upprätthålla allmänhetens uppmärksamhet lät han sprida propagandistiska deklamationer och proklamationer.¹⁵⁰ I sin dagbok referar Ehrström några av Rostoptjins proklamationer som han säger vara skrivna på ”äka så kallad hatryska”.¹⁵¹

Propagandan var ur generalguvernörens synvinkel framgångsrik såtillvida att allmogen verkligen tog uppgiften att avslöja de ”franska spionerna” på allvar. Detta var något som Ehrström och Ottelin personligen fick känna av och i slutet av

¹⁴⁸ Ehrströms dagbok 15/27.8.1812:ark 55:2–3. Många studenter värvades till armén under sommaren 1812.

¹⁴⁹ J.N. Westwood, *Endurance and Endeavour. Russian History 1812–1986*. Third edition (Oxford University Press 1987 [1973]), s. 1, 7–8.

¹⁵⁰ Om utnämningen av Rostoptjin, se Seton-Watson, *The Russian Empire*, s. 108–109. Rostoptjin var en av de största motståndarna till Speranskijs reformvänliga politik i vilken han såg för stora likheter med Napoleons modell. Rostoptjin fruktade också att Finland kunde bli en bas för Napoleons i ett anfall mot St: Petersburg. Se Korhonen, *Suomen asiain komitea*, s. 181.

¹⁵¹ Ehrströms dagbok 15/27.8.1812:ark 54:3.

augusti 1812 rapporterar Ehrström i sin dagbok om utlänningarnas situation följande: ”Så snart det sämre folket hör talas ett språk som ej är Ryska, eller de höra att man talar Ryska ofullkomligt, så är man straxt i fara att blifva ansedd för Fransosisk spion, och att blifva misshandlad och förd i vakten.” Fall av misshandel hade förekommit och några hade till och med förlorat livet. Som främlingar var Ehrström och Ottelin tvungna att för sin egen säkerhets skull vidta försiktighetsåtgärder. Ehrström skriver att de gick ut endast då det var nödvändigt och att de då undvek att samtala på svenska. Trots sin försiktighet och ett fredligt uppförande hade Ehrström några gånger varit ”i fara att blifva ansedd för Fransos”.¹⁵² Inte ens detta bemötande fick honom dock att efter återkomsten till Finland uttala sig negativt om den ryska nationen:

Jag kan ej neka Finska karakteren min högaktning – men den Ryska har, med alla sina förvillelser (om man så vill ha det) något älskvärdt, som oemotståndligt drar en till sig. Jag talar ej här om militären, eller de Petersburgska [...] Ryssarne, utan om de verkliga Ryska Ryssarne.¹⁵³

En aspekt hos den ryska nationen som Ehrström upprepade gånger återkommer till är religionen. Religionen överlag hör till de aspekter som vid sidan av det nationella och det språkliga måste anses höra till de starkaste kollektiva identiteterna. Den kristna religiösa identifikationen är av betydligt äldre datum än den nationella. Som Pasi Ihalainen har visat i sina studier om hur den protestantiska kyrkan förmedlade det patriotiska budskapet under 1700-talet i England, Nederländerna och Sverige, sammanflätades religion med statlig ideologi mycket starkt i kyrkans lära.¹⁵⁴ Ehrström drar inga direkta paralleller mellan kyrka och stat, men definierar däremot explicit de två faktorer som var viktigast för att nationens barn skulle få en balanserad uppfostran och därigenom kunna verka för nationens bästa. I sin artikel om det finska språket som nationalspråk år 1821 betonar han vikten

---

¹⁵² Ehrströms dagbok 15/27.8.1812:ark 55:2; 25.8/7.9.1812:ark 58:1–2, 60:2.

¹⁵³ Odaterat tillägg till Ehrströms dagbok från Ryssland 1812–13.

¹⁵⁴ Ihalainen, *Protestant Nations Redefined*.

av att man i undervisningen av ungdomen från början strävade efter att befästa ”tvänne de starkaste band på jorden, [...] hjertlig samdrägt i *religion*, och [...] enhet i *språk*”.¹⁵⁵ Relationerna mellan de olika kristna samfundet var dock en annan fråga. Frågan om hur den protestantiska tron skulle förhålla sig till den katolska och den ortodoxa var inte problemfri.

Ehrströms syn på den ryska ortodoxa tron var genomgående positiv. En aspekt som han i många sammanhang betonade var den religiösa toleransen som präglade Ryssland och framför allt S:t Petersburg. Staden hade sedan grundläggningen år 1703 kännetecknats inte bara av närvaron av många nationaliteter utan även av många konfessioner. De många konfessionerna i S:t Petersburg gjorde att stadens huvudgata, Nevskij Prospekt, i folkmun kallades ”Tolerans-gatan”: ”[D]en ädla tolerans, som ända från aflägsnaste tider utmärkt Ryska nationen – sjelf så varm uti sin religiositet – har tillåtit dessa fremlingar att utan tvång, utan inskränkning få uppresa tempel till dyrkande af all verldens Gud[ar], hvar och en på sina fäders språk och efter fädernas sätt”.¹⁵⁶

Den toleranta förhållningen utsträckte sig också till den ryska allmogen, vars uppfattning om religionsbegreppen Ehrström i övrigt uppskattade som ”inskränkta”. Trots att allmogens kunskaper generellt höll en låg nivå och de allmänt ansåg sin egen religion vara den bästa av alla tog sig detta inte uttryck i en avog inställning till främmande religioner. Ryssen förnekade aldrig värdet av andra konfessioner utan ansåg ”skillnaden endast bestå i något obetydligare yttre. Ja ej sällan hör man Ryssar gifva vår Religion företräde framför sin egen än i ett, än i ett annat afseende”. Den ortodoxa toleransen framhäver Ehrström genom att kontrastera den mot en lika iögonenfallande katolsk intolerans. Allmogens bildningsnivå i de katolska länderna var

¹⁵⁵ Ehrström, ’Finska Språket’. *Åbo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 94).

¹⁵⁶ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 2–3. Stående framför Kazanska katedralen vid Nevskij Prospekt hade betraktaren inom sitt synfält kupoler och torn av de armeniska, finska, svenska, holländska, tyska protestantiska, tyska katolska samt tyska och franska reformerta kyrkorna. I staden fanns ytterligare fem tyska lutherska kyrkor, två katolska kyrkor, en engelsk kyrka, en metodistkyrka samt en synagoga och en moské.

enligt honom på samma nivå som den ryska allmogens. I katolska länder hade allmogen dock ”insupit ett afgjordt ovänskapligt ofta fientligt tänkesätt mot alla icke-katoliker”. Där ryssarna alltid visade respekt för kristna trosförvanter betraktade katolikerna i bästa fall med ett slags ”medlidande stolthet” dessa ”förtappelsens barn”.¹⁵⁷

Att Ehrström uttalade sig i negativa termer om katolicismen är kanske inte särskilt anmärkningsvärt. Han förklarade den katolska allmogens avoga inställning med att det katolska prästerskapet inplantade ett medvetet ”religions agg” i sina församlingsmedlemmar.¹⁵⁸ Överlag har man inom lutheranismen historiskt förhållit sig avvaktande till katolicismen. Påven sågs efter reformationen som en potentiell fiende till den svenska statsmakten. Också den svenska göticismen, vars inflytande i början av 1800-talet var starkt, förhöll sig reserverat till katolicismen. Göticisterna ansåg att den katolska trons införande hade varit en bidragande orsak till att det fria och jämlika fornnordiska samhället i tiderna hade förstörts.¹⁵⁹ Som mera anmärkningsvärt kan man däremot Ehrströms genomgående positiva inställning till den ortodoxa tron. På denna punkt måste hans ställningstaganden ses som undantag. Maria Nyman som har undersökt resebeskrivningar från Ryssland skrivna av svenskar noterar att beskrivningarna av den ortodoxa tron i dem präglas av en negativ syn. Det ortodoxa prästerskapet ansågs vara obildat och ha en fallenhet för dryckenskap. Den svenska synen i sin tur kan direkt kopplas till den allmänna europeiska synen på ortodoxin under 1700-talet. I denna kopplades ortodoxin till begrepp som efterblivenhet och vidskepelse.¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ ’Minnes- och Censurbok’, s. 47–49. Publicerat i Engman (utg.), *Dagligt liv i S:t Petersburg*, s. 103–104.

¹⁵⁸ ’Minnes- och Censurbok’, s. 47–49. Publicerat i Engman (utg.), *Dagligt liv i S:t Petersburg*, s. 103–104.

¹⁵⁹ Hagerman, *Det rena landet*, s. 91.

¹⁶⁰ Maria Nyman, ’The Importance of the Familiar: Swedish Travellers and the Use of Home Land Contacts When Living and Travelling 18th Century Russia’, Christina Folke Ax & al. (ed.), *Encountering Foreign Worlds. Experiences Home and Abroad*. Ritsafn Sagnfræðistofnunar 41 (Reykjavík 2007), s. 119–121; Larry Wolff, *The Enlightenment and the Orthodox World: Western Perspectives on the Orthodox Church in Eastern Europe* (Athens 2001), s. 167–182.

Hur Ehrströms positiva syn på den ortodoxa tron och på den ryska nationen överlag ska förklaras är en fråga som bara kan få spekulativa svar. Under vistelsen i Ryssland 1812–13 hade han i uppdrag att symboliskt närma den finska nationen till den ryska, varvid det är uppenbart att hans utgångspunkt måste ha varit övervägande positiv. Likaså är det uppenbart att det hade varit oändamålsenligt att som lektor i ryska uttrycka sig negativt om den ryska nationen. Att invånare i Finland i det tidiga 1800-talet knöt kontakter till ryssar var i sig inte ovanligt. Under kriget 1808–09 var det vanligt att ryska officerer inkvarterades hos ståndspersoner. Också hos Ehrströms föräldrar på kapellansgården i Kronoby var ryssar inkvarterade och det finns belägg för att Ehrström blev bekant med några av dem.¹⁶¹ Man bör dock notera att de vänskapliga förbindelserna i dessa fall torde förklaras av att man identifierade sig med personer av samma klass. Den nationella tillhörigheten var i sammanhanget underordnat ståndstillhörigheten. I sitt intresse för och de positiva omdömena om den ryska nationen som helhet och det ryska folket torde Ehrström representera undantaget snarare än regeln.

Man kan se en viss symbolik i hur A.I. Arwidsson, A.J. Sjögren och Ehrström ställde sig till det ryska redan under kriget 1808. De tre unga männen var i det närmaste jämnåriga och blev alla senare under 1810-talet romantiker i samma krets. Sjögrens handlande påminner om Ehrströms. Michael Branch skriver att Sjögren då han fick höra om att de ryska trupperna var på antågande genast försökte hitta en rysk grammatika för att kunna kommunicera med dem. Inte heller senare hittar Branch hos Sjögren några som helst negativa omdömen om den ryska nationen.¹⁶² Detta kan jämföras med A.I. Arwidsson, som då ryssarna närmade sig Borgå sägs ha samlat en grupp ynglingar som avlägsnade den ryska tvåhövdade örnen från den äreport som hade rests utanför staden. Symboliken ligger i att Sjögrens och Ehrströms senare karriärer skulle utvecklas inom ramarna för

---

¹⁶¹ T.ex. i sin dagbok 19.6.1811 nämner Ehrström att han har träffat ryska officerer som varit inkvarterade hos föräldrarna. Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 22.

¹⁶² Branch, *A.J. Sjögren*, s. 32.

det ryska riket. Arwidsson däremot förvisades år 1822 från akademien i Åbo p.g.a. ryskfientliga åsikter och flyttade senare till Sverige.

Genom sina positiva omdömen om den ryska nationen kan Ehrström samtidigt bekräfta att negativa omdömen var allmänt utbredda. Han betecknar personligen de negativa åsikterna som fördomar. Fördomarna var förvisso inte unika för personer från Finland eller Sverige. De var typiska också på ett generellt plan och kunde utsträckas till att gälla européer överlag: ”Redan innan de komma till Ryssland hafva de en afgjord fördom emot allt Ryskt, och de äga sedan hvarken öga eller öra för annat än det som besannar, eller kan lämpas till besannande af deras fördom.” De källor i vilka fördomarna bottnade var enligt Ehrström i grunden felaktiga eller missvisande. De flesta åsikter om ryssarna spreds av personer som var ”föga eller intet kunniga i språket”. Dessutom förmedlades de av i Ryssland bosatta tyskar och fransmän, vilkas åsikter enligt Ehrströms egen erfarenhet inte var ”mycket att lita på”.¹⁶³

Ehrström uppvisar således en mycket stark medvetenhet om att hans syn på ryssarna som folk skilde sig från majoritetens. Att den allmänt omfattade synen byggde på felaktiga förutfattade meningar var något som han skulle återkomma till flera gånger, bland annat i sina läroböcker i ryska. I en fotnotskommentar till sin översättning av J.S. Vaters artikel om det ryska språket i *Rysk läsebok med ordtolkning* II (1822) skriver Ehrström att ryssarna ofta betraktas genom ”den skefva prisma af förutfattade föreställningar och fördomar mot allt som bär namn af Ryskt”. Till saken hörde att oftast ”den som minst vet eller minst förstår, är först färdig med sitt omdöme”.¹⁶⁴

Om vilka uttryck synen på den ryska nationen tog just i Finland uttalar sig Ehrström inte mera specifikt. Ett intressant omnämnande om synen på ryssarna på gräströtnivå kan dock utläsas ur dagboken från Tavastland år 1811. Under ett besök i Tavastehus träffar Ehrström en pratsam värdshusvärdinna som berättar om stämningarna i staden där rysk militär var

¹⁶³ Odaterat tillägg till Ehrströms dagbok från Ryssland 1812–13.

¹⁶⁴ Vater, ’Afhandling’, s. 257 (Ehrströms kommentar i fotnot 79).

---

stationerad. Hennes kritiska anmärkningar riktar sig mot de ryska soldaterna men också mot de finska kvinnorna som har låtit sig förföras av dessa. I Ehrströms referat av värdinnans berättelse finns inga avspeglningar av den religiösa tolerans gentemot den ortodoxa tron som Ehrström ovan gav uttryck för:

Flere fruntimmer [...] hafva låtit förleda sig att antaga Grekiska Religionen, för att få gifta sig med Ryssar, några hafva ock blifvit gifta, men några ha just till syndastraff lämnat ogifta. De tålas ej i vår Kyrka, och Ryssen han ser nog efter sitt; om de ej äro så andäktiga och så flitigt gå i Ryska kyrkan som Ryssarne, så ger Ryska prästerne dem åt fan, som de ha lofvat sig åt då de afsade sig vår tro.¹⁶⁵

---

¹⁶⁵ Ehrströms dagbok 7.7.1811; Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 75.

Den politiska nationen i det ryska riket

Analysen av vilka typer av identifikationer Ehrström gjorde i förhållande till den politiska nationen kan förenklat komprimeras i frågan vad man efter år 1809 skulle kalla Finlands invånare. Frågan inte är så banal som man lätt kunde föreställa sig, vilket kan exemplifieras av att inte heller de ryska myndigheterna till en början med någon enkel och entydig term kunde beteckna befolkningen i Finland. I de deklARATIONER och PROKLAMATIONER genom vilka ryssarna under kriget 1808–09 vände sig till folket i det territorium de var i färd att erövra använde de i regel deskriptiva omskrivningar av typen ”Finnlands Inwånare”, ”Finlands Inbyggare” eller ”Inwånare uti Finnland” – i finsk översättning ”Suomen Asujamet”.¹⁶⁶

En omskrivning används också i Alexander I:s regentförsäkran vid Borgå lantdag i april 1809, i vilken kejsaren förutom grundlagar och religion garanterar de friheter och rättigheter som ”alla Finlands Inbyggare” åtnjutit under Sverige.¹⁶⁷ Medan kriget ännu pågick var det i själva verket inte ens oproblematiskt att tala om ett ”Finland”, eftersom det i det svenska riket inte fanns någon administrativ enhet med detta namn. I en av de allra första deklARATIONERNA i februari 1808 vänder ryssarna sig till sina ”goda grannar” och ”Inbyggare af Swänska Finland” för att beklaga att den ryske kejsaren såg sig tvungen att med sina trupper ”besöka Edert Land”. Ledet ”svenska” framför Finland kunde utelämnas först då det officiella införlivandet i Ryssland hade ägt rum och den ryske överbefälhavaren von Buxhoevden kunde deklarerat att

---

¹⁶⁶ ’Proklamation’, 6/18.2.1808; ’Proklamation’ 12/24.3.1808; ’Deklaration’ 8.4.1808. *Finlands Allmänna Författningar*. I Delen. 1808–1812. Enstaka hänvisningar till ”Finniska Nation” och ”Finniske Män” påträffas också i de deklARATIONER som gavs under kriget.

¹⁶⁷ ’Hans Kejsarliga Majestäts Nådiga Kungörelse till samtelige Finlands Inbyggare’ 23.3/4.4.1809. *Finlands Allmänna Författningar*. I Delen. 1808–1812.

den del av Finland som ”hittills burit namn af Swenska Finland” hade blivit en provins i det ryska riket.¹⁶⁸

Bland de termer som i allmänhet hänförs till den politiska dimensionen av det nationella hör termer som undersåte, medborgare, fädernesland och fosterländskhet.¹⁶⁹ I det följande analyserar på vilka sätt Ehrström i olika kontexter och under olika tider hänvisade till den politiska nationen och till sin egen politiska tillhörighet samt vilka termer han använde och varför. Behoven av och kraven på terminologisk precision kunde variera beroende på om man hänvisade till storfurstendömet Finland internt eller om man betraktade Finland utifrån den ryska centralmaktens perspektiv. Därtill utgjorde de språkliga förhållandena, där översättningar från ryskan till svenskan och tvärtom tidvis var nödvändiga, en utmaning i sig.

Rysk undersåte: inklusion i det ryska riket

Man i mörk rock: 'Hvad är Ni för en?'

Ehrström: 'Rysk undersåte'.¹⁷⁰

I citatet återger Ehrström i efterskott ett samtal som han har fört med två för honom okända män uppe i klocktornet *Ivan Velikij* i Kreml i augusti 1812. Ehrström hade klättrat upp i tornet för att därifrån beundra utsikten över staden, men fann sig snart iakttagen av två män som efter en stund började ställa honom frågor. Dialogen inleddes med den ovan citerade frågan vad han är för en på vilken Ehrström svarade ”rysk undersåte”. Hans val att i situationen i första hand kategorisera sig som just rysk undersåte är sannolikt medvetet eller omedvetet påverkat av den specifika kontexten. I den atmosfär av misstänksamhet mot alla utlänningar som var rådande i Moskva inför kriget mot

---

¹⁶⁸ 'Proklamation', 6/18.2.1808; 'Allmän Kungörelse', *Finlands Allmänna Författningar*. I Delen. 1808–1812. Benämningen ”svenska Finland” måste ses utifrån ett ryskt perspektiv, dvs. som en skiljelinje mot ett ”ryskt Finland” som hade uppstått på 1700-talet då de områden som Ryssland erövrat av Sverige i tidigare krig bildade det Viborgska guvernementet.

¹⁶⁹ Hobsbawm, *Nations and Nationalism*, s. 18–21.

¹⁷⁰ Ehrströms dagbok 25.8/7.9.1812:ark 59:2.

Frankrike låg det i Ehrströms intresse att betona den sida av sin nationella tillhörighet som han hade gemensam med alla invånare i det ryska riket. Genom att beskriva sig som rysk undersåte kunde han markera att han stod på samma sida som de två män som förhörde honom. Då dessa fortsatte att fråga honom om bakgrunden till hans vistelse, kunde han bland annat upplysa dem om att han var från Finland och befann sig i Moskva på "Kejsarens befallning". I slutet av dialogen medger de två männen att de genom sin utfrågning hade velat ta reda på om han var en fransk spion, vilket ytterligare bekräftar att det för Ehrström var ändamålsenligt att i sammanhanget betona att han var rysk undersåte.¹⁷¹

Termen undersåte hör till den centrala vokabulären i nationens politiska dimension. Idéhistoriskt har undersåtligheten en nära koppling till ståndssamhället som samhällsform och individens position i detta. I ståndssamhället uppfattas individens rättigheter respektive skyldigheter i förhållande till den högsta makten inte som en direkt relation mellan individen och överheten, utan som en indirekt relation mellan kollektiva korporationer och överheten. Individen knyts således till överheten genom korporationen, samtidigt som det tas för givet att de olika korporationernas rättigheter och skyldigheter är olika. Den gemensamma nämnaren för medlemmarna i de olika korporationerna är regenten, dvs. undersåtligheten. Att identifiera sig dels som undersåte, dels som medlem av en korporation spelar därmed en viktig roll för ståndssamhällets människor. Förutom med ståndssamhället kan undersåtligheten idéhistoriskt kopplas samman med en av Gud legitimerad absolutistisk regeringsform. Enligt den teokratiska statsläran hade Gud instiftat en hierarkisk samhällsordning i vilken monarken fick sin makt av Gud och undersåtarnas skyldighet var att lyda Gud genom monarken. Av undersåtarna förväntades inget aktivt deltagande för att försöka förändra sin samhällsposition,

---

¹⁷¹ Dialogen i sin helhet: Ehrströms dagbok 25.8/7.9.1812:ark 59:1–60:1. På vilket språk Ehrström och de två männen samtalande framgår inte ur dagboksanteckningen. Att framhäva sin ställning som rysk undersåte kan för Ehrström tänkas ha varit ändamålsenligt också för att Sveriges ställningstagande i den rysk-franska konflikten fortfarande var okänt.

eftersom den gudomliga skapelsen predestinerade dem till deras stånd. Undersåtarna i sin tur kunde som motprestation för sin lydnad förvänta sig att regenten försåg dem med militärt försvar och skyddade förhållanden att idka sin näring i.¹⁷²

Ståndssamhället och undersåtligheten var den självklara samhälleliga kontexten då Finland år 1809 inkorporerades i det ryska riket. Både Sverige och Ryssland var ståndssamhällen och den metaforiska idén om monarken som ”fader” och undersåtarna som hans ”barn” uttrycks också i de proklamationer och deklamationer som de ryska myndigheterna under kriget riktade till Finlands invånare. Till exempel i det kejserliga manifest som den 5 juni 1808 kungjorde att Finland permanent hade förenats med Ryssland poängteras att Finlands invånare som ryska undersåtar hade rätt till ”omsorg och wälwilja” samt till ”hjälp och understöd” för att utveckla landets ekonomi. Därtill utlovades militärt försvar av Finlands territorium i det fall att en ”fiende skulle wåga störa Ert lugn”. Regentens förväntningar på undersåtarnas motprestation för omsorgen och försvaret var moderata: ”Den enda ersättning Wi derföre fordra och med fullkomlig öfwertygelse förwänta, är enighet, trohet och oföränderlig tillgifwenhet”. Vidare konstaterades att Finlands invånare från denna tidpunkt hade ”intagit ett rum bland de Folkslag, hwilka lyda under Ryska spiran och med dem utgöra ett Rike”.¹⁷³ Att det ryska riket var sammansatt av många olika folkslag var också självklart för alla parter. För ett expansivt imperium som sträckte sig över ett vidsträckt territorium i två världsdelar var det varken möjligt eller önskvärt att bygga en sammanhållning som baserade sig på en organisk eller språklig nationsdefinition. Denna måste basera sig på en gemensam undersåtlighet.

---

¹⁷² Nordin, *Ett fattigt men fritt folk*, s. 333–336. Individens roll i ståndssamhället är relativt osynlig och idén om att inget aktivt deltagande för att förändra sin position i samhället förväntades av undersåtarna bidrog till att göra samhället relativt statiskt.

¹⁷³ Hans Kejserliga Majestäts Nädiga Manifest, angående Finlands förening med Ryska Riket’ 5.6.1808, *Finlands Allmänna Författningar*. I Delen. 1808–1812 (Helsingfors 1831), s. 9–10.

Därmed blev undersåtligheten (ry. *poddanstvo*) i förhållande till den ryske kejsaren efter 1809 det som förenade storfurstendömet Finlands invånare med samtliga andra ryska undersåtar. Undersåtligheten var ett slags ”minsta gemensamma nämnare” för samtliga invånare i den ryska konglomeratstaten och utgjorde en skiljelinje mellan dem och andra regenters undersåtar, mellan ”oss och dem”.¹⁷⁴ Att undersåtligheten kan hänföras till den politiska dimensionen av det nationella manifesteras av att den är utbytbar, i motsats till romantikens organiska nationstillhörighet som är medfödd och permanent. Möjligheten att kunna bli en annan regents undersåte kan också ses som en nödvändighet framtvungad av praktiska omständigheter, nämligen de gränsförskjutningar som de ofta förekommande krigen resulterade i. I praktiken skedde bytet av regent genom att man avlade trohetsed till den nya överheten, vilket innebär att man exakt kan bestämma den tidpunkt vid vilken individen övergår från att vara undersåte till en regent till att vara en annan regents undersåte. Till exempel menade Jacob Tengström att han måste betrakta sig som rysk undersåte från och med den 21 maj år 1808, den dag då han avlade trohetseden till Alexander I i spetsen för det akademiska konsistoriet i Åbo.¹⁷⁵ I liknande men mindre exakta ordalag uttrycker sig Ehrström i sitt svar på den följdfråga som de frågvisa männen uppe i klocktornet i Kreml ställer om hur länge han varit rysk undersåte: ”Så länge som mitt Fädernesland är Ryskt”.¹⁷⁶

Att det var principiellt möjligt att byta överhet innebar naturligtvis inte att det alltid var oproblematiskt att avkräva trohetsed av befolkningen i ett visst territorium. Denna hade i regel redan svurit trohet till en regent, och om de förhöll sig lojalt mot denne kunde kraven på en ny trohetsed leda till en lojalitetskonflikt. Då de ryska myndigheterna krävde att alla män i

---

¹⁷⁴ Max Engman, *Förvaltningen och utflyttningen till Ryssland 1809–1917*.

Hallintohistoriallisia tutkimuksia 20 (Helsingfors 1995), s. 23–24; Osmo Jussila, ’Från ryska undersåtar till finländska medborgare – om medborgarbegreppets utveckling under första hälften av 1800-talet’. *HTF* 1978(1), s. 5–7. Se även Max Engman, ’Borgare och skenborgare i Finland och Ryssland under första hälften av 1800-talet’. *HTF* 1978(2).

¹⁷⁵ Anthoni, *Jacob Tengström*, s. 24–25.

¹⁷⁶ Ehrströms dagbok 25.8/7.9.1812:ark 59:1–3.

Finland från åldern 15 år och uppåt skulle avlägga trohetsed under pågående krig våren och sommaren 1808 förekom särskilt i de områden där krigshandlingarna pågick motstånd mot detta med motiveringen att det var förräderi mot den svenske kungen.¹⁷⁷ Ännu då ständerna avlade en förnyad trohetsed i Borgå i april 1809 hade inget fredsavtal mellan Ryssland och Sverige undertecknats. Däremot hade Gustav IV Adolf i Sverige avsatts i en statskupp strax före lantdagen, vilket för många kan ha underlättat beslutet.¹⁷⁸ Något förenklat kan man säga att de högre samhällsskikten i Finland relativt snabbt efter 1809 accepterade den nya ryska överheten medan det bland allmogen, särskilt i Österbotten och Savolax, förekom motstånd. Enligt en dagboksanteckning av Ehrström verkar inte heller den tavastländska allmogen ännu två år efter Borgå lantdag ha förhållit sig reservationslöst lojalt gentemot den ryske kejsaren. Efter att sommaren 1811 ha besökt ett flertal gudstjänster i Tavastland gör han efter en kaplansinstallation följande anmärkning:

Jag har här i kyrkan gjort samma anmärkning som på alla andra ställen. Församlingen hvisslar högt efter alla böner, men så snart Prosten begynner läsa förbönen för Kejsaren tiga alla som murar. Men i slutet där det talas om Enkor och Faderlösa och så vidare, där läsa de åter efter.¹⁷⁹

Ehrström kommenterar inte närmare hur han tolkade sin iakttagelse, men själv hörde han till den bildade del av befolkningen som från början tydligt uttryckte sin lojalitet och tillgivenhet till den ryske kejsaren. Frågan om att vara en god rysk undersåte kom i Finland i hög grad att symboliseras just av respekten för Alexander I, som kom att personifiera

---

¹⁷⁷ Motstånd förekom mest i delar av Finland där andelen ståndspersoner var låg, t.ex. Åland, Norra Karelen och Österbotten. Om motståndet, se t.ex. Nils Erik Villstrand, 'Från konungens undersåtar till kejsarens. Den ryska tro- och huldhetseden i Vasa län år 1808', Martin Hårdstedt & Göran Backman (red.), *Krig kring Kvarken. Finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais i ny belysning* (Oravais 1999), s. 291–314.

¹⁷⁸ Jussila, 'Från ryska undersåtar till finländska medborgare', s. 5–7; Engman, *Förvaltningen och utflyttningen till Ryssland*, s. 21–22.

¹⁷⁹ Ehrströms dagbok 30.6.1811; Ehrström, *Minnen af en resa*, s. 55.

storfurstendömets koppling till Ryssland. I olika sammanhang där Ehrström nämner kejsaren lägger han till dennes namn typiska epitet som "ädel", "god", "människoälskande" och "mild". Då han i Ryssland år 1812 tillfrågas om han älskar kejsaren, svarar han utan att tveka "[a]f hela min själ".¹⁸⁰

Ett annat sätt att markera storfurstendömets politiska koppling till Ryssland var att hänvisa till den "ryska spiran". Eftersom spiran som en av riksregalierna var en maktsymbol, kan man säga att även detta indirekt syftade på tronen eller på kejsarens person. Ehrström skriver till exempel om hur kejsarens "välgörande spira" utgjorde en föreningslänk mellan invånarna i storfurstendömet och de folk i de inre delarna av Ryssland som talade finskbesläktade språk och om hur fri han kunde känna sig i Finland, där han befann sig under "Alexanders milda spira."¹⁸¹ Det finns dock också fall där han inte hänvisar till kejsarens person då han vill beskriva storfurstendömets koppling till Ryssland. Särskilt då han vill motivera behovet av kunskaper i ryska i Finland tenderar han att vid sidan av kejsarens person på ett mera allmänt plan lyfta fram att det är Finlands "införlifvande med Ryska Kejsaredömet" som gjort att behovet har uppstått.¹⁸²

---

¹⁸⁰ Ehrströms dagbok 25.8/7.9.1812:ark 59:3–4 (*god*); 30.10/11.11.1812:ark 110:3 (*mild*); 13/25.3.1813:ark 185:3 (*människo-älskande*); Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 109) (*ädel*). Å andra sidan var Alexander I kejsare av det ryska riket, men enligt titulaturen storfurste över Finland. I finländska tidningsartiklar från tiden kring decennieskiftet 1820 skriver man ofta om storfursten.

¹⁸¹ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 187:2.

¹⁸² Ehrström & Ottelin, *Ryske språklära för begynnare*, företalet; [E.G. Ehrström], 'Finlands Litteratur'. *Åbo Allmänna Tidning* 8.7.1813. I tidningsartikeln använder Ehrström formuleringen "Finlands införlifvande med Nordens Kejsaredöme".

Finska medborgare: särställning i det ryska riket

Vår Religion, vår Constitution, och Vårt eget Universitet böra vara oss en borgen för en själfständig nationalbildning och göra oss försäkrade derom, att de Finska Medborgare som komma att stå i närmare förhållande med Ryska Nationen och Regeringen, med en snabb och säker blick uppfatta det rätta och orätta.¹⁸³

Om man tydligt markerade att Finland var en del av Ryssland var det minst lika viktigt att kunna uttrycka att storfurstendömet hade en särställning inom riket. Man måste således göra en skillnad mellan en undersåtlighet som var gemensam för rikets samtliga invånare och en politisk tillhörighet som bara en invånare i Finland kunde ha till det säradministrerade storfurstendömet. Även om en mera ingående diskussion om hur Finlands ställning inom det ryska riket skulle tolkas kom igång först på 1840-talet, då också beteckningen ”autonomi” förekommer för första gången, var medvetenheten om särställningen från början stark inom storfurstendömets ledande samhällsskikt.¹⁸⁴

Även denna sida av storfurstendömets förhållande till Ryssland kom att starkt personifieras i Alexander I. Han var den regent gentemot vilken Finlands invånare skulle vara lojala, men han var samtidigt den som personligen garanterade Finlands särställning. Medvetenheten om detta verkar ha utvecklats med tiden. Om Ehrström i de tidiga dagböckerna från 1810-talet omnämner Alexander I i första hand ur undersåtlighetens och lojalitetens synvinkel, börjar han kring decennieskiftet kombinera

---

¹⁸³ ’Berättelse’, s. 6. Liknande formuleringar återfinns i olika sammanhang under denna tid. Till exempel i en annons i *Åbo Allmänna Tidning* (17.6; 19.6.1819) utlyser man en pristävling för att få till stånd en lärobok i Finlands historia och påpekas att behovet av ett dylikt verk har blivit påtagligt sedan ”Finska Nationen numera [...] medelst dess Allernädigst bibehållna egna Constitution, Lagar och Styrelse utgör ett för sig bestående och afskiljdt helt”.

¹⁸⁴ Ordet autonomi började användas av rättsvetaren J.J. Nordström i hans kända föreläsningar om Finlands ställning på 1840-talet. Jussila, *Maakunnasta valtioksi*, s. 8–87.

de aspekterna. I artikeln 'Finska språket, betraktadt såsom nationalspråk' betonar han exempelvis vikten av att visa lojalitet och tacksamhet gentemot kejsaren, men poängterar samtidigt hur den "ädle Alexander har gifvit Finland formen af en sjelfständig stat, under sitt stora Kejsare-rikets beskydd".¹⁸⁵

Vid Borgå lantdag blev inte bara alla Finlands invånare ryska undersåtar, utan Finland blev också en särskild enhet inom det ryska riket med egna bestämmelser om religion, språk och lagar. Att inkorporera territorier med bibehållande av den lokala samhällsstrukturen var typiskt för konglomeratstater, och man behövde följaktligen en särskild terminologi för att beteckna de säradministrerade enheterna. Även om man ska akta sig för anakronistiska tolkningar av de ord som Ehrström använder, t.ex. stat eller konstitution, är det uppenbart att man mycket tidigt klart uttrycker Finlands särställning inom det ryska riket. På denna punkt är Ehrström sannolikt påverkad av inflytelserika individer som Jacob Tengström och G.M. Armfelt. Dessa valde som sin politiska ledstjärna en strategi som gick ut på att man i storfurstendömet skulle förhålla sig lojalt till Ryssland, samtidigt som man eftersträvade att förstärka Finlands säradministrerade ställning.¹⁸⁶

Behovet att hitta uttryck för särställningen fanns inte bara på den finska sidan, utan även på den ryska. Om undersåtligheten band Finlands invånare till alla andra undersåtar i det ryska riket, behövde man ord för att särskilja dem som hade politisk tillhörighet i storfurstendömet från de övriga undersåtarna. Processen var inte nödvändigtvis enkel, eftersom man behövde översätta dokument från ryska till svenska och tvärtom, men även därför att ett visst ord kunde ha olika konnotationer på ryska respektive på svenska.

I storfurstendömet började man redan på 1810-talet på individnivå beteckna den politiska särställningen med ordet medborgare. Ordet var en motsvarighet till latinets *civis* syftade

¹⁸⁵ Ehrström, 'Finska Språket'. *Abo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 109).

¹⁸⁶ Strategin fungerade såtillvida att särställningen kunde stärkas fram till slutet av 1800-talet, då vissa ryska kretsar började kritisera den. Försöken att knyta Finland närmare till det ryska riket åren 1899–1905 utmynnade i det som ur finländskt perspektiv har kallats för ofärdsåren.

på medlemskap i ett politiskt samfund och hade under 1700-talet tagits i bruk i många europeiska länder, inklusive Sverige. Till en början användes det parallellt och delvis synonymt med ord som undersåte och borgare, men så småningom kom det att få konnotationer som tydligt skilde det från ordet undersåte. Medborgare syftade på ett allmänt plan på en person som respekterade sina förmän och var lojala gentemot överheten. En god medborgare eftersträvade ”det allmänna bästa” och placerade statens intressen framom sina egna individuella intressen enligt principen att det som inte är nyttigt för samhället inte heller är det för individen. På detta plan ligger meningsinnebörden nära innebörden i begreppet patriot som även det blev vanligt under 1700-talet och som avspeglade ett ideal om individen som osjälviskt handlar för fäderneslandets bästa. På ett mera ideologiskt plan började man med ordet medborgare dock så småningom utmana en teokratisk syn på samhället, dvs. idén om en av Gud legitimerad enväldig regent och ett hierarkiskt korporativt samhälle. Den nya synen utgick likaså ursprungligen från Guds skapelse, men från ett annat perspektiv. I 1700-talets rationalistiska och naturrättsliga anda ansåg man att Gud hade försett människan med ett förnuft som gjorde att hon kunde avgöra vad som var bäst för henne. Samhällena hade uppstått genom ett ömsesidigt kontrakt mellan överhet och underlydande, där båda parter hade rättigheter och skyldigheter.¹⁸⁷

Den nya i naturrätten grundade synen på samhället skilde sig därmed på centrala punkter från den teokratiska synen. För det första fick överheten sin makt genom de underlydande, vilket innebar att dessa också hade rätt att kräva motprestationer av överheten som kunde fällas om den inte uppfyllde dessa. För det andra var förhållandet mellan överhet och underlydande en fråga mellan individ och överhet direkt, inte mellan korporation och överhet indirekt. Då samtidigt alla underlydande principiellt uppfattades som jämbördiga, dvs. inte bundna av sin

---

¹⁸⁷ Nordin, *Ett fattigt men fritt folk*, s. 334–336. Man kan säga att en korporativ helhetssyn ersattes av en individcenterad eller atomistisk syn. Jfr Kari Saastamoinen, ’Johdatus poliittisiin käsitteisiin uuden ajan alun Ruotsissa’, Matti Hyvärinen & al. (toim.), *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria* (Tampere 2003), s. 46–49.

ståndstillhörighet, förde den nya synen också med sig en tanke på en högre grad av aktivt deltagande i samhällslivet.¹⁸⁸

Begreppet medborgare behövdes således för att markera en ny syn på förhållandet mellan överhet och underlydande. Medborgarens förhållande till överheten var annorlunda än undersåtens. Ändå hade båda begreppen en klar koppling till en politisk tillhörighet, vilket gjorde att Ehrström efter 1809 lika lite kunde vara svensk undersåte som svensk medborgare. På ett för den politiska terminologin typiskt sätt uttrycker han sig redan i dagboken från Ryssland år 1813 klart exkluderande i förhållande till Sverige och ordet medborgare: ”O Sverige, Sverige! Jag hör ej mer till det lyckliga talet af dina medborgare.”¹⁸⁹ Medan övergången från att vara svensk undersåte till att vara rysk undersåte var relativt oproblematisk och kunde uttryckas direkt, räckte det en tid innan Ehrström började beteckna sig som finsk medborgare. Trots att han i Ryssland år 1812 exkluderar sig från kategorin svensk medborgare, ersätter han den inte med kombinationen ”finsk medborgare”. Denna formulering börjar förekomma i hans texter först kring decennieskiftet 1820.

Då ordet medborgare börjar förekomma mera allmänt hos Ehrström i början av 1820-talet använder han det tidvis på ett allmänt plan för dem som har politisk tillhörighet i storfurstendömet, men oftast använder han det för att hänvisa till tjänstemännens och ämbetsmännens roll i samhället. I själva verket blir medborgare på sina ställen närmast synonymt med tjänsteman eller ämbetsman. I de sammanhang tjänstemännen diskuteras handlar det ofta om en fråga som var högst aktuell under 1810-talet, nämligen frågan om behovet av att dessa fick en god utbildning. Frågan om tjänstemännens utbildning var överlag aktuell i många europeiska länder under denna tid, och efter europeisk förebild gjordes studier vid universitet obligatoriska för alla blivande tjänstemän i storfurstendömet. År 1817 infördes

---

¹⁸⁸ Nordin, *Ett fattigt men fritt folk*, s. 334–336.

¹⁸⁹ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 187:2. Citerat i Engman, ’E.G. Ehrström och Finlands tre språk’, s. 307.

också ämbetsmannalexamina som förrättades av universitetet i Åbo.¹⁹⁰

Att man uppmärksammade tjänstemännens utbildning hade ett samband med att man började betona deras ansvar som tjänsteutövare. Ehrström lyfter i en av sina tidningsartiklar fram tjänstemännens dubbla roll som representanter för statsmakten å ena sidan och som bevakare av folkets intressen å andra sidan – som han uttrycker saken var de att betrakta som ”Regeringens och Folkets gemensamma Ombud”. I ett land där förhållandet mellan regering och folk var ”naturenligt” måste de två parternas gemensamma mål vara ”Alla Medborgares väl, och det är Embetsmannens pligt att befordra allt som leder till vinnande af detta stora mål”.¹⁹¹ Det var för att målet skulle kunna uppnås som varje blivande tjänsteman ”inför stat och medborgare” måste kunna visa intyg på att han uppfyllde de villkor som hörde till en ”sann menskelig och medborgerlig bildning”.¹⁹²

Tjänstemannen eller medborgaren hade alltså sina förpliktelser på ett allmänt plan, men därtill hade såväl överheten som folket rätt att av dem kräva sådana kunskaper som behövdes mera specifikt i den omgivning där de skulle tjäna. Ehrström, som i första hand var intresserad av frågor med anknytning till språk, fokuserade även i diskussionen om specialkunskaperna på språk. Eftersom tjänstemännen fick sin utbildning på svenska behövde detta språk inte diskuteras, utan det var i första hand det finska och det ryska språket som blev aktuella. För finskans del ansåg Ehrström det vara självklart att det finska språket måste utgöra en ”ingrediens uti Finska mäns och framför allt uti Finska

---

¹⁹⁰ Om införandet av examina och en diskussion om universitetets förändrade roll i början av 1800-talet, se Matti Klinge, ’Från universitet till tjänstemannahögskola’, Matti Klinge & al., *Kejsrerliga Alexanders Universitetet 1808–1917. Helsingfors Universitet 1640–1990. Andra delen* (Helsingfors 1989), s. 333–350.

¹⁹¹ Ehrström, ’Om ungdomens studium af utländska språk’, *Mnemosyne* 1821, sp. 117–118 (fotnot 4). Ehrströms syn på tjänstemännens dubbla förpliktelser är relativt radikal för tiden. Sannolikt har han påverkats av de liknande synpunkter som Daniel Myrén framförde i sin artikelserie ’Kort öfversigt af de fördelar Finland wunnit genom sin lyckliga förening med Ryska Riket under Kejsar Alexanders spira’. Serien publicerades i *Åbo Allmänna Tidning* år 1819 med anledning av Alexander I:s rundresa i Finland.

¹⁹² Ehrström, ’Finska Språket’. *Åbo Morgonblad* 15.9.1821 (s. 293–294).

embetsmäns nationella och medborgarliga bildning”.¹⁹³ I många sammanhang framhäver han vidare vikten av att ”våra unga Medborgare” förvärvar kunskaper i ryska och markerar med ordet ”våra” att det handlar om storfurstendömet Finlands egna medborgare. Att det inte var samma sak att tala om ämbetsmännen i Finland som om ämbetsmännen i Ryssland framgår av hans betoning av att ”Landets Embetsmän” genom goda kunskaper i ryska kunde avvärja risken för ”Ryska Embetsmäns” tillsättande. Om ”Landets Embetsmän” saknade kunskaper i ryska kunde detta utgöra ett hot mot ”nationalité och medborgarlig frihet” i den eventualiteten att de politiska förhållandena en dag förändrades.¹⁹⁴

Att tala om finska medborgare var alltså inte problematiskt om man gjorde det på svenska och i inofficiella sammanhang internt inom storfurstendömet. I officiella sammanhang och ur ett ryskt perspektiv blev frågan däremot mera komplex. I det ryska språkbruket fanns i början av 1800-talet ännu inget ord för medborgare (ry. *grazdanin*) som beteckning på person. Däremot användes termen medborgar rätt (ry. *grazdanstvo*) för att markera den särställning med egna lagar och privilegier som en del avgränsade territorier hade inom riket, däribland storfurstendömet Finland. Man gjorde alltså en skillnad mellan den undersätlighet som var gemensam för rikets alla invånare och medborgar rätten som berörde en viss grupp människor inom riket. De ryska myndigheterna betraktade dem som hade medborgar rätten i storfurstendömet Finland som en särskild korporation, som i sin tur var indelad i fyra stånd med sinsemellan olika rättigheter och skyldigheter. Till en början använde man på ryska omskrivningar av typen ”våra undersåtar i Finland” eller ”hans kejsarliga majestäts undersåtar i Finland” för att beteckna den särställning storfurstendömet s invånare hade.

¹⁹³ Ehrström, ’Finska Språket’. *Åbo Morgonblad* 15.9.1821 (s. 293–294).

¹⁹⁴ Ordet medborgare förekommer i Ehrströms texter i enstaka fall även i andra varianter, t.ex. *medborgsman* (*Mnemosyne* 1821, s. 117; ’Allmän Öfversigt’, § 66), *statsborgare* (*Åbo Morgonblad* 1821, s. 294) samt den feminina formen *medborgarinna* (*Åbo Morgonblad* 1821, s. 92). För en begreppshistorisk redogörelse för medborgar-begreppets utveckling i det finska språket, se Henrik Stenius, ’Kansalainen’, Hyvärinen & al. (toim.), *Käsitteet liikkeessä*.

Något senare började man i officiella ryska sammanhang för samma distinktion använda ordparet *finljandskie urožency*. Det sistnämnda översattes i regel till svenska som ”infödda finländare” eller ”finska infödingar”, vilket i ett svenskt språköra knappast lät särskilt naturligt.¹⁹⁵ All den komplexitet som ingick i den terminologi som användes för att beteckna den politiska tillhörigheten till storfurstendömet kan ses som en bakgrund till den uppmärksamhet Ehrström som kyrkoherde i S:t Petersburg skulle ägna den från år 1826 framåt.

I den mån individen inte ville använda en terminologi som anknöt till medborgarbegreppet, erbjöd ordet ”landsman” ett relativt neutralt och problemfritt alternativ. Ordet var ingen synonym till medborgare, men dess innebörd kunde i inofficiella sammanhang förstås på ett likartat sätt. Redan i Ryssland år 1812 använder Ehrström ordet analytiskt exkluderande, på motsvarande sätt som då han konstaterar att han inte längre är svensk medborgare. Då han med universitetet flyr österut undan de franska trupperna nås han av ett rykte som hävdar att hjälptrupper från Sverige hade anlant till Moskva för att hjälpa den ryska armén i kriget mot Napoleon, varvid han i dagboken antecknar följande: ”Svenskar i Moskvá! Och jag skulle nu ej vara der och få omfamna dessa mina fordna Landsmän, som mitt hjerta så högt älskar”.¹⁹⁶ Med beaktande av att Ehrström i regel i Ryssland identifierade sig som svensk och av att han betecknar svenskarna som sina ”fordna Landsmän”, kan man utgå från att han med landsman syftar på en politisk tillhörighet som han efter 1809 inte längre delar med svenska undersåtar. I de flesta fall använder han dock ordet landsman på ett informellt sätt i informella sammanhang. Då han i april 1812 skriver att han i

---

¹⁹⁵ Engman, *Förvaltningen och utflyttningen till Ryssland*, s. 23–26. Särrättigheterna kunde gälla frågor som rätt att delta i lantdagsval, rätt att få säte på riddarhus, rätt att utnämnas till tjänster, rätt att äga fast egendom och rätt att utöva näring. Ryskans *urožency*, ”infödd” syftar uttryckligen på härstamning och därmed på juridisk tillhörighet till ett visst territorium. Att begreppet medborgare introducerades sent var typiskt för de mångnationella imperierna. I rysk lagstiftning var begreppet okänt ännu i slutet av 1800-talet.

¹⁹⁶ Ehrströms dagbok 3/15.9.1812:ark 68:2.

Moskva har träffat en ”Landsman och bekant”¹⁹⁷, blir landsman närmast synonymt till ”person från Finland”. Skillnaden är närmast att landsman på ett enkelt sätt kan användas utan att man behöver ange en nationsbestämning. Å andra sidan är ordets innebörd självfallet förstaeligt endast om den som individen kommunicerar med vet från vilket land han kommer.

Finländare: tillhörigheten i en rysk kontext

[W]id pass 5/6 af S:t Catharina Församlings folkmängd äro Kejsarl. Ryska Undersåter, och blott 1/6 utlänningar.¹⁹⁸

Detta citat, hämtat ur Ehrströms historik över de svenska och finska församlingarna i S:t Petersburg, antyder den ytterligare höjda komplexitetsnivå vad angår den politiska tillhörighetens terminologi som Ehrström konfronterades med då han år 1826 blev kyrkoherde i den svenska församlingen i S:t Petersburg. Om man internt i Finland något förenklat kunde säga att samtliga invånare var ryska undersåtar och därtill finska medborgare, var det inte lika enkelt att uttrycka detta i den petersburgska kontexten. För det första var begreppet medborgare som tidigare konstaterats inte oproblematiskt i Ryssland och för det andra var de potentiella nationella skiljelinjerna mellan olika individers tillhörigheter både i staden i allmänhet och inom den svenska församlingen fler än internt i storfurstendömet. Att byta verkningskrets och flytta från den västnyländska landsortsocknen Tenala till en metropol som i slutet av 1820-

---

¹⁹⁷ Ehrströms dagbok 28.5/10.5.1812:ark 37. Den ”landsman” som Ehrström syftar på i citatet är Christian Winster, som sommaren 1811 i Åbo hade förevisat sin uppfinning, en ”flytmaskin”. Han hade nu via Polen, Litauen och S:t Petersburg kommit för att förevisa den i Moskva. Om Winster och uppfinningen, se Sven Hirn, ’Christian Winster ja hänen kelluva alustansa (”Flytmaskin”)', *Kaunotar ja birviö. Kotimaista kulttuurihistoriaa* (Helsinki 2004). Hirn nämner inte att Winster har besökt Moskva.

¹⁹⁸ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 157. Omräknat i procent var 83 % ryska undersåtar och 17 % utlänningar.

talet hade omkring 450 000 invånare, ställde otvivelaktigt höga krav på en präst.¹⁹⁹

Till de faktorer som gjorde tjänstgöringen i staden krävande hörde bland annat de sociala problem som ofta uppstår i storstadsmiljöer samt även det faktum att församlingens medlemmar bodde utspridda över ett mycket vidsträckt område. Kraven var Ehrström själv medveten om. I ett av sina brev till svenska församlingens konvent före flytten erkänner han att han har vacklat mellan sin ”tillgifwenhet” för församlingen i Tenala och möjligheten att kunna verka i en omgivning som visserligen är ”mera mödosam” men samtidigt ”mera rik på föremål för den tillfredsställande verksamhet som utgör syftet med det presterliga kallet”.²⁰⁰

I detta sammanhang är den relevanta förändringen den som har att göra med den språkliga och nationella kontexten. S:t Petersburg hade präglats av sin nationella mångfald ända sedan Peter I grundade staden år 1703. Peter I hade som mål att västernisera Ryssland och ansåg att det var viktigt att landet, som i slutet av 1600-talet var avskuret från Östersjön, fick tillgång till ett ”fönster mot Europa”. Redan då han grundade staden bjöd han in utlänningar för att delta i planeringen av den och bidra till konstruktionsarbetena. Från början kom S:t Petersburg att symbolisera en västerländsk inriktning i den ryska idévärlden, som en motvikt till Moskva som uppfattades representera den äkta ryskheten.²⁰¹ Redan i ett tidigt skede blev också kommentarer angående stadens nationella mångfald ett stående inslag i resebeskrivningar och stadsbeskrivningar av S:t Petersburg. Ehrström anmärker i sin församlingshistorik att alla beskrivningar

---

¹⁹⁹ Om S:t Petersburgs invånartal, se Max Engman, *S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703–1917*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 130 (Helsingfors 2003 [1983]), s. 97. Vid samma tid hade Åbo omkring 12 000 invånare.

²⁰⁰ Ehrström till kyrkokonventet 6.10.1825, S:t Katarina församling, SRA. Ehrström berättar i brevet också att det var ett samtal med R.H. Rehbinders som slutgiltigt hade övertygat honom om att flytten till S:t Petersburg var ändamålsenlig. I sina överväganden beaktade han såväl sina egna personliga karriärmöjligheter som familjemedlemmarnas framtidsutsikter.

²⁰¹ Se t.ex. Margarete Busch, *Deutsche in St. Petersburg 1865–1914. Identität und Integration* (Essen 1995).

över staden innehåller en skildring av den ”brokiga nationalblandning denna Hufwudstad i alla sina förhållanden framställer”, och ansluter sig själv till traditionen genom att inleda sin historik med följande mening: ”Knappt torde någon plats på jordklotet gifwas, der flere Nationer gjort sig inhemska, än i Peter den Stores präktiga Kejsarestad”.²⁰²

Närvaron av många olika nationer i staden gjorde att skiljelinjerna sträckte sig över alla samhällssfärer, vilket ställde höga krav på den nationella terminologin. Skiljelinjerna existerade inte bara i staden i stort utan också internt inom den svenska församlingen. Detta var ett faktum som Ehrström konfronterades med senast då han tog itu med att effektivera församlingens folkbokföring. Som en person med sinne för detaljer ville han kategorisera församlingens medlemmar på så många sätt som möjligt, däribland enligt nationell tillhörighet, och måste därför reflektera över hur han skulle benämna de olika kategorierna. Behovet av att kategorisera församlingsmedlemmarna nationellt var en fråga som direkt kan tillskrivas den specifika samhälleliga kontext som Ehrström befann sig i. Hade han varit kyrkoherde i en församling i Finland är det osannolikt att uppgiften hade blivit aktuell. Samtidigt var kategoriseringarna en utmaning, inte bara för att han måste reflektera över terminologin utan även för att de måste göras på flera nivåer. På den högsta och mest allmänna nivån kunde man dela in den svenska församlingens medlemmar i sådana som var ryska undersåtar och sådana som inte var det. De som inte var ryska undersåtar kunde i Ryssland kategoriseras som ”utländningar”. De var i huvudsak svenska, norska och danska undersåtar och utgjorde tillsammans omkring 17 % av församlingens medlemmar.²⁰³

De resterande 83 % av församlingens medlemmar var således ryska undersåtar. Denna grupp kunde vidare delas in i två undergrupper, personer som hade politisk tillhörighet i storfurstendömet och sådana som inte hade det. Den sistnämnda gruppen betecknade Ehrström som ”öfrige”, dvs. personer som

---

²⁰² Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 1, 207.

²⁰³ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 155–157. Av dessa var 550 svenskar, 43 danskar och endast 5 normmän.

inte var svenska, danska eller norska undersåtar men som inte heller hörde hemma i Finland. Denna grupp på närmare 300 personer utgjorde 8 % av församlingens medlemmar och bestod i huvudsak av personer som var ”födde i S:t Petersburg, Ingermanland, eller någon af Östersjö-provincerne, och deras modersmål är wanligen Tyska språket”. De tyskspråkiga som var medlemmar av stadens svenska församling var sannolikt ursprungligen svenskspråkiga som hade förtyskats genom blandäktenskap eller också var de förtyskade ättlingar till svenskar som hade flyttat till dessa regioner efter att Ingermanland år 1617 blev en svensk provins.²⁰⁴ De flesta tyskspråkiga i S:t Petersburg var naturligtvis medlemmar av någon av stadens fem tyska församlingar. För att skilja de tyskspråkiga som var ryska undersåtar från dem som hade anlänt från Tyskland hade man en särskild term, som Ehrström efter tyskans ”hiesige” till svenska översätter som ”härwarande”. ”Härwarande” var en kort benämning som egentligen stod för ”härstädes födde eller naturaliserade”, och denna grupp var i S:t Petersburg som helhet så stor att Ehrström hävdar att de personer som ingick i den ”så till sägande utgöra en egen nation”.²⁰⁵

Räknar man bort de 17 % av den svenska församlingens medlemmar som inte var ryska undersåtar och de 8 % som var ryska undersåtar men som inte var hemmahörande i Finland kommer man fram till att hela 75 % av medlemmarna politiskt ”tillhörde Finland”. Det var frågan om vilken term man skulle använda för att beteckna denna grupp som allra mest kom att engagera Ehrström i den petersburgska kontexten. Frågan hade

---

²⁰⁴ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 120–121. Svenskan vann insteg inom ståndspersonsklassen i Ingermanland efter den svenska erövringen 1617. Efter den ryska återerövringen förlorade svenskan dock fort mark, i första hand mot tyskan. I slutet av 1700-talet slog sig många tyska kolonister ned på landsbygden kring S:t Petersburg på inbjudan av Katarina II. Se Fleischhauer, *Die Deutschen im Zarenreich*, s. 97–119.

²⁰⁵ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 156–157. Det var särskilt de i S:t Petersburg födda tyskspråkiga som man kallade för ”hiesige”, på ryska ”sdjeschnije”. Om de fem tyska församlingarna se: Erik Amburger, ’Die deutschen Schulen in Rußland mit besonderer Berücksichtigung St. Petersburgs’, Friedhelm Berhold Kaiser & Bernhard Stasiewski (Hrsg.), *Deutscher Einfluss auf Bildung und Wissenschaft im östlichen Europa*. Studium zum Deutschtum im Osten 18 (Köln Wien 1983), s. 4–8.

inget entydigt enkelt svar då såväl beteckningarna svensk och finne som beteckningen finsk medborgare var problematiska och i den mångspråkiga miljön kunde leda till många missförstånd. Trots att S:t Katarina församling var svensk, var beteckningen *svenske* självklart förbehållen de församlingsmedlemmar som var svenska undersåtar. För att minimera risken för missförstånd använde Ehrström dock ibland omskrivningen ”personer från Sverige”.²⁰⁶

Att använda ordet finne var i sin tur uteslutet av två orsaker. För det första fanns i S:t Petersburg också en finsk församling, och det hade därför varit förvirrande att använda benämningen finne för den svenska församlingens medlemmar, även om de hade härstammat från Finland. För det andra syftade ordet finne på ryska inte uteslutande på en person från Finland, utan allmänt på alla folk i hela det ryska riket som talade finskbesläktade språk: ”[Dessa bära] namn af Finnar, (*Finni*, – äfwen *Tjuchna* – *Finnen*, *Finnois*), och dit höra jemväl Ingermanländningar, samt de Finska inwånare i Olonetska, Archangelska, m.fl. Gouvernementer af de nordliga Ryssland.”²⁰⁷

Med så många olika nivåer och dimensioner av nationell och språklig tillhörighet som korsade varandra är det inte särskilt överraskande att människor tvingades reflektera över den terminologi de använde, samtidigt som det lätt kunde uppstå missförstånd. Ehrström antyder själv ett sådant missförstånd då han i ’Minnes- och censurbok’ beskriver ett besök hos änkekejsarinnan Maria Feodorovna med S:t Petersburgs lutherska prästerskap i november 1826. Änkekejsarinnan tilltalade kort var och en av prästerna och då Ehrström som representant för den svenska församlingen stod i tur inledde hon med att tala om den f.d. svenske ambassadören i Ryssland, Kurt von Stedingk. För Ehrström avslöjade detta att hon trodde att han som kyrkoherde i den svenska församlingen måste vara svensk undersåte, ett antagande som han såg sig tvungen att rätta till:

---

²⁰⁶ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. IX.

²⁰⁷ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 155–156 (fotnoten). Citerat i Mustelin, ’Om bruket av ordet finländsk’, s. 239; Mustelin, ’”Finländsk” och ”finländare”’, s. 67; Engman, ’E.G. Ehrström och Finlands tre språk’, s. 304–305; Engman, *S:t Petersburg och Finland*, s. 12.

Jag upplyste då att jag vore Finländare, hvilket tycktes förundra henne. Hon frågade då hvarest jag studerat, hvartill jag svarade i Åbo och Moskva, och fick anledning att nämna det jag 1812 besökte sistnämnda Stad; hvarefter hon gjorde en anmärkning om den tidens ryslighet och gick vidare.²⁰⁸

Änkekejsarinnans ”förundran” över Ehrströms tillrättavisning är ett belysande exempel på den terminologiska förvirring som lätt uppstod i S:t Petersburgs mångnationella miljö. Å andra sidan belyser det ord som Ehrström använder för att rätta till missförståndet den lösning på problematiken som det ryska språkbruket erbjöd honom. Som redan nämndes syftade ordet *finne* (ry. *finn*) i det ryska språkbruket allmänt på folk som talade finskbesläktade språk. Å andra sidan hade det efter inkorporeringen av de sydvästra delarna av Finland i det ryska riket efter frederna i Nystad 1721 och Åbo 1743 uppstått ett behov av att hitta en benämning som syftade på politisk tillhörighet till det som i riket bildade Viborgska guvernementet. Områdena inkorporerades liksom resten av Finland år 1809 med bibehållna lagar och privilegier, och de människor som hörde hemma i Viborgska guvernementet hade man redan mot slutet av 1700-talet på ryska börjat kalla finländare (ry. *finljandets*). Någon motsvarande distinktion existerade inte i svenskan eller finskan, men Ehrström ansåg den vara användbar och började förespråka dess ibruktagande också i Finland. Då han gjorde det hänvisade han explicit till sina egna erfarenheter i Ryssland och det ryska språkbruket: ”Den som i S:t Petersburg fått erfara, hvilken skillnad man derstädes [...] gör mellan Finne och Finländare,

---

²⁰⁸ ’Minnes- och Censurbok’, s. 61–63, S:t Katarina församling, SRA. Publicerat i Engman (utg.), *Dagligt liv i S:t Petersburg*, s. 114. Då det lutherska prästerskapet dagen innan hade audiens hos kejsaren Nikolaj I, drog sig Ehrström till minnes hur han hade träffat Nikolaj (då storfurste) under dennes besök i Åbo år 1820. Ehrström var då lektor i ryska och han nämner att storfursten ”ganska nådigt tilltalade mig, och behagade hedra min tjenstgöring med sitt bifall”. Om besöket i Åbo år 1820, se G. Heinrichius, *Skildringar från Åbo Akademi 1808–1828* (Helsingfors 1911), s. 41–42.

Finsk och Finländsk, kan ej gerna undgå att önska, det någon närmare bestämning äfwen i vårt språkbruk måtte äga rum.”²⁰⁹

Begreppet finländare var inte helt nytt i det svenska språket. Olof Mustelin som har undersökt ordets historia nämner som det sannolikt tidigaste belägget *finnlendingr* i den på 1000-talet nedtecknade sagan *Heimskringla*. I 1600-talskrönikan *Chronicon Finlandiae* ställer den anonyme nedtecknaren i sin tur den retoriska frågan: ”[H]warest haf:a de Swänske blifwit seger fulla, der af dhe goda finländare icke warit deelachtige?” Som det första belegg som kan antas ha nått en bredare läsekrets nämner han Frans Mikael Franzéns översättning av en fransk vers publicerad i *Åbo Tidningar* år 1809: ”De store, de rättwise Konungar, Carlar och Gustafver; hvilkas dyrkade spira jemlik gjorde sällheten; för den osedde Finländaren och de ädle Scandinauer; som älskade honom med täflan, såsom en omyndig bror.” Formen förekom också i andra moderna språk, såväl i engelskan som i tyskan och franskan. På tyska torde ordet ha fått stor spridning genom Friedrich Rühs verk *Finnland und seine Bewohner* I–III (1809), som i början av 1800-talet var det mest lästa översiktsverket över Finlands historia. Även om användningen av *Finnländer* inte heller i tyskan var konsekvent använde Rühs för det mesta *Finnländer* framom *Finne*, och det var också den form som rekommenderades i tysk-svenska lexikon.²¹⁰

Även om ordet finländare var bekant från många olika språk hade det i början av 1800-talet inte etablerat sig i det svenska språket i någon anmärkningsvärd grad. Tvärtom menar Mustelin att formen för svenskspråkiga verkar ha känts tämligen onaturlig. Särskilt svenskspråkiga personer bosatta i Finland använde i regel formen *finne*, inte bara då de skrev på svenska utan även då de skrev på tyska. Skillnaden märks också i översättningarna till svenska av Rühs *Finnland und seine Bewohner*. Den första volymen

²⁰⁹ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 157.

²¹⁰ Mustelin, 'Om bruket av ordet finländsk', s. 234–237. Se även: Mustelin, '”Finländsk” och ”finländare”'. I franskan motsvaras ordparet *finne/finländare* av *finnois/finlandais* och i engelskan av *Finn/Finlander*. Ett exempel på användning av det sistnämnda är följande citat från Andrew Swintons reseskildring *Travels into Norway, Denmark and Russia* (London 1792), s. 455–465: ”No two nations differ more from each other than the Russians and Finlanders”.

översattes av en tysk som konsekvent översatte Rüh's *Finnländer* till finländare, medan de två övriga volymerna sannolikt översattes av en svensk historiker som översatte *Finnländer* till finne.²¹¹

Hos Ehrström finner man ett belägg för formen finländare så tidigt som 1821. Då skriver han i artikeln 'Finska språket, betraktadt såsom nationalspråk' att finnarna inte utgör en svensk koloni, "ehuru många Finländare äro från Sverige."²¹² I den något svårtolkade meningen torde han med "Finländare" avse "invånare i Finland" eller med andra ord att många av invånarna i Finland härstammar från Sverige. I tidningsartiklarna från början av 1820-talet är dock detta belägg för ordet finländare ett undantag. I huvudsak använder han ordet finne, och då han syftar på den politiska tillhörighet skriver han om finska medborgare. Det är först mot slutet av 1820-talet som Ehrström på ett entydigt sätt gör den analytiska distinktionen mellan finne och finländare, då explicit med hänvisning till det ryska språkbruket:

[E]nligt härvarande språkbruk [äro] alla Finlands inwånare Finländare, men de äro icke allesammans Finnar. Ståndspersoner i allmänhet, pluraliteten av Städernas inwånare, och den delen av allmogen, som icke talar Finska, äro, enligt samma språkbruk, Finländare, ehuru ej egentligen Finnar.²¹³

Det står alltså klart att det är erfarenheterna av den nationella kontexten i S:t Petersburg som gör Ehrström till förespråkare för att ordet finländare ska tas i bruk i det svenska språket. Detta berodde dels på den förebild det ryska språkbruket hade att erbjuda, dels sannolikt på de svårigheter han stötte på då han själv ville beteckna personer med politisk tillhörighet i Finland. Eftersom uttrycket finsk medborgare var problematiskt var han för att uppnå absolut entydighet till att börja med hänvisad till olika typer av beskrivningar och omskrivningar. Ett sätt att göra

²¹¹ Mustelin, 'Om bruket av ordet finländsk', s. 234–237.

²¹² Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 148–149).

²¹³ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 156 (fotnoten). Citerat i Mustelin, 'Om bruket av ordet finländsk', s. 239; Mustelin, "'Finländsk" och "finländare"', s. 67; Engman, 'E.G. Ehrström och Finlands tre språk', s. 305.

en omskrivning var att konstatera att mer än tre fjärdedelar av församlingens medlemmar ”tillhör Storfurstendömet Finland”. I en ännu mera genomarbetad version försöker Ehrström uppnå absolut entydighet och utesluta alla potentiella missförstånd genom en omskrivning på hela sexton ord: ”Personer från Finland, eller i S:t Petersburg födde af Föräldrar, som i Finland äga medborgsmanna rätt.”²¹⁴ Att det inte var särskilt praktiskt att göra denna typ av långa omskrivningar inser man lätt. Ehrström hänvisar också till den rent pragmatiska aspekten då han föreslår att den analytiska distinktionen mellan orden finne och finländare ska tas i bruk också i svenskan:

Benämning[arna] *Finländare*, *Finländsk*, hafwa hittills blifwit föga begagnade i vårt officiela språk, som tillika är våra bildade folkklassers modersmål: men männe de ej skulle förtjena att oftare wara det? De gifwa en större bestämdhet och riktighet åt uttrycket, samt äro tillika fullkomligt öfverensstämmande med språkets former.²¹⁵

Distinktionen mellan finne och finländare hade i ryskan en motsvarighet i ordens adjektiva former finsk respektive finländsk. Formen finländsk hade tidigare i svenskan förekommit mera allmänt än finländare, och man hittar ett antal belägg för den redan i medeltida källor. Särskilt vanlig var formen finländsk på 1600-talet, då källorna omtalar exempelvis ”finländske befallningsmän”, det ”finländske krigzfolket” och det ”finländske bergsbruket”. Därtill döptes ett fartyg i den svenska flottan till ”Finländske vapen”.²¹⁶

Också hos Ehrström förekommer ordet redan tidigt. I titeln på hans krigsdagbok från år 1808 anger han exempelvis att den är

---

²¹⁴ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 154–155. Slutledet i det sista citatet syftar på det förhållande att medborgarerrätten i Finland kom att bli ärftlig, så att också i Ryssland födda barn till personer som var födda i storfurstendömet ärvde deras juridiska status och deras medborgarerrätt i Finland. Engman, ’Flyttning och medborgarskap. Passlagstiftningen för finländare i Ryssland 1809–1917’. *HTF* 1978(1), s. 45–46.

²¹⁵ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 157. Citerat i Mustelin, ’Om bruket av ordet finländsk’, s. 240; ’”Finländsk” och ”finländare”’, s. 67–68; Andersson, *Finländare*, s. 16; Engman, ’E.G. Ehrström och Finlands tre språk’, s. 305.

²¹⁶ Mustelin, ’Om bruket av ordet finländsk’, s. 234.

skriven under ett fälttåg med ”Kongl. Svenska Finländska Armées Fjerde Brigad” och år 1811 nämner han Åbo som den ”finländska hufvudstaden”. Beläggen är dock undantag som inte återfinns i de övriga dagböckerna från början av 1810-talet. Också under vistelsen i Ryssland 1812–13, där han kunde ha haft nytta av ordet finländsk i den mening det användes i ryskan, återfinns endast formen finsk. Han hänvisar bland annat till sina ”Finska vänner”, jämför de belevade moskoviterna med ”all stel Finsk etikett och alla Finska nycker” och överlag folket i Ryssland och Finland genom att hänvisa till de ”Finska bönderna” och de ”Finska bondqvinfolken”.²¹⁷ Det relevanta med den tidiga användningen av finländsk respektive finsk är ändå att användningen av de två orden inte syftar på någon klart definierad meningsskillnad och att det är svårt att hitta någon egentlig systematik i användningen. Eftersom Finland inom det svenska riket inte utgjorde en särskild administrativ enhet hade man heller inget behov av att skilja mellan språklig och politisk tillhörighet. Även detta behov uppstod först i Ryssland, där Ehrström belyser skillnaden mellan finsk och finländsk med hjälp av följande exempel:

Tidningsbladen *Turun Wiikko-Sanomat*, och *Oulun Wiikko-Sanomia*, äro på en gång både Finska och Finländska; men *Finlands Allmänna Tidning*, *Åbo Tidningar*, *Wiburgs Wochenblatt*, m.fl. äro Finländska, ehuru ej Finska Tidningar.²¹⁸

Skillnaden mellan finländsk och finsk uttrycktes i Ryssland också klart i den officiella terminologin vad angår storfurstendömet institutioner. Det som på svenska kallades ”Finska kadettkorpsen” hette på ryska officiellt ”*Finljandskij kadetskij korpus*”, det som på svenska hette ”Finska pass expeditionen” hette på ryska ”*Finljandskaja pasportnaja expeditzia*” och ”Finska Hushållningssällskapet” hette ”*Finljandskoje ekonomitjeskoje Otschtjestwo*”. Att distinktionen

---

²¹⁷ Ehrströms dagbok 1808 (titelbladet); 19.6.1811. I dagboken från Ryssland nämner Ehrström även bland annat ”Finska Bondpredikanter”, ”Finska städer”, ”Finska Juldagen”, ”Finska gårdsgårdar” och sin ”finska almanack”.

²¹⁸ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 156.

verkligen var systematisk visar Ehrström genom att anmärka att den finska S:t Maria församlings kyrka i S:t Petersburg på ryska benämndes "Finskaja tserkow", dvs. "finska kyrkan" och inte finländska kyrkan. Att man inte kunde använda det sistnämnda berodde delvis på att en betydande del av den finska församlingens medlemmar var ingermanländare och andra finskspråkiga personer från S:t Petersburgs omgivning. Dessa hade inte politisk tillhörighet i storfurstendömet. Därtill var en stor del av finländarna i S:t Petersburg medlemmar av den svenska församlingen. I det fallet att man hade kallat den finska församlingen för finländsk kunde namnet enligt Ehrström "med lika mycket, om ej större skäl, gifwas, jämwäl åt Catharina eller Svenska kyrkan". Nu användes dock adjektivet finländsk inte allmänt i det svenska språket, vilket innebar att man då man i officiella sammanhang översatte namn på institutioner tidvis var hänvisad till omskrivningar. Om dessa hade Ehrström en bestämd åsikt: "Omskrifningarne: för Finland, i Finland, m.fl., dem man ofta ser nyttjade, tyckes bewisa behofwet af några för detta ämne egentliga uttryck, så mycket mer, som de stundom förefalla något släpande och obeqväma".²¹⁹

Trots Ehrströms analytiska definitioner av orden finländare respektive finländsk togs de inte allmänt i bruk under hans samtid. Inte ens inom S:t Katarina församling började man använda orden, åtminstone inte på ett konsekvent sätt. Formerna finländare och finländsk förekommer visserligen nu och då i församlingens dokument, men det verkar som om de flesta av dessa har en direkt anknytning till Ehrströms person. År 1827 anhåller han i en skrivelse till rådet om att församlingen ska anställa en andra präst, vilket han motiverar med sin övermäktiga arbetsbörda. Som en av de uppgifter som överbelastar honom anger han att han är tvungen att lägga ner mycket tid på att skriva ut flyttningsbetyg, "som i afseende å Finländares pass och beständiga flyttningar ifrån och till Finland här i Församlingen mer än uti andra förefalla".²²⁰ År 1834 inlämnade en skolkommitté

---

²¹⁹ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 156–157. Citerat i Mustelin, 'Om bruket av ordet finländsk', s. 239; Mustelin, "'Finländsk' och 'finländare'", s. 68; Andersson, *Finländare*, s. 16.

²²⁰ Kyrkokonventets protokoll 5.5.1827 (s. 402), S:t Katarina församling, SRA.

under Ehrströms ordförandeskap in ett betänkande där man hade gjort upp riktlinjer för inrättandet av en elementärklass i anknnytning till den svenska församlingens skola. Enligt betänknadet, som sannolikt är skrivet av Ehrström själv, skulle klassen finansieras med medel från storfurstendömet statsfinanser och vara avsedd för medellösa barn ”af Finländska Föräldrar”. Då kyrkorådet åtta månader senare behandlade frågan har formuleringen dock ändrats så att elementärklassen nu sägs vara avsedd för barn ”af Finska Föräldrar”.²²¹

Trots att ordet finländare inte togs i bruk i det svenska språket under Ehrströms tid, var han sannolikt den förste att ge ordet den innebörd som det har ännu i dag. Termen finländare började lyftas fram på nytt mot slutet av 1800-talet, men i mera allmänt bruk kom den först från mitten av 1910-talet då en del av de svenskspråkiga studenterna i Helsingfors började använda den som nationalitetsbeteckning. Kontexten var för dessa en annan än den hade varit för Ehrström. Frågan anknöt nu till den ”väckelse” av Finlands svenskspråkiga befolkning som hade kommit igång på 1860-talet och till att fennomanerna hade börjat använda ordet finne uteslutande med syftning på språklig tillhörighet. Den svenska nationalitetsrörelsen hade på motsvarande sätt ett behov av att markera en i språket grundad skillnad till de finskspråkiga. Att kalla sig svensk kunde ge missvisande konnotationer. Ordet finländare erbjöd en möjlighet att markera en politisk tillhörighet till Finland, utan att man behövde ta ställning till den språkliga aspekten.²²²

Det är viktigt att notera att den interna språkliga skiljelinjen i storfurstendömet var betydelselös ur de ryska myndigheternas perspektiv. Under Ehrströms tid behövdes ordet finländare i Ryssland för att göra en skillnad mellan dem som talade finskbesläktade språk i det ryska riket överlag och dem som hade politisk tillhörighet i Finland. Vilket eller vilka språk de som hörde till ”kejsarens undersåtar i Finland” talade var däremot

---

²²¹ Skolkommitténs betänkande 5.6.1834 (s. 1, 15); Kyrkorådets protokoll 2.2.1835, s. 355, S:t Katarina församling, SRA.

²²² En av de första att ta upp problematiken finne/finländare var August Sohlman i *Det unga Finland. En kulturhistorisk betraktelse* (Stockholm 1855), s. 13. Jfr Högnäs, *Kustens och skogarnas folk*, s. 54, 94, 217.

irrelevant. Trots att Ehrström hade det ryska språkbruket som förebild då han förespråkade att ordet finländare skulle tas i bruk i svenskan, är det uppenbart att han också tänkte på Finlands interna språkförhållanden. I en artikel i *Helsingfors Tidningar* år 1829 definierar han ordet finländare exakt på det sätt som man på svenskspråkigt håll skulle göra närmare ett sekel senare. Han skriver att ordet finländare i Ryssland avser ”hwar och en som äger medborgsmannarätt i Finland, hans modersmål må då wara Finska, Svenska eller något annat språk.”²²³

Kring decennieskiftet 1820 var det relativt enkelt för Ehrström att i Åbo träda fram som romantiker och hävda att det svenska elementet i Finland var något främmande. Då han kom till S:t Petersburg var inte bara omständigheterna på ett allmänt plan annorlunda. Det var främst hans professionella roll som kyrkoherde som påverkade hans ställningstaganden. Att som kyrkoherde i en svensk församling där tre fjärdedelar av medlemmarna härstammade från Finland definiera nationen på organisk och språklig grund var otänkbart. Om Ehrström som romantiker i Åbo hade definierat bort en stor del av det svenska från det finska, blev han i S:t Petersburg på sätt och vis tvungen att på nytt inkludera en svensk dimension i sin definition av finskheten. Detta tar sig uttryck exempelvis i uttalanden där han konstaterar att de finska och svenska församlingarna tillsammans utgör ”Storfurstendömet Finlands nationela församlingar i Ryska Rikets Kejsarestad”. Såväl den svenska som den finska församlingens historia stod vidare i ett nära samband med Finlands ”så wäl ecclesiastiska som politiska historie, af hwilken den i sjelfwa werket utgör en integrerande del.”²²⁴

Församlingarnas politiska anknytning till storfurstendömet framgår också av ett brev från Ehrström till Tengström år 1826. Ehrström tar i brevet ställning för att de finska och svenska

---

²²³ [E.G. Ehrström], ’Underrättelser från S:t Catharina och S:t Maria Församlingar i S:t Petersburg’. *Helsingfors Tidningar* 13.5.1829, s. 2 (fotnoten).

²²⁴ [E.G. Ehrström], ’Underrättelser från S:t Catharina och S:t Maria Församlingar’, *Helsingfors Tidningar* 2.5.1829, s. 1; Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. IX. På sidan III i *Historisk Beskrifning* skriver Ehrström i liknande ordalag om hur den svenska församlingen är att betrakta som ”den ena af Storfurstendömet Finlands nationela Församlingar i St. Petersburg”.

församlingarnas präster borde få räkna till godo tjänsteår från tiden i S:t Petersburg med tanke på befordring i Finland. Motiveringen var att de i S:t Petersburg representerade det finska prästerskapet inte bara inför de finska medborgarna, utan överlag i staden där ”uppmärksamheten så mycket riktas på oss Finnar”. Med beaktande av detta ansåg han att prästerna i de finska och svenska församlingarna kunde ”jämföras med Stats Secretariatets Tjänstemän”.²²⁵ Också i följande citat beskriver Ehrström hur den finska och den svenska församlingen tillsammans förenar alla de finländare som vistas i S:t Petersburg:

Knapt torde det gifwas någon Finsk medborgare, som icke wid sitt besök i Nordens präktiga kejsarestad känner sig magnetiskt dragen till den trakt, der, framför andra platser i denna jettelika stad, ett talrikare antal af nära hwarandra boende landsmän, bilda, så till sägande, ett litet Finland, och, likasom i en fromt förtrolig krets, lägga sig kringom de twenne tempel, der de på sina fäders språk få hembära den ewige sin dyrkan: Swenska och Finska kyrkorna.²²⁶

Det är uppenbart att det för Ehrström i S:t Petersburg var mera ändamålsenligt att betona en politisk än en romantisk definition av nationen, något som inflytandet från de höga tjänstemännen vid Kommittén för finska ärenden ytterligare kan ha bidragit till. R.H. Rehbinder, som spelade en viktig roll för etablerandet av den byråkratisk-patriotiska linje som kom att dominera den finländska politiken i förhållande till Ryssland, blev t.ex. i början av 1830-talet den svenska församlingens patron.²²⁷ Ehrströms brottande med den nationella terminologin i S:t Petersburg under sina nio sista levnadsår visar hur omständigheterna kan tvinga individen att omdefiniera nationen så att definitionerna bättre stämmer överens med verkligheten. Hur kontextbunden den nationella terminologin kan vara, kan

---

²²⁵ Ehrström till Tengström 9/21.10.1826, Jacob Tengströms samling, NB.

²²⁶ [E.G. Ehrström], 'Några underrättelser om Swenska och Finska församlingarne i S:t Petersburg'. *Åbo Tidningar* 11.1.1826, s. 1.

²²⁷ Om idén bakom den byråkratisk-patriotiska synen på Finland, se Korhonen, *Suomen asiain komitea. Suomen korkeimman hallinnon järjestylyt ja toteuttaminen 1811–1826* (Helsinki 1963), s. 190–207.

slutligen belysas av ett exempel hämtat ur Ehrströms dagbok från Moskva år 1812. Under sin vistelse i staden träffade Ehrström och Ottelin en helsingforsbördig skraddare som hade ”kastat bortt sin synål” för att bli uppfinnare. Han hade uppfunnit en ”dykmaskin” som han förevisade privat för Ehrström och Ottelin för att försäkra sig om att den var färdig att visas upp för en större publik. Försöket slutade med att skraddaren var tvungen att slå in det lilla fönster som hans mässingskupa var försedd med för att inte kvävas, men själv var han nöjd med försöket och konstaterade att det ”att en NyFinländare och till på köpet en skraddare har gjort denna uppfinning skall väcka mycken uppmärksamhet.”²²⁸

Det är skraddarens användning av konstruktionen ”nyfinländare” som belyser hur den nationella terminologin kan påverkas av en mycket specifik kontext i tid och rum. Att han kallar sig för nyfinländare är förstäeligt endast utifrån ett ryskt perspektiv och bara under några års tid kring decennieskiftet 1810. Det är ur rysk synvinkel som skraddaren är ”ny”, och detta i förhållande till de finländare som härstammade från ”Gamla Finland”. Gamla Finland i sin tur kunde inte bli ”gammalt” förrän det fanns ett ”nytt” Finland. Den tid då det officiellt existerade ett ”gammalt” och ett ”nytt” Finland blev alltså relativt kortvarig. Nya Finland kan sägas ha uppstått vid den tidpunkt under kriget år 1808 då Alexander I beslöt att förvandla den tillfälliga ockupationen av Finland till en permanent inkorporering i det ryska riket.²²⁹

Å andra sidan förenades Gamla Finland från början av år 1812 med resten av Finland, varefter det ur rysk synvinkel egentligen bara fanns ett enda Finland. Medan begreppet Gamla Finland under en längre tid förblev ett begrepp i det finska språket, verkar Nya Finland ha försvunnit ganska fort efter 1812. Under

---

²²⁸ Ehrströms dagbok 2/14.7.1812:ark 48:1–2.

²²⁹ Yrjö Blomstedt, ’Vanha Suomi ja Suomen suuriruhtinaskunta’, Eeva-Liisa Oksanen (toim.), *Kahden kruunun alla. Kymijoki rajana 1743–1811* (Helsinki 1998), s. 136. Under en kort tid användes konstruktioner med Nya Finland åtminstone halvofficiellt i den ryska administrationen. Om det Viborgska guvernementet före 1809, se Frank Neseemann, *Ein Staat, kein Gouvernement. Die Entstehung und Entwicklung der Autonomie Finnlands im russischen Zarenreich, 1808 bis 1826* (Frankfurt am Main 2003), s. 299–315.

en kort tid var det för en finländare i Ryssland dock en användbar definition. Ehrström använder den i Ryssland år 1812 åtminstone en gång. Då en ryss frågar honom varifrån han kommer svarar han att han är från ”Åbo i nya Finland”.²³⁰ Exemplet med skraddaren är dock den enda gången konstruktionen förekommer som beteckning på en person.

Vilket är fäderneslandet?

Sverige är ej mer mitt Fädernesland, namnet Svensk är ej det namn jag egentligen bör bära.²³¹

Vi har tidigare sett att Ehrström i Ryssland år 1812 beskrev sig själv som svensk till nation, en definition som han grundade på sin börd och på sitt modersmål. I detta citat ur samma dagbok hävdar han att han egentligen inte längre borde bära namnet svensk, eftersom Sverige inte längre är hans fädernesland. Begreppet fädernesland (*patria*) hade redan under antiken använts med två olika betoningar – enligt Cicero kunde individen ha två fädernesland, landet eller platsen där han var född och staten där han var medborgare. Trots att ordet innehåller en hänvisning till en fader, dvs. en för romantiken typisk familjemetamor, ingick i den senare politiska betydelsen en viss grad av valfrihet. Fäderneslandet var det land där individen var medborgare, och detta val kunde han påverka. Om de två fäderneslanden sammanföll fanns ingen motsättning mellan dem, men om de hamnade i konflikt blev det en viktig fråga vilketdera som vägde tyngre.

Då termen fädernesland på 1700-talet återinträdde i den nationella retoriken hade den inbyggda dualiteten bibehållits. I högre grad än i den västra riksdelen aktualiserades frågan i den östra riksdelen, där man redan under 1700-talet uppfattade den finska nationen som en särskild nation inom det svenska riket. Någon konflikt handlade det dock inte om, utan slutsatsen blev

---

²³⁰ Ehrströms dagbok 25.8/7.9.1812:ark 59:2.

²³¹ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 187:2. Citerat i Engman, 'E.G. Ehrström och Finlands tre språk', s. 307.

snarare att en och samma lojalitet kunde manifesteras på olika nivåer. De två fäderneslanden tillgodosåg olika behov men det var inte nödvändigt att välja mellan dem.²³² Tvärtom omfattade många invånare i den östra riksdelen i slutet av 1700-talet den syn som särskilt Porthan hade gjort sig till tolk för, nämligen att Finland var det enskilda fäderneslandet, som existerade inom ramen för det allmänna fäderneslandet, Sverige.²³³

Eftersom ordet fädernesland hör till dem som oftast används utan nationsbestämning är det i många fall svårt att avgöra vilken av de två betydelseerna en skribent syftar på då han använder det. Då inget motsatsförhållande föreligger kan man inte ens utgå ifrån att skribenten nödvändigtvis skulle ha reflekterat över frågan. I den dagbok Ehrström skrev under pågående krig 1808 då han under några månader fungerade som regementskommissarie i armén motiverade han sitt deltagande i kriget med att hänvisa till ”begäret af ära, och begäret at gagna Fäderneslandet.”²³⁴ Det är sannolikt att han med fäderneslandet här i huvudsak syftar på det svenska riket, som dock också omfattar den östra riksdelen. Året 1809 var dock en vändpunkt som gjorde att många blev tvungna att närmare reflektera över saken. Många måste rentav fatta ett beslut om huruvida de skulle stanna i Finland eller flytta över till Sverige. En som på ett träffande sätt sammanfattade problematiken var J.F. Aminoff som ställde den direkta frågan: ”Hvilket är nu mitt fädernesland, Sverige eller Finland?”. I sitt eget svar gav han ordets lokala dimension företräde och konstaterade att fäderneslandet var det land ”som sett mig födas, der jag med modersmjölken insupit fäderneslandets känsla, der jag blifvit uppfödd och njutit min uppfostran. Det måtte nödvändigt vara mitt rätta fädernesland,

---

²³² Nordin, *Ett fattigt men fritt folk*, s. 124, 340–342. Närmare om fäderneslandsbegreppet under 1700-talet, se Jonas Nordin, ’Om kärleken till fäderneslandet och dess utövning’, Åsa Karlsson, Bo Lindberg (red.), *Nationalism och nationell identitet i 1700-talets Sverige* (Uppsala 2002).

²³³ Kurt Jern, ’Frihetstiden och gustavianska tiden 1721–1809’, Rainer Fagerlund, Kurt Jern, Nils Erik Villstrand, *Finlands historia 2* (Esbo 1993), s. 349. Det finns exempel på hur representanter för alla ständer i den östra riksdelen i riksdagshandlingar hänvisade till Finland som sitt gemensamma fädernesland. Se Nordin, *Ett fattigt men fritt folk*, s. 304.

²³⁴ Ehrströms dagbok 1.7.1808.

hvilken regent det ock må vara, som råder öfver det.”²³⁵ Andra svarade annorlunda. L.G. von Haartman skriver år 1810 att Sverige är hans tidigare fädernesland, men att han efter 1809 fick nöja sig med ett fosterland ”ty, – Fädernesland har jag aldrig mera, det kan jag inte få!”²³⁶

Ehrström besvarade frågan genom att fortsätta den ovan citerade meningen – där han konstaterade att Sverige inte längre var hans fädernesland – på följande sätt: ”jag får tillägna mig ett som är lika ädelt, ett som i förflutna tiders häfder står införlifvat med det svenska – Finland är mitt Fädernesland – och jag är dess son.”²³⁷ Eftersom det redan före 1809 hade varit möjligt för en invånare i Finland att betrakta både Sverige och Finland som sitt fädernesland, var det alltså inte särskilt svårt att anpassa fäderneslandsbegreppet till den förändrade situationen. Det behövde inte ens vara fråga om att byta ut det svenska fäderneslandet mot ett finskt, utan man kunde bara utesluta den svenska dimensionen medan man behöll den finska. Det centrala är att det svenska fädernesland som ”försvann” inte ersattes med ett ryskt fädernesland. Den möjligtvis ende som i början av storfurstendömet tid nämnde Ryssland som finnarnas fädernesland var Jacob Tengström. Han låg sannolikt bakom det cirkulärbrev som domkapitlet i Åbo skickade ut till stiftets skolor år 1812 och i vilket lärarna uppmanades att i sin undervisning framöver beakta Rysslands, ”vårt nuvarande Fäderneslands”, historia och geografi.²³⁸

Ehrström skriver inte om Ryssland som fädernesland, men tillkännager att det finska fäderneslandet existerar inom ramarna för det ryska riket. Då han i Moskva år 1812 tillfrågas hur länge

---

²³⁵ J.F. Aminoff, ’Annotationer gjorda under 1808 och följande år’. *Finsk Tidskrift* 1886–1887, s. 88.

²³⁶ von Haartman till Tengström 17.2/2.3.1810, Jacob Tengströms samling, NB. Om tjänstemannaelitens uppfattningar om fäderneslandet på 1810-talet, se följande artiklar: Kati Katajisto, ’Isänmaan ja yleisen hyvän vuoksi. Suomen autonomian ajan alun johtomiesten uhrautuminen’. *HAIK* 2007(3), s. 276–286; Kristiina Kalleinen, ’Isänmaallisuuden, kielen ja kansallisuuden merkitys 1800-luvun alkupuolen suomalaiselle virkaylimystölle’, *Ennen ja nyt* 2002(2).

²³⁷ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 187:2. Citerat i Engman, ’E.G. Ehrström och Finlands tre språk’, s. 307.

²³⁸ Anthoni, *Jacob Tengström*, s. 124, 132.

han har varit rysk undersåte svarar han: ”Så länge som mitt Fädernesland är Ryskt”.²³⁹ Att Sverige inte längre var fäderneslandet efter 1809 innebar förvisso inte att landet behövde glömmas bort. Sverige hade trots allt varit fädernesland för Ehrström under de aderton första åren av hans liv, ett faktum som inte kunde raderas ut över en natt. Begränsade man sig inte till samtidigt utan även beaktade det förflutna kunde alltså både Sverige och Finland betraktas som fädernesland:

Ack om I mina vänner vissten hvad det är för ett nöje att i ett främmande land blifva frågad om sitt Fädernesland. – Hör jag i ett samtal orden Швеция (Schvétsia) Sverige, eller Финляндія (Finlândia) Finland så är det liksom de hade en annan och ljufvare ton än andra ord – ser jag dem i en bok, är det liksom vore de tryckte med andra bokstäfver.²⁴⁰

Överlag belyser Ehrströms tidiga dagböcker väl hur fäderneslandets betydelse tenderar att framhävas då individen befinner sig i ett främmande land. I krigsdagboken från 1808 och resedagboken från Tavastland 1811 hänvisar Ehrström till fäderneslandet bara några enstaka gånger, men i dagboken från Ryssland nämns ordet fädernesland närmare hundra gånger.²⁴¹ Detta är förenligt med identifikationens kontrasterande natur, eller med principen att fäderneslandets betydelse blir särskilt markant då individen befinner sig utanför dess gränser. Inom landets gränser råkar individen av logiska skäl mera sällan i situationer där det skulle uppstå ett behov att hänvisa till fäderneslandet. Många av de situationer i vilka Ehrström i dagboken från Ryssland nämner fäderneslandet är starkt känsloladdade. Ett sentimentalt språk dominerar till exempel då Ehrström i början av juni 1812 har fått ett första brev från ”fäderneslandet” av Carl Jacob af Tengström eller då han i ovissheten inför flykten österut med universitetet i ett

---

²³⁹ Ehrströms dagbok 25.8/7.9.1812:ark 59:1–3.

²⁴⁰ Ehrströms dagbok 30.10/11.11.1812:ark 111:4. Citerat i Engman, 'E.G. Ehrström och Finlands tre språk', s. 306.

²⁴¹ De hundra beläggen syftar inte alla på Finland utan Ehrström skriver också om ryssarnas och andra nationaliteters förhållande till sina respektive fädernesland.

melankoliskt sinneslag låter sina tankar flyta ”genom Moskva till mitt fädernesland”.²⁴² I situationer som dessa associeras ordet fädernesland sannolikt till dess mera lokala betydelse, familj, vänner och hembygd, som i följande citat där Ehrström i sin ovisshet uttrycker sin oro inför framtiden:

Skall jag någonsin mera återse mitt Fädernesland, återse Er mina vänner, mina ömma Föräldrar och anförvanter? – Ack törhända skall hela mitt lif blifva en beständig landsflykt på Rysslands fält – ty hvad är jag annat än landsflygtig då jag ej är i mitt Fädernesland, ej bland Er.²⁴³

Då ordet fädernesland används för att betona hembygd och släktskap kan det ersättas med närbesläktade ord som fosterland eller fosterbygd. Dessa hade invånarna i den östra riksdelen av det svenska riket tidvis använt redan under 1700-talet då de ville syfta på en mera lokal eller regional förankring.²⁴⁴ Även hos Ehrström hittar man några alternativa uttryck för fäderneslandet. ”Ljuf blir afresans stund till Fosterlandet”, skriver han till exempel i sin dagbok då han och Ottelin i mars 1813 får det efterlängtdade beskedet att de kan återvända till Finland från Nizjnij Novgorod.²⁴⁵

I ett annat sammanhang beskriver Ehrström den förstörelse kriget med Frankrike har orsakat i Ryssland och jämför den med sina egna erfarenheter från 1808: ”För fyra år sedan åtföljde jag i mitt Fosterland, i min Fädernesprovins den Svenska armén som retirerade undan den Ryska.” Här fogar han ytterligare en nivå efter fosterlandet som man möjligtvis kunde tolka i termer av en hierarki som sträcker sig från en riksnivå ner mot en lokal nivå och där Sverige är fäderneslandet, Finland fosterlandet och Österbotten fädernesprovinsen. En liknande analytisk skillnad kan man läsa in i följande citat, där Ehrström försöker beskriva det rysk-franska krigets förstörelse genom att jämföra den med krigets följder i Finland åren 1808–09: ”Om I mina fosterlands

---

²⁴² Ehrströms dagbok 2/14.6.1812:ark 40:2; 9/21.9.1812:ark 72:2–3.

²⁴³ Ehrströms dagbok 9/21.9.1812:ark 72:3.

²⁴⁴ Nordin, Ett fattigt men fritt folk, s. 340–341.

²⁴⁵ Ehrströms dagbok 22.3/3.4.1813:ark 188:1–3.

bröder nu kunden kasta en blick hit. I skullen välsigna den Försyn som under krigets stormar vakade öfver vårt Fädernesland. I skullen vid anblicken af dessa nejder glömma de obetydliga sår kriget gaf vårt Fosterland.”²⁴⁶

Genom att Finlands institutionella ställning inom det ryska riket så småningom etablerades under 1810-talet, började ordet fädernesland allt mera entydigt syfta på storfurstendömet Finland som en politisk enhet. Då det används i t.ex. tidningsartiklar anknyter det i regel till en fäderneslandskänsla, som ur individens synvinkel syftar på ett patriotiskt förhållningssätt till fäderneslandets och det allmänna bästa. Under sina år som kyrkoherde i S:t Petersburg 1826–35 uttrycker Ehrström upprepade gånger förhoppningar om att en dag i framtiden ännu slå ned sina ”bopålar i Fäderneslandet”, som han redan strax efter ankomsten till staden år 1826 konstaterar i ett brev A.J. Sjögren.²⁴⁷

I början av 1830-talet verkar han på allvar ha övervägt möjligheten att återvända till Finland. En bidragande orsak var hans allt mer sviktande hälsa, något som han explicit hänvisar till då han i ett brev till Jacob Tengström år 1832 skriver att han står inför ett viktigt vägskäl då han måste bestämma sig för huruvida han ska söka en ledigbliven tjänst som kyrkoherde i Lojo eller inte. Som tjänsteman uttrycker han dock att han i första hand bör uppfylla sina förpliktelser mot storfurstendömet: ”Fäderneslandet äger naturligtvis på mig de kraftigaste anspråk, och jag är skyldig att företrädesvis åt dess tjenst egna de krafter mig af Försynen unnas.”²⁴⁸ I slutänden hann en flytt tillbaka till Finland aldrig bli aktuell i verkligheten. Ehrström avled i tyfus i S:t Petersburg i april 1835, 43 år gammal.

---

²⁴⁶ Ehrströms dagbok 10/22.9.1812:ark 72:4.

²⁴⁷ Ehrström till Sjögren 20.7/1.8.1826, A.J. Sjögrens samling, NB.

²⁴⁸ Ehrström till Tengström 16/28.4.1832, Jakob Tengströms samling, NB. Ehrström ansåg att han bäst kunde uppfylla sin ”förbindelse mot Fosterlandet” i en tjänst som kombinerade en pastorsbefattning med en konsistorieplats. I hela Finland fanns dock endast två sådana tjänster (en i vart stift) och ingendera såg ut att bli ledig inom en överskådlig framtid.

III Språket i nationen

Språkets funktioner: kommunikation eller identitet?

Språket intar en central ställning i många teorier som berör konstruktionen av nationella identiteter. Detta gäller särskilt den kulturella nationen, där språket ofta anses vara det som i själva verket definierar nationen. Bland andra Michael Billig har konstaterat att sambandet mellan språk, nation och nationalism i många fall uppfattas som så självklart att också många forskare har tenderat att uppfatta språket som en kausal faktor för en nationell sammanhållning.²⁴⁹ Detta i sin tur ökar svårigheterna med att ge nationalismen en tillfredsställande förklaring. Under de senaste decennierna har man i den teoretiska litteraturen börjat problematisera förhållandet mellan språk och nation. Man har försökt dekonstruera de sätt på vilka de nationella ideologierna har tenderat att framställa nationalspråken som av naturen givna och oföränderliga egenskaper hos nationen. I stället har man börjat betrakta förhållandet mellan språk och nation utifrån ett konstruktivistiskt perspektiv. Med andra ord har man hävdats att det inte finns något i språket i sig som konstituerar ett språk, utan att uppfattningen om de enhetliga språkens existens är resultat av en eller flera faktorer som samverkar. Kronologiskt har man knutit uppkomsten av uppfattningarna i det allmänna medvetandet om att det existerar enhetliga och från andra språk klart avgränsade språk till processer som inleddes under tidigmodern tid.²⁵⁰

Det är viktigt att notera att den teoretiska diskussionen uttryckligen handlar om hur språket har *uppfattats* i det allmänna medvetandet. De nya tolkningarna hävdar alltså inte att den moderna medvetenheten om att olika språk existerar är en fantasi. Däremot poängterar man att det föreligger en risk för anakronistiska tolkningar om man tar för givet att människor som

---

²⁴⁹ Billig, *Banal Nationalism*, s. 29–31.

²⁵⁰ Hobsbawm, *Nations and Nationalism*, s. 57.

levde till exempel på medeltiden och som kunde kommunicera med varandra per automatik upplevde att de talade ”ett språk”.²⁵¹

Den medeltida språkuppfattningen förstås enligt t.ex. Benedict Anderson bättre om man talar om ett kontinuum av kommunikation. Med detta avser han att en medeltida bonde i regel förstod allt mindre av det talade språket ju längre han avlägsnade sig från sin hemort, men det fanns inte någon bestämd gräns vid vilken hans skulle ha uppfattat att ”ett språk” övergick i ett annat. Snarare än om språk kan man tala om varianter av ett språk – något talat högspråk fanns inte och folkspråken användes i skriftlig form mycket begränsat. De medeltida skriftspråken i Europa var ”övernationella” språk som latin och kyrkoslaviskan. Mera enhetliga skriftspråk för folkspråken började utvecklas först under tidigmodern tid, vilket Anderson ger en ekonomisk förklaring. Boktryckarkonstens utveckling kombinerad med uppkomsten av bokförlag som fungerade enligt kommersiella principer gjorde att det uppstod ett behov av att utvidga marknaden. Eftersom det samhällsskikt som behärskade latinet var ytterst tunt, kunde marknaden växa endast om man publicerade litteratur på folkspråken. För detta måste man av praktiska skäl välja *en* av språkets talade varianter, som så småningom bildade en standard och blev den grund utifrån vilken språket framöver utvecklades.²⁵²

Från andra hälften av 1700-talet framåt samverkade ett antal faktorer som gjorde att en ny syn på språket började formas. Den filosofiska grunden för den nya synen lades av den romantiska filosofin, som gjorde den språkligt enhetliga nationen till ett ideal och i själva verket definierade språket som den faktor som konstituerade nationen. Utvecklingen av det moderna samhället tillsammans med 1800-talets nationsbygge bidrog vidare till att på ett strukturellt plan dels möjliggöra, dels nödvändigöra ett

---

²⁵¹ Billig, *Banal Nationalism*, s. 29–30. Billig betecknar som ”invented permanencies” sådana fenomen som i det allmänna medvetandet uppfattas som eviga, men som i själva verket är konstruktioner av det moderna samhällets nationsbygge. Vår oreflekterade uppfattning om att olika språk självklart existerar ingår i det han avser med ”banal nationalism”.

²⁵² För Andersons resonemang om tryckkapitalismen, se kapitlet ’Old Languages, New Models’ i *Imagined Communities*.

förenhetligande av de nationella språken. Till de åtgärder som gjorde att språken allmänt började uppfattas som enhetliga hörde standardiseringen av språkens grammatik och ortografi samt utvecklingen av en nationell tidningspress. Det allt mer differentierade samhället efterfrågade också utbildad arbetskraft, som kunde läsa instruktioner, fylla i blanketter etc. För att möjliggöra detta utvecklades enhetliga skolsystem, där alla medborgare fick ta del av samma läroplan. Utvecklingen av ett enhetligt skolsystem hade en central betydelse för uppfattningen om ett enhetligt språk.²⁵³ Genom nationsbygget gjordes språket i det allmänna medvetandet till en så stark identifikatorisk faktor att man i extremfall kunde argumentera för att nationen skulle gå i krig för att bevara sitt språk, en tanke som före nationalismens genombrott hade varit otänkbar.²⁵⁴

I ljuset av den historiska utvecklingen kan språkens roll betraktas utifrån ett funktionellt perspektiv. För denna avhandlings frågeställningar är det framför allt relevant att göra en teoretisk distinktion mellan språkets kommunikativa respektive dess identitetsskapande funktion. I den kommunikativa eller instrumentella synen är språkets huvudfunktion att fungera som ett verktyg för att förstå och göra sig förstådd. Då fokus ligger på förståelsen, vilket den gör i den kommunikativa kontexten, är det mindre relevant på *vilket* språk förståelsen uppnås. Talar man däremot om språkets identitetsskapande funktion är det modersmålet, på nationell nivå nationalspråket, som ställs i fokus. Språket tolkas då som en medfödd egenskap som knyter individen till andra människor som talar samma språk, vilka kollektivt kan bilda en nation.²⁵⁵

---

²⁵³ Om sambandet mellan nationsbygge och språkstandardisering, se Sue Wright, *Language Policy and Language Planning. From Nationalism to Globalisation* (Hampshire 2004).

²⁵⁴ Billig, *Banal Nationalism*, s. 31. Eugene Weber beskriver i sitt klassiska verk *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France 1870–1914* (Stanford 1976) bland annat hur först nationsbygget och samhällets modernisering gjorde att det franska språket allmänt började uppfattas på ett enhetligt sätt.

²⁵⁵ Jfr Christer Kuvaja, Arja Rantanen, Nils Erik Villstrand, 'Språk, självbild och kommunikation i Finland 1750–1850', Olli Kangas och Helena Kangasharju (red.), *Ordens makt och maktens ord. Svenskt i Finland – finskt i Sverige IV*, SSLF 682:4 (Helsingfors 2007), s. 33.

Det tidiga 1800-talet är på många sätt en brytpunkt vad gäller synen på språket och dess funktioner genom att den tidigare dominerande kommunikativa synen börjar utmanas av den nyare identitetsskapande synen. De två funktionella aspekterna aktualiserades också i de språkrelaterade diskussioner som fördes i Finland i början av storfurstendömet. Språket som kommunikation stod i fokus bland annat då man resonerade om på vilket språk kommunikationen mellan det finska storfurstendömet och den ryska centralmakten skulle ske. Frågan om språket som identitet var däremot i högre grad en intern fråga inom storfurstendömet. Den centrala problemställningen här var hur man skulle betrakta det tvåspråkiga Finland i ljuset av romantikens ideal om den språkligt enhetliga nationen. I detta huvudkapitel analyserar jag hur Ehrström i olika kontexter och i sina olika roller som romantiker, som lektor i ryska och som kyrkoherde resonerade i fråga om de finska, svenska och ryska språkens identitetsskapande respektive kommunikativa funktioner.²⁵⁶

---

²⁵⁶ Förutom som kommunikation eller identitet kan språket betraktas också utifrån t.ex. ett maktutövningsperspektiv eller som social markör. Som en social markör har språket en viss betydelse också för denna avhandlingens frågeställningar.

Språk som identitet: nationalspråkets (r)enhet

[Språket] är själens spegel, som troget och omisskänligen framställer, så väl gestalten av hennes intellectuella och moraliska utveckling, som bilden af hennes känslor och föreställningar: och om vi ej i denna spegel varsebilfva själens innerliga förening med Gudom och Natur, så skola vi förgäfvets leta spåren deraf annorstädes.²⁵⁷

Detta citat av Ehrström belyser hur romantikens syn på språket inte i första hand handlade om dess kommunikativa värde. I romantikens filosofi var språkets betydelse så central att synen på språkets väsen i grunden skulle komma att förändras och i likhet med nationen generellt kopplas till begrepp som ”Gudom och Natur”. Från att under den tidigmoderna epoken ha haft en i första hand instrumentell eller kommunikativ funktion blev språket med romantiken ett centralt kriterium för individens identitet. Språket var det utåt förnimbara uttrycket av den i individen inneboende själen, den ”spegel hvaruti vi kunna beskåda vårt öfversinnliga väsendes anletsdrag”.²⁵⁸ Språket var rentav mer än en direkt avspegling av själen – det representerade det översinnliga eller ”det absoluta” som var centralt i romantiken. Om denna syn på språkets karaktär skrev Ehrström redan i sin avhandling pro gradu år 1815 som inleds med en reflektion över förhållandet mellan människan och det översinnliga. Med sina sinnen kan människan lära känna den sinnliga världen och med sin tanke kan hon förstå världens oändlighet, men det är först med hjälp av språket som hon skapar något ”hvaruti hon kan spegla sig sjelf; något, hvilket, liksom

---

²⁵⁷ Ehrström, ’Några Reflexioner’, s. 266. Artikeln inleds med en komplicerad utläggning om språkets karaktär som delvis bygger på idéer som han hade presenterat redan i sin avhandling pro gradu, *Öfversigt af ryska språkets bildning* (Åbo 1815).

²⁵⁸ Ehrström, ’Några Reflexioner’, s. 266.

hon, utgör föreningspunkten mellan sinnlighetens och oändlighetens verldar”.²⁵⁹

Att Ehrström använder spegelmetaforen för att belysa språkets betydelse är ingen tillfällighet. Som Sabine Melchior-Bonnet visat i sin bok om spegelns kulturhistoria har spegeln varit ett av de viktigaste fysiska föremålen i det moderna självmedvetna subjektets utvecklingshistoria. Spegeln gör det på ett konkret sätt möjligt för individen att med sina sinnen varsebli sig själv utifrån, vilket har underlättat förståelsen för och konstruktionen av ”jaget”. Det var särskilt under 1700-talet som spegeln började bli ett allt vardagligare föremål som allt fler hade råd att införskaffa till sina privathem, vilket i tid sammanfaller med självmedvetandets starka utveckling under detta sekel.²⁶⁰ Spegeln blir ett föremål som symboliskt och metaforiskt binder samman själen och språket i ”det absoluta”, alla centrala inslag i romantikens tänkande. Samtidigt förde denna tankegång med sig att det var ett specifikt språk som blev det i särklass viktigaste för individen. Detta språk kunde inte vara vilket som helst, utan måste vara det medfödda modersmålet. Som Ehrström konstaterar i följande citat kunde man inte skilja mellan modersmål och individ:

Hvad under då, om [modersmålet] är oss på det högsta kært och dyrbart: om vi tycker att det utgör en del af vår egen varelse, att dess väsende likasom vårt blod genomströmmar vårt hjerta, och att en afsägelse af detta modersmål vore likasom en afsägelse af vårt eget Jag?²⁶¹

Även i detta citat framträder ”Jaget”, den självreflekterande, självmedvetna individen.²⁶² Ur den nationella identifikationens

---

²⁵⁹ Ehrström, *Öfversigt af ryska språkets bildning*, s. 1. Tanken härstammar sannolikt från Herder som betraktade språket som det sinnliga uttrycket för den översinnliga nationalkaraktären. H.B. Nisbet, 'Herder: the Nation in History', Michael Branch (ed.), *National History and Identity. Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region. Nineteenth and Twentieth Centuries*. Studia Fennica Ethnologica 6 (Helsinki 1999), s. 80.

²⁶⁰ Sabine Melchior-Bonnet, *The Mirror. A History* (London New York 2001), s. 4–6, 174–177.

²⁶¹ Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 272.

²⁶² Jfr Izenberg, *Impossible Individuality*, s. 4–6.

perspektiv är det dock relevantare att se hur den grundläggande idén om modersmålets betydelse för individen tillämpades på kollektiv nivå. Eftersom nationen i likhet individen uppfattades som en organisk varelse, kunde den betydelse modersmålet hade för individen, som Ehrström explicit konstaterar, direkt överföras på nationen: ”Modersmål och Nationalspråk vill således efter naturens ordning säga det samma.” Att modersmål och nationalspråk i romantiken uppfattades som synonymer hade på ett principiellt plan flera viktiga konsekvenser. För det första blev nationalspråket något som i likhet med den nationella tillhörigheten var bestämt av ”naturens ordning”, för det andra kunde en nation bara ha *ett* nationalspråk. Vidare blev nationalspråket nationens viktigaste sammanhållande faktor, något som Ehrström hänvisar till i flera sammanhang. Han skriver bland annat om hur ”[k]ärleken till det språk man i modersfamnen lärt, är öfver all föreställning mäktig” och hur det utgör ett av de ”fastaste föreningsband mellan en nations samteliga medlemmar, hvilka alltid mer eller mindre förlora sin nationalitet om de förlora sitt nationalspråk”.²⁶³

Enligt romantikens syn blev språket själva det kriterium som definierade nationen, en nationell ”egenskap” som gjorde det möjligt att skilja en nation från en annan. Genom att människor gjordes uppmärksamma på att de talade ett gemensamt språk blev de också medvetna om existensen av andra språk, vilket i sin tur underbyggde en känsla av ”vi” och ”de andra” som är central för det nationella medvetandet.²⁶⁴

Även om Ehrström ser de olika nationalspråken som av naturen givna, resonerar han också vidare om orsaken till att de har uppkommit. Han använder en av klimatologin influerad förklaringsmodell då han slår fast att ”[g]emensamma vilkor och förhållanden hafva bildat gemensamma språk, och derigenom afgrenat mensklighetens stora stam i nationer”.²⁶⁵ Vi har redan

---

²⁶³ Ehrström, ’Om ungdomens studium af utländska språk’. *Mnemosyne* april 1821 (sp. 110–111); Ehrström, ’Några Reflexioner’, s. 269–273. Ehrström skriver även om hur ”personer som tala vårt modersmål, eller som, utan att kunna derpå uttrycka sig, åtminstone värdera det, äro för oss kärare än andra”.

²⁶⁴ Se Hettne & al., *Den globala nationalismen*, s. 185.

²⁶⁵ Ehrström, ’Några Reflexioner’, s. 269–270.

tidigare sett att man sedan antiken hade förklarat skillnaderna mellan olika folk, samhällen och länder. I detta citat knyter Ehrström an till Montesquieus tankar, men det är viktigt att notera den centrala tyngd han tilldelar just språket. Enligt Ehrström har de olika yttre förhållandena lett till att det har uppstått olika *språk*, som i sin tur bildat *nationer*. Med andra ord är det språket som kommer först och som definierar nationen. Skillnaden till en tidigare uppfattning om förhållandet mellan omvärld, språk och nation blir central. För t.ex. Porthan som i slutet av 1700-talet skrev om Finlands ”två nationer”, inlandsnationen och kustnationen, var språket inte relevant. Porthan slog visserligen fast att klimatförhållandena hade bidragit till att inlandsnationen och kustnationen uppvisade olikheter vad angår seder, bruk och mentalitet, men han kopplade inte skillnaderna till det språk man talade vid kusten respektive i inlandet.²⁶⁶

Idén om modersmålets och nationalspråkets centrala betydelse för individen och för nationen förde vidare med sig två andra språkideal, ett enhetsideal och ett renhetsideal. Åsikterna om i vilken omfattning enhetsidealet skulle tillämpas varierade, men i sin mest renodlade form tolkades den romantiska filosofin i termer av att ett enda språk var tillräckligt för en nation. En person som i Finland kom att företräda en strikt enspråkig syn var A.I. Arwidsson, som t.ex. ansåg att storfurstendömet skolor inte borde erbjuda undervisning i andra moderna språk än i modersmålet.²⁶⁷ För Ehrström, som också var lektor i ryska, hade en så strikt tolkning av logiska skäl inte varit ändamålsenlig. Även i hans texter hittar man dock påståenden som pekar i samma riktning och som i princip stöder tanken på den enspråkiga nationen, som t.ex. följande: ”Den nation som är sig sjelf allt, har i afseende å sina medborgerliga förhållanden icke mer än ett enda Språk af nöden: och detta Språk är Modersmålet eller Nationalspråket.”²⁶⁸

---

²⁶⁶ Matti Klinge, *Kaksi Suomea* (Helsingfors 1982), s. 82.

²⁶⁷ Arwidsson, 'Om Nationalitet och National Andä'. *Åbo Morgonblad* 17.3.1821, s. 81–83. Förutom i modersmålet skulle ungdomen få undervisning i de klassiska språken.

²⁶⁸ Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 288.

Renhetsidealet handlade om att hålla modersmålet och nationalspråket rent från främmande inflytande. Omvänt fick ett språk som var påverkat av andra språk negativa konnotationer. Ett sådant språk beskrev man som ”brokigt”, ”råbråkat”, ”flickat”, ”snavande”, ”halkande”, ”smittat”, ”konstgjort” och ”fördärvt”. En person som talade ett blandat språk talade med ”kuvad tunga” och på nationell nivå skapade ett blandat språk ”förvirring”, ”gäsning”, ”kaos” och ”tomhet”, för att bara nämna några exempel. Uppfattningen om att en språklig blandning hade haft negativa konsekvenser för nationen manade i sin tur fram ett behov att rätta till den uppkomna situationen genom att ”rensa”, ”rena” och ”frigöra” språket från de främmande influenserna. Med renhetstanken kom också det möjligast ursprungliga att bli ett ideal. Det språk som var minst ”smittat” av främmande influenser kom närmast det ”ursprungliga” och var det mest omedelbara uttrycket för den inneboende nationalkaraktären. Denna idé kom på sina håll att verka till förmån för de språk som skriftligt var minst utvecklade, eftersom dessa ansågs existera i en mer orörd och ursprunglig form än de längre utvecklade språken. Överlag ansågs språket ha bevarats i sin mest ursprungliga form i folkdiktningen, en idé som motiverade den ivriga och omfattande insamling av folkdiktning som ägde rum runtom i Europa kring sekelskiftet 1800. I Finland kom denna verksamhet i gång i mera organiserade former på 1810-talet.²⁶⁹

Som ett filosofiskt ideal är romantikens syn på modersmålet och nationalspråket relativt enkel och entydig. Det problematiska aktualiseras då idealet ska tillämpas på verkligheten. Romantikens uppfattning om att språket utgör det viktigaste föreningsbandet mellan en nations medlemmar är i högsta grad programmatisk. Visserligen kan man knappast att förneka att ett gemensamt språk möjliggör kommunikation och därigenom skapar en viss känsla av gemenskap mellan de individer som talar det. Ändå är det svårt att bevisa att en i språket grundad gemenskapskänsla i början av

---

²⁶⁹ Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson. Nuori Arwidsson ja hänen ympäristönsä*, s. 269–289. Insamlingsarbetet utfördes av en grupp studenter under ledning av A.I. Arwidsson, A.J. Sjögen och Abraham Poppius. Porthan och hans elever hade redan på 1700-talet intresserat sig för finsk folkdiktning, men deras motiv låg inte i den romantiska ideologin.

1800-talet skulle ha varit viktigare för vanligt folk än andra typer av gemenskap, som regional identifikation, religion eller stånd- och yrkestillhörighet. Sannolikt var språkets kommunikativa funktion för de flesta fortfarande starkare än dess identitetsskapande funktion. Det är också ett faktum att det är väldigt få länder som någonsin har uppfyllt enspråkighetskriteriet, trots att enspråkigheten som ideal genom nationalismens genombrott på 1800-talet kom att förankras djupt i det allmänna medvetandet. I ljuset av enhetsidealet blev den stora frågan för 1810-talets romantiker i Finland hur som helst den som Ehrström explicit ställer i en av sina språkrelaterade artiklar: ”Men hvilket språk är då vårt modersmål?”²⁷⁰ Även om han i det aktuella sammanhanget ställde frågan retoriskt, antyder själva det faktum att han ställer den att svaret kanske trots allt inte alla gånger var givet. Ehrström själv var tvungen att reflektera över förhållandet mellan de finska och svenska språken åtminstone i två olika kontexter, vilka i det följande kommer att analyseras. I den första kontexten framträder han som romantiker i Åbo kring decennieskiftet 1820 och i den andra som kyrkoherde i svenska församlingen i S:t Petersburg ett tiotal år senare.

Det problematiserade finska nationalspråket

Föreställom oss, att alla olägenheter härrörande af språkblandningen i vårt land icke funnes; att Finlands gränсор skulle innesluta ett folk, hvars individer, broderligen fästade vid hvarandra genom enhet i religion, tänkesätt och modersmål skulle från bonden ända till regeringens högsta representant, i djupet af sin själ känna styrkan af detta oupplösliga föreningsband.²⁷¹

Den problematisering av den språkliga situationen i Finland som Ehrström gör i detta citat från år 1821 är en ny dimension i hans syn på språket. I sina tidiga dagböcker berör han visserligen de finska och svenska språken, men han ser egentligen inget motsatsförhållande mellan dem. I dagboken från kriget 1808

---

²⁷⁰ Ehrström, ’Några Reflexioner’, s. 288.

²⁷¹ Ehrström, ’Finska språket’. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 110).

återger han flera dialoger han för runtom i Österbotten med folk på bruten finska, och noterar implicit den dialektala mångfald man kunde höra i landskapet under kriget. Eftersom den svenska arméns regementen var indelade länsvis och många av dessa samtidigt befann sig i regionen, var det möjligt att få höra såväl finska som svenska dialekter från alla hörn av det svenska riket.²⁷² Det var vanligt att förenklat hänvisa till soldaterna i de olika regementena som exempelvis ”västmanlänningar”, ”nylänningar” eller ”österbottningar”. Till exempel beskriver Ehrström hur han frågar en grupp soldater om de har sett till några karelska dragoner och hur dessa på sin ”västmanländska dialekt” svarar: ”Jo no ä dom några Karelska Dragoner ve bron hä näst intill.”²⁷³ Dialektala drag av svenskan noterar han också i dagboken från Ryssland år 1812. Han träffar bland annat en före detta fänrik i svenska armén vid namn Sederbom som efter fyrtio år i Ryssland talade en rätt god svenska ”på småländsk dialekt” och gärna sjöng Fredmans sånger av Carl Mikael Bellman.²⁷⁴

Under vistelsen i Tavastland år 1811 tar Ehrström tillfället i akt att förbättra sina kunskaper i finska. Att han utan att anmärka på den språkliga aspekten återger samtal som han fört med finskspråkiga personer eller samtal där den ena parten talar finska och den andra svenska antyder att han både förstår och gör sig förstådd på finska. Å andra sidan hittar man också anteckningar som tyder på att hans kunskaper är begränsade. Ehrström skriver att han utnyttjar vistelsen i Tavastland för att göra upp förteckningar över de nya finska ord han lärt sig. Han skriver också om språkliga missförstånd och om en skjutsbonde som under ett samtal med honom konstaterar: ”Ert språk skulle säga

---

²⁷² Om den svenska krigsmaktens indelning, se Martin Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809* (Stockholm 2006), s. 30–31.

²⁷³ Ehrströms dagbok 17.9.1808.

²⁷⁴ Ehrströms dagbok 2/14.7.1812:ark 48:2. Sederbom hade begett sig till Ryssland efter Gustav III:s statskupp år 1772 och blivit boktryckare i Moskva. I Ryssland omtalar Ehrström ”lillryskan”, dvs. ukrainskan, som en dialekt. Han förväntade sig inte förstå hela innebörden i en ”lillrysk” folkvisa, eftersom ”lillryskan” enligt hans uppfattning var ”lika långt skild från Ryskan som Tyskan från Svenskan”. Ehrströms dagbok 10/22.9.1812:ark 73:4.

det Ni mycket litet varit bland finskt folk”.²⁷⁵ Vidare noterar han det svenskspråkiga herrskapsfolkets intresse för det finska språket och hur de under sina sammankomster sjöng finska visor till ackompanjemang av kapten Georg Schildt, som tycktes ”röja verklig fallenhet för Finsk poësi”.²⁷⁶

I Ryssland ett år senare verkar det som om de svenska och finska språken i första hand orsakade emotionella reaktioner. Här gör Ehrström ingen skillnad mellan svenskan och finskan. Båda fungerar i stunder av stark hemlängtan som en påminnelse om hemtrakterna: ”Ja mina vänner, I kunnen ej föreställa Er huru skönt några ord Svenska eller Finska, fastän illa uttalade låter i våra öron här hvarest vi nästan aldrig få höra dessa språk af andra än oss själva.” Hänvisningen till det dåliga uttalet syftar sannolikt på att en del av de finska eller svenska ord Ehrström och Ottelin fick höra i själva verket var uttalade av en ryss. En av universitetets vaktkarlar överraskar Ehrström till exempel en dag med hälsningsfrasen ”God morgon söta Herre!”. Det visade sig att han under finska kriget hade vistats i Örebro och där lärt sig några ord svenska.²⁷⁷

I de tidiga dagböckerna kopplar Ehrström alltså inte explicit samman språk med nation. Den kommunikativa och informella syn på språket som avspeglas i dem skiljer sig avsevärt från den filosofiska och programmatiska som han uttrycker i sina tidningsartiklar kring decennieskiftet 1820. I dem behandlar han inte längre språket som en egenskap som i första hand är knuten till den enskilda individen, utan som en kollektiv nationell egenskap. I den språkligt enhetliga nationens namn blir den finska nationens språkliga söndring ett hinder för nationens utveckling. För att belysa söndringens negativa konsekvenser utnyttjar Ehrström förutom direkt filosofiska argument såväl metaforiska bilder, bibliska berättelser som hänvisningar till

---

²⁷⁵ Ehrströms dagbok 16.7.1811. Missförstånd skapade t.ex. det finska ordet *joutilas* (sv. sysslolös, ledig). Ehrström bad om en skjutshäst av en bonde som svarade att hans häst var upptagen, men att Ehrström kunde ta grannens häst som var ”joutilas”. Ordet uppfattade Ehrström felaktigt som ett platsnamn eller namnet på en hästhage.

²⁷⁶ Ehrströms dagbok 23.7.1811. Ehrström nämner även att församlingens kantor, Holmberg, skriver ”finsk vers”.

²⁷⁷ Ehrströms dagbok 2/14.6.1812:ark 41:3.

naturens lagar. Kopplingen mellan Bibeln och den språkliga söndringen hittar han i berättelsen om Babels torn. Han uppmanar läsaren att reflektera över hur Gud straffade de människor som i sitt övermod började bygga ett torn som skulle nå ända upp till himlen. Det hårdaste straff Gud i den situationen kunde tänka sig var inte oväntat:

Han förbistrade deras språk: och byggnaden afstodnade. Ännu icke fullbordad förvandlades den till en ruin, som till sednaste tider påminner om följderna af förlorad enhet i tungomål. På samma sätt sker ännu idag: Nationer, sammanhållna med det gemensamma modersmålets och den ostörda nationalitetens mäktiga band höja sig genom sanna storverk till himlen: men ett genom förbistring i språk och försvagad nationalitet söndradt folk, kan endast tillärna och begynna stora företag, som halffulländade afstadna och förvandlas till sorgliga ruiner.²⁷⁸

Tillämpade man Guds logik på den språkligt splittrade finska nationen blev denna ”en ofulländad, en förstörd skapelse”. Den skulle aldrig kunna ”höja sig öfver en viss medelmått, ett visst tillstånd af svaghet, innan den ånyo återgår till ett enda inom sig sjelft öfverensstämmande helt”. Ett annat sätt att belysa den språkliga söndringens konsekvenser var att utnyttja den för romantiken typiska familjemetaforen. Med hjälp av den beskriver Ehrström den finska nationen i sitt urtillstånd som en stor syskonskara som får besök av en grupp utlänningar som talar ett främmande språk. Några av syskonen börjar tala främlingarnas språk och glömmar med tiden nästan bort det gemensamma modersmålet som de övriga syskonen ännu talar. I längden fattar de av syskonen som börjat tala det främmande språket ett förakt för det egentliga modersmålet, vilket ger anledning till följande fråga: ”Kan väl det förra förtroendet, den förra syskonkärleken numera äga rum? Måste icke en viss ömsesidig kallsinnighet intaga den förra hjertliga sympathiens plats? Med ett ord: är icke syskonbandet till en del upplöst?”²⁷⁹

---

²⁷⁸ Ehrström, ’Finska språket’. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 109).

²⁷⁹ Ehrström, ’Finska språket’. *Åbo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 91–93); 7.4.1821 (s. 109).

Slutligen återkommer i flera olika sammanhang tanken på att modersmålet eller nationalspråket besitter någon form av "naturliga" rättigheter. Ehrström ställer bland annat frågan om det inte vore bäst att finnarna höll sig till sitt "naturliga modersmål". I ett annat sammanhang önskar han att det finska språket "må återträda i sina naturliga rättigheter" och i ytterligare ett konstaterar han att det är "otjenligt och naturstridigt att hafva flera än ett modersmål". Vidare skriver han att det svenska språkets införande i Finland inte bara hade varit ett "brott mot naturen", utan att nationen även hade gjort ingrepp i den "ordning människosläktets danare hade utstakat för dess utveckling".²⁸⁰

Problemet var klart definierat – den språkliga söndringen var ett brott mot naturens och Guds lagar och hade skadat nationen. Det var viktigare att diskutera hur problemet skulle lösas. Den andra punkten i Ehrströms artikel om finskan som nationalspråk handlar om den fråga som "naturligt uppstår", nämligen frågan om huruvida det är möjligt att "återvinna hvad vi genom intrånget i vårt språk och försvagandet af vår nationalitet förlorat?" Själv besvarar han frågan jakande. Även om nationen hade gjort ett avsteg från den väg som naturen hade utstakat var människan utrustad med en "odödlig gudakraft" som gjorde det möjligt att vända på utvecklingen. En förutsättning för att nationaliteten skulle kunna återtas var dock att nationens medlemmar för det första blev medvetna om det försvagade nationaltillståndet, för det andra att de var beredda att skrida till konkreta åtgärder för att rätta till det. Det största hindret för att ge finskan status av ett nationalspråk låg i attityderna. Att det svenska språket hade tillåtits bli en markör på samhällelig status hade vänt attityderna mot finskan i en negativ riktning. De högre samhällsklasserna hade inte försvenskats bara därför att all bildning och all administration var svenskspråkig. Då svenskan därtill blev en symbol för uppåtstående social mobilitet använde de som siktade mot de högre klasserna medvetet svenskan för att markera en skillnad mellan sig själv och de lägre klasserna.

---

²⁸⁰ Ehrström, 'Finska språket'. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 108); 12.5.1821 (s. 150); Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 355. Brottet skulle sannolikt resultera i att naturen skulle "hämnas" detta "mot dess lagar stridande förfarande".

Finskspråkiga ville ogärna bli kallade för finnar och tog för att ”höja sig över bondhopen” namn av främmande ursprung. I sin kommunikation med allmogen försökte den ursprungligen finskspråkige ståndspersonen undvika att ”nedsjunka till den bondaktighet, att han skulle tala ren Finska” och gav i stället sitt finska uttal en ”försvenskning, som gör språket drägligt för förfinade öron”. Det ur nationell synvinkel aviga resultatet av detta var att man allmänt började ”värdera Finska mäns bildning efter deras okunnighet i deras modersmål”. Att nationen hade låtit detta hända det egentliga modersmålet och nationalspråket gav enligt Ehrström anledning till den ”bittraste” förebräelse som kunde göras en nation.²⁸¹

För att lyckas vända på den försvenskingsprocess som hade framskridit under flera sekler krävdes bestämda åtgärder. Det nationella problem som hade uppkommit genom försvenskningen kunde inte rättas till genom motsatsen, dvs. genom förfinskning. Lösningen beskrevs i stället som en återgång till ursprunget. Eftersom romantikerna uppfattade en stor del av de svenskspråkiga i Finland som ursprungliga finskspråkiga, blev ord och uttryck som modersmålet ”återupptagande” eller ”återställandet af vår Finska nationalité” vanliga i romantikens retorik. I den nationella enhetens namn uppmanar Ehrström medborgarna att skrida till åtgärder: ”[H]vad äro vi sjelfva i nationelt afseende, så länge vi hylla den nuvarande söndring i Språk som råder inom oss? Mätte nationens medlemmar med fast beslutsamhet förena sig till nationalspråkets återupptagande i sina naturliga rättigheter!”²⁸² Huvudansvaret för att återta det finska modersmålet eller nationalspråket skulle påläggas de samhällsklasser som var skyldiga till den nationella splittringen genom att de hade låtit sig försvenskas: ”nationens bildade folkklasser äro de, hvilka begått det felsteg som skadat oss, det är

---

²⁸¹ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 91–93); Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 296. Idén om finskan som alla Finlands invånares modersmål var inte ny i sig. Daniel Juslenius konstaterade i *Aboa Vetus* (1700) att finskan var hela det finska storfurstendömet modersmål trots att svenskan användes i många sammanhang. Av samma åsikt var Porthan. Nordin, *Ett fattigt med fritt folk*, s. 278.

²⁸² Ehrström, 'Finska språket'. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 145–146); Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 265.

således dem det tillkommer att rätta allt hvad i vår bildning fått en onationel riktning.”²⁸³

I teorin var det uppenbart att ett enande av nationen krävde en förbättring av finskan status. I praktiken däremot insåg också Ehrström att det inte skulle vara enkelt att få till stånd en förändring i människornas attityder. Han urskiljer ett antal åsiktsriktningar i frågan. Det allvarligaste hindret för nationalspråkets upparbetade representerade den grupp som förhöll sig likgiltigt till språket och som över huvud inte kunde omfatta tanken på det finska språket som modersmål för ”nationens bildade folkklasser”. En allvarligare variant av denna inställning fanns hos dem som inte bara förhöll sig allmänt likgiltigt till finskan, utan som ansåg att olika modersmål ”verkligen böra uppdraga en gräns mellan de lägre och högre folkklasserna, emedan de förra derigenom bibehålla renare seder och renare språk.” Ehrström skriver att han visserligen respekterar dessa personers individuella övertygelse, men att hans personliga åsikt är att den är ett uppenbart tecken på ”bristande nationalitet”. Ytterligare en åsiktsriktning representerade de som i teorin stödde tanken på att det finska språket borde ”vara för oss, hvad det borde vara”. I praktiken ansåg dessa personer dock att försvenskningen redan hade gått så långt att det var för sent att vända utvecklingen. Det var således till den tredje åsiktsriktningen som Ehrström ställde de största förhoppningarna. Denna omfattades av de medborgare som inte bara önskade att finskan skulle återta sina naturliga rättigheter, utan också trodde på att detta en dag skulle inträffa. Det fanns redan tecken på ett ökat intresse för nationalspråket och en ökad litterär verksamhet på finska. Särskilt glädjande med tanke på framtiden var enligt Ehrström att studenterna i Åbo ”nyligen gifvit ett talande bevis på den patriotiska känsla, hvarmed de omfattar det vid Finlands publika läro anstalter så länge försummade Finska modersmålet”.²⁸⁴

²⁸³ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 145). Citerat i Engman, 'E.G. Ehrström och Finlands tre språk', s. 295.

²⁸⁴ Ehrström, 'Finska språket'. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 145–150). Arwidsson noterar ungefär vid samma tid att studenterna nyligen har ”uttalat sin innerliga kärlek för fäderne-språket” och med skäl förväntade sig att av ”landets högst

Det bevis på studenternas patriotiska känsla som Ehrström hänvisar till är förmodligen den skrivelse som 222 studenter i början av 1820-talet överlämnade till akademins konsistorium. I skrivelsen bad studenterna om att akademien skulle inrätta tjänster i det finska språket och litteraturen och också börja erbjuda undervisning i nationens modersmål.²⁸⁵ Studenternas skrivelse hade ett samband med institutionaliseringen av det finska språket, som vid sidan av attitydproblematiken intar en central ställning i Ehrströms artikel 'Finska Språket, betraktadt såsom Nationalspråk'. Publicerad i *Åbo Morgonblad* år 1821 är artikeln ett mycket tidigt exempel på hur man konkret tänkte sig att finskans institutionalisering skulle genomföras.²⁸⁶

I Ehrströms plan framskrider institutionaliseringen i tre steg. I det första steget skulle man skapa ändamålsenliga grammatikor och lexikon, i det andra skulle man inrätta en professur i det finska språket vid akademien i Åbo och i det tredje skulle finskan införas som undervisningsspråk i storfurstendömets skolor.²⁸⁷ De åtgärder som Ehrström förespråkar följer i stort sett de steg genom vilka nationalspråk konstitueras. I språket i sig finns inget som skulle konstituera det. Konstruerandet av ett enhetligt nationalspråk börjar vanligtvis genom att man från en mångfald av talade varieteter av ett språk väljer ut en särskild varietet som skriftspråket baseras på. Då den specifika dialekten är vald, kan man övergå till att standardisera språkets grammatik och ortografi.²⁸⁸ I Finland var också denna diskussion aktuell kring decennieskiftet 1820. I tidningspressen kunde man följa med en debatt om vilken dialekt det finska skriftspråket skulle utgå ifrån.

uppsatte män understödas i sin ädla patriotism". Arwidsson, 'Om Nationalitet och National Anda'. *Åbo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 95).

²⁸⁵ Klinge, 'Det kejserliga universitetet', s. 79–80; Engman, 'E.G. Ehrström och Finlands tre språk', s. 296. Ehrström har själv setts stå bakom namnsamlingen.

²⁸⁶ Klinge, *Runebergs två fosterland*, s. 93. En annan tidig plan utarbetade Erik Gabriel Melartin år 1837.

²⁸⁷ Ehrström, 'Finska språket'. *Åbo Morgonblad* 1821, s. 5–6 (*Oskyldigt ingenting*). Jfr Arwidsson, 'Om Nationalitet och National Anda'. *Åbo Morgonblad* 17.3.1821, s. 86–87.

²⁸⁸ Jfr Hobsbawm, *Nations and Nationalism*, s. 54; Billig, *Banal Nationalism*, s. 31–32. Samtidigt som en varietet av språket väljs ut som det "rätta", "degraderas" de övriga varieteterna till dialekter.

Ehrström använder ofta jämförelser med andra länder och nationer då han bemöter argument som talar mot ett förstärkande av finskans status. Ett sådant argument gällde till exempel inrättandet av akademiska tjänster för det finska språket. En del hävdade att akademien i Åbo inte skulle ha en professur i finskan, eftersom professurer i nationalspråken överlag var ovanliga i de bildade länderna. Inte heller i Sverige hade man professurer i det svenska språket. I sitt motargument frågar Ehrström inledningsvis om det då var ”bevisadt, att saknaden af en läropost är ingen brist vid de Svenska universiteterna?” Dessutom påpekar han att en jämförelse mellan Finland och Sverige var ovanlig haltande för det enkla faktum att Sverige hade ett ”national språk i det förhållande det bör vara”. Svenskan var det allmänna undervisningsspråket i landets skolor och delvis vid universiteten till skillnad från Finland där finskan ”hittills alldrig fått komma inom dörrarne af universitetets lärosalar”. Ytterligare en sak som skilde Finland från många av de länder som saknade professurer i nationalspråken var att dessa i stället hade nationella akademier. Till exempel den 1783 grundade Ryska Akademien och den 1786 grundade Svenska Akademien hade som en av sina uppgifter att arbeta med att utveckla nationalspråket.²⁸⁹

För att bättre belysa den finska nationella kontexten måste man hitta bättre jämförelser. Enligt Ehrströms resonemang fick ett outvecklat nationalspråk inte vara ett hinder för att inrätta en lärostol i det. Tvärtom kunde man argumentera för att en professur var desto viktigare ju mindre utvecklat nationalspråket var. Som en lämplig förebild för akademien i Åbo såg Ehrström universitetet i Prag. Trots att mängden böhmare var endast något större än antalet finnar och trots att Böhmen var ”ett lydland under Österrike”, hade en professur i det böhmiska språket och litteraturen inrättats vid universitetet i Prag redan år 1793. En annan parallell kunde dras till det tyskspråkiga universitetet i

---

²⁸⁹ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 1.9.1821 (s. 274–275). Ehrström såg särskilt Ryssland som en förebild vad gäller nationalspråkets institutionalisering. Trots att man hade en akademi hade varje universitet en lärostol i ryska språket och litteraturen. Ryska akademien gav 1789–1794 ut ett ryskt lexikon i sex volymer och år 1802 en rysk grammatik. Seton-Watson, *The Russian Empire*, s. 83.

Dorpat. Detta hade lektorat i både estniskan och lettiskan, ”som äro national språk i de provinser för hvilka högskolan är inrättad”.²⁹⁰

Ett annat argument som Ehrström bemöter är att Finlands befolkningsunderlag var för litet för att upprätthålla en högtstående nationallitteratur på finska. Det fanns personer som hävdade att bildningsnivån i Finland skulle sjunka radikalt om finskan tilläts bli det enda nationalspråket. För att avfärda detta argument hänvisar Ehrström till små nationer som kunde bevisa att nationens litenhet inte uteslöt en högststående kultur. Då det gällde storlek låg det nära till hands att dra paralleller till de övriga nordiska nationerna som relativt sett var små. Ehrström nämner exempelvis att antalet ”egentliga danskar” var endast något större än antalet finnar. Trots detta hade Danmarks litteratur ”icke allenast täflat med den Svenska utan ock stundom tagit ett erkänt företräde framför den samma”.²⁹¹

Den främsta förebilden för den finska nationen var enligt Ehrström dock den isländska, som genom sitt exempel omkullkastade nästan samtliga de argument som framfördes mot finskans möjligheter att utvecklas. Inte bara hade islänningarna lyckats behålla ”sitt språk och sin nationalitet oförändrade” under mer än fem sekel av dansk överhöghet. De hade därtill ”under en jernhård himmel, omgifven af eviga isberg och tryckt af verkligt armod [...] upphöjt sig till en grad af bildning den man träffar i få andra länder”. Med beaktande av att det fanns bara omkring 50 000 islänningar ansåg Ehrström att de uppvisade exempel på ”en själs storhet, som måste för oss vara på en gång förödmjukande och uppmuntrande”. I jämförelsen är Ehrström

---

²⁹⁰ Ehrström, ’Finska Språket’. *Åbo Morgonblad* 1.9.1821 (s. 275). Böhmen har i några sammanhang använts som parallell för att belysa de nationella förhållandena i Finland. Se Max Engman, ’Finland i paralleller’, Kerstin Smeds & al., *Boken om vårt land 1996. Festskrift till Matti Klinge* (Helsingfors 1996), s. 11–24; Max Engman, ’Kejsarens balter, böhmare och finnar – finlandssvenskarna i ett jämförande historiskt perspektiv’. HLS 66 (Helsingfors 1991).

²⁹¹ Ehrström, ’Finska språket’. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 147).

influerad av de isländska sagorna, som under romantiken blev ett gemensamt nordiskt kulturarv.²⁹²

Man bör påminna sig om att den diskussion om det finska språket som Ehrström deltog i kring decennieskiftet 1820 i huvudsak rörde sig på ett filosofiskt och ideellt plan. Trots att omvälvningen år 1809 aktualiserade frågor med anknytning till språk på ett principiellt plan, var de omedelbara konkreta följderna på kort sikt få och relativt betydelselösa. Vid Borgå lantdag bad ständerna om att svenskan skulle bibehållas som administrationsspråk i storfurstendömet. Svenskan kvarstod fram till andra hälften av 1800-talet också som bildningens och kulturens språk. På lång sikt blev året 1809 ändå en viktig brytpunkt. Medan det finska språket i det svenska riket före 1809 talades av omkring 22 % av rikets totala befolkning, utgjorde andelen finsktalande i storfurstendömet Finland efter 1809 omkring 87 %.²⁹³

En så radikal förskjutning måste få konsekvenser såväl för det finska som för det svenska språkets framtid i Finland. Som bland andra Kaisa Häkkinen har konstaterat gjorde den geopolitiska omvälvningen i kombination med de språkliga realiteterna att den herderska synen på språk och nation hade en särskilt stark beställning i Finland under 1810-talet.²⁹⁴ Som romantiker är också Ehrström kring decennieskiftet 1820 i sina resonemang angående modersmål och nationalspråk uteslutande fokuserad på det finska språket. Det svenska språket i Finland nämner han mycket sällan, särskilt inte i nationella kontexter. I hans skrifter finns ändå ett par hänvisningar till den svenska som talas i Finland som

---

²⁹² Ehrström, 'Finska språket'. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 110–111). En stabilare historisk grund att stå på och det långa geografiska avståndet till Danmark hade enligt Ehrström gjort det lättare för islänningarna än för finnarna att upprätthålla en självständig kultur. Å andra sidan uppvägdes fördelarna av den nära släktskapen mellan danskan och isländskan. En sammanblandning av isländskan och danskan var mera sannolik än en sammanblandning av de sinsemellan helt olika finska och svenska språken.

²⁹³ Max Engman, 'Storfurstendömet Finland – nationalstat och imperiedel', Engman & Sandström (red.), *Det nya Norden efter Napoleon*, s. 179; Max Engman, 'Finns and Swedes in Finland', Sven Tägil (ed.), *Ethnicity and Nation Building in the Nordic World* (Carbondale and Edwardsville 1995), s. 180–182.

²⁹⁴ Kaisa Häkkinen, 'Suomen kielitieteen nousu 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa', Ollitervo & Immonen (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*.

förtjänar tas upp här. I den första hänvisningen kommenterar Ehrström år 1811 den svenska som ståndspersonerna i de inre delarna av Finland talar:

Jag har mycket hört talas om Tavastlands finnarne, och deras brytningar och löjliga fennicismer, men de verkliga äro helt och hållit motsatsen. De [...] tala Svenska rätt så bra som vi Svenska Österbottningar, och till och med bättre, ty de nyttja inga provinciela ord och brytningar, hvilket Herrskaperna i Svenska Österbotten göra.²⁹⁵

I citatet antyder Ehrström att han har en förförståelse för att de svenskspråkiga ståndspersonerna i inlandet talar med en viss brytning och använder ”löjliga fennicismer”. Med det sistnämnda syftar han sannolikt på att han förväntade sig att den svenska som talades i inlandet skulle vara mera influerad av finskan än den svenska som talades i kusttrakterna. Med andra ord skulle personer som bodde språkligt ”isolerade” bland en finskspråkig allmoge använda fler ord med finskt ursprung och finska konstruktioner. Hans personliga iakttagelser under vistelsen i Tavastland sommaren 1811 visade dock motsatsen. Den svenska som ståndspersonerna i inlandet talade var i själva verket ”bättre” än den svenska som talades i Österbotten, där ståndspersonerna i högre grad använde ”provinciela ord och brytningar”. Detta i sin tur syftar knappast på inflytande från det finska språket, utan snarare på dialektala drag. Man kan säga att Ehrström i citatet i ett tidigt skede fångar två teman som skulle bli centrala i diskussionen om det svenska språket i Finland mot slutet av 1800-talet. Det ena temat handlade om regionala drag (provinsialismer) i den finländska svenskan, det andra om i vilken grad den finländska svenskan var influerad av det finska språket (fennicism).²⁹⁶

²⁹⁵ Ehrströms dagbok 16.7.1811. Citatet är också intressant ur ett begreppsligt perspektiv. Ehrström betecknar de svenskspråkiga i Tavastland som ”Tavastlands finnar” och de svenskspråkiga i Österbotten som ”Svenska Österbottningar”. Detta kan tyda på att han uppfattar de förstnämnda som ”försvenskade finnar” och de sistnämnda som ”verkliga svenskar”.

²⁹⁶ Om diskussionen om särdragen i den finländska svenskan i slutet av 1800-talet, se Christer Laurén, *Normer för finlandssvenskan. Från Freudenthal till 1970-tal* (Helsingfors 1985), s. 16–25.

Ett tiotal år senare tangerar Ehrström frågan om förhållandet mellan den finländska svenskan och svenskan i Sverige, en annan fråga som skulle aktualiseras i det sena 1800-talet. Han kommenterar hur man i Sverige uppfattar den finländska svenskan: ”I Sverige härmar man de Finska constructionerna och fraserna i vår Svenska; och om vi än kunna lära oss Svenska Språkets correcta användande, om än vårt samtalsspråk ofta är från provincialismer mera fritt än sjelfva Svenskarnes: så igenkännas vi ändå af uttalet redan vid första ordet”. Om den svenskspråkiga finländaren i Sverige utmärkte sig genom sitt sätt att tala, var situationen den samma i Finland. Många av Finlands svenskspråkiga kunde lite finska, men sällan flytande: ”Likväl kunna de flesta af oss äfven Finska så ofullkomligt, att en Finne genast igenkänner oss på vår Svenska brytning.” Hans uppfattning om den finländska svenskan år 1822 är intressant med beaktande av den syn på det svenska språket som han skulle uttrycka som kyrkoherde i en svensk församling i S:t Petersburg från år 1826 framåt. Ännu i början av 1820-talet beskriver han de svenskspråkiga Finland i sammanhang där deras språk problematiseras. Där ett rent och enhetligt språk är ett ideal, hamnar den svenskatalande i Finland i ett slags mellanposition. Ur ett språkligt perspektiv är en svenskspråkig finländare inte en riktig svensk, men han är inte heller en riktig finne eftersom han inte talar en ren finska: ”Två språk äro rådande bland oss, och intetdera är vi rätt mäktige.”²⁹⁷

---

²⁹⁷ Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 355–356 (fotnoten).

Det tyska hotet mot de svenska och finska modersmålen

[D]et borde ligga såväl Conventet som Församlingens Medlemmar om hjertat att vid all undervisning uti Församlingens Skola svenska språket borde så mycket som möjligt innehafva främsta rummet, och Eleverna deruti flitigt öfvas i synnerhet som denna Skola är den enda Läroanstalt i Hufvudstaden, der tillfälle till fullständig undervisning i svenska språket kan erhållas.²⁹⁸

Detta citat är hämtat ur S:t Katarina svenska församlings i S:t Petersburg protokoll år 1830, och belyser hur Ehrström var tvungen att förskjuta sin fokus i de språkliga frågorna efter sin flytt från Finland till S:t Petersburg år 1826. I den nya omgivningen behöll de språkliga frågorna sin aktualitet, men det var andra aspekter som lyftes fram. Om Ehrström kring decennieskiftet 1820 i Åbo som romantiker förespråkade en förbättring av det finska nationalspråkets status och som lektor i ryska höjandet av nivån på kunskaper i ryska, hamnar dessa två språk i S:t Petersburg i bakgrunden. Även om han nu befinner sig i Ryssland är det inte det ryska språket som får den största aktualiteten. I stället kommer hans språkliga överväganden i huvudsak att fokusera på de svenska och tyska språken. Svenskans aktualitet var självskriven genom att språket var den svenska församlingens ”modersmål”. Då församlingens medlemmar var svenskspråkiga och till tre fjärdedelar härstammade från Finland hade det varit vare sig önskvärt eller ändamålsenligt för Ehrström att lyfta fram svenskan i sådana termer som han gjorde i Finland år 1821: ”Svenskan är ett för Finnarne främmande språk, af Svenska Regeringen påtvinget Finland.”²⁹⁹ I stället måste han på nytt inkludera en svensk dimension i sin definition av ”det finska”.

Att tyskan aktualiserades hade dels ett samband med att det tyska språket allmänt var viktigt i S:t Petersburg, dels med att det

---

²⁹⁸ Kyrkokonventets protokoll 3.12.1830 (s. 90), S:t Katarina församling, SRA.

²⁹⁹ 'Berättelse', s. 5–6.

var gemensamt arbetsspråk för de evangelisk-lutherska kyrkorna i Ryssland.³⁰⁰ Kunskaper i tyska var en förutsättning för att en kyrkoherde i den svenska församlingen skulle kunna sköta sina tjänsteförrättningar på ett tillfredsställande sätt. I själva verket nämns Ehrströms goda kunskaper i tyska som en orsak bakom församlingens konvents beslut att år 1825 erbjuda honom tjänsten som sin kyrkoherde.³⁰¹ Kunskaperna behövdes inte enbart för att sköta kontakterna till det evangeliska konsistoriet, utan även internt inom den svenska församlingen, bland vars medlemmar de fanns flera tyskspråkiga. Ehrström själv skriver att man kunde tala om att det fanns ”en Tysk Församling inom den Svenska”. De flesta tyskspråkiga i den svenska församlingen hade visserligen åtminstone en viss grad av kunskaper i svenska, men önskade ”såsom bäst bekanta med Tyskan, att uti Tysk Gudstjenst få begå sina salighetsmedel”.³⁰² Detta i sin tur innebar att det i många fall krävdes en fördubblad arbetsmängd av den svenska församlingens kyrkoherde, då gudstjänster, skriftskolor och konfirmationer skulle hållas både på svenska och på tyska. Bland annat med hänvisning till att ”locala förhållanden” hade gjort det tyska språket till en oskiljbar del av församlingens vardag bad Ehrström år 1827 den svenska församlingens konvent att överväga anställandet av en andra kyrkoherde.³⁰³

---

³⁰⁰ Georg Luther, *Herdaminne för Ingermanland II. De finska och svenska församlingarna och deras prästerskap 1704–1940*. SSLF 620 (Helsingfors 2000), s. 13–14, 56–60, 346. En enhetlig evangelisk-luthersk kyrka uppstod i Ryssland först genom en 1832 utfärdad kyrkolag. Ehrström var ledamot i den kommitté som tillsattes för att utforma lagen.

³⁰¹ Kyrkokonventets protokoll 23.8.1825 (s. 325–327); 2.9.1825 (s. 329–330), S:t Katrina församling, SRA.

³⁰² Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 121, 165–166. Om de tyskspråkigas kunskaper i svenska skriver Ehrström även följande: ”Många äro med begge språken så förtroliga, att de, efter tillfälle och omständigheter, begå sin andakt ömsom i Svensk, ömsom i Tysk Gudstjenst, och man wet således icke, om de skola föras till den i afseende på språket Svenska eller Tyska personalen.” Om tyskans roll, se även [Ehrström], ’Underrättelser från S:t Catharina Svenska och S:t Maria Finska församlingar uti S:t Petersburg’. *Abo Tidningar* 5.3.1828, s. 1.

³⁰³ Kyrkokonventets protokoll 5.5.1827 (s. 402–406), S:t Katarina församling, SRA; Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 121. Konventet antog inte förslaget. Svenska församlingens kyrkoherde hade sedan år 1807 haft en adjunkt, men denna avlönade kyrkoherden från sin egen lön.

Den mest centrala språkrelaterade frågan ur ett nationellt perspektiv blev dock frågan om hur Ehrström förhöll sig till det tyska språket, som han såg som ett hot mot det svenska språkets existens i S:t Petersburg. Hotet förklarades delvis med de tyskspråkigas numerära övervikt i förhållande till de svenskspråkiga. Av de språkliga minoriteterna i S:t Petersburg utgjorde de tyskspråkiga som uppgick till omkring 25 000 personer på 1820-talet den i särklass största.³⁰⁴ Då därtill de omkring 2 400 svenskspråkiga bodde utspridda i en stad där de geografiska avstånden var långa, var resultatet med Ehrströms ord att ”Svenska Församlingens få och spridda medlemmar liksom förlorade sig bland Tyskarne”. En annan faktor som hade bidragit till att svenskspråkiga hade förtyskats och flyttat över till någon av stadens tyska lutherska församlingar var de vanligt förekommande blandäktenskapen mellan tyskar och svenskar, varvid ”äktenskapet vanligtvis blev tyskt”.³⁰⁵ Ytterligare hade förhållandet mellan tyskt och svenskt en social dimension. Det tyska språket och de tyska församlingarna stod i den sociala hierarkin i S:t Petersburg ovanför de övriga lutherska församlingarna.

Som kyrkoherde i den svenska församlingen tog Ehrström i sina tjänsteåligganden klart ställning för den svenska församlingens modersmål gentemot det hot han ansåg att det tyska språket utgjorde. Ett konkret exempel på en situation där ett ställningstagande var nödvändigt var frågan om val av ny organist för församlingen år 1831. De konkurrerande kandidaterna, en tysk vid namn Karelly och en svensk vid namn Lithander, hade delat församlingsmedlemmarnas åsikter. En del av församlingen, bland dem större delen av konventets medlemmar, hänvisade till Karellys starkare musikaliska kompetens. Den andra gruppen ställde sig däremot bakom Lithander, och åberopade vid sidan om den rent musikaliska kompetensen det faktum att denne ”hör till Svenska Nation, talar vårt modersmål och gjort sig känd för ett godt

---

³⁰⁴ För statistik om språkgruppernas storlekar, se Engman, *S:t Petersburg och Finland*, s. 298.

³⁰⁵ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 120–121. Georg Luther, ’Biskop Zachris Cygnaeus i S:t Petersburg’. *HTF* 1996(4), s. 429–430.

uppförande.”³⁰⁶ Eftersom organistens roll var central i gudstjänsten, beslöt konventet att be Ehrström om ett utlåtande i frågan. Sitt utlåtande inleder Ehrström med att poängtera att det viktigaste var att den person som valdes hade den rätta professionella kompetensen och en oklanderlig moral, men i fortsättningen lägger han ändå stor vikt vid språket och känslans betydelse:

En Organist som förstår det språk hvarpå Gudtjensten hålles, vet hvad han spelar och hvad han genom musiken skall uttrycka. Bekant med innehållet af de heliga sånger han med orgeln skall beledsaga, gör han sitt spel till ett gemensamt uttryck af sin och Församlingens andakt. [...] Och då han gemensamt med den öfriga Församlingen delat intrycket af den predikan hvarmed en redlig Religionens Tolk sökt bidraga till sina Åhörarens tillväxt i salighetens kunskap och alla christliga dygder, vet han att, då talarens stämman redan tystnat, med orgelns toner underhålla och lifva den heliga känsla som fyllt så månget fromt hjerta. Huru kan man vänta detta af en Organist för hvilken hela Gudstjensten blir ett ljud utan betydelse?³⁰⁷

I citatet kan man se att Ehrström ger språket en romantisk innebörd, utan att för den skull uttrycka sig i nationella termer. Å andra sidan är språket självklart viktigt också inom den religiösa sfären, inte minst inom den lutherska kyrkan, i vilken en central princip sedan reformationen har varit att kyrkan ska förmedla sin undervisning på folkets språk. Därmed kan Ehrström i sitt utlåtande ställa sig bakom Lithander och förutom till majoritetens vilja hänvisa till sin personliga åsikt om språkets betydelse och till sitt önskemål om att vid sin sida ha en organist som fullständigt behärskade ”vår församlings modersmål”.³⁰⁸ Samtidigt blir balansgången uppenbart känslig då han ska väga de två kandidaternas kvalifikationer mot varandra. Eftersom de

---

³⁰⁶ ’Skrivelse’ 3.9.1831; Kyrkokonventets protokoll 21.9.1831 (s. 145–147), S:t Katarina församling, SRA.

³⁰⁷ Kyrkokonventets protokoll 21.9.1831 (s. 147–148), S:t Katarina församling, SRA.

³⁰⁸ Kyrkokonventets protokoll 21.9.1831 (s. 150–154), S:t Katarina församling, SRA.

musikaliska kvalifikationerna ska väga tyngst jämför han i huvudsak dessa. I sin beskrivning av Karelly konstaterar han att denne hade goda musikaliska kvalifikationer samt att han var mera erfaren och hade större ”mechanisk öfning och vana vid orgelns behandling” än Lithander. Den mera oerfarne Lithander ägde dock ett ”fullkomligare uppfattande af musikens inre väsende såsom känslans inre språk”. Detta gjorde enligt Ehrström Karellys musikaliska framförande ”starkare och mera bullrande” – rentav ”konstigt beräkande” – medan Lithander med sitt ”milda och smakfulla” musicerande kompenserade för sin oerfarenhet.³⁰⁹ En känslösam ”mildhet” och ”smakfullhet” väger alltså tyngre än ett kompentent men ”maschinmässigt” och ”beräkande” framförande. Idéhistoriskt kunde detta tolkas som att ett känslösamt romantiskt ideal vinner över ett mekaniskt upplysningsideal.

Trots att både majoriteten av församlingsmedlemmarna och Ehrström stod bakom Lithander avgjorde konventet med rösterna åtta mot fem frågan i Karellys förmån, och denna tillträdde tjänsten som organist. Ehrström hade motsatt sig detta, eftersom Lithanders anhängare hade inlämnat ett besvär till det evangeliska konsistoriet i frågan, som ännu inte hade behandlats. Å andra sidan lämnade även Karellys anhängare in ett memorial i frågan, där de bland annat påpekade att Ehrström hade intygat att det uteslutande var ”skickligheten och konstfärdigheten” som skulle avgöra valet, inte den ”Sökandes Nationalitet eller Religion”.³¹⁰ Situationen hade nu tillspetsats till den grad att Ehrström var tvungen att inta en ny position som förmedlare mellan de två parterna. I en skrivelse till evangeliska konsistoriet uppger han att

---

³⁰⁹ Kyrkokonventets protokoll 21.9.1831 (s. 148–150), S:t Katarina församling, SRA. Ehrströms brottande med formuleringar framgår ur ett utkast till utlåtandet (Kyrkokonventets protokoll för år 1831). Han har först skrivit att Karelly som ”Tysk” inte förstår gudstjänstens språk, men senare ändrat ”Tysk” till att Karelly är ”till modersmålet Tysk”. Kanske ville han betona att frågan handlade om språk, inte om nationalitet.

³¹⁰ ’Ödmjukast Memorial’ 21.9.1831; Ehrström till konventet 24.10.1831; Kyrkokonventets protokoll 21.9.1831 (s. 154–155); 23.10.1831 (s. 178), S:t Katarina församling, SRA. Besväret handlade inte enbart språkfrågan, utan även den principiella frågan om huruvida det var kyrkokonventet eller församlingsmedlemmarna i samråd med kyrkoherden som hade rätt att utse organist.

han upplever den uppkomna konflikten ”med smärta” och att han nu vill träda fram som medlare mellan parterna. Trots att han fortfarande stod bakom Lithander, fick den principiella frågan om språket träda i bakgrunden i förmån för återställandet av ”fred och sämja” i församlingen. Att få till stånd en förlikning såg Ehrström som sin skyldighet som ”Förkunnare af fridens och kärlekens Evangelium och såsom både de klagandes och överklagades gemensamma Själasörjare”.³¹¹ Fallet med valet av ny organist kan alltså också konkret belysa en situation där praktiska omständigheter och individens professionella roll väger tyngre än en i romantikens filosofi grundad principiell syn på språkets betydelse.

Språkfrågan aktualiserades också i samband med diskussioner som berörde undervisningen i den svenska församlingens skola och vid den ”finska nationalskola” som år 1835 inrättades i anslutning till den.³¹² Den svenska församlingens skola var en elementärskola med två klasser som hade inrättats år 1824, och för vilken Ehrström blev direktor då han tillträdde tjänsten som kyrkoherde. Det viktiga språket i skolan var självfallet församlingens svenska modersmål. Den ”finska nationalskolan” igen inrättades år 1835, dvs. samma år som Ehrström avled. Han hade dock del i dess grundande genom att han var ordförande för den skolkommitté som år 1834 förberedde dess verksamhet. Den ”finska nationalskolan” var även den en elementärklass, som placerades under församlingsskolans två klasser för att nivån på undervisningen skulle kunna höjas i denna. Att den nya elementärklassen kallades för en ”finsk nationalskola” berodde på att den till skillnad från den svenska församlingsskolan finansierades med medel som Finska passexpeditionen uppbar av storfurstendömet Finlands undersåtar. Trots att den verkade i samband till svenska församlingens skola, var den alltså en separat enhet med anknytning till storfurstendömet

---

³¹¹ Kyrkokonventets protokoll 5.11.1831 (s. 184–188), S:t Katarina församling, SRA.

³¹² Om de finska och svenska skolornas historia i S:t Petersburg, se Engman, ’Finnar, finländare och svenskar. Nationalskolor och mångspråkighet i Petersburg’. *HTF* 1999(2), s. 168–205.

administration.³¹³ Följaktligen måste man med modersmål i denna kontext syfta på två språk, ”barnens egentliga modersmål, dels Svenska, dels Finska Språket”. För detta delades klassens elever enligt modersmål in i en finsk och en svensk grupp.³¹⁴

Den 1824 grundade svenska församlingsskolan var i första hand avsedd för barn till medellösa föräldrar som var medlemmar i den svenska församlingen, men den tog också emot barn till föräldrar som var medlemmar i den finska församlingen. Då skolan inledde sin verksamhet år 1824 fäste man ingen större vikt vid undervisningsspråket. I kyrkokonventets protokoll nämns dock att den ena av skolans två lärare förutom i räkning skulle undervisa eleverna i ”läsande och skrivande i tyska, svenska och ryska språken”.³¹⁵ Då detta beslut refererades i ett kyrkostämmoprotokoll år 1830 uttryckte man sig mera detaljerat angående språkfrågan och konstaterade att den ena lärarens roll var att undervisa ungdomen i ”Församlingens Modersmål samt de tvenne i S:t Petersburg oumgängliga språken Ryska och Tyska”.³¹⁶ Formuleringen upprepas nästan identiskt i det betänkande som skolkommittén under Ehrströms ordförandeskap avgav år 1834 angående språkundervisningen i den planerade finska nationalskolan. I betänkandet poängteras att syftet med nationalskolan var att förse eleverna med den ”bokbildning de såsom näringsidkande medborgare behöfva”. I denna bildning

---

³¹³ Kyrkorådets protokoll 27.1.1834 (s. 324). Grundandet av elementärklassen initierades ursprungligen genom att en fond för en ”finsk nationalskola” som år 1820 bildades vid Kommittén för finska ärenden. På finskt håll har man velat se nationalskolans inrättande i anknytning till den *svenska* församlingens skola som en ”kupp” mot finska statsmedel. Se Engman, ’Finnar, finländare och svenskar’, s. 168.

³¹⁴ Skolkommitténs betänkande 5.6.1834 (s. 3–4), S:t Katarina församling, SRA. Enligt den skolplan som ingår i kyrkorådets protokoll 2.2.1835 (s. 354–358) skulle eleverna i nationalskolan läsa 4 timmar modersmål (”Svenska eller Finska”), 6 timmar ryska och 6 timmar tyska i veckan. Även undervisningen i religion skulle ske ”på hvardera Församlingens modersmål”.

³¹⁵ Kyrkokonventets protokoll 2.7.1824 (s. 276–277), S:t Katarina församling, SRA. Den andra läraren undervisade i huvudsak i religion och hade också hand om församlingens söndagsskola.

³¹⁶ Kyrkostämmans protokoll 19.10.1830 (s. 29), S:t Katarina församling, SRA.

ingick kunskaper i de för ”hvar och en Petersburgsbo omgängliga *Tyska* och *Ryska* språken”.³¹⁷

Att den svenska församlingens ledning gav modersmålet en viktig roll antyds av en diskussion i kyrkokonventet i december 1830. Ehrström tillfrågades i egenskap av direktor för skolan i vilken mån det svenska språket användes i skolans undervisning, och han svarade att han personligen hade bemödat sig om att ”Svenska Språket såsom utgörande Församlingens Modersmål [...] blifvit så vidt som någonsin möjligt varit till undervisningsspråk i skolan begagnadt”. Konventets ordförande poängterade vidare vikten av att goda kunskaper i svenska ”nödvändigt böra fordras hos hvar och en, hvilken vid samma Skola antages till Lärare”.³¹⁸ Sådana principiella ställningstaganden i förmån för svenskan – i nationalskolans fall även finskan – kolliderade ofta med de språkliga realiteterna i S:t Petersburg. Trots att församlingens ledning ville stärka svenskans ställning var det i praktiken problematiskt att utvidga undervisningen. Församlingens skola fick från början en stämpel av ”fattigskola”, vilket bland annat berodde på att svenskspråkiga föräldrar som hade råd att betala för sina barns skolgång satte dem i endera av de två närbelägna större tyska församlingsskolorna, vilka enligt Ehrström ”redan vunnit förtroende hos publicum”.³¹⁹ De finländska föräldrarnas attityd var alltså en del av problematiken. Ehrström nämner att många föräldrar ansåg att deras barn inte var i behov av undervisning i modersmålet, medan andra hävdade att deras barn

---

³¹⁷ Skolkommitténs betänkande 5.6.1834 (s. 1–6), S:t Katarina församling, SRA. För att komma från elementarklassen till den egentliga skolan borde eleven kunna skriva ett ”begripligt och sammanhängande” brev på modersmålet och antingen tyska eller ryska (helst båda) om ett ämne med anknytning till den näring han idkade.

³¹⁸ Kyrkokonventets protokoll 3.12.1830 (s. 89–90). Språkfrågan tangerades även då skolfrågan diskuterades på församlingens kyrkostämma i oktober 1830: Kyrkostämmans protokoll 19.10.1830 (s. 29–30), S:t Katarina församling, SRA. Jfr Engman, ’Finnar, finländare och svenskar’, s. 180–181.

³¹⁹ Koncept för kyrkokonventets protokoll 14.12.1832, S:t Katarina församling, SRA. Om de tyska skolorna i S:t Petersburg, se Erik Amburger, ’Die deutschen Schulen in Rußland mit besonderer Berücksichtigung St. Petersburgs’, Friedhelm Berhold Kaiser & Bernhard Stasiewski (Hrsg.), *Deutscher Einfluss auf Bildung und Wissenschaft im östlichen Europa*. Studium zum Deutschtum im Osten 18 (Köln Wien 1983).

skulle lära sig det även utan undervisning. Ett tredje argument var att barnen aldrig skulle komma i behov av kunskaperna eftersom de i framtiden skulle stanna kvar i S:t Petersburg.³²⁰

Ehrström förkastade kategoriskt alla påståenden av detta slag. Han betonade tvärtom att möjligheterna att lära sig svenska i S:t Petersburg var ytterst begränsade, varför man inte kunde utgå ifrån att ett barn som växte upp i staden automatiskt skulle lära sig sitt modersmål. Tyskans dominans gjorde däremot att alla nog skulle lära sig tyska, vilket gjorde det desto mera motiverat att ge det svenska modersmålet en stark ställning i nationalskolan: ”detta är så mycket nödvändigare som måhända pluraliteten af de blifvande Eleverne vid sitt inträde i Skolan komma att befinnas föga kunniga ja ofta rent af okunnige i det rätta modersmålet, i hvars ställe de lärt sig tala antingen Ryska eller Tyska språket eller begge.”³²¹ Också påståendet att barnen inte behövde kunskaper modersmålet för att de ändå skulle stanna i S:t Petersburg motsade enligt Ehrström sig själv. Ju svagare kontakter barnen hade till sina rötter, desto viktigare var det att de fick ta del av en organiserad undervisning i modersmålet.³²² I *Historisk Beskrifning* uppmanar han föräldrar att anstränga sig för att överföra sitt modersmål till sina barn:

Wårt språk äger wäl icke samma werldsborgerliga användbarhet, som t.ex. Tyskan och Franskan: dock finnas många, som just genom kunskap deruti grundlagt sin lefnadslycka. Hwarföre icke då låta sina barn lära sig modersmålet, då tillfället dertill sjelfmant erbjuder sig, under de dagliga samtalen med dem, som för barnen är de dyrbaraste på jorden, med Föräldrarne.³²³

Om det ur ett nationellt perspektiv var viktigt att finsk- och svenskspråkiga ungdomar fick undervisning på sina respektive modersmål, fanns det på ett annat plan många institutionella hinder för utvecklingen av skolundervisningen. Ett av de största institutionella hindren var att elever som önskade fortsätta sin

---

³²⁰ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 208

³²¹ Skolkommitténs betänkande 5.6.1834 (s. 4), S:t Katarina församling, SRA.

³²² Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 208

³²³ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 209.

skolgång efter församlingsskolan inte hade möjlighet att göra detta på svenska, vilket gjorde att de som från början siktade in sig på fortsatta studier valde en tysk skola.³²⁴ Ett annat institutionellt hinder belyser församlingsskolans försök att bli av med sin stämpel av ”fattigskola”. Elementärklassen inrättades delvis med motiveringen att man skulle kunna höja undervisningens nivå och därmed locka flera betalande elever, även av ”fremmande nationer”. Detta i sin tur innebar att man inte kunde begränsa skolspråket till svenska och finska. I skolkommitténs betänkande år 1834 konstaterades att det svenska språket som läroämne kunde bibehållas endast för församlingens ”egna barn” och för dem som frivilligt ville lära sig språket. I övrigt bestämdes ”dels Tyska och Ryska språket till det allmänna undervisnings språket”.³²⁵

Ytterligare en faktor som verkade mot svenskans och finskans ställning var nödvändigheten av att beakta elevernas ”verkliga behof” av språkkunskaper. För att skolan skulle fylla sin funktion måste man ge eleverna sådana färdigheter som de i praktiken skulle behöva i sitt framtida värv. Eftersom de flesta av skolans elever skulle arbeta som hantverkare eller inom andra praktiska näringar, måste S:t Petersburgs samhällliga realiteter tas i beaktande då man beslöt på vilket språk undervisningen i vart och ett ämne skulle ges. Den samhällliga aspekten framträder tydligt t.ex. i skolkommitténs betänkande, där man föreslår undervisningsspråket i aritmetik helst borde vara ”Tyska, isynnerhet som detta språk vanligtvis är St. Petersburgs Protestantiska invånares universalspråk, på hvilket de äfven föra sina räkenskaper och utfärda sina räkningar”.³²⁶

Det är befogat att säga att det var nödvändigt för Ehrström att från år 1826 som kyrkoherde i en svensk församling anpassa sin syn på modersmål och nationalspråk till en ny verklighet. Förskjutningarna nödvändiggjordes dels av den professionella

---

³²⁴ Skolkommitténs betänkande 5.6.1834 (s. 14), S:t Katarina församling, SRA. Andra orsaker till att barn inte sattes i den svenska församlingens skola var de långa avstånden samt att man ansåg läroplanen vara ”inskränkt”.

³²⁵ Skolkommitténs betänkande 5.6.1834 (s. 10–14, 21–22), S:t Katarina församling, SRA.

³²⁶ Skolkommitténs betänkande 5.6.1834 (s. 1–6), S:t Katarina församling, SRA.

rollen som kyrkoherde i svensk församling, dels av de språkliga och sociala realiteterna i S:t Petersburg. I den förändrade kontexten måste Ehrström omdefiniera storfurstendömet Finlands ”modersmål” så att det inkluderade också det svenska språket. I början av 1820-talet hade Ehrström delat in Finlands svenskspråkiga i två kategorier, i en allmog som han uppfattade som ”verkliga svenskar” och i en bildad klass som han uppfattade som ”försvenskade finnar”. Den senare kategorins ”egentliga”, ”naturliga” eller ”verkliga” modersmål ansåg han vara det finska språket.

I S:t Petersburg kunde han inte göra denna distinktion. En stor del av den svenska församlingens medlemmar hörde till den bildade klassen och han kunde inte hävda att deras modersmål skulle ha varit något annat språk än svenskan. Visserligen hittas hos Ehrström också i början av 1820-talet hänvisningar till svenskan som de bildade klassernas modersmål. Då framgår det dock ur sammanhanget att tillståndet idealt bör vara övergående och gälla endast fram till dess att attityden gentemot det finska språket har rättats till: ”så länge Svenskan ännu bibehålles såsom bildningsspråk och alla bildade folkclassers modersmål: så kan väl icke Finskan intaga ett modersmåls rättigheter.”³²⁷ I S:t Petersburg kunde han däremot inte framställa det svenska språkets dominans som ett övergående tillstånd, utan det svenska språket måste inkluderas i själva definitionen av det finska. Ehrström hänvisar också mera inkluderande till svenskan som ”vårt officiella språk, som tillika är våra bildade folkclassers modersmål”.³²⁸

Ett annat förhållande som tydligt påverkar Ehrströms syn på modersmålet i S:t Petersburg är språkets roll som social markör i den mångnationella och mångspråkiga staden. Det sociala övertaget det tyska språket hade över svenskan hade på vissa punkter liknande konsekvenser som den sociala dominansen det svenska språket hade över det finska i Finland. I den sociala hierarkin

---

³²⁷ Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 297. Ehrström medger att svenskan av samma orsak för det närvarande måste behandlas som det viktigaste språket i skolorna: ”Så länge Svenskan fortfar att vara modersmål, så måste Finskan åtminstone vara näst modersmålet viktigast af alla lefvande Språk”.

³²⁸ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 157.

bland stadens evangelisk-lutherska församlingar placerade sig de tyska församlingarna högst, medan den svenska församlingen i sin tur stod ovanför den finska.³²⁹ Detta resulterade lätt i att svensk- och finskspråkiga började värdera det tyska språket högre än sitt eget modersmål och Ehrström nämner att det fanns svenskspråkiga föräldrar som inte vill låta sina barn tala sitt modersmål av ”fruktan att de derigenom kunde få ett sämre Tyskt uttal”.³³⁰

Även om Ehrström inte drar några explicita paralleller, påminner problematiken om det sätt på vilket han tidigare beskriver de svenskspråkiga ståndspersonernas attityder gentemot finskan i Finland. Till exempel skriver han om hur svenskspråkiga föräldrar av den bildade klassen hindrade sina barn från att umgås med finskspråkiga barn av rädsla för att de skulle förfinskas.³³¹ I S:t Petersburg var däremot svenskan i ett socialt underläge i förhållande till tyskan. I ett brev till C.J. Wallén år 1824 påpekar L.G. von Haartman att en person som talade svenska lätt blev utpekad i den petersburgska societeten. Som i Ryssland överlag stod de tyska och franska språken högst i den språkliga hierarkin, och goda kunskaper i dessa språk var av största vikt särskilt för de höga finländska tjänstemännen vid Kommittén för finska ärenden.³³²

Trots att omständigheterna i S:t Petersburg på sätt och vis gjorde det omöjligt för Ehrström att tala om det finska nationalspråket på det sätt han gjort i början av 1820-talet, betyder det inte att han skulle ha förlorat intresset för det finska. År 1833 blev han medlem av det år 1831 grundade Finska Litteratursällskapet, som i sin verksamhet i stort sett följde de riktlinjer Åboromantikerna hade utstakat.³³³ Det finns också belegg som tyder på att det var först i S:t Petersburg som

³²⁹ Jfr Luther, *Herdaminne för Ingermanland II*, s. 199–200.

³³⁰ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 208.

³³¹ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 91–93); Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 296.

³³² Keijo Korhonen, *Suomen asiain komitea*, s. 85 (fotnot 39).

³³³ Om grundandet av Finska Litteratursällskapet, se Irma Sulkunen, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. SKST 952 (Helsinki 2004), s. 17–30. Ehrström som medlem, s. 264.

Ehrström själv lärde sig en tillfredsställande finska. De finska och svenska församlingarna hade sedan de skildes åt år 1745 verkat i samma kvarter i stadens centrum, och kontakterna dem emellan var naturligtvis livliga.³³⁴

Ännu då Ehrström år 1824 lämnade tjänsten som lektor i ryska och sökte ett lämpligt pastorat riktade han blicken mot svenskspråkiga bygder. Han motiverade beslutet med att han med sina begränsade kunskaper i finska ”ej skulle förmått vara hvad en pastor bör vara, ej blott predikant, utan: allt i allom”.³³⁵ I andra sammanhang vägrar han med hänvisning till sina svaga kunskaper ta ställning till språkvetenskapliga frågor med anknytning till finskan. År 1831 skriver han till exempel till Jacob Tengström att hans kunskaper i finska är för bristfälliga för att han ska kunna delta i utarbetandet av en ny finsk psalmbok. Däremot noterar han i samma brev att hans kunskaper i övrigt har uppnått en nivå där han ”obehindradt predikar i de af Hans Majt. Kejsaren anbefallda Finska aftongudstjenster i vår kyrka, och derigenom så mycket har öfvat mig, att jag nu mera ej skulle tveka att kunna förestå en Finsk Församling”.³³⁶

---

³³⁴ Den gemensamma församlingen S:t Anna delades år 1745, då några finskspråkiga medlemmar bröt sig ut och grundade S:t Maria finska församling. Se Luther, *Herdaminne för Ingermanland II*, s. 199–200.

³³⁵ Ehrströms dagbok 16.3.1824.

³³⁶ Ehrström till Tengström 16/28.9.1831, Jacob Tengströms samling, NB. C.A. Gottlund ber 1834 Ehrström kommentera sin översättning till finskan av Matteusevangeliet, vilket Ehrström avböjer med motiveringen att han ”äger dertill för svag kännedom af Finska språket”. Ehrström till Gottlund 13/25.5.1835, C.A. Gottlunds samling, NB. I andra sammanhang berör Ehrström dock såväl ordval som grammatikaliska frågor med anknytning till finskan, som då han år 1820 i *Mnemosyne* kommenterar en översättning till svenskan av en finsk runa av Arwidsson. [E.G. Ehrström], ”Till Översättaren af Finska Runan uti Mnemosyne N:o 102 för d. 22 Dec. 1819”. *Mnemosyne* 6.1.1820.

Modersmål, nationalkänsla och karaktär

Förf. påminner sig lifligt, huru han en gång, wid ett af sina första besök i S:t Petersburg, hörde i ett sällskap yttras om Swenskarne och våra härwarande Landsmän: ”att de förakta sitt eget modersmål, och tala till och med sig emellan fremmande språk, samt gerna förtiga att de äro Swenskar”. Man påstod derjemte, att de i allmänhet wilja helst passera för ”Tyskar, oakadt man redan wid första ordet ertappar Swensken”.³³⁷

Svenskarnas nedlåtande syn på det egna modersmålet och deras bristande nationalkänsla är något som Ehrström noterar i många sammanhang i Ryssland. Trots att tendensen att låta sig förtyskas delvis kunde förklaras med institutionella orsaker, poängterar Ehrström att den delvis också berodde på den ”hos våra landsmän icke ovanliga fördom att det fremmande är bättre än det egna”.³³⁸ I grunden måste den bristande respekten för modersmålet betraktas som ett allvarligare hot mot svenskan än de tyskspråkigas numerära övervikt. Att svenskarna i Ryssland i alltför hög grad lät sig influeras av det tyska var ingen ny upptäckt för Ehrström då han flyttade till S:t Petersburg år 1826. Redan under sin vistelse i Ryssland 1812–13 hade han upprepade gånger uppmärksammat de i Ryssland bosatta svenskarnas slående svaga intresse för det svenska. Trots att Ehrström uttryckte sig med högaktning om svenskar och svenskhet i allmänhet, präglade en uppenbar besvikelse hans syn på de rysslandssvenskar han personligen träffade: ”Jag blyges för dem. Jag är färdig att kalla dem ovärdiga barn till det gamla Svithiod, då de blygas för att kalla sig Svenskar, då de söka borrtglömma sitt sköna välljudande Modersmål och helt och hållit förbyta sig till Tyskar”.

En typisk rysslandssvensks tendens att framställa sig som tysk belyser han med några exempel på hur denne besvarade frågor om sin nationella tillhörighet. Om man frågade honom om han

³³⁷ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 207–208.

³³⁸ Skolkommitténs betänkande 5.6.1834 (s. 14), S:t Katarina församling, SRA.

var ”tysk”, svarade svensken utan att tveka jakande. Om man efterfrågade hans nation blev svaret likaså ”tysk” och frågade man slutligen om han kanhända ändå var svensk svarade han ”[j]a, eller Tysk det är alldeles det samma”. Ehrström pålägger i själva verket rysslandssvenskarna skulden för det förhållande att ”Ryssarne öfverhufvud anse Svenskar och Tyskar för nästan samma folk, och tro Svenskan vara blott en province dialekt af Tyskan”.³³⁹ Påståendet att man i Ryssland inte skulle ha uppfattat någon tydlig skillnad mellan svenskar och tyskar är rimlig. Det finns belägg för att det tyska inflytandet som ända sedan medeltiden har varit starkt i Norden har gjort att regionen i historien ofta har uppfattats som en tysk kulturprovins.³⁴⁰

Ehrström nöjer sig inte med att fördöma rysslandssvenskarnas bristande nationalkänsla, utan reflekterar också över orsakerna bakom den. Som en orsak till att svenskar i Moskva gärna uppträdde som tyskar såg han ekonomiska intressen. Tyskar hade ända sedan 1500-talet dominerat hantverk och handel i Moskva, och ett tyskt namn på en hantverksprodukt var i sig ett slags kvalitetsgaranti.³⁴¹ Då många av de i Moskva bosatta svenskarna var hantverkare till yrket, var det förståeligt att de utnyttjade möjligheten att öka sin ekonomiska vinst genom att sälja sina produkter eller tjänster under ett tyskt namn. Ehrström uttryckte en viss förståelse för detta, men ansåg ändå att hantverkarna av princip borde ställa de nationella intressena framom sina personliga ekonomiska intressen och bidra till att göra det svenska namnet känt: ”Hvarföre ej låta Ryska Publiken se att det

---

³³⁹ Ehrströms dagbok 17/29.5.1812:ark 40:1; 13/25.3.1813:ark 186:4–187:1. Ett konkret exempel på en likgiltig inställning till hemlandet visade t.ex. en fru Husberg, till vilken Ehrström och Ottelin levererade ett brev av Anton Meyer, tysk språkmästare vid akademien i Åbo. I stället för de glädjeuttryck Ehrström och Ottelin förväntade sig hälsade hon dem med ett motsträvigt: ”icke har jag nyligen haft bref från Finland, och icke vill jag hafva något.”

³⁴⁰ Max Engman, ”Norden” in *European History*, Gerald Stourzh & al. (Hrsg.), *Annäherungen an eine europäische Geschichtsschreibung*, Archiv für österreichische Geschichte 137 (Wien 2002), s. 27–28.

³⁴¹ Om tyskar i Moskva, se Ingeborg Fleischhauer, *Die Deutschen im Zarenreich. Zwei Jahrhunderte deutsch-russische Kulturgemeinschaft* (Stuttgart 1986), s. 22–24, 34–37. Hela den stadsdel i Moskva där utlänningar i regel bodde började tidigt kallas ”tyska förstaden” (*nemetskaja sloboda*).

Svenska arbetet ej efterger det Tyska?”³⁴² Som en annan orsak till svenskarnas tendens att assimilera sig med tyskarna i Moskva nämner Ehrström deras ”obetydliga antal”. För en så liten grupp som svenskarna utgjorde var det omöjligt att bilda ett självständigt samfund vilket innebar att de ”måste hålla sig till någon främmande nation, och då komma de väl både genom språk, lefnadssätt och religion närmast Tyskarne”.³⁴³

Närhetsargumentet innehåller indirekt en poäng som är relevant för förståelsen av den nationella identifikationen. Logiskt ligger det nära till hands att en nation då den är fåtaligt representerad ansluter sig till den nation som religiöst, språkligt och kulturellt ligger den närmast. Samtidigt ökar dock sannolikheten för assimilering – eftersom den nationella identiteten i grunden bygger på *skillnad* i förhållande till andra nationer upphör nationen att existera då skillnaderna raderas ut. Ur detta perspektiv är det just närheten mellan det tyska och det svenska i kombination med tyskarnas numerära övervikt som gör att svenskan hotas av tyskan.

Även om Ehrström noterar att svenskarna var för få för att upprätthålla ett eget samfund går han inte närmare in på den institutionella aspekten. I Moskva fanns varken möjlighet till skolgång på svenska eller en svensk församling, vilket gjorde att t.ex. han själv och Ottelin vid ankomsten till staden inte hade något annat val än att skriva in sig stadens tyska församling, S:t Mikaelsförsamlingen.³⁴⁴ Utan möjlighet att använda sitt språk i vardagen och utan egna institutioner som församling och skola försvagas känslan för modersmålet i regel snabbt, och redan den generation som följer den inflyttade förlorar utan ett aktivt

---

³⁴² Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 187:1. Ehrström nämner att bl.a. svenska handskar och järnarbeten hade stor efterfrågan i Moskvas handelsbyggnad *Gostinoj Dvor*. Också i *Historisk Beskrifning* (s. 120–121) skriver han att särskilt hantverkarna ansåg det höra till ”den goda tonen, att förtyska så väl sig själva som sina barn”.

³⁴³ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 186:4–187:1.

³⁴⁴ Ehrströms dagbok 22.4/10.5.1812:ark 39:2. Tyska församlingens pastor, Friedrich Timotheus Rheinbott, flyttade år 1813 till S:t Petersburg där han var verksam vid den tyska S:t Anneförsamlingen ännu år 1826 då Ehrström flyttade till staden. Jfr Erik Amburger, *Die Pastoren der evangelischen Kirchen Rußlands* (Erlangen 1998), s. 446.

upprätthållande av kontakter fort bandet till föräldrarnas ursprungskultur. Processen påskyndas naturligtvis om det språk man talar socialt står under det språk som man byter till. Med tanke på den i regel negativa bild Ehrström får av rysslandssvenskarna under vistelsen i Ryssland är hans slutsats hur som helst att det inte var någon större förlust för den svenska nationen att dessa förnekade sin nation:

Kanske njöte ej Svenska namnet den ära det nu njuter, om dessa Svenskar bekände sin nation. De äro till största delen antingen lyckosökare, eller sådana som af andra, ofta mindre hedrande skäl öfvergifvit sitt Fädernesland – låt dem kalla sig Tyskar – de skulle kanske ej göra Svenska namnet mycken ära.³⁴⁵

Då Ehrström litet över ett decennium senare flyttar till S:t Petersburg är de institutionella utgångspunkterna för att upprätthålla svenskheten i princip bättre. I staden bodde omkring 2 500 svenskspråkiga personer, som hade en egen församling och en egen elementärskola. Men trots detta förblir svenskarnas tendens att förtyska sig även här stark. Ehrström markerar fortfarande att han starkt ogillar tendensen, men gör samtidigt en viktig principiell skillnad mellan två olika typer av förtyskning. Detta blir på sätt och vis nödvändigt därför att det också inom den svenska församlingen fanns en betydande minoritet av tyskspråkiga. Att uttala sig i negativa termer om egna församlingsmedlemmar hade självfallet inte varit passande för en kyrkoherde. Ehrström låter förstå att det under inga omständigheter var acceptabelt att överge sitt medfödda modersmål i utbyte mot ett annat, men gör i den svenska församlingens fall en gradskillnad mellan två typer av förtyskning. Konkret kunde man skilja mellan personer som förtyskades och därefter flyttade över till någon av de tyska församlingarna och personer som *trots* att de förtyskades språkligt stannade kvar i den svenska församlingen. Den första typen av förtyskning var allvarligare än den andra, som han beskriver i mera positiva termer. Ehrström ger beslutet att stanna kvar i församlingen ett

---

³⁴⁵ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 187:2.

moraliskt innehåll som han anser avspegla en lojal och fast karaktär:

[N]ationalitet och fädernespråk böra alltid wara heliga. Erfarenheten har i alla tider wisat, att de som älskat sitt språk och sin nation, alltid, och under alla förhållanden varit mot en huld Öfwerhet de trognaste undersåtare, och ibland sina medbröder i Staten de redligaste medborgare. Hos dem, och ej hos den wacklande Cosmopoliten, träffar man den sanna människokärleken, och det fördomsfriaste erkännande, jemväl af främmande förtjenst.³⁴⁶

I citatet kombinerar Ehrström en romantisk uppfattning om språket med ett ideal om undersåtarnas lojalitet gentemot överheten och ett medborgerligt eller patriotiskt ideal. Värt att notera är särskilt hur han beskriver den gränsöverskridande kosmopoliten som en ”wacklande” person. Under 1700-talets upplysning hade kosmopoliten personifierat ett universellt ideal, men genom den nationella idéns och retorikens genombrott förses ett kosmopolitiskt förhållningssätt med uteslutande negativa konnotationer.³⁴⁷ Eftersom tillgivenheten för nationen och fädernespråket betraktades som ”heliga”, kunde man följaktligen inte lita på en person som inte respekterade modersmålets eller fädernespråkets helighet.³⁴⁸ För att bevisa att det fanns en sanning i påståendet hänvisar Ehrström till sina personliga erfarenheter under sina tre år som kyrkoherde i S:t Petersburg. Då han jämför de församlingsmedlemmar som hade anlänt till S:t Petersburg före respektive efter 1809 är slutsatsen att de sistnämnda hade haft ett positivt inflytande på församlingen. Detta berodde på att de hade en starkare känsla av samhörighet än de tidigare ankomna och på att de slöt sig samman för att bättre kunna ”bibehålla sitt språk och sin individuella karaktär”. Skillnaden tolkar Ehrström som ett tecken

³⁴⁶ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 208–209.

³⁴⁷ Kosmopolitismen har genomgående behållit de negativa konnotationerna i den nationella retoriken. Lettevall, ’Herder kosmopoliittina’, s. 114–125.

³⁴⁸ Särskilt i S:t Petersburg hänvisar Ehrström ofta vid sidan av ”modersmål” till ”fädernespråk”. Se t.ex. Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 122, 206, 208 och 211.

på att de som kommit efter 1809 i allmänhet hade en ”redbarare karakter, och bättre sedlighet, samt i och med detsamma äro werksammare och nyttigare medborgare, och mot sin Öfwerhet mera tilgifne och trogne undersåtare, än de, hwilkas bortblandade språk ofta bär stämpeln af deras föga pålitliga grundsatser, och ej sällan twetydiga seder”.³⁴⁹

Respekten för modersmålet var allmängiltig i den meningen att Ehrström inte tillämpade den endast på den svenska församlingen. Han noterar också – ”icke utan angenäm förundran” – hur en grupp finskspråkiga militära och civila tjänstemän som hade fått sin utbildning vid ryska undervisningsanstalter ännu efter att de hade tillträtt sina tjänster fortsatte att besöka den finska församlingens gudstjänst. Dessa personer stod för ett beundransvärt undantag:

Deras tillgifwenhet för Fäderne-språket förtjenar så mycket mera aktning, som man ser många andra, äfwen med ganska ofullkomlig kunskap i fremmande språk, utan giltig anledning, skilja sig från den Församling, wid hwilken de genom många och dyrbara band borde känna sig fästade.”³⁵⁰

En individ som bytte språk kunde alltså inte alltid fördömas, eftersom realiteterna vissa fall inte hade tillåtit något annat alternativ. Däremot ansåg Ehrström att församlingens präster under inga omständigheter kunde frikännas från att för sin del ha bidragit till förtydskningen. Många gånger hade prästerna gått med på att förrätta ämbetsåligganden på tyska till och med i sådana fall där de närmast berörda personerna ”föga förstått detta språk, och detsamma likaledes warit obekant för de närwarande, med undantag af en eller annan tysk”. Av prästerskapet som var tjänstemän måste man kunna kräva att de i alla situationer skulle ställa församlingens modersmål i första rummet. Tyvärr fanns det enligt Ehrström många belägg för att en stor del av den svenska församlingens tidigare präster ”mindre än de bordt, wärderat sitt modersmål”.³⁵¹

---

³⁴⁹ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 121–122.

³⁵⁰ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 206.

³⁵¹ Ehrström, *Historisk Beskrifning*, s. 121.

Att Ehrström anklagar de i Ryssland boende svenskarna för bristande nationalkänsla är sannolikt ett allmänt drag i beskrivningar av landsmän som vistas utomlands. Som jämförelse kan nämnas att även de i Ryssland boende tyskarna ofta i rese- och stadsbeskrivningar anklagades för att sakna nationalstolthet. I sitt kända verk *Beskrifning om St. Petersburg* (1799), förklarar t.ex. Henric Storch att man överlag inte respekterade tyskar särskilt högt i Ryssland med att de själv saknade både nationalsinne och självaktning: ”Dessa bägge Egenskaper, medelst hwilka alla, jämwäl de uslaste, Folkslag på Jordklotet utmärka sig, tyckas saknas hos Tysken, ja blott hos Tysken”.³⁵²

Ehrström hade läst Storchs verk, som fanns bland dem han tvingades att lämna kvar i Moskva år 1812 inför flykten österut. Han hänvisar också direkt till Storch då han skriver att ryssarna visserligen högaktade tyskarna som individer och inte heller bestred ”denna nation sina förtjenster mot menskligheten”, för att sedan tillägga ett men: ”vid ordet Németz (Tysk) fäster Ryssen ändå alltid ett visst löjligt och nästan föraktligt begrepp.” Av egen erfarenhet kunde han tillägga att svenskar hade en liknande syn på tyskarna och generellt konstatera att det är ”besynnerligt att alla nationer fästa detta begrepp vid Tyska namnet”.³⁵³ Då man talar om rysslandstyskarnas påstått svaga nationalkänsla måste man självfallet beakta att många av dessa inte härstammade från Tyskland, utan var balttyskar som redan länge hade varit ryska undersåtar. Därtill var det som år 1871 skulle bli ett enat Tyskland i början av 1800-talet ännu splittrat i ett stort antal

---

³⁵² Henric Storch, *Beskrifning om St. Petersburg* II (Stockholm 1799), s. 310–312. Originalen på tyska: *Gemälde von St. Petersburg* I–II (1793–94). Tyskarnas bristande nationalkänsla nämns även i t.ex. Christian D. Müller, *St. Petersburg. Ein Beitrag zur Geschichte unserer Zeit in Briefen aus den Jahren 1810, 1811 und 1812* (Mainz 1813), s. 266; Robert Bremner, *Excursions in the Interior of Russia* I (London 1840), s. 111–112; J.G. Kohl, *Petersburg in Bildern und Skizzen* I (Dresden und Leipzig 1841), s. 234.

³⁵³ Ehrströms dagbok 8/20.11.1812:ark 118:3; 13/25.3.1813:ark 186:4. År 1821 uttalar sig Ehrström i direkt negativa ordalag om tyskarna i en kommentar till Vaters artikel i *Rysk läsebok med ordtolkning* II. Han skriver att tyskarna inte kan bestridas litterär och mänsklig bildning, men att den tyska nationen mer än andra uppvisar en ”afgjord sjelfiskhet eller egenkärlek och ett slags förakt för alt hvad icke, åtminstone norr om Tyskland, är utgången från Tyskar eller stöpt i Tyska former”. Vater, ’Afhandling’, s. 256 (Ehrströms kommentar i fotnot 79).

småstater. Efter enandet skulle även rysslandstyskarnas nationalkänsla avsevärt stärkas, parallellt med att de rysknationella strömningarna i Ryssland tilltog.³⁵⁴

De uppfattningar om olika nationer som Ehrström uttrycker i olika situationer är starkt stereotypa och följer i regel den bild som litteraturen ger.³⁵⁵ En nation som för det mesta uppfattas ha en stark nationalkänsla och som också är uppskattad av andra nationer är den engelska. Även denna uppfattning återfinns hos Storch och hos andra författare som beskriver olika nationaliteter i Ryssland.³⁵⁶ Då Ehrström år 1813 resonerar om vilken nationalitet han skulle välja i Ryssland om valet var fritt konstaterar han att han helst skulle vara engelsman, ”ty denna nation är af alla mest aktad och älskad hos Ryssarne”. Därefter skulle han välja att vara svensk, tysk, fransman, turk och allra sist polack. Relationerna mellan ryssar och polacker har genom historien varit problematiska och Ehrström beskriver hatet mellan de polska och ryska nationerna som ”å ömsesidor outsläckligt”.³⁵⁷ Till engelsmännen och deras nationalstolthet återkommer han slutligen i sin artikel om finskan som nationalspråk år 1821. Enligt Ehrström fanns det personer i Finland som hävdade att man inte skulle ge det finska språket stort utrymme i skolundervisningen genom att hänvisa till att ungdomen i Storbritannien ”ganska litet sysselsättes med nationalspråket”. Detta argument avfärdade han med att peka på hur utgångspunkterna i Finland var helt annorlunda än i Storbritannien:

Engländerne hafva ju ett nationalspråk, det de värdera mer än alla språk i verlden, och i England lär redan barnet att anse sitt national förhållande såsom den lyckligaste lott på jorden. Vi deremot måste till en början eftersträfvä den nationalitet hos oss saknas, och den vinnes aldrig utan

---

³⁵⁴ Busch, *Deutsche in St. Petersburg*, s. 12, 216, 229.

³⁵⁵ Allmänt om nationella stereotyper, se Jan Berting & Christine Villain-Ganossi, 'The Role and Significance of National Stereotypes in International Relations: an Interdisciplinary Approach', Teresa Walas (ed.), *Stereotypes and Nations* (Cracow 1995), s. 14–15, 23.

³⁵⁶ Se t.ex. Storch, *Beskrifning*, s. 319; Bremner, *Excursions*, s. 186–190.

³⁵⁷ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 186:4.

---

nationalspråkets upptagande.³⁵⁸

---

³⁵⁸ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 2.6.1821 (s. 171).

Kommunikation och politik: de många språkens Finland

Hvar och en vet att Finland är ett land, der, mer än i de flesta andra länder, insigt i åtskilliga språk är af nöden. I sednare tider har detta behof blifvit i betydlig grad ökad, och antalet af de språk som böra inhämtas, förstoradt.³⁵⁹

Som romantiker fokuserade på modersmålets och nationalspråkets betydelse för den finska nationen, men som lektor i ryska var det en annan dimension av språket som trädde i förgrunden. Här handlar det inte om de finska och svenska språken, mera allmänt om behovet av språkkunskaper i Finland. I denna diskussion kan man urskilja två dimensioner, som hos Ehrström dock i många fall går in i varandra. Utifrån den kommunikativa synvinkeln diskuterade man på vilket språk kommunikationen mellan Finland och Ryssland skulle ske och överlag vilken roll det ryska språket skulle få i storfurstendömet. Den andra aspekten knyter an till en mera allmän samtida diskussion, nämligen frågan om förhållandet mellan de klassiska respektive moderna språkens roll i undervisningen samt deras betydelse för bildningen överlag. I diskussionen möts upplysningens mekanistiska och nyttoinriktade syn på språket av kritik från två håll. Romantikerna lyfter fram en mera filosofiskt grundad syn på modersmålets och nationalspråkets centrala betydelse. Nyhumanisterna i sin tur ville återge de klassiska språken den viktiga roll de tidigare hade haft inom bildningen. För Ehrström blev det en utmaning att anpassa de olika idéströmningarna dels till de språkliga realiteterna i Finland, dels till sina olika roller. Han var tvungen att reflektera över språkets aspekter ur särskilt många olika synvinklar för att inte uttrycka

---

³⁵⁹ Ehrström, 'Svar till Författaren af Afhandlingen "Om Nationalitet och Nationalanda"'. *Mnemosyne* juni 1821, sp. 171.

sig motsägelsefullt som romantiker å ena sidan och som tjänsteman och lektor i ryska å andra sidan.

Genom att Finland förenades med Ryssland år 1809 aktualiserades språkets kommunikativa och politiska aspekt som av sig själv. Den centrala frågan var på vilket språk de finländska och ryska myndigheterna skulle kommunicera. I Finland internt behöll svenskan sin ställning som administrativt språk, medan det självskrivna gemensamma språket för ryska och finska myndigheter till en början var franskan. Franskan var umgängesspråk för den ryska adeln och även i Finland kommunicerade en del högt uppsatta personer, t.ex. G.M. Armfelt och Jacob Tengström, sinsemellan på franska. På franska höll Alexander I sina tal vid Borgå lantdag år 1809 och det var också det viktigaste arbetsspråket för de finländska tjänstemännen vid den 1812 upprättade Kommittén för finska ärenden i S:t Petersburg.³⁶⁰

Ett annat språk som de flesta som tillhörde den politiska eliten ömsesidigt behärskade var tyskan. Det tyska språket hade historiskt en viktig roll i Ryssland, särskilt inom administrationen och rättsväsendet. I Finland aktualiserades tyskans roll särskilt genom att det viborgska guvernementet, det s.k. Gamla Finland, införlivades med storfurstendömet år 1812. Genom att det viborgska guvernementet sedan år 1735 administrativt hade varit underställt ett tyskspråkigt justitiekollegium i S:t Petersburg hade tyskan förutom guvernementets viktigaste administrationsspråk och undervisningsspråk även blivit ståndspersonernas huvudsakliga umgängesspråk. Även om införlivandet av Gamla Finland med storfurstendömet formellt gjorde svenskan till administrationsspråk, behöll tyskan sin ställning som de högre skiktens umgängesspråk och som undervisningsspråk fram till dess att en ny skolordning för hela storfurstendömet trädde i kraft år 1842.³⁶¹ Tyskans starka ställning i Gamla Finland gjorde

---

³⁶⁰ Päiviö Tommila, *Suomen autonomian synty 1808–1819* (Helsinki 1984), s. 135; Korhonen, *Suomen asiain komitea*, s. 36–39, 85. I den kommission som handhade de finländska ärendena 1809–1811 kom tjänstemännen huvudsakligen från Gamla Finland och arbetspråket var ryska.

³⁶¹ Marika Tandefelt, 'Fyra språk på en marknad', Marika Tandefelt (red.), *Viborgs fyra språk under sju sekel* (Helsingfors 2002), s. 49–52, 61. I samband med

att man där i början av 1810-talet höjde röster för att göra tyskan till kulturspråk i Finland.³⁶²

Den centrala och mest problematiserade frågan i den politiska dimensionen av språket blev ändå frågan om det ryska språket och den roll man ansåg att det i framtiden skulle få i Finland. Redan i slutet av år 1808 hade Alexander I framfört ett önskemål om att de finländska tjänstemännen i framtiden skulle visa prov på kunskaper i ryska. I början av 1810-talet vidtogs åtgärder för att komma igång med undervisning i ryska i Finlands skolor. Akademien fick ett lektorat i ryska i samband med den utvidgade staten år 1811 och därpå följande år utfärdades en förordning som stadgade att lärare i ryska skulle tillsättas vid storfurstendömet lärdomsskolor.³⁶³

I Finland ansåg man att frågan framskred för snabbt. Eftersom ingen undervisning i ryska hade förekommit under svenska tiden var det problematiskt att med så kort varsel skaffa fram vare sig lämpliga läromedel eller få tag på kompetenta lärare. Trots detta inledde man undervisning i ryska i de flesta skolor senast läsåret 1813–14, och år 1813 stadgade en ny förordning att blivande finländska tjänstemän efter en övergångsperiod på fem år skulle avkrävas prov på kunskaper i ryska. Under de fem åren som följde föll förordningen på de flesta håll i glömska, vilket gjorde att det år 1817 kom som en ovälkommen överraskning för många att de skulle examineras i ryska. De nya kraven resulterade i protester från studenternas sida, i inre stridigheter vid akademien och i en offentlig tidningsdebatt som redan i samtiden kallades ”ryska fejden”.³⁶⁴ Som lektor i ryska vid akademien i Åbo åren 1816–24 deltog

den ryska undervisningsreformen i Ryssland blev det viborgska guvernement en del av det tyskspråkiga Dorpats skoldistrikt.

³⁶² Klinge, *Kejsartiden*, s. 67. Tanken slog inte igenom, men levde kvar ännu på 1830-talet och återaktualiserades ännu en gång efter sekelskiftet 1900.

³⁶³ 'Till Consistorierne, angående Lärares för Ryska Språket antagande och aflönande m.m.' 6.6.1812, *Finlands allmänna författningar. Första delen 1809–1820* (Åbo 1821), s. 64–65. Om lektoratets inrättande, se Klinge, 'Det kejserliga universitetet', s. 27–38.

³⁶⁴ Om besättandet av de första lärartjänsterna, se Anthoni, *Jacob Tengström*, s. 135–139, 142–143; Jäntere, *Kysymys venäjän kielen asemasta*, s. 56–59, 75–76. Ehrström omnämner de första lärarna och deras brister i 'Allmän Öfversigt', § 12–13.

Ehrström aktivt i debatten och trädde fram som den som i offentligheten försvarade ryskans ställning inom undervisningen.

I sina olika roller var Ehrström tvungen att reflektera över behoven av språkkunskaper i Finland utifrån ovanligt många olika synvinklar. Hans utgångspunkt var att Finlands geopolitiska ställning gjorde storfurstendömet till ett särfall vad gäller behovet av språkkunskaper. Föreningen med Sverige i det förgångna och med Ryssland i samtiden ökade behovet på ett sätt som gjorde att Finland inte kunde jämföras med större eller språkligt mera enhetliga länder.³⁶⁵ I det följande analyserar jag hur Ehrström allmänt förhöll sig till de främmande språken och hur han såg på deras roll inom undervisningen. Frågan behandlas dels utgående från hans syn på ryskan som en politisk nödvändighet, dels utifrån ett språkvetenskapligt perspektiv. Inledningsvis ska vi dock se hur Ehrström allmänt förhöll sig till blandspråkighet respektive mångspråkighet.

Blandspråkighet och mångspråkighet: hot och möjlighet

Knappt hade Ottelin i andra ändan af salen hört ljudet af Finska ord innan han kom till oss, och så begynte de konversera den ena på Finska, den andra på Estniska, och de förstodo hvarandra rätt väl, liksom Svenskar och Danskar.³⁶⁶

I sina dagböcker från början av 1810-talet beskriver Ehrström ofta situationer och kontexter där flera olika språk är närvarande. I citatet ovan beskriver han en middag under vistelsen i Ryssland år 1812, där han träffar en balttysk vid namn Bremer som kan några ord estniska. Eftersom han och Ottelin i huvudsak umgicks med ståndspersoner, präglar ofta en blandning av ryska, tyska och franska beskrivningarna.³⁶⁷ Mångspråkig var också miljön och

---

³⁶⁵ Ehrström, 'Svar'. *Mnemosyne* juni 1821 (sp. 171).

³⁶⁶ Ehrströms dagbok 18/30.11.1812:ark 124:4.

³⁶⁷ Om konversationsspråket, se Ehrströms dagbok 13/25.6.1812:ark 42:2–4; 2/14.7.1812:ark 46:4, 48:3. Redan i dagboken från Finska kriget år 1808 får Ehrström frågan om huruvida han talar tyska eller franska på vilken han svarar: ”Ja, ich spreche Deutsch und Französisch, was sie befehlen”. Ehrströms dagbok 16.10.1808.

undervisningen vid det 1755 grundade universitetet i Moskva. Efter att universitetet i början av 1800-talet hade fått nya statuter efter tysk förebild hade det lockat till sig många utländska vetenskapsmän, särskilt från det tyskspråkiga Europa. Då Ehrström och Ottelin anlände till Moskva år 1812 var 14 av universitetets 25 professorer utlänningar.³⁶⁸

I sin dagbok noterar Ehrström redan efter de första föreläsningarna professorernas språkbruk. De flesta föreläsningar gavs på tyska eller latin, det officiella akademiska språket. Ehrström antecknar att professorn i botanik, Hoffman, föreläste ”på tyska – fort, men tydligt och redigt”. Professorn i kemi, Reuss, föreläste på ”ett ganska tydligt och lättfattligt latin”. Den ryskfödde professorn i latin, Timkovskij, talade efter sex års studier i Göttingen en god tyska. I situationer där han uppträdde i sin roll som professor talade han dock endast latin om han visste att samtalspartnern behärskade språket. Professor Fischer i naturalhistoria slutligen föreläste på latin med tysk accent. Eftersom han misstänkte att åhörarnas kunskaper i latin var otillräckliga, flikade han dock här och där in ryska, franska och tyska ord.³⁶⁹

Också i de tidiga dagböcker som Ehrström skrev i Finland blandas olika språk sorglöst med varandra. Här handlar det i huvudsak om en blandning mellan finska och svenska. Ehrström som själv ibland nämner att han inte kan finska särskilt bra, nedtecknar trots detta i sina dagböcker dialoger som förs enbart på finska eller samtal där den ena parten talar finska och den andra svenska. Han återger också diskussioner med tavastländska bönder som inte kan ett ord svenska, utan att hänvisa till några problem i förståelsen.³⁷⁰ Ingenting tyder på att han skulle ha betraktat språket ur ett nationellt perspektiv eller att han skulle ha problematiserat det utgående från den retorik om språkets

---

³⁶⁸ James T. Flynn, *The University Reform of Tsar Alexander I, 1802–1835* (Washington D.C. 1988), s. 9, 16–17, 23–24, 30–32. Universitetsreformen ingick i Alexander I:s allmänna reformarbete. År 1802 grundades *Ministeriet för Folkupplysningen* och riket delades in i sex skoldistrikt (Moskva, Dorpat, Vilnius, S:t Petersburg, Kazan, Kharkov) med ett universitet som högsta lärosäte.

³⁶⁹ Ehrströms dagbok 22.4/10.5.1812:ark 39:4; 2/14.6.1812:ark 40:2–4.

³⁷⁰ Se t.ex. Ehrströms dagbok 4.7.1808; 18/30.11.1812:ark 124:4.

”renhet” som ovan har behandlats i kapitlet om romantikens syn på språket. I den mån han under vistelsen i Ryssland år 1812 upplever t.ex. tyskans och franskans dominans som ett problem är det av rent praktiska orsaker. Hans konkreta uppdrag var att lära sig ryska, men några gånger beklagar han sig över svårigheterna att få den nödvändiga praktiska övningen. Många av dem som Ehrström och Ottelin umgicks med hade själv tyska eller franska som umgängesspråk, medan de ryskspråkiga gärna tog tillfället i akt att för ”egen öfnings skull” öva sin tyska eller franska då de träffade utlänningar.³⁷¹ Trots att han allmänt intresserade sig för förhållandena vid universitetet, nämner han däremot inte att den språkliga situationen vid universitetet redan i början av 1810-talet hade mött kritik. Man hade framfört klagomål över professorernas svaga kunskaper i ryska och särskilt mot den ovilja som många av dem visade mot att förbättra dem.³⁷²

I Ehrströms tidiga beskrivningar av mångspråkiga kontexter har språket uppenbart i första hand en social eller kommunikativ funktion. Hans syn stämmer förmodligen överens med den syn som L.G. von Haartman ger uttryck för i ett brev till Jacob Tengström år 1814 i en ofta citerad mening: ”Alla språk äro lika goda, emellan menniskor, som vela förstå hvaran.”³⁷³ Mot slutet av 1810-talet sker dock genom romantikens genombrott en förskjutning i hans syn på mångspråkighet och blandspråkighet. I nationella kontexter börjar mångspråkighet uppfattas som ett potentiellt hot mot nationens enhet, medan språkbyten och blandspråkighet börjar associeras med moraliska värden. I den artikel av Ehrström som ingår i *Rysk läsebok med ordtolkning II* (1822) ser man att han börjar problematisera mångspråkiga miljöer. Han skriver om Viborg, en stad som av geografiska och historiska orsaker har präglats av en mångspråkig befolkning: ”I Wiborg der flera Språk äro rådande är också förbistringen störst.

---

³⁷¹ Ehrströms dagbok 2/14.7.1812:ark 46:4, 48:2–3.

³⁷² Flynn, *The University Reform of Tsar Alexander I*, s. 32; I.A. Fedosov, ’Moskovskij Universitet v 1812 gody’. *Voprosy istorii* 1954(6), s. 109. Allmänt hade man uppmärksammat att ryssarna värdesatte sitt språk mindre än något annat europeiskt folk samt börjat kräva att ryskan skulle göras till allmänt undervisningsspråk.

³⁷³ von Haartman till Tengström 2.5.1814, Jacob Tengströms samling, NB.

Wiborgsbon äger ofta färdighet att obehindradt tala fyra språk: Finska, Tyska, Ryska, Svenska: men att alla dessa Språk talas af honom bristfälligt är en känd sak.” I stället för att betona de kommunikativa möjligheter som också begränsade kunskaper i fyra språk kan erbjuda, fokuserar Ehrström på förbistring och bristfällighet. En motsvarande sätt betonar han i följande citat en negativt laddad ”felaktighet”, då han jämför rysslandstyskarnas sätt att tala tyska med de svenskatalande finländarnas sätt att tala svenska: ”både Ryssen och Tysken känner [rysslandstysken] straxt på det felaktiga i språket, likasom både Svensken och Finnen känner oss.”³⁷⁴

Att mång- och blandspråkighet allmänt hade börjat uppfattas som ett potentiellt problem var en faktor som Ehrström måste beakta då han argumenterade för att behovet av kunskaper i många språk var ovanligt stort i Finland. Han måste göra sina motiveringar för mångspråkigheten förenliga med romantikens ideal om den enspråkiga nationen, ett ideal som t.ex. Arwidsson tolkade bokstavigt. Ehrströms lösning på problematiken var att presentera två villkor som måste uppfyllas för att studiet av främmande språk inte skulle vara skadligt för individen eller för nationen. Det första villkoret var att storfurstendömet ungdom fick en grundlig ”nationel uppfostran”. Det låg på föräldrarnas ansvar att barnet från början lärde sig att värdera det inhemska högre än det främmande. Genom att själv använda nationalspråket i sitt dagliga umgänge och även uppmuntra barnet att göra det kunde föräldrarna garantera att kärleken till nationalspråket och fosterlandet från födseln skulle ”inplantas i det unga hjertat”. Den nationella fostran lyckades därtill med större sannolikhet om barnet fick sin utbildning i hemlandet. Studier utomlands, särskilt i unga år, tenderade att undergräva

---

³⁷⁴ Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 356 (fotnoten). I samband med sin verksamhet som kyrkoherde i S:t Petersburg blev blandspråkigheten också aktuell för Ehrström. Se t.ex. 'Minnes- och Censurbok', s. 3, 58, 66–67, S:t Katarina församling, SRA; Engman (utg.), *Dagligt liv i S:t Petersburg*, s. 79, 110–111, 117–118. Återgivningar av den mång- och blandspråkiga miljön överlag utgör stående inlägg i beskrivningar om S:t Petersburg. Jfr Max Engman, *Pietarinsuomalaiset* (Helsinki 2004), s. 359–368.

barnens nationalkaraktär och utveckla ett förakt för det inhemska.³⁷⁵

Ehrströms andra villkor för att studiet av många språk inte skulle skada ungdomen var att man i undervisningen tillämpade en grundlig språkvetenskaplig metod. Med detta vänder han sig mot upplysningens nyttoinriktade bildningsideal. Under 1700-talet hade de moderna språken inom utbildningen delvis vunnit insteg på bekostnad av de klassiska språken. I enlighet med upplysningens allmänna bildningsideal eftersträvade man också i språkundervisningen snabba resultat. Detta avspeglades enligt Ehrström i undervisningsmetoden, som gick ut på att eleverna nöjde sig med ”efterpladdra hvad man hörde, eller att, under ett cursivt genomögnande, halft förstå och halft gissa till hvad man läste”.³⁷⁶

Genom att undervisningsmetoden saknade språkvetenskaplig grund blev kunskaperna osäkra och ytliga. För att undvika en yttlig kunskap förespråkade Ehrström att man till skillnad från den nyttoinriktade undervisningsmetoden skulle tillämpa en grundlig vetenskaplig metod. En språkundervisning som byggde på en språkvetenskaplig och filosofisk grund skulle inte bara förse ungdomen med praktiska kunskaper, utan också stöda deras allmänna bildning och moraliska utveckling. Ville man uppnå en hög allmän bildningsnivå kunde man inte begränsa sig till kunskaper i nationalspråket. Förutsatt att studierna av de främmande språken följde en språkvetenskaplig metod och ungdomen hade tagit del av en gedigen nationell fostran, utgjorde de inget hot mot nationalspråket: ”Främmande språk böra således studeras af hvar och en, som vinnligger sig om bildning: men de

---

³⁷⁵ Ehrström, 'Om ungdomens studium af utländska språk', *Mnemosyne* april 1821 (sp. 109–111).

³⁷⁶ Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 282. Till språkstudiernas låga nivå och status bidrog också att man inte förutsatte vetenskaplig utbildning av lärare i moderna språk. Dessa betraktades närmast som lärare i praktiska ämnen, och var vid universitetet jämförbara med t.ex. dans- och ritmästare. Universitetens språkundervisning i moderna språk gavs i regel långt in på 1800-talet av s.k. språkmästare. Dessa var inte anställda av universiteten utan undervisade studenterna privat mot betalning.

böra studeras på ett sätt som gagnar och icke skadar jämväl i medborgerlig hänsigt”.³⁷⁷

Efter att ha ställt upp sina två villkor för hur studiet av främmande språk kunde göras oskadligt var Ehrström fri att argumentera för mångsidiga språkkunskaper. Han kunde rentav svänga på enspråkighetsidealet och hävda motsatsen: ”[J]u flere språk cultiveras i ett land, ju förmånligare är det för ungdomens bildning”.³⁷⁸ Eftersom Ehrström påstod att Finland var ett särfall i den meningen att det i landet fanns ett behov av kunskaper i flera språk än i de flesta andra länder, definierade han också närmare vilka dessa språk var. Hans slutsats var att en bildad finländare borde behärska åtta språk. Till dessa åtta räknade han de tre klassiska språken hebreiska, grekiska och latin och de fem moderna språken finska, svenska, ryska, franska och tyska. Av de fem sistnämnda var kunskaper i finska, svenska och ryska nödvändiga av nationella orsaker, medan kunskaper i franska och tyska behövdes för att man skulle kunna kommunicera på ett allmänuropeiskt plan. Ehrström medger själv att det är orimligt att vänta sig att de finländska studenterna i verkligheten skulle lära sig åtta språk. Mera realistiskt konstaterar han att man i verkligheten högst torde kunna kräva att en bildad person i Finland hade kunskaper i fem språk.³⁷⁹

---

³⁷⁷ Ehrström, 'Om ungdomens studium af utländska språk'. *Mnemosyne* april 1821 (sp. 110).

³⁷⁸ 'Allmän Öfversigt', tillägg till § 82.

³⁷⁹ Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 286.

Ryskan som politisk och nationell nödvändighet

Ryskan [...] är officiellt Språk för Högsta Magten och modernål för den nation ur hvars sköte hela det stora Kejsarrikets styrelse utgår, således ett Språk, hvars lärande Finska folket med all rätt ålägger sina blifvande Embetsmän, såvida desse utan insigt deruti icke kunna fullgöra åtskilliga af sina förbindelser såsom vårdare af Folkets välfärd.³⁸⁰

Ehrström motiverade behovet av kunskaper i ryska i första hand med Finlands politiska inkorporering i det ryska riket. Redan år 1813 skriver han i en tidningsartikel om hur redan fem år hade förflutit sedan ”Finlands införlifvande med Nordens Kejsaredöme, gjorde kännedomen af Ryska Språket nödvändig, ja outhärlig för Finlands invånare.”³⁸¹ I förordet till grammatiken *Rysk språklära för begynnare* som utkom därpå följande år avgränsar han i en i övrigt identisk mening outhärligheten från att gälla ”Finlands invånare” till att gälla ”Finska Medborgaren” och i sina pro memorior om det ryska språket 1820 skriver han om hur föreningen med kejsardömet gjort kännedomen av ”Rysslands språk till en nationalnödvändighet för Finska Medborgare”. Därtill avfärdar han ett påstående om att studiet av ryska är skadligt med hänvisning till den ”politiska och nationela nödvändigheten” av detta studium.³⁸²

Behovet av kunskaper i ryska knyts alltså starkt till den politiska föreningen med Ryssland och till den förordning som den 10 april år 1813 stadgade att tjänstemän efter en övergångsperiod på fem år skulle undergå offentligt förhör och visa prov på ”nöjaktiga” kunskaper i ryska språket. Att det är överheten som önskar och kräver att finländska tjänstemän ska

³⁸⁰ Ehrström, ’Några Reflexioner’, s. 291–292.

³⁸¹ [E.G. Ehrström], ’Finlands Litteratur’. *Abo Allmänna Tidning* 8.7.1813 (s. 1). Artikeln är en recension av krestomatin *Läsebok för Begynnare uti ryska språket* (1813), utgiven av akademins första lektor i ryska Michail Manitsev. Att Ehrström står bakom den osignerade recensionen framgår ur ett brev till J.J. Pippingsköld. Ehrström till Pippingsköld 7.7.1813, Perno II, ÅAB.

³⁸² Ehrström & Ottelin, *Rysk språklära för begynnare*, (förordet); ’Allmän Öfersigt’, § 1; ’Berättelse’, s. 4.

studera ryska betonar Ehrström upprepade gånger. Exempelvis i ett sammanhang där han jämför studiet av de tyska, franska och ryska språken poängterar han att franskan och tyskan visserligen är lättare att lära sig än ryskan men att det ryska språkets ”inhämtande är af Regeringen anbefalldt, samt i anseende till våra Medborgerliga förhållanden ej blott lika nödvändigt utan till och med i vissa afseenden nödvändigare än de tvenne andra Språken”.³⁸³ Överlag betonar han i sammanhanget överhetens vilja och den samhällseliga nyttan:

En vis och faderlig Regering har genom Ryska Lärares tillsättande vid alla större publica Läroanstalter ock genom uppmuntran af Ryska Språkets studerande jämväl vid de mindre, öppnat uppväxande Landsmän tillfälle att under sysselsättningen med de studier som syfta på bildningen av värdiga Medlemmar för Samhället, jemväl få inhämta erforderlig kannedom af detta nödvändiga språk.³⁸⁴

I ett vidare perspektiv hade diskussionen om tjänstemännens behov av kunskaper i ryska ett samband med den förändring som höll på att ske i utbildningen av tjänstemän överlag. Att storfurstendömet efter år 1809 fick en egen separat centraladministration – vilket man inte hade haft under svenska tiden – gjorde för det första att det behövdes fler tjänstemän i Finland än tidigare. För det andra förändrades de formella kraven för tjänstemännen genom att en förordning år 1817 i enlighet med en allmän trend i tiden gjorde universitetsstudier obligatoriska för blivande statstjänstemän. Tidigare hade tjänstemän fått sin utbildning både vid universitetet och vid ämbetsverken, med tyngdpunkten förlagd till ämbetsverken, men från och med nu krävdes avläggande en offentlig examen vid ett universitet för att kunna få statlig tjänst. Man kan säga att det uppstod en ”yrkesinriktad” linje vid akademien i Åbo, som samtidigt som storfurstendömets enda universitet fick monopol på tjänstemannautbildningen.³⁸⁵

---

³⁸³ ’Allmän Öfversigt’, § 67.

³⁸⁴ ’Allmän Öfversigt’, § 1, 38.

³⁸⁵ Om införandet av ämbetsexamina, se Klinge, ’Från universitet till tjänstemannahögskola’, s. 333–342. Universitetsväsendet i Europa genomgick i

Om förordningen slog fast att examina skulle krävas, stadgade den ingenting om deras innehåll. Då vi analyserar Ehrströms uttalanden om i vilka situationer olika tjänstemannakategorier kunde tänkas komma i behov av kunskaper i ryska, måste de alltså ses mot bakgrunden av att han försöker motivera varför just kunskaper i ryska måste ingå i de färdigheter som skulle krävas av varje finländsk tjänsteman. Förordningen om att examination i ryska skulle införas för blivande tjänstemän kunde i sig inte ifrågasättas. Däremot kunde man diskutera om de skulle gälla samtliga tjänstemän på alla nivåer eller endast de högsta tjänstemännen som kom i kontakt med de ryska myndigheterna. Den sistnämnda ståndpunkten verkar ha haft allmänt stöd. I offentligheten framfördes den av Arwidsson som hävdade att kunskaper i ryska behövdes endast av de högsta tjänstemännen, ”som skola till thronen frambära våra åligganden”.³⁸⁶

Som lektor i ryska kunde Ehrström inte vara av samma åsikt. Till skillnad från Arwidsson hävdade han att alla tjänstemän i Finland, från den lägsta till den högsta, behövde och måste ha kunskaper i ryska. Han lade också ned stor möda på att motivera varför. Frågan hade en principiell och en konkret aspekt. Den principiella utgångspunkten var som vi redan tidigare har sett att tjänstemännen var regentens och medborgarnas gemensamma ombud. För att uppfylla sin ”heliga” plikt var de skyldiga att inhämta de kunskaper som var nödvändiga för att sköta tjänsteutövningen på bästa sätt, och till dessa hörde i Finland kunskaper i finska och ryska. Beträktat ur folkets perspektiv anser Ehrström att medborgarna rentav borde kräva att de tjänstemän som skötte deras ärenden kunde ryska. Som skattebetalare var det folket som indirekt bekostade tjänstemännens utbildning, och i grunden handlade frågan om folkets rättsskydd. Den blivande tjänsteman som försummade sin

---

början av 1800-talet genomgripande förändringar, bland annat genom att de inordnades i ett hierarkiskt system där de stod ovanom skolorna. Kraven på effektiviserad förvaltning krävde också en effektiviserad tjänstemannautbildning.

³⁸⁶ Arwidsson, 'I anledning af uppsatsen i tidskriften Mnemosyne för April 1821'. *Abo Morgonblad* 26.5.1821 (s. 163).

skyldighet att lära sig ryska kunde i princip anklagas för att ha en moraliskt förkastlig attityd till sin tjänsteutövning.³⁸⁷

På ett mera konkret plan redogör Ehrström mycket detaljerat för alla de potentiella situationer där olika tjänstemannakategorier kunde tänkas komma i behov av kunskaper i ryska. Redogörelsen är för lång för att här kunna behandlas närmare, men kort kan den sammanfattas i konstaterandet att Ehrström är beredd att helt och hållet frikänna endast lantmätare och lägre kameralister från krav på kunskaper i ryska. I övrigt anser han att alla finländska tjänstemän under sin karriär kunde räkna med att de skulle råka i situationer där dessa var nödvändiga. Särskilt betonar han vikten av goda kunskaper för dem som siktade in sig på att tjänstgöra vid senaten, hovrätterna, generalguvernörens kansli, landshövdingens ämbetena, städernas magistrater samt vid tull- och postverket.³⁸⁸ En annan kategori som särskilt hade behov av kunskaperna var militärerna som i sina tjänster ”icke sällan stå i närmare förhållande med Ryska Auctoriteter och äfven enskilda personer; hvartill ännu kommer att personer af Finska nationen ofta söka befordran vid Ryska Militär-corpser”.³⁸⁹

Förutom specifika tjänster där kunskaper i ryska var nödvändiga, nämner Ehrström också särskilda regioner där dessa var särskilt viktiga. Till de regioner där varje tjänsteman kunde räkna med att dagligen råka i situationer där kunskaper i ryska efterfrågades hörde i första hand Viborgs län, Åland samt storfurstendömet alla städer.³⁹⁰ Som en tjänstemannakategori som var särskilt viktig för främjandet av ryskan nämner Ehrström de akademiska lärarna. Här behandlas universitetet inte ur den allmänna bildningens perspektiv som man vanligtvis gör, utan som en nationell institution:

---

³⁸⁷ Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 292 (fotnoten); Ehrström, 'Svar', *Mnemosyne* juni 1821 (sp. 168).

³⁸⁸ 'Allmän Öfversigt', § 68:II.

³⁸⁹ 'Allmän Öfversigt', § 68.

³⁹⁰ Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 293 (fotnoten); Ehrström, 'Svar'. *Mnemosyne* juni 1821 (sp. 168–170); 'Allmän Öfversigt', § 68:III. I motiveringarna utgår Ehrström från de fyra examenskategorierna som förordningen om ämbetsexamina av år 1817 stadgade: rättsexamen, kamalexamen, bergsexamen samt den s.k. ”högre examen”. Om dessa samt de tjänster de gav kompetens för, se Klinge, 'Från universitet till tjänstemannahögskola', s. 337–338.

Upplyste män som stiftat lagar för Universiteter, hafva alltid ansett det för en omständighet af största vigt, att Nationers lärare i allmänhet, men i synnerhet de som vid de högsta Läroverken äro satte till ledare och vårdare af hela nationalupplysningen, skulle, icke blott i likhet med Samhällets medlemmar i allmänhet, utan jemväl i en högre grad framföre dem, utmärka sig genom insigter i allt sådant som hörer till den allmänna medborgerliga bildningen; och då insigt i vårt nuvarande Broderfolks språk blifvit ett vilkor för bildandet af en Finsk Embets- och Medborgsman, så är anförda skäl tillräckligt bindande för att hvarje blifvande academisk Lärare att förvärfva sig en högre grad af insigter uti Ryska Språket.³⁹¹

En åsikt som ofta framfördes var att man kunde använda tolkar och översättare i sådana fall där kunskaper i ryska behövdes. Även denna avfärdade Ehrström konsekvent, ofta med hänvisning till sin personliga erfarenhet. Han hade sedan återkomsten från Ryssland år 1813 arbetat som både tolk och översättare vid bland annat vid landshövdingens kansli, akademins rektorsämbete och konsistorium, krigsrätten, Åbo hovrätt och olika häradsrätter.³⁹² Ehrström hävdade att det inte bara var både oekonomiskt och opraktiskt att använda tolkning och översättning, utan att detta i längden skulle resultera i en situation där ”hvarje Embetsman som kommer att äga befattning med personer af Ryska nation måste få sin egen Tolk eller Translator”. Detta i sin tur var oralistiskt eftersom det redan rådde brist på skickliga tolkar och översättare i storfurstendömet. En mera principiell invändning var dock att användning av tolk eller översättare var ett hot mot medborgarnas rättssäkerhet. En tolk eller översättare som gjorde ”mekaniska” översättningar kunde aldrig kompensera för den sakkunskap en tjänsteman hade, hur samvetsgrant och skickligt översättningen än var utförd.

---

³⁹¹ ’Allmän Öfversigt’, § 68:V. Ehrström hänvisar i citatet till ryssarna som finländarnas ”nuvarande Broderfolk” – till skillnad från svenskarna till vilka man under denna tid vanligtvis hänvisade till som ”vårt forna broderfolk”. Se Korhonen, *Suomen asiain komitea*, s. 191.

³⁹² Ehrström, ’Svar’. *Mnemosyne* juni 1821, sp. 169–170 (fotnoten).

Av särskild vikt var språkkunskaperna inom rättsväsendet, där Ehrströms egen erfarenhet hade visat att ”Medborgares hela välfärd och lif ofta kan bero derpå att en Domare äger förmåga att fullständigt förhöra ett vittne”. Där de mål som behandlades hade en avgörande betydelse för den enskilda individens ”välfärd, ära och liv” var det medborgarnas rättsskydd som stod på spel. Att exakt översätta innebörden i ett vittnesmål var ”en i menliga naturen grundad omöjlighet” även för den skickligaste tolk. Här kunde Ehrström i sin polemik med Arwidsson hänvisa till hur denne själv i ett annat sammanhang hade hävdad att det var olägenhet att finskspråkiga förhördes och dömdes av personer som inte kunde finska. Att få rättvis behandling måste rimligtvis gälla ryssar likväl som finnar.³⁹³

Ville man främja ett genuint intresse för det ryska språket var det naturligtvis inte ändamålsenligt att ensidigt framställa behovet av kunskaper i ryska i Finland som ett tvång och en skyldighet. För att ge en mera mångdimensionell bild av nyttan med kunskaper i ryska betonar Ehrström också kommunikativa och symboliska aspekter. I en av sina pro memorior betonar han att ett stärkande av ryskans ställning skulle bidra till att ”begge Nationerna kunna meddela sig med hvarandra, muntligt och skriftligt, att den gamla national-ovilja som hverkar mellan dem begge småningom bortsmälter”.³⁹⁴

Vidare lyfter han fram den konkreta nytta ett främjande av studiet av ryska kunde medföra såväl för den enskilde individen som för nationen som kollektiv. Det ryska riket öppnade för en finländsk tjänsteman en potentiell arbetsmarknad som sträckte sig till andra sidan jordklotet, men kunskaper i ryska var en förutsättning för att han skulle kunna utnyttja möjligheterna. För den individ som insåg detta kunde goda insikter i ryska bli ”ett direct medel till hans fortkomst och lycka”. Av de grupper som redan hade utnyttjat de karriärmöjligheter Ryssland hade att erbjuda nämner Ehrström särskilt officerarna, som för övrigt under hela storfurstendömets tid var en yrkesgrupp i Ryssland

---

³⁹³ ’Allmän Öfversigt’, § 68; Ehrström, ’Några Reflexioner’, s. 293 (fotnoten); Ehrström, ’Svar’. *Mnemosyne* juni 1821, sp. 169–170 (fotnoten).

³⁹⁴ ’Berättelse’, s. 4. Citerat i Engman, ’E.G. Ehrström och Finlands tre språk’, s. 289–290.

där finländarna var överrepresenterade.³⁹⁵ På ett mera kollektivt plan skulle ett aktivt främjande av studiet av ryska i längden kunna bidra till att ”Finska medborgare kunna ingå i Rysslands Embetsmannas corps eller till och med inträda bland Regeringens första Organer och derigenom verka godt för sin nation, höja dess esprit och imponera på det folk af hvilket vi bero”.³⁹⁶

I en mera defensiv formulering framställer Ehrström däremot kunskaper i ryska som ett slags garanti för och ett försvar av storfurstendömet institutionella särställning:

Skulle åter en gång – och vi böre alldrig glömma att det kan hända – att genom Maktens oemotståndliga bud Ryska Språket blefvo förklaradt för officiellt – eller till och med i en aflägsen framtid Finlands constitution komme att förändras sålunda att Landet blefve närmare införlifvadt med Ryssland, – då är ju kunskap i Ryska Språket vårt enda värn och hjälpemedel, den enda borgen och den enda grunden för vår säkerhet derom att vi kunna få egna Medborgare till Embetsmän.³⁹⁷

Ehrström uttrycker här en medvetenhet om att de rådande politiska relationerna mellan Finland och Ryssland i framtiden inte kunde tas för givna. I citatet avspeglas sannolikt influenser av de inflytelserika förmän som han i olika skeden kom i personlig kontakt med. Armfelt och Tengström, som i början av storfurstendömet tid var pådrivande krafter bakom strävandena att stärka det ryska språkets ställning i Finland, betraktade inte åtgärderna enbart som en artighetsgest och lojalitetsbetygelse

---

³⁹⁵ ’Allmän Öfversigt’, § 6i, 68:III. Att den enskilde individen kunde dra nytta av kunskaper i ryska var något som inte ens förnekade: Arwidsson, ’I anledning af uppsatsen’. *Åbo Morgonblad* 26.5.1821 (s. 163). Om finska officerare i rysk tjänst, se t.ex. Max Engman, *Suureen itään. Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa*. *Suomalaisen siirtolaisuuden historia* 5 (Turku 2005), s. 63–84.

³⁹⁶ ’Berättelse’, s. 4.

³⁹⁷ ’Berättelse’, s. 6. En passage med liknande innehåll ingår tidigare (s. 4) i samma memorial. Där motiverar Ehrström behovet av kunskaper i ryska med att ”om Rysslands väl en gång i framtiden skulle kräfvä den befallning att Ryska språket bleve officiellt språk i Finland, Landets Embetsmän måtte vara beredde att småningom göra början med dess användande, och dermed afvända den fara, som eljest, genom Ryska Embetsmäns tillsättande kunde hota nationalité och medborgerlig frihet”.

gentemot Alexander I. Trots sin lojala förhållning gentemot kejsaren såg de åtgärderna också som en garanti för att man inte skulle bli beroende av ryska tjänstemän i den händelse att den politiska situationen i framtiden av någon anledning förändrades.³⁹⁸ Även Ehrström ger uttryck för denna eventualitet och poängterar att man i möjligheternas värld bör ”föreställa sig allt och vara beredd på allt, till och med på det som kanske icke inträffar.”³⁹⁹

Att det som man inte var beredd på i verkligheten kunde inträffa bekräftades sedan under ofärdsåren kring decennieskiftet 1900. Bland annat en avsevärt stärkt ställning för det ryska språket ingick som en viktig del i de förryskningsåtgärder som den ryska centralmakten då ville implementera Finland. I de planer som generalguvernör N.I. Bobrikoff gjorde upp för Finlands närmande till Ryssland ingick som en central punkt att det ryska språket skulle bli arbetsspråk inom den finländska administrationen.⁴⁰⁰

En del av de invändningar som framfördes mot Ehrströms motiveringar för stärkandet av ryskans ställning relaterades direkt till sådant som han i andra sammanhang hade sagt om förhållandet mellan de finska och svenska språken. I offentligheten var det än en gång Arwidsson som tog till orda och i radikal anda slog fast att ”kärleken för både Ryska språket och Finska nationaliteten” var varandra uteslutande. Vidare slog han fast att man inte kunde förneka att ”ett fremmande tungomål verkar på folk-lynnnet, och för ingen äro historien och dess tecken obekant”. Då Ehrström som romantiker hade skrivit om det negativa inflytande som det svenska språket hade haft på den finska nationen kritiserade Arwidsson honom för att vara

---

³⁹⁸ Jfr Klinge, 'Det kejserliga universitetet', s. 40–41. Armfelt som år 1812 blev vald till kansler för akademien i Åbo betonade i sitt första kanslersbrev till konsistoriet vikten av att professorerna gav uttryck för samma nationalanda som nu borde uppfylla alla finnar och uttryckte senare upprepade gånger sin irritation över att åtgärderna för att främja studiet av ryska framskred med ”sköldpaddans liflighet”.

³⁹⁹ 'Berättelse', s. 4 (fotnoten).

⁴⁰⁰ Angående det ryska språket under ofärdsåren, se Tuomo Polvinen, *Valtakunta ja rajamaa. N.I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1899–1904* (Porvoo Helsinki Juvä 1985), s. 171–212.

motsägelsefull i sin argumentation: ”[D]å man erfarit huru förderfligt ett annat fremmande språk har varit för vårt inhemska folk-lyne, ser jag ej huru en man, hvilken med så mycken kärlek uttrycker sig om återställandet af vår Finska nationalité, kan med samma värma söka att befordra ett tredje tungomål till befrämjande af massans ännu starkare sammanblandande och gäsning.”⁴⁰¹

Denna typ av kritik som explicit var riktad mot hans person gjorde att Ehrström var tvungen att ytterligare fördjupa sina argument. Han måste påvisa på vilka sätt ryskan var till nytta för nationen, där svenskan hade skadat den, och lyfte i samband med detta fram två aspekter. För det första hade svenskan smugit sig in på den finska nationen på ett obemärkt sätt, varför man inte heller hade blivit medveten om följderna. Ryskans ställning var däremot klart avgränsad: ”Regenten önskar endast för det närvarande att de i förhållande till hela massan få medlemmar af nation som ärna ingå i Statens tjenst, skola göra någon bekantskap med det nuvarande Moderlandets nationalspråk.” För det andra lyfte han fram hur ett förstärkande av ryskans ställning ingalunda var ett hot mot finskan utan att nationalspråkets ställning kunde förstärkas parallelt med ryskans:

Finska Språkets odling har under landets nuvarande Styrelse blifvit mera än någonsin uppmuntrad, och sjelfva Regenten har uttryckligen försäkrat Finnarnes Språk och nationalité om hägn. Fråga är ej en gång om att uttränga det för Finland främmande Svenska språket, ehuru Rysslands väl klarligen fordrar det – och den tid kanske skall komma då det blir en nödvändighet.⁴⁰²

Ehrström använder i sin argumentation för att studiet av ryska var oskadligt en jämförelse mellan hur de ryska myndigheterna förhöll sig till det finska språket och hur det hade behandlats

---

⁴⁰¹ Arwidsson, ’I anledning af uppsatsen i tidskriften Mnemosyne för April 1821’. *Åbo Morgonblad* 26.5.1821 (s. 164). Citerat i Engman, ’E.G. Ehrström och Finlands tre språk’, s. 289–290’, s. 299–300. Arwidsson tar i sammanhanget ställning till frågor som laglydnad, yttrandefrihet och censur och skriver bland annat: ”Förhållanden neka oss att öppnare uttrycka oss i ämnet och vidlöftigare utveckla våra åsikter.”

⁴⁰² ’Berättelse’, s. 6–7.

under svenska tiden. En sådan jämförelse får lätt anakronistiska drag, men samtidigt är det ett faktum att Finlands förening med Ryssland fick stora konsekvenser särskilt för det vetenskapliga utforskandet av det finska språket. Redan från början av storfurstendömet tid kan man på såväl finskt som ryskt håll urskilja en allmän tankegång som betonar att ryska och finska intressen kunde sammanfalla i situationer där båda parter kunde förstärka sina ställningar genom att banden mellan Finland och Sverige försvagades.⁴⁰³ Frågan om det finska språket var en sådan fråga, och detta är en förklaring till att det grundläggande fältstudium som behövdes för att utreda släktskapet mellan de finsk-ugriska språken ända till 1860-talet kom att utföras i en rysk kontext, med finansiering av Vetenskapsakademien i S:t Petersburg.⁴⁰⁴

Ehrström utnyttjade jämförelsen mellan det förgångna och samtiden för att påvisa den nytta Finlands förening med Ryssland hade för det finska språket, men sannolikt även för göra attityderna mot ryskan mera positiva. Av samma anledning var det fördelaktigt att beskriva myndigheternas inställning till finskan under svenska tiden i ett negativt ljus, som i följande citat: ”Finska språkets kultur njöt aldrig från Regeringens sida den minsta uppmuntran, och patrioter som sökte uppjobba detsamma erhöles egentligen derföre ingen annan belöning än den att icke directe hindras i sina ädla mödor.”⁴⁰⁵

Drev man rädslan för ett för stort ryskt inflytande i Finland till sin spets, kunde man rentav hävda att det förelåg en risk för att den finska nationen i längden skulle smälta samman med den ryska. Även denna rädsla avfärdade Ehrström bestämt med

---

⁴⁰³ Klinge, *Kaksi Suomea*, s. 187–189.

⁴⁰⁴ Michael Branch, ’The Academy of Sciences in St Petersburg as a Centre for the Study of Nationalities in the North-East Baltic’, Branch (ed.), *National History and Identity*, s. 122–123, 127.

⁴⁰⁵ ’Berättelse’, s. 6. Mot slutet av 1800-talet kom det svenska språkets ställning ur ryskt perspektiv att uppfattas som ett av de huvudsakligaste hindren för ett ökat ryskt inflytande i Finland. Retoriskt ställde man de svenska och ryska språken mot varandra i en kamp om vilket språk som var det mest högtstående. Finskan som låg på en lägre utvecklingsnivå sågs inte som ett hot mot ryskan. Ett förstärkande av finskan var däremot ett sätt att försvaga svenskan. Se Polvinen, *Valtakunta ja rajamaa*, s. 171–172.

argumentet att det var klart stagdat vilken begränsad roll det ryska språket skulle ha, samt med jämförelser mellan finskans ställning under svenska tiden och ryska tiden:

Hvem inser icke att hela denna fruktan för Finska nationalitetens undergång är lika så litet grundad som en syn af spöken midt på ljusa dagen? Här är ju icke fråga om att utrota eller uttränga Finska språket, eller att förvandla Finska nationaliteten till Rysk. De egentliga Finnarne få ju utan allt intrång behålla sitt modersmål, hvars upparbetande njuter hägn och uppmuntran. Här är fråga endast derom att en i jemförelse med hela massan ganska fåtalig Class af nation skall göra bekantskap med det nuvarande Moderlandets språk.⁴⁰⁶

Vetenskapliga motiv och språkliga hierarkier

Det är [...] en ren vinst för Finska ungdomen, att den fått anledning att studera ett nytt språk, och ett språk, vettenskapligen betraktadt så skönt som Ryskan.⁴⁰⁷

Ehrström begränsade inte sina argument för nyttan med att studera ryska till nationella orsaker. Han var sannolikt en av de få individer i Finland som på 1810-talet kunde kombinera en grundlig kunskap i den allmänna språkvetenskapen med en vetenskaplig kännedom av det ryska språket. Med hjälp av sina kunskaper kunde han använda också språkvetenskapliga argument i debatten om vilka språk man skulle studera i Finland. Själv hade han fått inleda sina studier i ryska med att läsa på egen hand. Eftersom man inte hade undervisat i ryska i Finland före 1809, hade Ehrström och Ottelin före sin avresa till Moskva år 1812 inget annat alternativ än att inhämta grundkunskaperna genom självstudier. Ehrström nämner att han före vistelsen i Moskva hade gått igenom den av N.M. Karamzin utgivna textsamlingen *Aglaja* (1794–1795) och A.W. Tappes grammatika *Neue theoretisch-praktische Russische Sprachlehre für Deutsche* (1810). Med hjälp av

⁴⁰⁶ 'Berättelse', s. 5.

⁴⁰⁷ 'Allmän Öfversigt', tillägg till § 82.

dessas hade han redan vid ankomsten till Moskva uppnått en kunskapsnivå som var tillräcklig för att ”förstå en Auctor af allmänt innehåll”.⁴⁰⁸ Tappe var en av de mest kända språkvetarna i Ryssland i början av 1800-talet och han tog personligen emot Ehrström och Ottelin i S:t Petersburg då de gjorde uppehåll där under resan till Moskva. Tappe kände till deras uppdrag att skriva läromedel för skolbruk i Finland och uppmuntrade dem i företaget.⁴⁰⁹ En annan känd rysslandstysk språkvetare som de träffade personligen var I.A. Heym. Heym hade bland annat gett ut ett tyskt-ryskt-franskt lexikon (1796–97) och en rysk grammatika, *Russische Sprachlehre für Deutsche* (1789). Han var rektor för universitetet i Moskva läsåret 1812–13 då Ehrström och Ottelin studerade där.

Tappes och Heyms grammatikor hör till dem som Ehrström och Ottelin nämner som förlagor till grammatiken *Rysk språklära för begynnare* (1814), som de utarbetade efter återkomsten från Ryssland sommaren 1813.⁴¹⁰ Trots att det fransk-ryska kriget gjorde att de inte stannade i Ryssland i tre år som planerat, hann Ehrström också på mindre än ett år avsevärt förbättra sina kunskaper.⁴¹¹ De teoretiska kunskaperna förbättrades enligt hans egen bedömning i snabb takt, medan det visade sig vara betydligt svårare att förbättra de praktiska kunskaperna i samtalspråket och att lära sig det rätta uttalet. Detta berodde delvis på att samtalspråket i de kretsar de umgicks i oftast var tyska eller franska. Hur svårt det kunde vara att inhämta de praktiska färdigheterna exemplifierade till exempel Heym, som hade gett ut både grammatikor och lexikon i ryskan. Trots detta hade han

---

⁴⁰⁸ ”Allmän Öfversigt”, § 72. Redan under kriget år 1808 lärde sig Ehrström några ryska fraser, som han nedtecknade med kyrilliska bokstäver. Han verkar även ha lärt sig ryska av officerare som var inkvarterade i hans föräldrahem. Han träffar två av dessa år 1811 och skriver att han då talade bara ryska med dem: ”besynnerligt är att jag förstod allt som Barrabanof sade men skulle noga höra efter då Schlikevitsch talade och hade ändå svårt att få rätt på meningen; många ord undfölla mig alldeles.” Ehrströms dagbok 14.7.1808, 19.6.1811.

⁴⁰⁹ Ehrström till Tengström 12.4.1812, Jacob Tengströms samling, NB.

⁴¹⁰ Av övriga förebilder nämner de Lomonosovs, Ryska Akademiens, Nikolskijs, Borns och Gretschs grammatikor. Ehrström & Ottelin, *Rysk språklära för begynnare*, s. V. Det var meningen att grammatiken i snabb takt skulle åtföljas av en läsebok, men *Rysk läsebok med ordtolkning* I–II utkom först 1821–22.

⁴¹¹ Ehrströms dagbok 2/14.7.1812:ark 48:3.

enligt Ehrström under de fyrtio år han varit bosatt i Ryssland ”ej fullkomligen lärt prononcationen” och inte heller hade han ”conversationsspråket fullkomligt i sin magt”.⁴¹²

Återkommen till Finland fortsatte Ehrström hur som helst att fördjupa såväl sina praktiska, pedagogiska som vetenskapliga kunskaper i ryska. Vid sidan av sina studier i Åbo arbetade han som tolk och översättare vid flera ämbetsverk och en tid som lärare i ryska vid Katedralskolan. År 1815 avlade han magistersexamen med avhandlingen *Öfversigt af ryska språkets bildning*. Avhandlingen inleds med ett filosofiskt kapitel om språkets karaktär och avslutas med en historisk översikt över det ryska språkets och den ryska litteraturens utveckling.⁴¹³ Då Ehrström år 1816 utnämndes till docent i ryska språket och historien och senare samma år till tjänsten som lektor i ryska, fanns det knappast någon annan finländare med jämförbara kunskaper i språket.

Ett av de språketenskapliga argument som Ehrström använder för att försvara studiet av ryska är språkets likhet med de klassiska språken: ”Ryskan är ett språk med ungefärligen just samma structur som gör Latinska Språkets Grammatik till ett så väsendtligt bildningsmedel.”⁴¹⁴ Att ryskan till sin grammatikaliska struktur liknar grekiskan och latinet stämmer till en viss grad. Då de grekiska munkarna Kyrill och Methodius på 800-talet översatte Bibeln till kyrkoslaviska använde de grekiskans grammatik som grund. De slaviska nationella skriftspråken i sin tur utvecklades utgående från kyrkoslaviskan, med liknande grammatikaliska grundstruktur.⁴¹⁵

De klassiska språkens regelbundna grammatikaliska struktur var en viktig motivering bakom tanken att studiet av grekiska och

⁴¹² Ehrströms dagbok 2/14.7.1812:ark 46:4, 48:2–3.

⁴¹³ Ehrström responderade själv avhandlingen under presidium av professorn i historia, Johan Avellan. Av det som var avsett att bli huvudkapitel två, ’Öfversigt af Lagarne för Ryska Språkets Utbildning’, ingår endast en inledning. Det var meningen att avhandlingen skulle få en fortsättning, men detta förverkligades inte.

⁴¹⁴ ’Allmän Öfversigt’, tillägg till § 82; Ehrström, ’Om ungdomens studium af utländska språk’. *Mnemosyne* april 1821 (sp. 117).

⁴¹⁵ Se t.ex. Per-Arne Bodin, *Ryssland. Idéer och identiteter* (Skellefteå 2000), s. 110–112.

latin utvecklade ungdomens logiska tänkande. Detta utnyttjade Ehrström då han argumenterade för att ryskan med sin motsvarande struktur medförde samma nytta för tänkandet som de klassiska språken. Eftersom han i samma kontext hade lyft fram att behovet av språkkunskaper var ovanligt stort i Finland, poängterade Ehrström att den finländska ungdomen kunde spara både tid och resurser genom att studera ryska. Studier i ryska kunde förse den blivande tjänstemannen med motsvarande allmänna bildning som fanns att hämta i de klassiska språken, och samtidigt med de praktiska färdigheter han konkret behövde i sin tjänsteutövning.⁴¹⁶ Det fanns knappast något annat modernt språk som erbjöd studenten en likadan ”regelbunden och filosofisk byggnad” som ryskan. Och även om det hade funnits det, var det för Ehrström självklart att man i den nationella kontexten även i sådana fall inte hade haft något annat val än att ”föredraga Ryskan som för oss har ett medborgerligt intresse”.⁴¹⁷

En mera allmän språkvetenskaplig teori som Ehrström utnyttjade i diskussionen om språkundervisningen var indelningen av språken i s.k. syntetiska och analytiska språk. Teorin introducerades på 1810-talet av bröderna August Wilhelm och Friedrich Schlegel, som placerade in alla språk på en skala som sträckte sig från en syntetisk till en analytisk ytterlighet.⁴¹⁸ Romantiken influerade också språkvetenskapen, vilket innebar att språken i likhet med naturen, individen och nationen kom att betraktas som en organism. De uppstod, utvecklades och uppnådde en blomstringsperiod för att sedan komma in i en nedgångsperiod. Språkets livscykel avspeglades delvis i den lingvistiska skala som sträckte sig från de syntetiska till de analytiska språken. Tanken var att många språk i sitt tidiga utvecklade stadium var syntetiska, men i regel utvecklades i en

---

⁴¹⁶ Ehrström, 'Om ungdomens studium af utländska språk'. *Mnemosyne* april 1821 (sp. 117–118); Ehrström, 'Svar'. *Mnemosyne* juni 1821 (sp. 171–172).

⁴¹⁷ 'Allmän Öfversigt', § 66 (fotnoten).

⁴¹⁸ E.F.K. Koerner, 'History of Typology and Language Classification', E.F.K. Koerner, R.E. Asher (ed.), *Concise History of the Language Sciences. From the Sumerians to the Cognitivists* (Cambridge 1995), s. 213–214. Typologin användes i den språkvetenskapliga forskning som i början av 1800-talet bedrevs för att definiera den indoeuropeiska språkfamiljen. Andra metoder som användes i samma syfte var historisk/genetisk och komparativ lingvistik.

analytisk riktning. Då språket så småningom sönderföll i allt mindre komponenter och närmade sig den mest analytiska ytterligheten, ansåg man att det redan hade passerat sin blomstringsperiod och blivit fattigare. Detta berodde bland annat på att de syntetiska språken hade en friare ordföljd än de analytiska, vilket främjade skapandet av ett kreativt och uttrycksfullt språk.

I närheten av skalans mittpunkt, med en optimal kombination av analytiska och syntetiska komponenter, hittade man de högst utvecklade språken som var de bästa bildningsmedlen. Till dessa hörde framför allt de klassiska språken, gammalgrekiska och latin. Eftersom det ryska språket som redan nämndes till sin struktur liknade grekiskan och latinet, placerade sig även det nära skalans mittpunkt. Ehrström hävdar att ryskan i början av 1800-talet i själva verket höll på att närma sig det optimala utvecklingsstadiet. Det kunde beskrivas som ett rikt språk som delade alla de ”förråd dem Latinen och Grekiskan äga att till förmån för en fri ordställning begagna”. Av språken i Finland placerade sig svenskan närmare den analytiska ytterligheten av skalan, tillsammans med exempelvis tyskan, franskan och engelskan. Dessa språk utvecklades i en riktning där de föll sönder i allt mindre komponenter. Utvecklingen var sällan positiv, även om det fanns undantag. Ehrström nämner engelskan som ett språk som uppnådde en allt högre utvecklingsnivå ju mera analytiskt det blev.⁴¹⁹ Svenskan i sin tur delade i stort sett de övriga analytiska språkens nackdelar. Ehrström beskriver svenskan i ett språkvetenskapligt perspektiv på följande sätt:

Svenska språket äger i sin karakter en viss ädelhet och en viss lyftning, om det ock i afseende å den fina skuggningen och den lefvande målningen i uttryck för känsla och speculation, måste lemna företrädet åt Språk som antingen tillhöra sydligare nationer, eller som blifvit i något af dessa hänseenden mera utbildade.⁴²⁰

---

⁴¹⁹ Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 232–233, 270–271.

⁴²⁰ Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 232–233. Bland de språk som han betecknar som analytiska placerar Ehrström svenskan mellan tyskan och engelskan. Till svenskans nackdelar hörde i jämförelse med tyskan att det saknade augmentativer och diminutiver och hade en mera låst ordföljd.

Det finska språket i sin tur placerade sig mycket nära den syntetisk-analytiska skalans syntetiska ytterlighet. ”[S]åsom formrik och ägande en fri Construction” hade finskans struktur betydligt större likheter med de klassiska språken vid skalans mittpunkt än exempelvis svenskan hade. Som skriftspråk var finskan visserligen fortfarande outvecklad, men ur ett språkvetenskapligt perspektiv var detta inte nödvändigtvis att betrakta som en nackdel. Att finskan endast i begränsad omfattning hade använts i skrift förbättrade tvärtom möjligheterna att i framtiden utveckla språket mot en allt högre fulländning. Språket hade inte i för hög grad influerats av främmande språk utan hade på sina ställen bevarats i en form som var lik ursprungsformen. Här använder han samma argument som de tyska romantikerna använde då de hävdade att det var en fördel med tanke på tyskans framtida utveckling att språket då den nationella väckelsen ägde rum var outvecklat i jämförelse med t.ex. franskan.⁴²¹

Ser man på Ehrströms språkvetenskapliga argument i ett bredare nationellt perspektiv, kan man konstatera att det lyckades honom att placera in de svenska, finska och ryska språken på skalan på ett sätt som motsvarar hans syn på deras respektive betydelse för den finska nationen. Sverige och det svenska språket hörde till det förflutna. Ryskan var nära sin fulländning och hade som bildningsmedel samma fördelar som de klassiska språken, medan finskan slutligen hade stor utvecklingspotential.

Vidare utnyttjade Ehrström de språkvetenskapliga motiven då han resonerade om i vilken ordningsföljd den finländska ungdomen skulle inleda studierna i de många språken. Hans utgångspunkt i alla situationer var att det grammatikaliska språkstudiet måste inledas med de klassiska språken grekiska och latin. Undervisningen i de moderna språken kunde inledas först då eleven behärskade grunderna i de klassiska språkens grammatik. Av de moderna språken måste det finska modersmålet i egenskap av nationalspråk alltid komma först. De nationella

---

⁴²¹ Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 270–271, 297–298; Pertti Karkama, *Kadonnutta ihmisyittä etsimässä. Jobdatusta Johann Gottfried Herderin ajatteluun ja berderiläisyyteen Suomessa*. SKST 1134 (Helsinki 2007), s. 85–89.

motiven väger för Ehrström här tyngre än de språkvetenskapliga. Hade man utgått från språkens lingvistiska och allmänbildande värde borde ryskan komma före finskan, men i den nationella kontexten måste finskan ges företräde eftersom det är ”oss likväl närmast och viktigast”. Mest detaljerat diskuterar Ehrström frågan om huruvida ryskan eller svenskan ska följa näst efter finskan. Att kunskaper i båda var nödvändiga i Finland, särskilt för blivande tjänstemän, tog Ehrström för givet. Kunskaper i svenska var nödvändiga ”såvida alla våra äldre urkunder äro på detta språk författade” och för den eventualiteten att tjänstemannen skulle få tjänst i ”Finlands Svenska landsorter”. Ryskan i sin tur var nödvändig på grund av Finlands förening med Ryssland. I sina slutsatser gav Ehrström ryskan företräde med två motiveringar. För det första hade ryskans grammatik och struktur fler likheter med både finskan och de klassiska språken än med än svenskan, vilket gjorde att risken för sammanblandning minskades. För det andra erbjöds en invånare i Finland långt fler tillfällen att lära sig svenska än ryska. Trots att studiet inleddes i en något högre ålder, fanns det gott om både tid och tillfällen att hinna lära sig språket.⁴²²

---

⁴²² Ehrström, 'Några Reflexioner', s. 287–288, 296–298. Också då det gällde i vilken ordning studier i svenska och tyska skulle inledas väjde de nationella motiven tyngre än de vetenskapliga. Enligt ”en strängare vettenskaplig bestämning” borde tyskan komma före svenskan, men i den nationella kontexten måste svenskan ges företräde. Närmare om Ehrströms resonemang angående språkens ordningsföljd, se Engman, 'E.G. Ehrström och Finlands tre språk', s. 301–303.

Ett professionellt och personligt nederlag

Ja sådan är Examinatorens lott. Först förlösa Examinanderne bort sin tid: vandra gatorna omkring i stället för att läsa – och när de sedan skola för sina Föräldrar eller målsmän göra reda för orsaken dertill att de ej få sina examina absolverade, så äro de, enligt egen uppgift, visst icke skulden dertill [...]. Men Examinatorn, han har varit krånglig, partisk, eller åtminstone öfverdrifvit sträng; och sålunda blir den oskyldiga Examinatorn, som efter all förmåga sökt vara rättvis och billig, innan kort ett föremål för allmänt tadel.⁴²³

Citatet är en dagboksanteckning gjord av Ehrström år 1824, ungefär vid den tid då han har tagit sitt beslut att lämna lektoratet i ryska för att låta prästviga sig. Som sina motiv nämner han bland annat de svaga karriärsutsikterna och de låga inkomsterna som var otillräckliga för att försörja en sjubarnsfamilj.⁴²⁴ Vid sidan av de mera konkreta motiven är det dock uppenbart att hans beslut också påverkas av det motstånd som det ryska språket mötte och de beskyllningar i anknytning till det som riktades mot honom. Ehrströms kommentarer angående den riktning undervisningen i ryska höll på att ta på 1820-talet präglas av besvikelse och tidvis av direkt bitterhet. Han är besviken över att bli anklagad både privat och i offentligheten, men särskilt förolämpad är han över kritiken mot hans åtgärder som tjänsteman. I *Mnemosyne* år 1821 uppträder han mot tidens bruk i några artiklar under eget namn då han bemöter kritiken. Med anledning av att Arwidsson i *Åbo Morgonblad* hade kommenterat hans moraliska karaktär skriver han följande: ”I egenskap av enskild person kunde jag, lugnad af mitt eget medvetande, förbigå alltsamman med den tystnad som ofta är osanningens välförtjenta lott: men såsom Medborgare och

⁴²³ Ehrströms dagbok 12.3.1824.

⁴²⁴ Ehrströms dagbok 25.2; 3.3.1824. Då fadern avled år 1822 kände Ehrström som äldste son därtill ett ökat ansvar för moderns och syskonens fortkomst. Som alternativ till prästvigning hade Ehrström övervägt att söka tjänst som jurist eller kameralist, men han valde den väg som svarade mot hans ”hertas fordringar”.

Tjänsteman är jag skyldig att förklara mig inför mina Landsmän”.⁴²⁵ Artikeln var ett inlägg i en polemik som ända sedan 1817 hade pågått internt inom akademien och i tidningspressen. Redan i samtiden kallades polemiken för ”ryska fejden” och den handlade i huvudsak om hurdana kunskaper i ryska som skulle krävas av finländska tjänstemän och studenter.

Studiet av ryska fick aldrig den ställning i Finland som den politiska eliten i början av storfurstendömet tid planerade att den skulle få. Redan då undervisningen i ryska skulle inledas i början av 1810-talet uppstod en del problem. Att man till en början hade tillgång vare sig till lämpliga läromedel eller till kompetenta lärare avspeglade sig i attityderna till ämnet. I sina översikter över ryskans studium antyder Ehrström graden av de första lärarnas inkompetens. En typisk lärare i ryska representerade Johan Sterenius i trivialskolan i Vasa, vilken Ehrström beskriver som ”i hög grad okunnig i Ryska Språkets grunder och likaså försumlig i uppfyllandet af sitt kall”. Att många lärare förutom att de var okunniga i ryskan visade tecken på bristande moral och sedlighet bidrog inte till att höja skolelevernas motivation för ämnet. Då kunskaperna därtill sällan efterfrågades började eleverna enligt Ehrström snart uppfatta lektionerna i ryska som en ”formalitet”. Hela ämnet blev ett föremål ”ungdomens löje”, medan såväl elever som lärarkolleger betraktade lärarna i ryska som ”ett Bihang det man gerna ville blifva af med”.⁴²⁶

Lika ineffektiv var den undervisning i ryska som i början av 1810-talet gavs vid akademien i Åbo. Akademiens första lektor i ryska var Michail Manitsev, som innehade tjänsten 1812–16. Han var student vid Pedagogiska institutet i S:t Petersburg och valdes till lektor i avsaknad av kompetenta finländska kandidater. Under sina fyra år i Åbo hann han inte uträtta särskilt mycket i förmån för studiet av ryska, vilket berodde på att han inte kunde svenska medan studenterna inte kunde ryska. Hans mest betydande åtgärd var utgivandet av en krestomati i ryskan år 1813. I övrigt

---

⁴²⁵ Ehrström, ’Svar’. *Mnemosyne* juni 1821 (sp. 172).

⁴²⁶ ’Allmän Öfversigt’, § 12–13. Om besättandet av de första lärartjänsterna, se Anthoni, *Jacob Tengström*, s. 135–139, 142–143; Jäntere, *Kysymys venäjän kielen asemasta*, s. 56–59, 75–76.

sysselsatte han sig i huvudsak som hemlärare i ryska officersfamiljer.⁴²⁷

Då Ehrström år 1816 efterträdde Manitsev som lektor fick han i stort sett börja utveckla undervisningen i ryska från början. Då han tillträdde tjänsten uppskattade han att det ryska språket befann sig i en ”djupare glömska” än det hade befunnit sig en enda gång sedan åren 1808–1810, då de talrika ryska truppers närvaro i Finland hade ”väckt ett allmänt intresse” för det ryska språket.⁴²⁸ Efter att Ehrström med stor iver hade inlett sitt arbete som lektor började intresset vakna på nytt, samtidigt som de institutionella hindren höll på att försvinna. År 1817 kom sedan en förordning som stadgade att blivande tjänstemän skulle visa prov på kunskaper i ryska. Beslutet kom för många studenter som en ovälkommen överraskning och återuppväckte de negativa attityder gentemot ryskan som redan en tid hade hållit på att försvagas. Det var ändå inte förordningen i sig som orsakade den ”ryska fejden”. Som en kejsarlig förordning kunde den inte kritiseras offentligt. Eftersom förordningen inte stadgade något om *hurudana* kunskaper i ryskan som skulle krävas, kunde man däremot kritisera det sätt på vilket examinationen utfördes. Som lektor i ryska var Ehrström den som fungerade som examinator, och under de följande åren anklagade olika personer honom bland annat för att ställa för höga krav, för att ställa för låga krav, för att vilja framhäva sin egen position och för orättvis och ojämn bedömning. En annan sak som väckte kritiska röster mot ryskan var att en del professorer som i slutet av 1810-talet var rektorer för akademien, bland dem A.J. Lagus och E.G. Melartin, började kräva kunskaper i ryska också av de studenter som sökte in till akademien. Om detta stadgades inget i förordningar, varför många ansåg beslutet vara lagstridigt. Arwidsson beskyllde i *Åbo*

---

⁴²⁷ 'Allmän Öfversigt', § 35. En krestomati är en läsebok i främmande språk som innehåller valda stycken ur kända författares verk.

⁴²⁸ 'Allmän Öfversigt', § 19. Intresset hade varit störst på orter där ryska trupper var inkvarterade, särskilt bland köpmän som av ekonomiska orsaker och bland ämbetsmän som av praktiska orsaker hade nytta av kunskaperna. Så fort grunden för den omedelbara nyttan försvann då trupperna avlägsnade sig, dog dock intresset snabbt ut.

Morgonblad Ehrström för att hans ”öfverflöds gerningar på detta fält strida mot Alexanders ädla afsigter med oss”.⁴²⁹

Efter att man både offentligt och internt inom akademien fortsatte att ifrågasätta kraven på kunskaper i ryska började dessa i början av 1820-talet steg för steg sänkas. År 1824 befriade konsistoriet blivande präster från offentlig examen i ryska. Motiveringen var att det var ofördelaktigt med tanke på ekonomi och tidsandvändning att medellösa studenter tvingades att förlänga studietiden för ett lära sig ett språk som de inte behövde i sin tjänsteutövning.⁴³⁰ Beslutet var ett allvarligt nederlag för Ehrström, som i ’Allmän Öfversigt’ hade lagt ner stor energi på att förklara hur studiet av ryska skulle inrättas så att det inte förlängde studietiden. Efter att blivande präster hade befriats från kravet på kunskaper i ryska fortsatte utvecklingen i samma riktning för andra tjänstemannakategorier. Då kunskaper i ryska inte krävdes i ämbetsexamen, blev det också svårt att motivera att de behövdes i studentexamen.⁴³¹

Slutligt sänktes kraven på kunskaper i ryska av den kommission som 1821 tillsattes för att bereda nya statuter för akademien. En del av kommissionens medlemmar såg i likhet med Ehrström kunskaper i ryska som en politisk nödvändighet. I de statuter som godkändes dominerade dock den åsiktsriktning som försvarade universitetets traditionella roll som vetenskapsinstitution. Till denna roll hörde inte i första hand att ge utbildning i språk som var nödvändiga för praktisk tjänsteutövning. Medan Ehrström hade varit beredd att befria endast lantmätare och lägre kameralister från examen i ryska, befriade kommissionen nästa samtliga kategorier. Till dem som befriades från examen i ryska hörde bland annat akademiska lärare, läkare och skollärare, för vilka kunskaper i ryska enligt Ehrström hade varit särskilt nödvändiga. I de statuter som trädde i kraft år 1828 krävdes ”erforderlig och nöjaktig kännedom” av

⁴²⁹ Arwidsson, ’I anledning af uppsatsen i tidskriften *Mnemosyne* för April 1821’. *Abo Morgonblad* 26.5.1821 (s. 164).

⁴³⁰ I stället började man avkräva de präster som förordades till finskspråkiga församlingar ett skriftligt prov i finska. Jäntere, *Kysymys venäjän kielen asemasta*, s. 91; Klinge, *Kejsartiden*, s. 70.

⁴³¹ ’Allmän Öfversigt’, § 75–81.

det ryska språket endast av dem som siktade på tjänster inom rättsväsendet eller i den högre förvaltningen. Däremot stadgade de nya statuterna att en extraordinarie professur i ryska litteraturen skulle inrättas vid universitetet, som redan hade flyttat till Helsingfors då de trädde i kraft.⁴³²

En del forskare har menat att de sänkta kraven på kunskaper i ryska berodde på att man redan hade uppnått ett mål. De finländare som siktade på en karriär i Ryssland eller på de högsta tjänsterna inom storfurstendömet insåg själva vikten av kunskaper i ryska, och de erbjöds möjligheter att studera språket.⁴³³ Studiet av det ryska språket i Finland hade utvecklats i en helt annan riktning än i den som Ehrström som lektor hade skissat upp. År 1828 hade redan fyra år förflutit sedan han lämnade lektoratet, men sannolikt insåg han redan i början av 1820-talet åt vilket håll man var på väg. Den bitterhet som präglar hans texter år 1824 tyder på att han betraktade utvecklingen som ett allvarligt nederlag på det professionella planet. Samma år som han lämnade sin tjänst anordnades för första gången en disputation på ryska vid akademien i Åbo. På tjänsten vägnar fungerade Ehrström som opponent inför ett fullsatt auditorium och i närvaro av prominenta gäster som vicekansler Aminoff, ärkebiskop Tengström och officerare från den ryska garnisonen. I sin dagbok skriver han efteråt att han kände en viss stolthet då han såg hur nöjda de närvarande ryssarna var då de fick höra det ryska språket talas vid det finska universitetet. Han nämner också att man hade sagt att han personligen var att tacka för att en disputation på ryska kunde genomföras och att nyheten skulle vidarebefordras till S:t Petersburg. Trots detta tar besvikelsen överhanden: ”Mina åtgärder försöker man qväfva: men då de det oaktadt lyckas, vet man begagna sig deraf för att hos högsta vederbörande synas i fördelagtig dag. Man berömmar sig af sina sköna fruktträd: men

---

⁴³² Om kommissionens överläggningar i fråga om ryskan, se Jäntere, *Kysymys venäjän kielen asemasta*, s. 92–104.

⁴³³ Korhonen, *Suomen asiain komitea*, s. 213; Alexis A. Lillja, *Arsenij Andrejevitj Zakrevskij* (Helsingfors 1948), s. 228, 263–264. Om ryskans ställning vid universitetet under resten av storfurstendömet, se Pentti Aalto, *Modern Language Studies in Finland 1828–1918* (Helsinki 1987), s. 129–153.

man förgäter trädgårdsmästaren, som med en mångfaldig möda planterat och ansat dem.”⁴³⁴

Det är rimligt att anta att Ehrströms verksamhet i anknytning till ryskan har bidragit till hans relativt undanskymda ställning i finländsk historieskrivning.⁴³⁵ I det tidiga 1900-talet nämns han i många sammanhang som en viktig person i finskhetens historia. I de nationella biografierna omnämns han som en ”finskhetsifrare” och en ”finskhetens förkämpe” (*suomalaisuuden esitaistelija*).⁴³⁶ Då A.R. Cederberg år 1918 presenterar Ehrström i en serie biografier över finskhetens märkesmän, *Suomalaisuuden merkkimiehiä* I–IV, nämner han att Ehrström redan tjugo år före J.V. Snellman lade fram ett ”klart genomtänkt och noggrant preciserat program till språklig unifikation af [Finland]”. Vidare beskriver han Ehrströms 1821 publicerade artikelserie, ’Finska språket, betraktadt såsom nationalspråk’, som en av de mest ”djärva, långsynta och märkliga” i den finländska pressens historia. Tack vare denna förutspår han att Ehrström alltid kommer att ha en plats bland finskheten stormän: ”Ja tämä innostus, joka meidän korviimme tuo kaukaisen kohinan kevätvirtojen vapautumistyöstä, tämä innostus on antanut Ehrströmin nimelle suomalaisuuden historiassa sen maineen, joka myöhään, jos koskaan, sen ympäriltä hälvenee.”⁴³⁷ Uttdrag ur och översättningar av samma artikel ingår i andra samlingar av texter som man ansåg ha varit av särskild vikt för finskhetens utveckling, som *Suomalaisuuden syntysanoja* III (1929) och *Suomen kansalliskirjallisuus* VII (1931).⁴³⁸

⁴³⁴ Ehrströms dagbok 13.3.1824.

⁴³⁵ Jfr Engman, ’E.G. Ehrström och Finlands tre språk’, s. 308. Engman menar att Ehrström efter sin flytt till S:t Petersburg år 1826 och universitetets flytt till Helsingfors år 1828 som en åboromantikens man glömdes bort i det nya helsingforscentererade Finland, som andligt leddes av trion Runeberg, Lönnrot och Snellman.

⁴³⁶ Tor Carpelan (utg.), *Finsk biografisk handbok. Första bandet A–K* (Helsingfors 1903), s. 496–497; *Kansallinen elämäkerrasto. I osa. A–E* (Borgå 1927), s. 549–550.

⁴³⁷ A.R. Cederberg, ’Erik Gustaf Ehrström’, *Suomalaisuuden merkkimiehiä* I–IV (Helsinki 1917–1918), s. 5–37. ”Och denna iver, som till våra öron hämtar ett fjärran brus av värströmmarnas frigörelse, har gett Ehrström en ryktbarhet i finskhetens historia som sent, om någonsin, kommer att försvinna.” [Min översättning].

⁴³⁸ V. Tarkiainen & Aarne Anttila (toim.), *Suomalaisuuden syntysanoja* III. *Arvidssonista Snellmaniin. Kansallisia kirjoitelmia vuosilta 1817–44*. SKST 105

Trots de lovande utsikterna intog Ehrström inte en plats i finskhetens kanon. Tvärtom verkar både han och hans artikel i många sammanhang ha fallit i glömska. I en av de senaste årtiondenas mera omfattande antologier om finskhetsrörelsens historia, *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia* (1989), nämns den inte alls.⁴³⁹ Att Ehrström har fallit i skymundan kan ha ett samband med att det har varit svårt att placera in honom i en viss kategori eftersom han i olika sammanhang förespråkade vitt skilda aspekter av det nationella. Man bör även beakta att finskhetens kanon tog form på båda sidor av sekelskiftet 1900, då inställningen till det ryska allmänt var negativ i Finland. I den mentala atmosfär som vid denna tid var härskande är det lätt att förstå att man inte i första hand lyfte fram en person som hade talat om ryssarna som finnarnas ”broderfolk” och som hade ansett att ryskans ställning i Finland måste förstärkas för att det skulle uppnå den ställning ”hvarpå en herrskande nations Språk bör stå hos ett dermed förenadt Folk”.⁴⁴⁰ Att en sådan problematik existerade antyder A.R. Cederberg i sin artikel om Ehrström som ingår i *Kansallinen elämäkerrasto I* (1927). Cederberg påpekar att Ehrström i några sammanhang har misstänkts för att ha varit ”ryssvän” (*venäläismielinen*). Själv konstaterar han dock att han inte har hittat belägg för anklagelsen i de källor som han har studerat.⁴⁴¹

En samtida till Ehrström som betydligt bättre svarade mot idealen av en nationell hjälte var A.I. Arwidsson. Han var en ensaksman som var mera radikal och mindre positivt inställd till det ryska än Ehrström. Dessutom blev han år 1822 tvungen att lämna Finland efter att ha kritiserat de ryska myndigheterna, varför han kunde spela rollen av nationens första ”martyr”.

(Helsinki 1929), s. 126–154; E.N. Setälä, V. Tarkiainen, Vihtori Laurila (toim.), *Suomen kansalliskirjallisuus VII. Kansallisia berättäjiä, romanttisia runoilijoita, tiedemiehiä ja tutkimusmatkailijoita 1800-luvun alkupuolelta* (Helsinki 1931), s. 213–247.

⁴³⁹ Tommila & Pohls (toim.), *Herää Suomi*. Ehrström har inte heller ett eget uppslag i den nya nationalbiografien *Suomen Kansallisbiografia 2. Brubn–Fordell* (Helsinki 2003), s. 492. Han nämns endast kort under släkten Ehrström, som en ”befrämjare av studier i de ryska och finska språken”.

⁴⁴⁰ Ehrström, ’Några Reflexioner’, s. 292–294.

⁴⁴¹ *Kansallinen elämäkerrasto I* (Porvoo 1927), s. 349.

Arwidsson har länge framställts som den individ som mer eller mindre ensam formulerade finskhetens kända exkluderande axiom, ”svenskar äro vi icke längre, ryssar vilja vi icke bliva, låtom oss vara finnar”. I verkligheten hittas denna formulering inte i Arwidssons bevarade texter.⁴⁴² Det förekommer första gången sannolikt i J.V. Snellmans artikel ’Hvad var Porthan?’ i *Literaturbladet* år 1861. I artikeln diskuterar Snellman frågan om när den i romantiken grundade idén om finskan som alla finnarers modersmål hade fötts. Snellmans tes är att den inte existerade under Porthans tid på 1700-talet, men att den föddes kring decennieskiftet 1820, ”föرنämligast genom A.I. Arwidsson och E.G. Ehrström”. Därefter konstaterar Snellman att det var den geopolitiska omvälningen 1809 som hade väckt tanken till liv och att den kort lydde ”Svenskar äro vi icke mera; Ryssar kunna vi icke blifva; vi måste vara Finnar”.⁴⁴³ Trots att Snellman nämnde Ehrströms namn vid sidan av Arwidssons, har axiomet aldrig förknippats med Ehrström. Däremot har det under flera årtionden helt och hållet tillskrivits Arwidsson.⁴⁴⁴

---

⁴⁴² Liisa Castrén har utsett följande citat ur *Åbo Morgonblad* 1821 till den formulering av Arwidsson som kommer närmast: ”En Svensk måste tänka och handla såsom Svensk, en Fransos såsom sådan, och en Finne efter sin historiska bestämmelse.” Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson isänmaallisena berättäjänä*, s. 160.

⁴⁴³ Snellman, ’Hvad var Porthan?’, *J.V. Snellman. Samlade arbeten X. 1861–1862* (Helsingfors 1997), s. 146. Om hur axiomet senare har modifierats för att passa in i olika kontexter, se Pirkko Rommi, ’Tienhaarassa – nuoren Arwidssonin poliittinen toiminta’, Mauno Jokipii (toim.), *Adolf Ivar Arwidsson. Näkijä ja tekijä* (Jyväskylä 1992), s. 12–13, 21–22.

⁴⁴⁴ Axiomet förknippas så starkt med Arwidsson att man kan se det tillskrivas honom också i nyare forskning. Se t.ex.: Kjell Herberts, ’Finlands svenskar – missförstådd minoritet’, Anders Linde-Laursen & Jan Olof Nilsson (red.), *Nationella identiteter i Norden – ett fullbordat projekt?* (Nordiska rådet 1991), s. 241.

IV Nationen i historien

Det förflutna i nationen

”Glömska af historien, ja, jag vill t.o.m. säga historiska misstag äro en väsentlig faktor vid bildandet af en nation”. Detta skrev den franske akademikern Ernest Renan i ett känt tal med rubriken ’Vad är en nation?’ som han höll vid Sorbonne-universitetet i Paris år 1882.⁴⁴⁵ Av mera samtida nationalismteoretiker konstaterar bland andra Miroslav Hroch att en nationell identitet utan en tidsdimension är omöjlig att föreställa sig. Det är ett faktum att historien intar en viss position i de flesta nationalismteorier, även i sådana där där nationerna i sig betraktas som moderna konstruktioner.⁴⁴⁶ Till exempel Benedict Anderson påpekar att även om nationerna enligt hans mening är moderna, finns det i allmänhetens medvetande oftast en *uppfattning* om att de är gamla. Hans teori om nationen som en ”föreställd gemenskap” sträcker sig alltså även till det förflutna i den meningen att nationens medlemmar föreställer sig att de har ett gemensamt ursprung.⁴⁴⁷

Ett annat närliggande begrepp är Eric Hobsbawms ”invention of tradition”, som han använder för att beskriva hur man som en del av nationalstaternas konsolideringsprocesser på 1800- och 1900-talen medvetet har skapat traditioner för att få nationen att framstå som äldre än den i själva verket är. På detta sätt har man i folkets allmänna medvetande kunnat skapa en uppfattning om

---

⁴⁴⁵ Ernest Renan, *Hvad är en nation? Föredrag, hållet i Sorbonne den 11 mars 1882* (Helsingfors 1882), s. 8. Talets titel på franska lyder *Qu'est que c'est une nation?*

⁴⁴⁶ Miroslav Hroch, 'Historical Belles-Lettres as a Vehicle of the Image of National History', Branch (ed.), *National History and Identity*, s. 97–98. Jfr Manuel Castells, *The Power of Identity* (Oxford 1997), s. 51.

⁴⁴⁷ En annan aspekt som kopplar samman nation och tid är att nationen upplevs röra sig lineärt genom tiden. Om hur tidsuppfattningen förändrades under tidigmodern tid, se Anderson, *Imagined Communities*, s. 22–36.

en gemensam förgångenhet som kanske inte har existerat i verkligheten, åtminstone inte i den form som den framställs.⁴⁴⁸

Anthony D. Smith, som på vissa punkter har ställt sig kritisk till de utpräglat modernistiska nationalismteorierna, ser historiens betydelse på ett något annorlunda sätt. Han är enig med modernisterna om att dagens nationalstater i hög grad är att betrakta som kulturella konstruktioner, men han betonar samtidigt att de sällan har konstruerats på ett godtyckligt sätt eller ur intet. I de flesta fall bygger de moderna nationerna vidare på någon form av förnationell gemenskap. Dessa gemenskaper, vars historiska medvetande kan omfatta bland annat gemensamma symboler, myter, traditioner och minnen betecknar Smith med termen ”etnosymbolisk”.⁴⁴⁹

En annan forskare som har betonat hur olika grupperingar – framför allt etniska och nationella – använder det förflutna för att skapa gemenskap och kollektiv identifikation är Thomas Hylland Eriksen. Han fokuserar särskilt på de mytiska dragen i konstruktionen av de nationella självbilderna och lyfter i likhet med bland andra Miroslav Hroch fram att förhållandet mellan nation och historia ur den kollektiva identifikationens perspektiv inte att göra med en historisk ”verklighet” som sådan. Det relevanta är inte huruvida det som beskrivs som nationens historia i verkligheten har ägt rum, utan att en stor del av nationens medlemmar allmänt omfattar en *föreställning* om att de har ett gemensamt förflutet. Nationens historia är verklig om den existerar som idé, men idén kan basera sig på mytologi lika väl som på verkliga historiska händelser.⁴⁵⁰ Man kan också notera att

⁴⁴⁸ Eric Hobsbawm, 'Introduction: Inventing Traditions', Eric Hobsbawm & Terence Ranger (ed.), *The Invention of Tradition* (Cambridge 1983), s. 1–14.

⁴⁴⁹ Smith intar en förmedlande ställning mellan modernisterna och den redan föräldrade perennialistiska eller primordialistiska skolan, som såg nationerna som eviga och essentialistiska. Om Smiths teorier, se t.ex. Anthony D. Smith, *Myths and Memories of the Nation* (Oxford 1999); Anthony D. Smith, *The Nation in History. Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism* (Oxford 2000); Anthony D. Smith, *Chosen Peoples. Sacred Sources of National Identity* (Oxford 2003). Smiths etnosymboliska teori har under de senast åren diskuterats t.ex. i följande antologi: Montserrat Guibernau & John Hutchinson (ed.), *History and National Destiny: Ethnosymbolism and its Critics* (Oxford 2004).

⁴⁵⁰ Eriksen, *Historia, myt och identitet*, passim; Hroch, 'Historical Belles-Lettres', s. 97–98.

tidsdimensionen spelar en roll såväl i den politiska som i den kulturella nationen. För den kulturella nationen är den självskrivna, eftersom den organiska nationens hela idé bygger på myten om ett gemensamt ursprung. Men även David Miller, som i övrigt behandlar nationen ur ett civilt perspektiv, anger som en av nationens centrala determinanter att dess medlemmar bör uppleva att nationen har en utsträckning över tid.⁴⁵¹

Under de senaste åren har man inom den s.k. historiebruksforskningen intresserat sig för hur olika aktörer och grupper använder historien för sina specifika syften eller för att skapa kollektiva identiteter.⁴⁵² För undersökningar av hur man använder historien – och av hur man tvingas att omtolka den – kan Finland efter år 1809 erbjuda intressanta utgångspunkter. En fråga som mycket snart efter omvälvningen aktualiserades var frågan om hur det nya storfurstendömet förgångenhet skulle framställas. Finland hade under svenska tiden inte behandlats som en separat enhet ur historiskt perspektiv och hade följaktligen ingen självständig historia. Finlands historia fram till år 1809 var densamma som Sveriges historia, men den geopolitiska omvälvningen uppmuntrade till omvärderingar och omtolkningar av det förflutna. I detta huvudkapitel analyserar jag på vilka sätt Ehrström i olika kontexter och under olika tider förhöll sig till historien. I det första underkapitlet diskuteras hans involvering i själva skapandet av en historia för Finland, en fråga som var aktuell under 1810- och 1820-talet. Därefter behandlas Ehrströms historiesyn ur tre olika synvinklar. I den första kontexten befinner han sig i Ryssland åren 1812–13, och ser historien ur ett övervägande svenskt perspektiv. Därefter förskjuts hans perspektiv från den svenska utgångspunkten mot en finländsk utgångspunkt. Jag analyserar hur han utifrån det nya perspektivet beskriver finnarnas och Finlands historia dels före inkorporeringen i det svenska riket, dels som en del av riket.

---

⁴⁵¹ David Miller, *On Nationality* (Oxford 1995), s. 27.

⁴⁵² För en översikt över historiebruksforskningen, se Peter Aronsson, 'Historiekultur i förändring', Peter Aronsson (red.), *Makten över minnet. Historiekultur i förändring* (Lund 2000).

Ehrström och historieforskningen

Man har anmärkt att ett nytt tidevarf för Finland ingått, och att vi nu böra sträfva till nationel sjelfständighet (det vill säga äfven till större historisk sjelfständighet, än vi förut ägt); välan: om det är vår lott att börja en ny period i Finlands häfvder, – må vi då förhålla oss så att *vårt* tidevarf kan af den sednaste efterverld med aktning ihågkommas.⁴⁵³

I detta citat från år 1821 konstaterar Ehrström att det existerar en koppling mellan en ”historisk sjelfständighet” och en ”nationel sjelfständighet”. Han är inte ensam om att efter år 1809 lyfta fram vikten av att Finland måste få en egen historia. Inte minst Arwidsson betonade historiens betydelse och drog paralleller mellan det förflutnas betydelse för den enskilda individen respektive den kollektiva nationen då han i *Åbo Morgonblad* konstaterade att ”hvarje nation, likasom hvarje människa, uppväxer på en historisk grund, af forntid och dess minnen”.⁴⁵⁴ Ehrström i sin tur kopplar frågan om existensen av en sjelfständig historia också till den nationella sjelvkänslans styrka. Även om han inte för fram åsikten i sitt eget namn, antyder han att det fanns personer som ville förklara den påstått svaga nationalkänslan i Finland med historiska orsaker: ”Man har någon gång hört det yttrande att Finska nationalkänslan saknar den historiska grund hvarpå den borde stödas, och att vi derföre minst af allt borde yrka eller ens nämna nationalstolthet”. En del hade en ännu mera skeptisk inställning och hävdade att en ”helgjuten Finsk nationalitet icke kunna äga sjelfbestånd, så vida den saknar historisk grund”.⁴⁵⁵

De finländska myndigheterna hade dock en annan syn på frågan om Finlands historia. De betraktade frågan utgående från

---

⁴⁵³ Ehrström, ’Om ungdomens studium af utländska Språk’, *Mnemosyne* april 1821, sp. 111–112 (fotnoten).

⁴⁵⁴ Arwidsson, ’Om Nationalitet och National Andä’. *Åbo Morgonblad* 17.3.1821 (s. 83).

⁴⁵⁵ Ehrström, ’Om ungdomens studium af utländska Språk’, *Mnemosyne* april 1821, sp. 111–112 (fotnoten); Ehrström, ’Finska Språket’. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 148).

den administrativa och territoriella enhet som hade uppstått år 1809, och ansåg att detta ramverk måste förseras med en historia. År 1819 utlyste en år 1814 tillsatt skolkommision genom en annons i *Åbo Allmänna Tidning* en pristävling för att få till stånd ett översiktsverk och en lärobok i Finlands historia. Detta motiverades med att omvälvningen år 1809 hade gjort att ”behofwet af en åt Finska Historien särskilt grundad underwisning, äfwen i de publika Skolorne, blifwit allt mera påtageligt och kännbart.”⁴⁵⁶

I den mån man i början av storfurstendömet tid ifrågasatte existensen av en finsk historia hade detta inget samband med att man skulle ha haft en hegelsk historiesyn. Den hegelianska historiefilosofin, där *staten* sågs som den centrala aktören i historien, fick sitt genombrott i Finland först på 1830-talet. Först då började man ur ett filosofiskt perspektiv ifrågasätta huruvida Finland kunde ha en egen historia före år 1809.⁴⁵⁷ I början av storfurstendömet tid var det mera ändamålsenligt att betona den herderska historiesynen, som bättre svarade mot de specifika behoven i Finland. Herder hade i sitt historiefilosofiska huvudverk, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784–1791), definierat historien ur den kulturella utvecklingens perspektiv.⁴⁵⁸

Herders definition var tematiskt bredare än 1700-talets dominerande historiska paradig, som starkt hade fokuserat på staternas, dynastiernas och krigens politiska historia. Det bredare kulturella perspektivet antyds också i annonsen till pristävlingen år 1819, där det poängteras att tävlingsbidragen förutom Finlands politiska skeden borde belysa nationens utveckling i ”religieust,

⁴⁵⁶ *Åbo Allmänna Tidning* 17.6; 19.6.1819. Närmare om pristävlingen, se Mustelin, *Studier i finländsk historieforskning 1809–1865* (Borgå 1957), s. 109–112. I pristävlingen efterlystes både ett översiktsverk och en lärobok, två genrer mellan vilka man i början av 1800-talet ännu inte alltid skilde. Päiviö Tommila, *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia* (Porvoo Helsinki Juva 1989), s. 63.

⁴⁵⁷ Se t.ex. Tommila, *Suomen historiankirjoitus*, s. 76–78. Enligt J.V. Snellman blev Hegels filosofi den dominerande i Finland redan 1824–23, i första hand genom J.J. Tengström. Jalava, *Minä ja maailmanhenki*, s. 125.

⁴⁵⁸ Vesa Oittinen, ’Herder, ekspressiivisyyden filosofi’, Ollitervo & Immonen (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*, s. 44. Nytt i Herders historiefilosofi var att han betraktade mänsklighetens historia som en del av naturhistorien. För mänskligheten gällde samma lagar som för alla andra Guds skapelser.

wetenskapligt, moraliskt och medborgerligt afseende”. Därtill betonas att Finlands historia inte kan framställas ”utan nödvändigt samband och beständig hänsigt till så wäl den Svenska som den Ryska”.⁴⁵⁹ Sveriges ställning i sammanhanget torde ha varit självskriven. En mera problematisk fråga var däremot hur man skulle behandla Rysslands historia, med tanke på den krigiska historien länderna emellan. År 1813 uppmanade Åbo domkapitel stiftets skolor att framöver vid sidan av den svenska historien uppmärksamma den ”Ryska Monarkiens, wårt nu warande Fäderneslands Stats-Historie och Geographie, såsom numera warande Finlands Innevånarens Historia Patriae”. Det finns dock belägg för att uppmaningen inte följdes särskilt nitiskt, vilket delvis hade ett samband med att lämpliga läromedel saknades.⁴⁶⁰

Trots en bred definition av historien och myndigheternas uppmantran visade det sig vara svårt att få till stånd ett översiktligt verk över Finlands historia i början av storfurstendömet. Det dröjde ända till år 1832 innan den första läroboken i Finlands historia kunde tas i bruk i landets skolor. Då publicerades Arwidssons *Lärobok i Finlands historia och geografi*, som var en omarbetad och utvidgad version av den historiska volymen av Friedrich Rühs tredelade verk *Finnland und seine Bewohner* (1809). Rühs verk var efter 1809 det mest lästa och lättast tillgängliga översiktliga arbetet om Finlands historia, men fyllde trots detta inte det egentliga behovet i Finland. Eftersom Rühs hade skrivit huvuddelen av verket före 1809, var det inte skrivet utifrån Finlands egna utgångspunkter, utan Finland behandlades som en del av det svenska riket. Därmed ansågs det i för hög grad betona de svenska aspekterna av Finlands historia. Symptomatiskt nog ansågs ett annat verk skrivet på tyska, Peter von Gerschaus *Versuch über die Geschichte des Grossfürstenthums*

---

⁴⁵⁹ Åbo Allmänna Tidning 17.6; 19.6.1819.

⁴⁶⁰ Andersson, 'Kolonister eller konstitutionens väktare? Kring det svenska och svenskarnas ankomst till Finland i den autonoma tidens historieböcker', Ann-Marie Ivars & Lena Huldén (red.), *När kom svenskarna till Finland?* SLS 646 (Helsingfors 2002), s. 159; Anthoni, *Jacob Tengström*, s. 131–132. Mellan åren 1813 och 1822 ställdes inga frågor angående Rysslands historia i årsexamen vid Katedralskolan i Åbo. Däremot ställdes en fråga år 1812, vilket Anthoni anser bero på att Jacob Tengström personligen närvarade.

Finnland (1821) i sin tur okritiskt se på Finland ur ett ryskt perspektiv.⁴⁶¹

Förklaringen till att man inte lyckades få till stånd ett historieverk över Finland med finländska krafter stod delvis att finna i det bristfälliga källäget. Att en ”finsk historia” inte fanns berodde alltså inte på att den inte skulle ha existerat, utan på att man inte hade tillgång till det material i vilket den fanns dokumenterad. Före år 1809 hade ingen institution i Finland centraliserat samlat in historiska källor specifikt med anknytning till Finlands och finnarnas historia. Vad angår de sistnämnda hade Åboprofessorn H.G. Porthan dock på 1700-talet påbörjat ett viktigt arbete med att lokalisera och samla in källor till finnarnas historia, ett arbete som en del av hans elever fortsatte efter hans död år 1804. En av Porthans elever var Jacob Tengström, genom vilken också Ehrström kom att involveras i sökandet efter källor till Finlands historia.⁴⁶²

En av Porthans centrala teorier hade varit att upplysningar till finnarnas tidiga historia kunde hittas i ryska krönikor och i andra ryska källor, men han hade inte utforskat dem empiriskt.⁴⁶³ Omvälvningen år 1809 öppnade självfallet nya utsikter för letandet efter källor till Finlands historia i ryska arkiv och samlingar, något som särskilt Jacob Tengström uppmärksammade. Då Ehrström och Ottelin år 1812 reste till Moskva gav Tengström dem i uppdrag att leta efter källor till Finlands historia i stadens arkiv, bibliotek och övriga samlingar. För detta ändamål försåg han dem med ett rekommendationsbrev till professor J.G. Buhle, en tyskfödd filosof och historiker som flyttat till Ryssland år 1804. Buhle hade ansvarat för att

⁴⁶¹ Om Rühs och von Gerschaus verk, se Mustelin, *Studier i finländsk historieforskning*, s. 62–84, 109. Om Arwidssons verk, se Andersson, ’Kolonister eller konstitutionens väktare?’, s. 158–160.

⁴⁶² Om Porthans roll i historieforskningen i Finland, se även Derek Fewster, *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. *Studia Fennica Historica* 11 (Helsinki 2006), s. 56–64.

⁴⁶³ Branch, *A.J. Sjögren*, s. 23–25. Porthans intresse för de ryska källorna väcktes sannolikt under ett besök hos A.L. Schlözer i Göttingen år 1779. Schlözer hade varit verksam vid Vetenskapsakademien i S:t Petersburg, var väl bevandrad i de ryska källorna, och presenterade i *Allgemeine Nordische Geschichte* (1771) 1700-talets mest grundläggande kritiska undersökning av de finsk-ugriska folken.

omorganisera universitetsbiblioteket i Moskva efter modell från Göttingen och var därför den person som bäst kunde hjälpa Ehrström och Ottelin att genomföra sitt uppdrag. De förändrade planerna som under hösten 1812 ledde till att Ehrström och Ottelin var tvungna att fly från Moskva gjorde att de inte på allvar hann ta itu med sökandet efter historiska dokument. Av dagboken från vistelsen framgår inte att de skulle ha träffat Buhle. Däremot hjälpte de några gånger professor Heym, som var i färd med att ordna om greve Alexej Razumovskijs bibliotek. Arbetet i biblioteket beskriver Ehrström som både nyttigt och angenämt och han uttrycker likaså sin glädje över att med egna ögon ha fått se sådana dyrbara och kända verk som han tidigare bara hört talas om.⁴⁶⁴

Om man på den finska sidan var intresserad av historiska dokument i Ryssland, fanns det ett liknande intresse i motsatt riktning. Greve Nikolaj Rumjantsev, fram till 1814 rysk utrikesminister, hyste också ett stort intresse för historia och för att samla in och ge ut historiska dokument som källutgåvor. Han etablerade ett nätverk av forskare, arkivarier och bibliotekarier runt om i det ryska riket, den s.k. ”Rumjantsev-cirkeln”, med vilka han genom en livlig korrespondens utbytte information. I anknytning till detta vände han sig på 1810-talet till expeditionssekreteraren L.G. von Haartman i S:t Petersburg och bad honom om information angående de ryska manuskript som fanns vid akademibiblioteket i Åbo. Utgående från ett brev från von Haartman till Jacob Tengström år 1814 kan man sluta sig till att Ehrström som kunnig i ryska hade fått åta sig uppgiften att gå igenom manuskripten: ”I anledning af de upplysningar Ehrström meddelade mig, om beskaffenheten af de Ryska Manuscripter, som finnas uti Academins Bibliothek, berättade jag någon gång för Roumänzow, att ibland dem äfven skall finnas en Nestor. Han blef enchanterad öfver denna upptäckt, och yttrade genast sin önskan, att kunna draga någon nytta deraf.” Enligt brevet anhöll Rumjantsev om att få Nestorskrönikan till läns från

---

⁴⁶⁴ Ehrströms dagbok 28.4/10.5.1812:ark 37:2–4; 13/25.6.1812:ark 42:2–4. I en beskrivning av samlingen nämner Ehrström bland annat att de flesta böckerna är franska: ”man skulle tro att Bibliotheket vore samlat af en Fransos. Tyska, Engelska och Ryska arbeten äro der få.”

akademibiblioteket, men det avslöjar inte huruvida anhållan beviljades.⁴⁶⁵

Ehrströms kunskaper i ryska efterfrågades också då Rumjantsev blev intresserad av *Stepennaja kniga* (Степенная книга), en krönika över de ryska tsarerna fram till 1500-talet. Krönikan hade tryckts i flere utgåvor, men enligt ett brev av von Haartman antog man att ett exemplar av den utgåva som låg närmast originalet skulle ha förts till Finland under stora ofreden av den svenske krigsfånge Simon Lindheim. Förmodligen för att utreda huruvida det var just det exemplaret som fanns i Åbo bad Rumjantsev von Haartman att se till att någon jämförde det med den utgåva av krönikan som ansågs vara den bästa, Fredrik Müllers utgåva från 1775. Till Tengström skriver von Haartman att han ”chargerat Hofrådet Molin och Ehrström med detta tråkiga arbete, hvilket jag dock hoppas, att de af vänskap för mig och af nit för saken, skola åtaga sig”. Haartman ber Tengström se till att Ehrström får tillgång till *Stepennaja kniga* och intygar att han litar på Ehrströms förmåga att handskas varsamt med det dyrbara manuskriptet: ”Jag litar på Ehrström, att han omgås med detsamma, att det på intet sätt far illa.” Till Rumjantsevs önskemål om att de ryska manuskripten skulle skrivas av förhöll sig von Haartman dock avvaktande och hävdade att arbetet åtminstone inte kunde utföras i Åbo, eftersom ”[h]varcken Ehrström eller Molin hafva nödig sak- och språk kännedom för att gå i land med ett sådant arbete. Dessutom felas dem tid dertill!”⁴⁶⁶

Efter 1809 letades det alltså efter källor till Finlands historia i ryska arkiv och tvärtom, men det fanns också andra situationer där finska och ryska intressen sammanföll på ett sätt som gynnade båda parterna. En sådan kontext var det vetenskapliga utforskandet av de folk i de inre delarna av Ryssland som talade finskbesläktade språk. Uppfattningen om att det existerade en

---

⁴⁶⁵ von Haartman till Tengström 6.4.1814, Jacob Tengströms samling, NB. Branch, *A.J. Sjögren*, s. 27–28. Rumjantsev var en gynnare av vetenskapen och medverkade bl.a. till utgivningen av Gustav Renvalls första finska ordbok, *Suomalainen Sana-Kirja* (1823–1826) och A.J. Sjögrens avhandling om det finska språket, *Ueber die Finnische Sprache und ihre Literatur* (1821).

⁴⁶⁶ von Haartman till Tengström 4.3; 25.4.1814, Jacob Tengströms samling, NB.

finsk folkstam med ett gemensamt ursprung hade börjat ta form mot slutet av 1700-talet. Frågan hade tills vidare dock inte utforskats empiriskt utan antagandena baserade sig på fragmentariska omnämmanden i olika källor.⁴⁶⁷

Att Ehrström var bekant med dessa uppfattningar framgår av dagboken från Ryssland 1812. I en hänvisning till en legend om grundläggningen av staden Nizjnij Novgorod vid Volga noterar han att trakten vid tiden för grundläggningen år 1212 i stort sett varit obebodd: ”blott her och der hvilade hyddor som utgjorde Mordviners, ett Finskt folkslags boningar”.⁴⁶⁸ I andra sammanhang kan man å andra sidan utläsa att relationerna mellan de folk som talade finsk-ugriska språk ännu inte var självklara. Släktskapet mellan de finska och ungerska språken hade antyttts redan på 1600-talet, och i slutet av 1700-talet hade teorierna presenterats för en bredare allmänhet, men ännu på 1810-talet var de vetenskapliga bevisen inte entydiga. Ehrström antyder en medvetenhet om det sannolika släktskapet mellan finnar och ungrare då han år 1821 omtalar ungrarna som ett ”ädel folk, det man uppgifvit att vara våra stambröder”.⁴⁶⁹

En konkret möjlighet att empiriskt undersöka de folk i Rysslands inre delar som talade finskbesläktade språk infann sig för första gången på 1810-talet. Även i detta sammanhang var Rumjantsev en central gestalt och Ehrström intog en liten roll. Rumjantsev hade år 1811 grundat en kommission underställd det ryska utrikesministeriet med uppdrag att samla in dokument med anknytning till lagar och rättsväsende i Ryssland, vilka han hade för avsikt att editera och ge ut. Vid sidan av det juridiska materialet var han även intresserad av att vetenskapligt kartlägga de etnografiska, historiska och språkliga förhållandena i olika

---

⁴⁶⁷ Om den tidiga finsk-ugriska språkforskningen, se Kemiläinen, *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa*, s. 46–53.

⁴⁶⁸ Ehrströms dagbok 2/14.10.1812:ark 93:1. År 1821 skriver Ehrström i artikeln ’Finska språket’ (*Abo Morgonblad* 12.5.1821, s. 147) om hur en del personer i Finland ansåg att den potentiella läsekretsen för en ”nationallitteratur” på finska var för liten. Han lyfter då fram möjligheten att de ”Finska bröder” som bodde i Rysslands inre delar i framtiden skulle utvidga läsekretsen.

⁴⁶⁹ Ehrström, ’Finska Språket’. *Abo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 110). Om det vetenskapliga utforskandet av finskans och ungerskans släktskap, se Kemiläinen, *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa*, s. 48–53.

delar av Ryssland. Själva insamlings- och kartläggningsarbetet måste ske i fält, varför Rumjantsev erbjöd sig att bekosta expeditioner som utförde arbetet. För norra Rysslands del ansåg han att arbetet bäst kunde utföras av finnar, eftersom den delen av riket befolkades av folk som talade finskbesläktade språk. Då han år 1816 förberedde en expedition till norra Ryssland vände han sig till Jacob Tengström i Åbo och bad honom nominera två kandidater för uppdraget. Tengström föreslog Gustav Renvall, docent i finska språket, och Ehrström, docent i ryska språket. Som Renvalls förtjänst lyfte han fram dennes kunskaper i finska och som Ehrströms hans kunskaper i ryska samt hans erfarenhet av att vistas i Ryssland. Rumjantsev godtog förslaget och förberedelserna för expeditionen kom igång – bland annat uppmanade han Ehrström och Renvall att läsa all litteratur de kunde komma över om de finsk-ugriska folken i Ryssland. Expeditionen förväntades kunna inledas våren 1817 och beräknades räcka tre år.⁴⁷⁰

Ännu i juni 1816 informerade Tengström Rumjantsev om att Ehrström och Renvall stod i beråd att delta i expeditionen, ”som skall blifva icke mindre intressant för dem själfva än för universitetet och hela fäderneslandet”. Under sommarens och höstens lopp verkar dock båda ha kommit på andra tankar. I oktober 1816 informerar Tengström Rumjantsev om att expeditionsplanerna hade mötts av ”tvivel och svårigheter”. Ehrström hade dragit sig ur projektet med motiveringen att han som nyutnämnd lektor i ryska språket hade fått i uppdrag att sammanställa ett rysk-svenskt lexikon, varför han inte kunde resa bort för tre år. En annan faktor som sannolikt bidrog till att Ehrström drog sig ur var det äktenskap han i juli 1816 hade ingått med Ulrika Lovisa Ahlstedt. Något senare drog sig även Renvall

---

⁴⁷⁰ Om den planerade expeditionen, se Branch, 'The Academy of Sciences', s. 122–123, 127; Branch, *A.J. Sjögren*, s. 27–28. Citaten från korrespondensen mellan Tengström och Rumjantsev är hämtade ur M.G. Schybergson, 'Ur ärkebiskop Jacob Tengströms franska breffkoncept'. *Finsk Tidskrift* 1896(1), s. 13–15, 17.

ur projektet med motiveringen att han inte ansåg sig kunna fullfölja uppdraget utan hjälp av Ehrströms kunskaper i ryska.⁴⁷¹

Expeditionen förverkligades alltså inte på 1810-talet, och varken Ehrström eller Renvall kom att bli pionjärer för det vetenskapliga och systematiska utforskandet av de finsk-ugriska språken. Trots detta övergav Rumjantsev inte sina planer utan fortsatte förberedelserna för en expedition. Den kom slutligen att genomföras av A.J. Sjögren, som gjorde en femårig resa genom Karelen och norra Ryssland åren 1824–1829. Efter resan fortsatte Sjögren sin verksamhet vid Vetenskapsakademien i S:t Petersburg som från år 1828 ansvarade för den vetenskapliga kartläggningen av Rysslands demografi, etnografi, geografi och språkförhållanden. Kartläggningsarbetet omfattade även det material som berörde de finsk-ugriska folken. Vid Vetenskapsakademien sammanföll ett ryskt riksintresse med ett finskt nationellt intresse, och det skulle dröja till 1800-talets andra hälft innan den finsk-ugriska forskningens centrum började förskjutas från S:t Petersburg mot Helsingfors, Tallinn respektive Budapest.⁴⁷²

Ehrströms insatser för den finländska historieforskningen på 1810-talet präglas i hög grad av ett sökande efter källor och ett planerat kartläggningsarbete, vilka dock båda förblev resultatlösa. De ofullbordade planerna avspeglar rätt väl de svårigheter man hade att efter 1809 få igång en historieskrivning med fokus på Finland. Ehrström blev ingen historieforskare, vilket inte heller var hans målsättning, men han skrev ändå två verk som kan karaktäriseras som historiska. År 1816 publicerades med titeln *Tractatum pacis Cardisensis* hans avhandling *pro venia docendi*, som baserade sig på ett ryskt 1600-talsmanuskript i akademibiblioteket. Manuskriptet gick senare förlorat i samband med Åbo brand år 1827, som förstörde så gott som samtliga

---

⁴⁷¹ Schybergson, 'Ur ärkebiskop Jacob Tengströms franska brefkoncept', s. 13–15. Tengström ville att Ehrström under expeditionen också skulle samla naturalier för universitetsmuseet. Därtill garanterade han att Renvall och Ehrström skulle iakttä största sparsamhet eftersom båda var "fattiga gossar och således väl vana att hushålla".

⁴⁷² Branch, 'The Academy of Sciences', s. 122–123, 127–129.

40 000 volymer i akademibiblioteket.⁴⁷³ Utgående från sina kunskaper i ryska, sin språkhistoriskt inriktade avhandling *pro gradu* och docenturavhandlingen utnämndes Ehrström i september 1816 till docent i ryska historien och litteraturen. Han var akademins första docent i detta ämne, och i själva verket den enda som innehade en docentur med denna ämneskombination under hela storfurstendömet.⁴⁷⁴

Av större betydelse för den finländska historieskrivningen än avhandlingen blev den historik som Ehrström skrev över de svenska och finska församlingarna i S:t Petersburg, *Historisk Beskrifning öfver S:t Catharina och S:t Maria Församlingar, eller Svenska och Finska Församlingarna i S:t Petersburg* (1829). Denna skrev han på uppdrag av Jacob Tengström, som mellan åren 1821 och 1832 gav ut en urkundsserie i nio volymer under titeln *Handlingar till upplysning i Finlands kyrko-historie*.⁴⁷⁵ Som titeln antyder innehöll serien i huvudsak källpublikationer, men Ehrströms arbete utgör undantaget bland bidragen. Hans historik baserar sig på några kortare uppsatser som tidigare kyrkoherdar i de två församlingarna hade författat samt på hans egna grundliga genomgång av församlingarnas arkiv. Resultatet blev ett omfattande verk, som ännu i dag är en av de viktigaste källorna till den historiska kunskapen om den finska och svenska närvaron i S:t Petersburg fram till 1820-talets andra hälft.

Historikens tillkomsthistoria var i sig dramatisk. Arbetet var färdigt och tryckningen nästan slutförd då hela den färdigtryckta upplagan och tryckmanuskriptet förstördes i Åbo brand i september 1827. Ehrström tvingades omarbета en tidigare version av manuskriptet för ny tryckning, ett arbete som i sin tur avbröts

---

⁴⁷³ Avhandlingen responderades av Gabriel Wallenius. Om universitetsbibliotekets förluster i samband med Åbo brand, se Mustelin, *Studier i finländsk historieforskning*, s. 311–319.

⁴⁷⁴ A.J. Sjögren planerade i början av 1820-talet att söka docentur med samma ämneskombination, men förverkligade inte planen. Han fick också ett förslag om att söka lektoratet i ryska som Ehrström lämnade år 1824, men var inte intresserad. Veli-Matti Autio, *Yliopiston virkanimitykset* (Helsinki 1981), s. 187 (fotnot 129), 194–195.

⁴⁷⁵ De nio delarna offentliggjordes först som bihang till Åbo domkapitels cirkulärbrev. Om urkundsserien, se Mustelin, *Studier i finländsk historieforskning*, s. 333–337.

för närmare ett års tid då en sjukdom gjorde honom arbetsoförmögen. Då han hade tillfrisknat och skulle slutföra redigeringsarbetet insåg han att den närmare bekantskap han som församlingens kyrkoherde hade gjort med dess vardag samt den ökade tillgången till källmaterial krävde en grundligare omarbetning än planerat. Det nya manuskriptet var slutligen färdigt i början av år 1829.⁴⁷⁶

Svenska kungar, krig och hjältar år 1812

Mitt hjerta klappade då jag höll i handen dessa minnen af det lands öde, som, ehuru ej mer mitt Fädernesland, jag älskar mer än alla andra platser på vårt jordklot. Och Carl XII:s medaljer – ovillkorligt tryckte jag dem till mina läppar och mitt hjerta häfvde sig.⁴⁷⁷

De medaljer som Ehrström syftar på i detta citat fanns i myntkabinettet vid universitetet i Moskva. Att han kom i kontakt med dem berodde på att han år 1812, inför universitetets flykt undan det franska anfallet, hjälpte till att packa ner de mest dyrbara föremålen i universitetets museum och myntkabinett i kistor. Åsynen av de svenska medaljerna från Karl XII:s tid gjorde Ehrström djupt rörd, ett mönster som återkommer många gånger under vistelsen i Ryssland. Hänförelsen över den svenska historien och framför allt över den stora krigarkungen Karl XII blir intressant om man beaktar att Ehrströms egentliga uppdrag med anknytning till historien var att leta efter dokument om Finlands historia. Som vi ska se var det dock den svenska historien som gång på gång skulle bli aktuell år 1812, medan den finska historien inte intar någon som helst roll i dagboken från Ryssland. Sveriges historia hade i den ryska kontexten rentav en dubbel aktualitet. Dels användes hänvisningar till de många

---

⁴⁷⁶ Ehrström beskriver historikens tillkomst i inledningen (s. VIII–XI). Herman Kajanus, församlingens kyrkoherde 1886–1913, fortsatte Ehrströms arbete. Det gav ut år 1980 av W.E. Nordström med titeln *St Katarina svenska församlings i St Petersburg historie* och inleds med en översikt över Ehrströms tid som kyrkoherde.

⁴⁷⁷ Ehrströms dagbok 25.8/7.9.1812:ark 57:3.

tidigare krigen mellan Sverige och Ryssland i propagandistiskt syfte för att höja försvarsviljan hos Moskvas befolkning, dels levde Ehrström flera månader i ovisshet om vilken ställning Sverige officiellt skulle inta i den pågående konflikten mellan Ryssland och Frankrike.

Den svenske historiske hjälte vars namn under vistelsens lopp återkom gång på gång var Karl XII. Att han var känd för en i Sverige uppvuxen ung man var väntat, men inte minst Voltaires till flera språk översatta biografi *Histoire de Charles XII* (1731) hade gjort honom till en av 1700-talets mest kända historiska personer också generellt i Europa. I Ryssland såg man därtill Karl XII som den främste fienden till Rysslands egen historiske hjälte Peter I, som även han hade intagit en plats i det europeiska historiemedvetandet tack vare ett 1700-talsverk av Voltaire.⁴⁷⁸

Ehrströms dagbok från vistelsen i Ryssland 1812–13 bekräftar att en bild av Karl XII var starkt förankrad i det ryska medvetandet. Särskilt nämner han att ryssar i ett samtal med svenskar gärna tog upp slaget vid Poltava år 1709, det ur svenskt perspektiv ödesdigra slaget som var början på slutet till Sveriges tid som europeisk stormakt.⁴⁷⁹ Det var också nederlaget i stora nordiska kriget som gjorde att Karl XII i den ryska krigspropaganda år 1812 fick statuera ett symboliskt exempel på hur en inkräktande fiende kunde besegras och drivas ut ur landet. Symboliken utnyttjades särskilt i populärt syfte för att höja de patriotiska stämningarna och förstärka försvarsandan hos Moskvas invånare i väntan på det franska anfallet. I Ryssland drog man direkta paralleller mellan Napoleons fälttåg år 1812 och Karl XII:s fälttåg omkring ett sekel tidigare, på motsvarande sätt som man under andra världskriget skulle dra paralleller mellan Napoleons och Hitlers försök att invadera Ryssland.⁴⁸⁰

---

⁴⁷⁸ Om Voltaires verk, se Larry Wolff, *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment* (Stanford 1994), s. 88–90. Voltaire hade behandlat Peter I i verket *History of the Russian Empire Under Peter the Great* (1759, 1763).

⁴⁷⁹ Ehrströms dagbok 2/14.7.1812:ark 52:3; 13/25.3.1813:ark 186:1.

⁴⁸⁰ Napoleon var själv medveten om att han jämfördes med Karl XII och det berättas att han under de dygn han befann sig i Kreml hade Voltaires Karl XII-biografi inom räckhåll. Wolff, *Inventing Eastern Europe*, s. 88–90.

I juli 1812 sitter Ehrström som åskådare på en teater i Moskva. Pjäsen, *Karl XII i Bender*, handlar om den s.k. kalabaliken i Bender år 1713 då turkarna tvingade Karl XII att lämna det ottomanska riket dit han år 1709 hade flytt med en grupp karoliner efter nederlaget vid Poltava. Av Ehrströms beskrivning att döma fyllde pjäsen sin funktion som var att förstärka åskådarnas ”patriotiska nit”.⁴⁸¹ I publiken hörde han två män sinsemellan viska om hur slaget vid Poltava hade bevisat att ”äka tapperhet och kärlek för Fäderneslandet segrar öfver blotta lyckan”, för att därefter uttrycka en önskan om att Karl XII:s öde också skulle möta Napoleon, ”Frankrikes Carl XII, som nu går att sönderslita vårt älskade Fädernesland!”. Ehrström instämde i tysthet i de två männens önskemål om att Napoleon skulle besegras, men de ”fäderneslandskänslor” som pjäsen väckte hos honom överensstämde inte med de känslor den åtminstone borde ha väckt hos ryssarna. Om detta är han starkt medveten, vilket antyds i den retoriska fråga han ställer: ”Och de som omgäfv mig, äfven deras hjertan voro öppna för Fäderneslands känslor, men var deras känsla en med min?”.⁴⁸² Det självskrivna svaret på frågan var nekande, och det var därför först efter att ha återvänt till sitt rum på universitetet som Ehrström öppet kunde ge uttryck för de känslor som pjäsen hade väckt:

Alldrig har jag så lifligt känt att Svenskt blod flyter i mitt hjerta som då. De känslor hvarmed jag i min barndom ansåg Carl XII som min hjelte och mitt ideal, återlefde hos mig med fördubblad styrka. Otåligt väntade jag det ögnablick, då den som föreställde hans person skulle utkomma, och mitt hjerta hoppade då jag fick se honom – och då han i sista akten manade sina tappra Svenskar till strid, då han satte hatten på hufvudet, drog värjan och [...] då han till slut kom tillbaka tillfångatagen – jag kan ej säga Er hvad jag kände och hvad jag tänkte, jag gret, och dolde mitt ansigte i min näsduk för att ej väcka de mig

---

⁴⁸¹ Många utländska resenärer som besökte Ryssland vid samma tid gjorde liknande beundrande hänvisningar till ryssarnas fäderneslandskärlek och ”patriotiska nit” som Ehrström. Se Korhonen, *Suomen asiain komitea*, s. 180.

⁴⁸² Ehrströms dagbok 2/14.7.1812:ark 52:3. Om slaget i Poltava och svenskarnas flykt till Bender, se Bengt Liljegren, *Kaarle XII. Soturikinunkaan elämä* (Lund 2000), s. 167–183.

---

omgivande Ryssarnes uppmärksamhet. O Sverige!
Sverige!⁴⁸³

Den nationella identifikationens historiska dimension kunde hos Ehrström inte ersättas med en ny historisk dimension lika lätt som en del av identifikationens politiska dimensioner. Den ryske kejsaren kunde efter 1809 ersätta den svenske kungen och Ehrström kunde övergå från att vara svensk medborgare till att vara rysk undersåte, men ”hans” historia var ännu år 1812 den svenska historien. Även om medvetenheten om behovet av en finsk historia redan hade väckts existerade en sådan inte ännu i samlad form, medan det ryska inslaget i Ehrströms historiska medvetande fortfarande i hög grad symboliserade ”fienden”. Ur den kontextuella identifikationens perspektiv kan man konstatera att Ehrströms reaktion på pjäsen om Karl XII är starkt påverkad av den miljö i vilken han befinner sig. Pjäsen uppfördes i syfte att höja den ryska publikens försvarsmoral, men Ehrström var medveten om att hans sympatier riktades mot ”fel” part. Även om han hade en del gemensamt med ryssarna i publiken – bland annat det ryska undersåtskapet och önskemålet om att Napoleon skulle förlora kriget – kunde känslan av samhörighet inte utsträckas till att gälla det förflutna. I det förflutna representerade det ryska för Ehrström ”dem”, i förhållande till det svenska som representerade ”vi”. Av denna orsak var han på teatern tvungen att dölja sin rörelse av rädsla för att väcka oönskad uppmärksamhet. Sin känslosamma reaktion kunde han öppet uttrycka först då han i dagboken vände sig till vänner och släktingar hemma i Finland, vilket visar hur individen kan välja att uttrycka olika aspekter av det nationella beroende på vem han eller hon vänder sig till.

Att den man kommunicerar med kan ha betydelse för individens sätt att betona olika dimensioner av det nationella bekräftas av en annan situation under vistelsen i Ryssland, där Karl XII likaså spelade huvudrollen. Evakuerad till Nizjnij

---

⁴⁸³ Ehrströms dagbok 2/14.7.1812:ark 52:3. Idealiseringen av Karl XII var typisk för Ehrströms generation. T.ex. Arwidsson omnämner honom i liknande ordvändningar i sin opublicerade självbiografi. Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson. Nuori Arwidsson ja hänen ympäristönsä*, s. 27.

Novgorod med universitetet träffade Ehrström några månader efter upplevelsen i teatern några tatariska kavallerister från Krim och Kaukasien. Under ett samtal med en av deras officerare frågade han om denne kände till ett folk som kallades för svenskar och fick av denne till svar på bruten ryska: ”Hvarföre skulle jag ej hört af dem, [...] det är ju ej ännu hundra år sedan deras Konung var hos oss uti Bender. Vi voro då ett annat folk än nu.” Vidare kunde han berätta att det tatariska ordet för svensk var ”Schvid” och att tatarerna såg Karl XII som en man som inte hade varit rädd att ”se sina fiender i ansigtet”. I tatarerna fann Ehrström en person vars historiska medvetenhet om Karl XII passade bättre ihop med hans egen än ryssarnas. De känslor gentemot Karl XII som Ehrström var tvungen att dölja i ryssars sällskap kunde han öppet uttrycka för tatarerna och inför honom avslöjade han med stolthet: ”Ni ser nu för er en Svensk; [...] jag är en afkomling af samma folkslag som för hundra år sedan voro hos Er med sin Konung och hvilket ihågkommer Tatarerne som gamla vänner.” Tatarerna svarade efter en stunds tystnad: ”Svenskarne voro tappert folk och våra vänner.”⁴⁸⁴

En händelse som inträffat ett sekel tillbaka i tiden utgjorde ett gemensamt minne för två för varandra okända individer. Varken Ehrström eller den tatariska officeren hade levat under Karl XII:s tid och de var uppvuxna i olika kulturer och samhällen. I det aktuella läget var de förmodligen båda lojala ryska undersåtar, men i det förflutna delade de ett historiskt minne där Ryssland representerade fienden.

Närmast som en kuriös detalj kan nämnas att Karl XII inte var den enda svenska historiska personen som figurerade på Moskvas teaterscener sommaren 1812. Ehrström hade också möjlighet att se en pjäs om Gustav Vasa, *Gustaf i Dalarna* eller *De Svenska Bergmännen*. Handlingen i pjäsen utspelade sig i Dalarna och beskrev Gustav Vasas äventyr och svenskarnas befrielse av ”fäderneslandet” från det danska tyranniet. Enligt Ehrström präglades pjäsens innehåll i hög grad av ”historisk osanning”, och den gjorde inte samma intryck på honom som pjäsen om Karl XII

---

⁴⁸⁴ Ehrströms dagbok 15/27.10.1812:ark 108:3–109:1.

hade gjort.⁴⁸⁵ Pjäsen kan hur som helst stå som ett exempel på att Sverige år 1812 inte av nödvändighet måste symbolisera fienden i Ryssland. Även om han var svensk, kunde Gustav Vasa i populärt syfte symbolisera en mytisk frihetshjälte och hans kamp mot den tyranniska unionskungen Kristian II statuera ett exempel på hur en inkräktare kunde besegras. I första hand tydde man sig dock självklart till ryska mytiska frihetshjältar. Den frihetshjälte som åtminstone i Ehrströms dagbok intar en särställning är Dmitrij Pozjarskij, som år 1612 hade gjort slut på den stora oredans tid i Rysslands historia genom att befria Moskva från den polska ockupationen. Före flykten österut hann Ehrström bland annat på teater se ett ”national stycke” om Pozjarskij. I Pozjarskijs namn uppmanade också generalguvernör Rostoptjin i september 1812 Moskvans invånare att beväpna sig och samlas för att försvara staden vid *Poklonnaja gora*. På denna kulle hade enligt legenden det avgörande slaget mot polackerna under Pozjarskijs ledning ägt rum exakt tvåhundra år tidigare.⁴⁸⁶

Vilka som i ryssarnas ögon var hjältar och vilka som var fiender framgick också klart under en ortodox gudstjänst vid vilken Ehrström närvarade. Prästerskapet utdelade i högtidliga former ”evig åminnelse” respektive ”förbannelse” över olika personer och grupper. Till dem som man gav evig åminnelse hörde Pozjarskij, ”Fäderneslandets tjenare och försvarare”, samt alla ”trogna Undersåtar och fromma Christna”. På de förbannades sida däremot hamnade bland andra de ortodoxa gammaltroende, ”den falske Dmitrij” och Napoleon – samt talande nog kosackledaren Ivan Mazepa som under det stora nordiska kriget kämpade mot ryssarna med Karl XII.⁴⁸⁷

---

⁴⁸⁵ Ehrströms beskrivning av pjäsen Gustav Vasa: Ehrströms dagbok 15/27.8.1812:ark 55:4–56:4. Den pjäs om Gustav Vasa som Ehrström såg var en översättning från tyskan, men han nämner inte författarens namn. Han nämner att han i Moskva också hade sett ett uppförande av August von Kotzebues *Gustav Vasa*.

⁴⁸⁶ Ehrströms dagbok 25.8/7.9.1812:ark 57:4–58:2; 1/13.9.1812:ark 65:1–2. Ehrström skriver att han inte förstod särskilt mycket av den på alexandrinsk vers framförda dialogen, men slöt sig av de ofta skallande applåderorna till att den måste ha varit fylld av ”patriotiska sentencer”.

⁴⁸⁷ Ehrströms dagbok 2/14.3.1813:ark 182:3–4.

Upplevelserna i Moskvas teatersalonger och i den av patriotiska stämningar dominerade atmosfären överlag tvingade Ehrström till reflektion över de sätt på vilka olika nationaliteter framställs och hur historiska händelser och personer utnyttjas i nationella syften. Även om hans egna reaktioner i anslutning till de historiska föreställningarna var känslolösa, gjorde han i frågan också mera analytiska och rationella resonemang. Efter att ha sett pjäsen *Carl XII i Bender* uppger han att han under föreställningen flera gånger hade slagits av tankar av typen ”så skulle ej en Svensk hafva utsagt dessa ord, så skulle ej hans sätt att vara vid detta tillfälle yttrat sig”. Vissa rollkaraktärer iakttog varken ”Svensk artighet eller Svensk stolthet”, och den skådespelare som föreställde Karl XII uppträdde inte med den värdighet man förväntade sig av en svensk kung, utan ”affecterade och alarmerade sig som skulle han på gatan i Moskva grälat med en Isvoschtjik.” Samtidigt är han själv uppenbart medveten om den bakomliggande orsaken till att han har noterat de tendentiösa dragen i skådespelarnas framförande: ”Kanhända var detta mycket derföre att jag är Svensk, och man sällan torde så tydligt se den nationliga olikheten folkslag emellan, som då det ena vill föreställa det andra i en national händelse”.⁴⁸⁸

Framför allt reagerade Ehrström på hur man framställde Karl XII i förhållande till Peter I. Där Karl XII framställdes som den angripande parten i stora nordiska kriget framställdes Peter I som en fredsälskande monark som var tvungen att gå ut i krig efter att Karl XII upprepade gånger hade avböjt hans fredliga förslag om territoriella avträdelser. Den ryska historieskrivningen betonade enligt Ehrström ensidigt Peters förtjänster gentemot Ryssland, och ställde mot dem det ”elände hvaruti Sverige vid sin Hjeltes fall störtades. De tillskrifva Sveriges olycka helt och hållit Carl. Att han var den förolämpade medgifves alldeles icke”. Han nöjer sig inte med att konstatera att de tendentiösa dragen i historieskrivningen existerar, utan försöker också förklara

---

⁴⁸⁸ Ehrströms dagbok 2/14.7.1812:ark 52:2–3. Ehrströms allmänna omdöme om pjäsen var positivt och han beskrev de ryska skådespelarna som ”ojemfnörligt skickligare” än de skådespelare han tidigare några gånger sett uppträda i det gellerstedtska teatersällskapet i Åbo. Om det gellerstedtska teatersällskapet, se Oscar Nikula, *Åbo stads historia 1809–1856* (Åbo 1973), s. 480–481.

orsakerna till dessa. Bakom dem låg enligt Ehrström en ”missförstådd fosterlandskärlek” och försök att ”inplanta nationalkänsla hos sina landsmän”.

Samtidigt kunde det inte förnekas att ”inplantandet” av nationalkänsla i Rysslands fall hade varit framgångsrikt. Den ryska nationen var stolt och hade börjat känna sitt eget värde: ”det skulle behövas blott en Peter och en Alexander till för att upphöja denna nation till en av de största i världen både till kropp och till ande”.⁴⁸⁹ Man kan alltså urskilja en viss vacklan i hans syn på det ryska historiska medvetandet. Å ena sidan respekterar han den ryska nationens stolthet, å andra sidan erkänner han de risker ett överdrivet ”patriotiskt nit” kan medföra. Ur ett moraliskt perspektiv kunde man inte rättfärdiga en nations strävan att stärka sin självkänsla genom medvetna förvrängningar av historien. Ett sådant förfarande bidrog till att öka misstroendet länder emellan, medan en mera nyanserad bild av historien kunde ha dämpat misstroendet. Den ensidigt vinklade ryska historieskrivningen gjorde enligt Ehrström att ryssarna hyste en överdriven misstänksamhet gentemot den svenska nationens karaktär och intentioner:

Och detta är ej att undra, då man känner den synpunkt utur hvilken alla politiska handlingar föreställas Ryska allmänheten. Ingen nation lär kunna frisäga sig från ensidiga åsichter i detta fall, men ingenstades lär denna ensidighet vara så stor som i Ryssland. Officiela underrättelser, tidningar, journaler berätta segrar, karakteristiska anekdoter, och berättelser, som antingen tilldragit på ett helt annat sätt än de berättas, eller ock alldeles icke. Då man läser dem skulle man tro sig lefva midt ibland ett folk som vore en sammansmältning af Athenienser, Spartaner [och] Romare, och att de, mot hvilka Ryssland krigar, vore ohfysade barbarer, fiender till sjelfva menskligheten.⁴⁹⁰

Även om Ehrström till den ryska allmänhetens försvar konstaterade att denna inte okritiskt svalde propagandan,

---

⁴⁸⁹ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 186:3–4.

⁴⁹⁰ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 186:1–2.

kvarstod ändå faktum att den officiella historieuppfattningen var dominerande och att det var få som öppet vågade uttrycka avvikande uppfattningar. Det kunde inte beskrivas som en tillfällighet att den ryska allmänheten genom "ett falskt glas betraktar alla nationer med dem Ryssland haft krig, således äfven Svenskarne, Ryssarnes gamla trätobröder". Ehrström noterar bland annat att ryssarnas generellt svaga kännedom om Sverige i huvudsak begränsades till den militära sfären, vilket i sin tur berodde på de två ländernas krigiska historia. Ryssarnas omdöme om svenskarnas militära färdigheter beskriver han som övervägande positivt, bland annat nämner han att de i regel "medgifva Svenska militärens bättre organisering och esprit – de bestrida den ej tapperhet". På längre sikt hade dock den krigiska historien gjort att det ryska folket hyste "en nationalovilja mot Svenskarne, föga mindre än den, som Svenskarne hysa mot Ryssarne". Misstänksamheten gjorde sig påmind då t.ex. en svensk försökte göra sig känd som en redlig och aktad person, något som en ryss lätt tolkade som ett försök till förräderi eller svek.⁴⁹¹ Trots att Ehrström medger att "nationaloviljan" är ömsesidig går han inte närmare in på vilka konkreta uttryck svenskarnas misstänksamhet gentemot ryssarna tog.

De historiska relationerna mellan Sverige och Ryssland var högaktuella just under Ehrströms vistelse i Ryssland år 1812. Att man inväntade en slutlig uppgörelse mellan Ryssland och Frankrike i den stormaktskonflikt som hade rasat i Europa sedan början av 1800-talet gjorde tiden politiskt känslig. År 1807 hade Alexander I och Napoleon slutit en fred i Tilsit, som bland annat hade resulterat i att Ryssland erövrade Finland av Sverige i 1808–09 års krig. Trots detta hade man i Ryssland från början varit missnöjd med uppgörelsen i Tilsit. Många uppfattade freden som ett förräderi mot Rysslands tidigare allierade Preussen, och ryska köpmän och storgodsägare hade lidit ekonomiska förluster genom att freden hade tvingat med Ryssland i Napoleons handelsblockad mot Storbritannien. Överlag hade avtalet i Tilsit fått Alexanders I:s popularitet att sjunka, trots att han vid tiden för dess

---

⁴⁹¹ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 186:1–2. Ehrström jämför ryssarnas uppfattning om svenskar med romarnas inställning till kartagerna, som hade gett upphov till ett eget uttryck, "fides punica".

undertecknande hade saknat alternativ och närmast varit ute efter vinna tid för militär mobilisering inför en slutlig uppgörelse med Napoleon. I början av år 1812 visste man att den slutliga uppgörelsen mellan Ryssland och Frankrike var nära förestående.⁴⁹²

Det som gjorde frågan känslig för Ehrström var att han inte kunde veta vems parti Sverige skulle ta i den fransk-ryska konflikten. Efter förlusten av Finland år 1809 fanns det i Sverige revanschistiskt inställda grupperingar som ansåg att Sverige borde gripa första bästa tillfälle att återerövra Finland. Då den franskbornige Jean Baptiste Bernadotte, som tidigare tjänstgjort som general i Napoleons armé, valdes till svensk tronföljare år 1810 trodde många att återerövringsförsöket nu bara var en tidsfråga.⁴⁹³

Ehrströms dagbok från vistelsen i Ryssland är intressant genom att han i flera situationer tvingades att ta ställning till Sveriges politik i den rysk-franska konflikten, trots att han inte kunde känna till vad som diskuterades i de förhandlingar som under våren och sommaren 1812 fördes mellan de olika parterna. Förhandlingarna hemlighölls också för allmänheten i Sverige, men Ehrström i Ryssland fick i ännu högre grad ty sig till spridda rykten och ett informationsflöde som genomsyrades av propagandistiska syften.

Redan i september 1811, ett halvår före avfärden till Ryssland, gör Ehrström några anteckningar som antyder att man bara kunde spekulera om vilka vändningar den politiska utvecklingen skulle ta inom den närmaste framtiden. Anteckningarna berör en stor komet som man hösten 1811 kunde iakta på Europas himmel. Utgående från den försökte man i olika länder förutspå framtiden och enligt Ehrströms anteckningar tolkades kometen i Finland som ett tecken på att ett nytt krig skulle bryta ut och att Finlands

---

⁴⁹² Westwood, *Endurance and Endeavour*, s. 1–3. Alexander I:s popularitet fortsatte att sjunka en tid efter krigsutbrottet, då den ryska allmänheten inte accepterade hans taktik att inledningsvis retirera.

⁴⁹³ Om reaktionerna i Sverige på förlusten av Finland, se Åke Sandström, 'Den svenska identiteten och synen på Finland 1808–1860', Tapani Suominen (red.), *Sverige i fred. Statsmannakost eller opportunist?* (Stockholm 2002), s. 194–204; Åke Sandström, 'Sverige 1809–1864', Engman & Sandström (red.), *Det nya Norden efter Napoleon*, s. 122–127.

invånare snart igen skulle ”erkänna svenska spiran”. I Sverige däremot var tolkningen den motsatta. Här förutsåg man ingen återerövring av Finland, utan tvärtom ytterligare förluster i form av ”bortslitningar av provinser”. I Norge tolkade man kometen som ett tecken på ett förestående svenskt anfall, i England som ett tecken på att en fransk landstigning skulle äga rum, i Frankrike som en hyllning till Napoleon. I Ryssland väckte kometen slutligen ingen fruktan.⁴⁹⁴

Ehrström i sällskap av Ottelin anlände alltså våren 1812 till Ryssland i total ovisshet om vilket Sveriges ställningstagande i konflikten skulle bli. I dagboken bekräftar Ehrström att valet av Bernadotte till svensk tronföljare också i Ryssland hade tolkats i termer av att Sverige skulle försöka återerövra Finland. Enligt en dagboksanteckning hade valet av tronföljare såväl ”politiskt som moraliskt” gjort ett ”obehagligt” intryck på ryssarna och förstärkt uppfattningen om att även denna ”stolta och självständiga Nation nu böja sig under Napoleons ok.” Den i mars 1809 avsatte svenske kungen Gustav IV Adolf, vilken man i Sverige gärna pålade skulden för förlusten av Finland, betraktade många ryssar däremot som en hjälte. Det envisa motstånd han hade visat mot Napoleon fick enligt Ehrström många ryssar att tala om honom med högaktning. En del ansåg rentav att den ryska regeringen år 1809 hade gjort Sverige stor orätt ”genom Finlands borttagande”.⁴⁹⁵ Ur ett retrospektiv vet vi att Bernadotte, som svensk tronföljare känd som kronprins Karl Johan, inte skulle försöka återerövra Finland. Tvärtom gjorde han en utrikespolitisk helomvändning som få hade kunnat förutse. Hans så kallade ”1812 års politik” gick ut på att bryta med Frankrike och i stället alliera sig med Ryssland och England. Samtidigt gav han för all framtid upp anspråken på att återerövra Finland och fick av

---

⁴⁹⁴ Ehrström, ’Strödda anteckningar om 1811 års comet’, Släkten Ehrström, HSA. Rädslan för att Rysslands expansion västerut skulle kunna resultera i att Sverige helt och hållet delades mellan Danmark och Ryssland var i början av 1800-talet reell. Polens tre delningar 1772–1795 statuerade exempel på att så kunde ske. Se Matti Klinge, ’Ne quid nimis – Ingenting i övermått’, Suominen (red.), *Sverige i fred*, s. 117–118.

⁴⁹⁵ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 186:3.

Alexander I i gengäld fria händer att som kompensation erövra Norge av Danmark.⁴⁹⁶

Vid Ehrströms och Ottelins avfärd till Moskva i mars 1812 var allt detta ännu okänt. Då de under resan gjorde ett två veckors uppehåll i S:t Petersburg var de sannolikt omedvetna om att en preliminär traktat mellan Sverige och Ryssland undertecknades i staden under deras vistelse.⁴⁹⁷ Det svenska sändebudet Carl Löwenhielm hade sedan februari i hemlighet förhandlat med ryssarna. I den preliminära traktaten garanterade Sverige och Ryssland ömsesidigt varandras territorium, Sverige följaktligen även Rysslands besittning av Finland. Därtill kom man överens om att genomföra en gemensam militär operation mot Napoleon i Tyskland under Karl Johans befäl.⁴⁹⁸

Eftersom traktaten av säkerhetspolitiska skäl inte kunde offentliggöras förrän brytningen mellan Frankrike och Ryssland var definitiv var misstänksamheten mot Sveriges intentioner fortfarande stark vid Ehrströms och Ottelins ankomst till Moskva. Tystnaden från svensk sida tolkades i regel som ett tecken på att Sverige avvaktade ett lämpligt tillfälle att anfälla Ryssland i ryggen. Ett av de många rykten som gav anledning till tilläggspekulationer visste berätta att Karl Johan och Napoleon i en hemlig brevväxling hade kommit överens om att Sverige skulle återta Finland och erövra S:t Petersburg medan den ryska armén var upptagen med att avvärja Napoleons framfart mot Moskva. I en vidareutvecklad version av samma rykte hade britererna i ett

---

⁴⁹⁶ Om Karl Johan och 1812 års politik, se Vadim Roginskij, 'Var Karl Johan ryssarnas agent?', Suominen (red.), *Sverige i fred*, s. 131–139. Om reaktionerna på den rysk-franska konflikten i Finland, se Korhonen, *Suomen asiain komitea*, s. 179–190.

⁴⁹⁷ Traktaten undertecknades 5.4, medan Ehrström och Ottelin befann sig i staden 30.3–13.4. Om resans detaljer: Konsistoriets protokoll 13.3.1812, § 5, Åbo akademi, NB; Ehrström till Tengström 12.4.1812, Jacob Tengströms samling, NB; Ottelin till Johanna Ottelin 29.4.1813, Carl Gustaf Ottelin, RA.

⁴⁹⁸ Torvald T:son Höjer, *Carl XIV Johan. Kronprinstiden* (Stockholm 1943), s. 107–108, 113. De svensk-franska relationerna hade redan försämrats, särskilt sedan Frankrike i januari 1812 hade ockuperat svenska Pommern. Att öppet bryta med Frankrike före den slutliga brytningen mellan Ryssland och Frankrike ägde rum hade ur svenskt perspektiv varit oändamålsenligt.

försök att avvärja planen lockat Karl Johan ombord på ett fartyg och bortfört honom till England.⁴⁹⁹

Trots ovissheten om vilka rykten som var sanna och vilka som var falska höll Ehrström genom vistelsen konsekvent fast vid att Sverige skulle ställa upp på Rysslands sida i kampen mot Napoleon. I vissa situationer valde han då man efterfrågade hans åsikt om Napoleon och fransmännen att betona sitt ryska undersåtskap: ”Jag önskar att Napoleon må blifva straffad, för det han med krig öfverfallit vår goda Kejsare.” Genom att tala om ”vår kejsare” kan han markera att han står på samma sida som den som har ställt frågan. För tydlighetens skull tillägger han några beundrande ord om Alexander I, som han säger sig älska av hela sin själ. Å andra sidan är han inte rädd för att bekänna sin svenskhet. Då han misstänks för att vara fransman nekar han till detta: ”Nej, jag är Svensk, och Svenskarne hjälpa Ryssarne emot Fransoserne.” Under vistelsens lopp börjar information om Sveriges officiella ställningstagande nå Ryssland. Efter att kriget mellan Frankrike och Ryssland slutligen brutit ut i juni 1812, träffades Alexander I och Karl Johan i Åbo i slutet av augusti. Mötets faktiska konsekvenser förblev fortfarande okända för allmänheten, men redan den 7 september skriver Ehrström att han i tidningen har kunnat läsa om mötet mellan ”vårt Fäderneslands älskade välgörare och Sveriges förträffliga Kronprins.”⁵⁰⁰ Även i detta uttalande gör Ehrström genom sin språkanvändning en analytisk distinktion mellan Sverige och Finland. I citatet står ”vårt fädernesland” för Finland och dess ”välgörare” för Alexander I. Kronprins Karl Johan beskriver han visserligen som ”förträfflig”, men han är representant för en annan stat, dvs. Sverige.

Efter att nyheterna om traktatens innehåll började nå Ryssland blev också innehållet i ryktena mera fördelaktiga ur Sveriges perspektiv. Redan i september, under flykten från Moskva, nåddes Ehrström av ett rykte som hävdade att hjälptrupper

⁴⁹⁹ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 185:4, 186:3.

⁵⁰⁰ Ehrströms dagbok 25.8/7.9.1812:ark 59:3–61:1. Alexander I:s och Karl Johan respektive vistelser bevakades av *Åbo Allmänna Tidning* 27.8, 5.9, 10.9 och 19.9.1812. Tidningen redogör för deras ankomst och avfärd samt deras program i Åbo men nämner inte att de förhandlade sinsemellan.

bestående av 60 000 svenskar och engelsmän via omvägar skulle ha tagit sig till Moskva för att bistå den ryska armén. Ryktet var naturligtvis falskt, men väckte än en gång Ehrströms svensketskänslor till liv: ”Svenskar i Moskvá! Och jag skulle nu ej vara der och få omfamna dessa mina fordna Landsmän, som mitt hjerta så högt älskar; jag skulle ej få med stolthet säga åt mina Ryska och Tyska bekanta; Se dessa äro Svenskar.”⁵⁰¹

Också mitt i känslostormen besinnar han sig alltså och beskriver analytiskt svenskarna som sina *fordna* landsmän. Lika stark är hans rörelse då han i mars 1813 för första gången i en rysk tidning får se den svenska regeringens proklamation om förhållandet mellan Sverige och Ryssland i tryck: ”Hur skönt hur stort är ej frihetens och sjelfständighetens språk från Göthernes läppar!”⁵⁰² Detta citat, där svenskarna benämns ”göter” och egenskaper som frihet och självständighet lyfts fram, tyder på ett inflytande från den svenska göticismen som kom att bli stark i Sverige efter 1809. Göticismens syn på historien utgick inte från den svenska *staten* utan från det svenska *folket*, något som för övrigt gjorde det möjligt att utesluta Finland och den finska nationen från det ”egentliga Sveriges” historia.⁵⁰³ Inflytandet från göticismen framgår tydligt också i följande citat där Ehrström triumferande konstaterar att hans och Ottelins uppoffringar för att försvara Sveriges rykte inte hade varit förgäves:

Huru många stickord, huru många smädelser mot Sverige fingo ej Edra stackars vänner [...] höra. Men alldrig hörde vi dem utan att antaga oss Sveriges sak – och voro merendels lyckliga nog att nedtysta dem som förolämpade Svithjods

---

⁵⁰¹ Ehrströms dagbok 3/15.9.1812:ark 68:1–2. Andra versioner av ryktet talade om att hjälptrupperna skulle ha bestått av turkar och perser. Ehrström drog med anledning av ryktet en parallell till det bistånd Karl IX genom trupper ledda av Magnus de la Gardie gett tsar Wasilij Sjuiskij mot polackerna under den stora oredans tid 1609–10. Jfr Nicholas V. Riasanovsky, *A History of Russia*. Fifth edition (New York Oxford 1993), s. 164–167.

⁵⁰² Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 185:4.

⁵⁰³ Jfr Hagerman, *Det rena landet*, s. 145–146. Begreppet ”egentliga Sverige” myntades av E.G. Geijer, författare till storverket *Svenska folkets historia*, som i stor utsträckning har präglat den allmänna historiska medvetenheten i Sverige fram till i dag.

ädla folk. Och nu huru triumfera vi icke!⁵⁰⁴

År 1814, litet över ett år efter återkomsten från Ryssland, skulle Ehrström tack vare sina kunskaper i ryska få en roll i det slutliga firandet av Rysslands seger över Frankrike. Akademien i Åbo inledde höstterminen 1814 med att fira en tre dagar lång högtidsfest till ära av freden mellan Ryssland och Frankrike som hade slutits den 30 maj samma år. Varje dag hölls ett tal, den första dagen på svenska av professorn i vältalighet Johan Fredrik Wallenius, den andra dagen på latin av professorn i lärdomshistoria Fredrik Wilhelm Pipping och den tredje dagen på ryska av Ehrström.⁵⁰⁵ Om Ehrström i Ryssland hade haft i uppdrag att söka efter källor till Finlands historia, var det dock nästan uteslutande olika aspekter av Sveriges historia som hade blivit aktuella under vistelsen. Detta hade flera orsaker, såväl historiska som samtida. I det ryska historiska medvetandet intog Sverige en självskriven plats, medan Finland i avsaknad av en självständig politisk historia inte erbjöd något som skulle ha kunnat fungera som en motbild mot den ryska historien. Trots att han var medveten om Finlands behov av en egen historia, var Sveriges och dess kungars historia ännu i början av 1810-talet den enda historia som han i praktiken hade att hänvisa till.

En ”herrlig finsk forntid”

Fri och sjelfständig under nordens himmel, vandrade
fordom Suomis son på de skogrika kullar, hvilka likasom
evigt grönskande kransar omslöto dess sjöar.⁵⁰⁶

Den syn på historien som Ehrström ger uttryck för i detta citat ur *Åbo Morgonblad* 1821 skiljer sig avsevärt från den glorifiering av Sveriges krigiska framgångar som dominerar dagboken från Ryssland 1812–13. En anonym ”Suomis son” har tagit den svenske krigarkungens plats i historiens fokus. I tid har

⁵⁰⁴ Ehrströms dagbok 13/25.3.1813:ark 186:1.

⁵⁰⁵ Åbo Allmänna Tidning 11.10.1814.

⁵⁰⁶ Ehrström, ’Finska språket’. *Åbo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 89).

man förflyttat sig längre bakåt i tiden, närmare sagt till tiden före Finlands inkorporering i det svenska riket. Denna tid beskriver Ehrström med adjektiv som ”fri och sjelfständig” och använder alltså exakt samma ord som tio år tidigare då han hänvisade till svenskarnas fria och sjelfständiga forntid. I själva verket hade han redan före vistelsen i Ryssland hänvisat också till en finsk sjelfständig forntid. I dagboken från Tavastland år 1811 noterade han i en beskrivning av svedjebruket att denna odlingsmetods ”rätta hem” var Savolax snarare än Tavastland och att den var ”en lemning af Finlands urgamla sjelfständiga tider, då dess inbyggare ej ännu var upphöjd till broder med Skandinavien”.⁵⁰⁷ Hans beskrivning av det samhälle som den fria och sjelfständiga ”Suomis son” levde i före inkorporeringen i Sverige är en idealisering av ett slags primitivt utillstånd:

Okunnig om den upphöjda bildning, vetenskap och konst gifvit sydligare folkslag, var han likaså okunnig om söderländsk despotism och söderländskt slaveri. De enda öfvermagter han kände voro Gudomen och naturen, dem hans fantasi sammanflätade till ett och samma väsende, och dem han vid tonerna af sin Kantele besjöng i sånger, hvilkas lämningar ännu frambära till oss den sidsta klangen från länge sedan flyktade tidevarf.⁵⁰⁸

Den syn på historien som Ehrström uttrycker i detta citat följer ett mönster som kan beskrivas som typiskt för romantiken. För det första hyste romantikerna ett livligt intresse för medeltiden som tidsepok. För det andra var det typiskt att man skapade en idealiserad bild av en ”gyllene forntid” där folket har levat ett enkelt och oskuldsfullt liv innan det har ”förstörts” av någon historisk utveckling eller erövrats av en främmande makt. Denna mytiska forntid har ägt rum före den ”egentliga” historien inleds och står i den meningen utanför den. I Skandinavien sökte man den gyllene forntiden i vikingatiden som man fick tillgång till via de isländska sagorna. I Sverige skapade romantikerna med utgångspunkt i den isländska sagolitteraturen en idealiserad bild

---

⁵⁰⁷ Ehrströms dagbok 16.7.1811; Ehrström, *Minnen från en resa i Tavastland*, s. 117.

⁵⁰⁸ Ehrström, ’Finska språket’. *Åbo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 89).

av en ”nordisk anda” som anspelade på egenskaper som ett starkt mannamod och ett fritt och jämlikt samhälle.

Med beaktande av att de finländska romantikerna i hög grad fick sina influenser via Uppsala, där många av dem även studerade, är det inte oväntat att de inspirerades till att leta efter en motsvarande gyllene forntid för finnarna som de svenska romantikerna gjorde för svenskarna.⁵⁰⁹ Porthan, som på 1700-talet hade betonat vikten av att leta efter uppgifter till finnarnas tidiga historia såväl i fornnordiska källor som i ryska krönikor, hade i källorna särskilt uppmärksammat en folkstam som enligt hans teori var finskbesläktad och som kallades för bjarmer. Dessa bjarmer tog Arwidsson fasta på då han år 1817 utnämndes till docent i allmän historia vid akademien i Åbo och som sitt uttryckliga mål ställde att redogöra för de finska stammarnas ursprung. Genom att komplettera de fornnordiska källorna med bland annat översikter över medeltida folk, ryska källutgåvor och medeltida arabiska reseberättelser konstruerade han en bild av ett självständigt och mytomspunnet fornrike som han efter källorna kallade för bjarmernas rike. I sitt arbete ville han påvisa att de finska stammarna före inkorporeringen i det svenska riket hade haft en lysande forntid och även en självständig statlig existens.⁵¹⁰

Tanken på att Finland, åtminstone dess sydvästra hörn, redan före svenskarnas ankomst hade varit ett rike (*olim regnum*), var inte helt ny – den hade framförts redan i 1400- och 1500-talsverk av svenska lärda som Ericus Olaus och Olaus Magnus.⁵¹¹ Efter år 1809 fanns det dock i princip en helt ny beställning på sådana

---

⁵⁰⁹ Om myten, se Anthony D. Smith, 'The "Golden Age" and National Renewal', Geoffrey Hosking & George Schöpflin (ed.), *Myths and Nationhood* (London 1997), s. 36–39; Smith, *Cbosen Peoples*, s. 173. Med att den ”gyllene forntiden” står utanför historien avser Smith att folket inte upplever att det i verkligheten kan återvända till den. Om vikingatiden i den svenska historieskrivningen i början av 1800-talet, se Anna Wallethe, *Sagens svenskar. Synen på vikingatiden och de isländska sagorna under 300 år* (Malmö 2004), s. 223–229.

⁵¹⁰ Om Porthans intresse för Rysslands historia, se G.M. Kovalenko, 'Russian History in the Works of Eighteenth-Century Finnish Scholars', Branch & al., (ed.), *Finland and Poland in the Russian Empire*, s. 19–23. Arwidsson kunde till skillnad från Porthan isländska och kunde därför läsa de fornnordiska källorna. Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson. Nuori Arwidsson ja hänen ympäristönsä*, s. 199–208.

⁵¹¹ Petri Karonen & Marko Lamberg, 'Finnar och finskhet i det svenska riket', *Finsk Tidsskrift* 2005(1), s. 43.

tolkningar av historien och även Ehrström är kring decennieskiftet 1820 uppenbart influerad av tanken på en finsk självständighet före inkorporeringen i Sverige. I artikeln 'Om ungdomens studium af utländska Språk' ställer han följande fråga till dem som ifrågasatte existensen av en finsk historia före den svenska tiden: "Vittna icke våra urkunder att Finnarne i äldsta tider utgjorde ett fritt folk, lika obekant med despotism som slaveri?". I ett annat sammanhang nämner han att "minnet deraf, att Finnarne fordom varit sjelfständige" lever starkt kvar i finländarnas medvetande.⁵¹²

Det är sannolikt att Ehrström i denna fråga är influerad av Arwidssons historieskrivning, vilken genom sin öppet tendentiösa utgångspunkt enligt Liisa Castrén egentligen inte bör räknas till den akademiska traditionen i den finska historiografin.⁵¹³ Snarare representerar Arwidsson en finsk variant av den svenska göticismen, som dock aldrig kom att få något starkare genomslag. En annan person som möjligen har påverkat Ehrströms syn på den finska historien före den svenska tiden är Reinhold von Becker, som från år 1816 var adjunkt i historia vid akademien i Åbo. von Becker var den första att vid akademien föreläsa om Finlands historia och utgående från sina föreläsningar publicerade han år 1820 i *Turun Wiikko-Sanomats* artikelserien 'Lyhyt kertomus Suomen Kansan eesmenneistä ajoista'. Artikelns tyngdpunkt låg kronologiskt på den äldre historien.⁵¹⁴

Att den romantiska historieskrivningen värderade mytologin som historisk källa högt gjorde att den svarade mot ett mycket specifikt behov i Finland i början av 1800-talet. Då det oklara källäget utgjorde ett hinder för att komma igång med den konventionella historieskrivningen kunde man i stället fokusera på mytologin. Den erbjöd ett sätt att fylla det historiska vakuum som Finland hade råkat i då Sveriges historia inte längre kunde

⁵¹² Ehrström, 'Om ungdomens studium af utländska Språk', *Mnemosyne* april 1821 (sp. 111–112, fotnoten); Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 12.5.1821 (s. 148).

⁵¹³ Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson. Nuori Arwidsson ja hänen ympäristönsä*, s. 201–202, 206–208. Enligt Castrén ingår Arwidsson snarare i samma tradition som Daniel Juslenius, som inspirerad av den svenska 1600-talsgöticismen ville påvisa finnarnas härstamning från bibliska personer.

⁵¹⁴ Tommila, *Suomen historiankirjoitus*, s. 64, 67.

fylla funktionen som Finlands historia, men man ännu inte hade fått till stånd en egen historia.⁵¹⁵ Att inte ens en på mytologin baserad forntid kan skapas ”ur intet” visar dock till exempel Åboromantikernas försök att i 1817 års *Aura*-kalender publicera dikter inspirerade av finsk mytologi. I kalendern medverkade även Ehrström med ett bidrag, en dikt med titeln ’Den gamle skalden’.⁵¹⁶

De svenska romantikerna såg med höga förväntningar fram emot att få ta del av alstren, men fick med besvikelse konstatera att de finländska diktarnas motiv trots allt var lånade från den skandinaviska mytologin och formen från den svenska göticismen. I en recension av *Aura* i *Svensk Literatur-Tidning* (1817) beklagade Lorenzo Hammarsköld att förväntningarna inte hade infriats: ”Tvertom synes återigen här Jomala, från sin egen fosterbygd, vara fördrifven af Thor, Oden och Frigga.” I mitten av 1810-talet hade den organiserade insamlingen av finsk folkdiktning ännu inte kommit igång på allvar, varför de finska romantikerna helt enkelt saknade källor att hämta nationella motiv från. Sådana började förekomma i finländsk diktning först kring decennieskiftet 1820.⁵¹⁷ Fram till dess hade idealet föregått verkligheten, och man hade varit tvungen att ”låna sin särart” av andra – en princip som för övrigt är en av den nationella ideologins paradoxer.

Att konstruera ett förflutet som i huvudsak baserar sig på språk, diktning och mytologi snarare än på den politiska staten är som Anthony D. Smith konstaterar ett typiskt drag för s.k. icke-dominanta etniska grupper. Det är också typiskt att filologer, lexikografer och folklorister hos dessa grupper spelar en viktig

---

⁵¹⁵ Klinge, *Kejsartiden*, s. 67.

⁵¹⁶ [E.G. Ehrström], ’Den gamle skalden’. *Aura* 1817, s. 23–27.

⁵¹⁷ *Svensk Literatur-Tidning* 17.5.1817; Pirkko Alhoniemi, *Isänmaan korkeat veisut. Turun ja Helsingin romantiikan runouden patrioottiset ja kansalliset motiivipiirit*. SKST 294 (Helsinki 1969), s. 49–57. En av de tidigaste samlingarna av finsk mytologi var Christfrid Gananders *Mythologia Fennica* (1789), som Ehrström hade med sig i Ryssland år 1812. Ehrströms dagbok 8/20.11.1812:ark 118:2.

roll för konstruktionen av den historiska självbilden, till skillnad från hos nationer som har en oifrågasatt statlig historia.⁵¹⁸

Också den finska nationella självbild som började ta form under 1830-talet genom förmedling av t.ex. Runeberg och Lönnrot var ur ett retroperspektiv påfallande icke-historisk. Den identitet som uppstod var i hög grad kulturell, men man bör beakta att den i den samtida förståelsen ändå hade en historisk dimension. Under Ehrströms livstid karaktäriserades den mytologiska forntiden ännu av ett sökande, som dock nådde ett slags slutpunkt år 1835, året då han själv avled. Detta år utgavs den första delen av *Kalevala*, som betecknande nog fick J.G. Linsén att slå fast följande: ”Också jag äger nu en historia”. *Kalevala* försåg finnarna med en mytisk forntid som var jämförbar med den homeriska diktningens forntid och som kunde fungera som substitut för den statliga historia som man saknade före 1809. Folkdiktningen erbjöd alltså ett sätt att i nationens medvetande utsträcka känslan av gemenskap till det förflutna – huruvida detta förflutna ur ett historievetenskapligt perspektiv var ”verkligt” eller inte är i sammanhanget irrelevant.⁵¹⁹

Försvenskning och upplysning: svensk historia efter 1809

Hvem inser icke att Svenska Regeringen [...] sträfvade att qväfva det frö som kunde finnas till en sjelfständig och i Finska folkets egna anlag grundad nationalbildning och en i sammanhang dermed stående fullständig national-litteratur; med ett ord; hvem inser icke att genom allt detta Finnarnes eget nationalbestånd på det allra verksammaste undergräfdes, och med jättekraft drogs till sammansmältning med Svenskarnes.⁵²⁰

---

⁵¹⁸ Smith, *National Identity*, s. 11–12. Jfr Hroch, 'Historical Belles-Lettres', s. 97–98.

⁵¹⁹ Klinge, *Runebergs två fosterland*, s. 76, 196; William A. Wilson, *Folklore and Nationalism in Modern Finland* (Bloomington London 1976), s. 37–41.

⁵²⁰ 'Berättelse', s. 6.

Om Ehrström år 1812 hänfördes av den svenska historien och de svenska krigarkungarnas kamp mot den ryska arvfjenden är det år 1821 en helt annan aspekt av den svenska tidens historia som träder fram. Han analyserar nu Sverige ur ett efterhandsperspektiv och från en finsk synvinkel. Ur den finska nationens perspektiv hade Sveriges historia efter 1809 på sätt och vis blivit en ”främmande” makts historia, och man började allmänt omtala Sverige som det ”forna moderlandet”⁵²¹ I historiens fokus ställs nu i stället påståendet om att en försvenskning av den finska nationen hade ägt rum under svenska tiden. Som ett faktuellt konstaterande är påståendet inte nytt kring decennieskiftet 1820 – Porthan hade redan i slutet av 1700-talet noterat att en försvenskning av Finland hade ägt rum under seklernas lopp. Det som är nytt är däremot tolkningarna av försvenskningens orsaker och konsekvenser. Medan Porthan hade sett försvenskningen som en långsam men i enlighet med naturens lagar framskridande civilisationsprocess, såg romantikerna processen tvärtom som ett brott mot naturens lagar. Porthan hade tagit det för givet att det finska språket aldrig skulle få någon större betydelse i Finland. Han hade rentav sett det som sannolikt att finskan i framtiden skulle försvinna helt och hållet om Finland förblev en del av det svenska riket.

Efter 1809 började man dock beskriva försvenskningen i termer av en negativ process som under historiens lopp hade skadat den finska nationen och hindrat dess utveckling. För att som utgångspunkt visa hurudant det finska språkets ställning hade varit ännu på 1500-talet anför Ehrström följande exempel: ”den namnkunnige Claes Flemming talade nästan endast Finska, hvarföre ock de öfrige Svenske RiksRåden hade svårt att förstå honom: och ännu för hundrade år tillbaka utgjorde Finskan samtalspråk för Prästerna och de flesta Ståndspersoner på landet, äfvensom för Köpmän i städerne.”⁵²²

---

⁵²¹ Korhonen, *Suomen asiain komitea*, s. 191.

⁵²² Ehrström, ’Några Reflexioner’, s. 291. Adeln och tjänstemännen i Finland började försvenskas redan på 1500-talet, medan borgerskapet var övervägande finskspråkigt in på 1600-talet. Finskans ställning försvagades ytterligare efter stora ofreden i början av 1700-talet. Jfr Osmo Ikola, ’Den nationalistiska

Frågan handlade alltså inte om huruvida en försvenskning hade skett, utan varför och med vilka metoder. Den allmänt omfattade uppfattningen även bland romantikerna var att försvenskningen visserligen hade skadat den finska nationen, men att den trots detta hade varit en logisk och nödvändig följd av Finlands inkorporering i det svenska riket. Några alternativ till det svenska språkets införande som administrationens och bildningens språk hade egentligen inte funnits, eftersom finskan som skriftspråk hade varit alltför outvecklad för ändamålet. Ehrström skiljer sig från sina samtida på denna punkt genom att han i högre grad verkar betona att den svenska regeringen hade vidtagit försvenskningssåtgärderna *medvetet* och med det uttryckliga målet att ”skada” eller ”undergräva” den finska nationaliteten. I citatet ovan skriver han att den svenska regeringen ville ”qväfvva det frö som kunde finnas till en sjelfständig och i Finska folkets egna anlag grundad nationalbildning”. I ett annat sammanhang slår han fast att den svenska regeringens målsättning hade varit det ”Finska språkets utrotande” och att det var ”fullkomligen säkert” att regeringen verkligen önskade ”borttränga Finska språket och försvenska Finland”.⁵²³

Ehrström godtog inte argumentet att det inte skulle ha funnits något alternativ till att införa svenskan som administrationsspråk, och anförde som exempel att kyrkan ända sedan reformationen på 1500-talet problemfritt hade kunnat använda det finska språket i sin undervisning. Språkets användning inom den religiösa domänen krävde ”långt flera uttryck för abstracta idéer” än inom någon annan domän, vilket bevisade att administrationen och rättsväsendet lika väl som kyrkan hade kunnat fungera på finska. Ehrström framställer här prästerna som en förebild. Genom att lära sig finska hade de visat att det inte fanns några oöverkomliga hinder för att domare och ämbetsmän kunde göra det samma.⁵²⁴

---

ideologins roll i finska skriftspråkets utveckling under 1800-talet’, *De nordiske skriftspråkens utvikling på 1800-tallet* (Oslo 1986), s. 43–44.

⁵²³ Argumenten för varför finskan hade varit användbar inom samhällets alla sfärer framförde Ehrström i nästan identiska ordalag i följande texter: Ehrström, ’Finska språket’. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821, s. 106–107; Ehrström, ’Några Reflexioner’, s. 290–291 (fotnoten).

⁵²⁴ Ehrström, ’Finska språket’. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821, s. 106–107; Ehrström, ’Några Reflexioner’, s. 290–291 (fotnoten). Att man skulle ha kunnat använda

Till de fåtaliga historiska ”belägg” som Ehrström anför för att bevisa att den svenska regeringen vidtagit medvetna försvenskningssåtgärder hör påståendet: ”[t]ill och med var ju Finska språkets utrotande och Finlands försvenskande en Riksdagsfråga.”⁵²⁵ Han specificerar inte närmare vilken riksdagsfråga han syftar på. Det är hur som helst ett faktum att språkrelaterade frågor hade aktualiserats vid ett flertal riksdagar ända sedan slutet av 1600-talet och även att man i olika sammanhang hade diskuterat hur det svenska språkets ställning i riket kunde förstärkas. Ärkebiskop Olof Svebilius ansåg i slutet av 1600-talet att man borde tillgripa tvångsåtgärder för att lära de motsträviga finnarna svenska. Åboprofessorn Israel Nesselius lade år 1709 fram ett betänkande där han bland annat föreslog att man för en tioårsperiod skulle förbjuda användandet av det finska språket vid domstolar och att smålänningar och dalkarlar skulle förflyttas till den östra riksdelen för att gynna det svenska språkets utbredning. Liknande tankar framställde något senare kammarrådet Erik Tulindberg, som ansåg att det finska språket hindrade kommunikationen mellan ”befallande och lydande” och därmed den ekonomiska utvecklingen i den östra riksdelen. Språkliga frågor togs också redan från 1650-talet upp på den finska sidan. Klagomål över ämbetsmäns bristande kunskaper i finska och över förordningar som inte översattes återkom med regelbundna mellanrum. Riksdagsmän från den östra riksdelen enades över ståndsgrensarna för att lämna in besvär där man krävde att ämbeten i Finland skulle tillsättas med ämbetsmän som behärskade finska och som kände till de lokala förhållandena. Under 1738–39 års riksdag fick sekreta deputationen därtill i uppdrag att utreda huruvida riksrådet hade följt regeringsformen vid tjänstetillsättningar, vilket antyder att det fanns ett visst språkligt grundat missnöje i Finland.⁵²⁶

---

finskan inom rättsskipningen bevisades enligt Ehrström också av att man problemfritt hade översatt överhetliga påbud och lagboken till finska. En finsk översättning av 1734 års lag (*Ruotsin Waldacunnan Laki*) utkom år 1759, men den likställdes inte officiellt med den svenska grundtexten.

⁵²⁵ ’Berättelse’, s. 6.

⁵²⁶ Nordin, *Ett fattigt men fritt folk*, s. 287–292, 295–300. Ett annat krav som ofta framfördes från finsk sida var att riksdagsmän från den östra riksdelen skulle ha tillgång till tolk.

Att förhållandet mellan de svenska och finska språken hade varit aktuellt under svenska tiden är alltså obestridligt. Frågan handlar alltså närmast om hur detta skulle tolkas, dvs. vilka regeringens motiv och konsekvenserna för den finska nationen hade varit. Ur den svenska centralmaktens perspektiv finns bland de sannolika förklaringarna till försvenskningens förslagen att Sveriges expansion till stormakt förutsatte en effektiviserad administration. Ehrström nämner som den främsta orsaken till den finska nationens försvenskning det ”Svenska språkets införande i officiel skrift” samt det ”oåterkalleliga stadgande att ingen person som ej vore Svenska språket fullkomligen mäktig finge i Statens tjänst antagas”.⁵²⁷ Även om påståendets innehåll är rätt, kan man ifrågasätta hans vidare tolkning. Snarare än av en medveten vilja att ”qväfvva” eller ”undergräfvva” den finska nationen just därför att den var finsk, såg den svenska regeringen antagligen frågan ur ett kommunikativt perspektiv. En effektiv förvaltning krävde förbättrade kommunikationskanaler, vilket förutsatte att ämbetsmännen runtom i riket kunde förstå varandra.⁵²⁸

Också ur det finska perspektivet ligger det nära till hands att förfalla till anakronistiska tolkningar. Som bland andra Erkki Lehtinen har påvisat framförde finnarna sällan klagomål mot ämbetsmännen enbart på språklig grund. Däremot kunde man hänvisa till bristande kunskaper i finska som en försvärande omständighet i sådana fall där en tjänsteman misskötte sina skyldigheter eller i övrigt inte anpassade sig till lokalsamhället. Språket sågs i första som ett praktiskt instrument i tjänsteutövningen och även som en rättskyddsfråga, medan det saknade principiell betydelse i den meningen att man genom språket skulle ha försökt uppnå andra än rent praktiska syften.⁵²⁹

---

⁵²⁷ ’Berättelse’, s. 5–6.

⁵²⁸ Nordin, *Ett fattigt men fritt folk*, s. 285–286. Språkfrågan fick större aktualitet i den integrerade riksdelen där allmogen var delaktig i det politiska livet än i t.ex. i Sveriges Östersjöprovinser, där den ofta tyskatalande eliten inte hade något större behov av att kommunicera med allmogen.

⁵²⁹ Nordin, *Ett fattigt men fritt folk*, s. 287–291, 295–300; Lehtinen, ’Suomalainen patriotismi ja kansallistunne Ruotsin kaudella’, s. 28–29. Nils Erik Villstrand, ’Språket långt – finlandssvenskheten kort’. *Finsk Tidskrift* 2001(1–2), s. 8–10.

Ehrström hänvisar i sina texter också till en annan historierelaterad fråga som särskilt året 1809 aktualiserade. Då han utger sig för att betrakta försvenskningen av Finland ur den svenska centralmaktens perspektiv konstaterar han att åtgärderna hade varit ändamålsenliga med beaktande av att Finland under en så lång tidsperiod ”utgjorde en provins under” Sverige. Att Finlands historia egentligen var att betrakta som en provinshistoria var en uppfattning som framför allt Reinhold von Becker gjorde sig till tolk för då han år 1816 höll sin föreläsningsserie i Finlands och det finska folkets historia.⁵³⁰

Om Finland hade varit en provins under Sverige, väcktes som av sig själv en annan intressant fråga, nämligen frågan om hur och när svenskarna hade kommit till Finland. Det var romantikerna som för första gången började benämna Finlands kustsvenskar ”kolonister”, med vilket man avsåg att de hade befolkat kustområdena efter de svenska korstågen. Benämningen avspeglar på ett åskådligt sätt den nytolkning av historien som efter 1809 efterfrågades i Finland. Sverige betraktas i detta sammanhang utifrån – dess historia är en ”främmande makts” historia. Så länge Finland var en integrerad del av det svenska riket hade en datering av svenskarnas ankomst varit föga relevant. Efter år 1809 blev den det, eftersom det bland annat blev viktigt att i tid kunna jämföra svenskarnas ankomst med finnarnas ankomst. Också Ehrström hänvisar till kolonisationsteorin, bland annat då han som en orsak bakom försvenskningen av Finland anger ”Svenska koloniers planterande” längs kusterna. Med hjälp av kolonisationsteorin var det också enkelt att beskriva svenskarna som ett främmande element i Finland. Ehrström drar en skarp gräns mellan svenskar och finnar genom att hävda att dessa kolonister eller ”nybyggare icke haft något afgörande inflytande på den Finska nationaliteten”.⁵³¹

---

⁵³⁰ Mustelin, *Studier i finländsk historieforskning*, s. 115–117.

⁵³¹ ’Berättelse’, s. 5–6; Ehrström, ’Finska Språket’. *Abo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 90); 12.5.1821 (s. 148). Enligt kolonisationsteorin befolkade svenskar den åboländska skärgården och Nyland i samband med det första och Österbotten i samband med det andra korståget. Teorin var mer eller mindre oifrågasatt fram till 1860-talet. I Arwidssons *Lärobok i Finlands historia och geografi* (1832) nämns de svenskspråkiga i Finland endast som kolonister. Andersson, ’Kolonister eller konstitutionens väktare?’, s. 160.

Kring decennieskiftet 1820 kan man i Ehrströms syn på det historiska förhållandet mellan Sverige och Finland urskilja många för tiden typiska drag. Man kan dock fråga sig hur det kommer sig att han i högre grad än sina samtida betonade den medvetna försvenskningen och dess skadliga konsekvenser, något som Arwidssons biograf Liisa Castrén noterade redan år 1951.⁵³² En möjlig förklaring är att han framförde sina mest tillspetsade tankar om försvenskningens skadlighet i sammanhang där han ville lyfta fram nödvändigheten av att stärka det ryska språkets ställning. På detta tyder bland annat att hans mest radikala uttalanden om den svenska tidens skadlighet hittas i pro memorian 'Berättelse om fortgången af Ryska språkets studium', som han skrev vid en tidpunkt då motståndet mot ryskan var som starkast. Genom att betona hur den svenska regeringen genom sina åtgärder hade orsakat det finska språket skada var det möjligt för honom att på ett mera åskådligt sätt framhäva den ryska regeringens stöd för att utveckla det finska språket. Och om den ryska regeringen stödde finskans utveckling kunde han vidare argumentera för att ett förbättrande av ryskans ställning inte utgjorde något hot mot det finska nationalspråket.

Trots att Ehrström betonar de skadliga konsekvenserna av den svenska tiden är hans syn på den svenska historien ingalunda uteslutande negativ. Han medger själv att hans tolkning av historien har anakronistiska drag då han antyder att han egentligen inte har rätt att förebrå åtgärderna, eftersom det på samma gång var ett faktum att "Sveriges väl fordrade dem". Även om den svenska regeringen vidtog dem medvetet och den finska nationen som en följd av dem förlorade en del av sin nationalitet – det "dyrbaraste och heligaste" den ägde – hade avsikterna i sig varit goda: "Att Svenska regeringen icke ville Finland annat än gott, derom måste hvar och en vara i sitt hjerta övertygad."⁵³³

I Ehrströms texter hittas inte uttryck för en sådan syn på den historiska utvecklingen som tidvis förekom hos de höga finska tjänstemännen vid Kommittén för finska ärenden i S:t Petersburg.

---

⁵³² Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson isänmaallisenä herättäjänä*, s. 166.

⁵³³ 'Berättelse', s. 6; Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 90); 7.4.1821 (s. 106).

Där hävdade man att Finlands skiljande från Sverige hade varit oundvikligt, eftersom den svenska regeringen inte hade varit mån om Finlands väl. Wallén skrev om hur Sveriges regering hade brytt sig lika mycket om finnarna som om Kinas invånare, Rehbinder om hur lyckligt lottat Finland var som hade "blivit av med" Sverige och Armfelt om hur svenskarnas avoga inställning till finnarna innebar att dessa i längden inte hade kunnat förhålla sig vänskapligt till svenskarna.⁵³⁴ Om man bortser från den rent nationella och språkliga aspekten av den svenska historien är Ehrströms hänvisningar till Sverige övervägande positiva. Genom inkorporeringen i det svenska riket hade finnarna blivit delaktiga av den västerländska kulturens och det västerländska samhällsskickets vinningar. Hur civilisationen nådde Finland beskriver han på följande sätt:

[K]ristendomens och vetenskapernas ljus upplyste äntligen det dunklet, som i årtusenden hvilat öfver Norden. Det var Försynens vilja, att deras välsignade frukter skulle af Sveriges folk meddelas Finlands inbyggare. Svea åtog sig vården om Finland, och från denna stund blef Finska folket delagtigt af alla de fördelar bildningen småningom skänkte det svenska moderlandet. En religion, hvilken såsom grundad på läran om den Oändliges kärlek till människan, är den enda den der kan gjuta fullkomlig sällhet i ett människohjerta: en styrelseform, hvilken egnar fria och sjelfständiga män: och en folkhyfsning, hvaraf få andra länder kunna glädja sig; allt detta hafva vi fått av Sverige.⁵³⁵

I regel ansåg Ehrström att Sverige historiskt hade behandlat Finland med stor "liberalité".⁵³⁶ Denna åsikt utnyttjar han i själva verket på ett intressant sätt då han resonerar om orsakerna bakom den finska nationens svaga nationalkänsla: "kanske är det till en del just denna liberalité, som kommit oss att glömma, hvad vi i nationelt afseende varit skyldige oss sjelfva?" Idén är inte långsökt sätillvida att man kan föreställa sig att en individ eller en nation kan bli medveten om sig själv genom att

⁵³⁴ Korhonen, *Suomen asiain komitea*, s. 191–192.

⁵³⁵ Ehrström, 'Finska Språket'. *Åbo Morgonblad* 24.3.1821 (s. 89–90).

⁵³⁶ 'Berättelse', s. 6.

konfronteras med en annan individ eller nation. Enligt en viss logik kunde man dra slutsatsen att nationen blir mer medveten om sig själv ju skarpare kontrasten är, och att resultatet är det motsatta om kontrasten är svag. I Finland hade det sistnämnda tillståndet under svenska tiden varit rådande, och Ehrström förklarar hur den långvariga vanan vid det liberala svenska styret hade bidragit till att man ”föga varseblef hur den Finska nationaliteten småningom undergräfdes. I den mån man upphörde att vara Finne, blef man Svensk, och man ansåg sig för en integrerande individ uti Svea rikets medborgsmanna samfund.”⁵³⁷

Inte bara den medvetna försvenskningen utan något paradoxalt också det liberala styret hade alltså bidragit till att försvaga den finska nationens självmedvetenhet. Här tillskrevs 1809 års omvälvning en betydelse som ett slags väckarklocka som kunde bidra till att vända den i början av 1800-talet redan långt framskridna försvenskningens processen. Hade försvenskningen däremot fått fortsätta hade resultatet enligt Ehrström varit att den ”Finska nationen [...] blifvit Svensk, åtminstone hade den, i likhet med öfriga försvunna folkslag, öfvergått i en annan, med Svenska nationens varelsesätt närmast öfverensstämmande form, och således uppträtt såsom en ny skapelse”.⁵³⁸

Ehrström försöker påvisa sanningsenligheten i sitt resonemang genom att hänvisa till en nation, vars starka längtan efter frihet han anser bero på en förtryckt historia. Den grekiska nationen hade i sekler ”suckat” under en ”all själskraft mördande despotism, under ett folk som af sjelfva sin religion hindras att utbilda sig”, men hade nu från ett tillstånd av ”intellektuell och moralisk domning” rest sig till kamp för sin frihet.⁵³⁹ Hänvisningen till grekerna kan kopplas till en högaktuell händelse i Europas tidiga 1820-tal, nämligen den resning mot det ottomanska väldet som inleddes i Grekland år 1821. Runtom i Europa visade tidningspressen ett livligt intresse för grekernas kamp, som ofta skildrades i en starkt romantisk anda. I Finland

---

⁵³⁷ Ehrström, 'Finska språket'. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 109).

⁵³⁸ Ehrström, 'Finska språket'. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 107).

⁵³⁹ Ehrström, 'Finska språket'. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 110). Som ett motsvarande exempel anför Ehrström ungrarna, som under sekler hade lidit under ett ”oliberalt” Habsburgskt välde.

var frågan känslig på grund av Rysslands utrikespolitiska intressen. Då upproret i Grekland började hoppades man på vissa håll att Ryssland skulle stöda sina ortodoxa trosfränder i kampen mot de muslimska ottomanerna. Alexander I valde dock att inte intervensera, utan betraktade upproret som ett hot mot den ordning som hade etablerats vid Wienkongressen 1815.⁵⁴⁰

I storfurstendömet publicerade *Finlands Allmänna Tidning* – den enda som publicerade utrikesnyheter i egentlig mening – notiser om händelserna i Grekland, men utan att ta ställning i konflikten. I andra tidningar uttryckte skribenter tidvis i indirekta ordalag sina sympatier för grekernas sak, men då von Becker i *Turun Wiikko-Sanomats* började publicera utrikesnyheter och öppet uttrycka sitt stöd för grekerna ingrep myndigheterna. I februari 1822 förbjöds publicering av utrikesnyheter i tidningen.⁵⁴¹ Innan ämnet blev för känsligt hann Ehrström i *Åbo Morgonblad* framställa den grekiska nationens väckelse som en förebild för den finska. I citatet hänvisar han också både till finnarnas tidigare förening med ”ett af Europas ädlaste folk” och den nuvarande föreningen med Ryssland:

[L]jifvade af fädernes andar, som alldrig upphöra att omsväfva ett ädelt folk, hafva [grekerna] på deras grafvar ånyo upprest nationlighetens altaren. Och vi, som varit förenade med ett af Europas ädlaste folk, vi, som för det närvarande stå under skydd af den mäktiga nation, hvilken så mycket bidragit att hos Grekerna tända hoppet om en skönare framtid, vi skulle anse oss hafva nog.⁵⁴²

Om man sammanfattar Ehrströms ställningstaganden till den svenska tidens historia kan man se att de som i så många andra sammanhang präglas av ett *både och*, snarare än av ett *antingen eller*. På sätt och vis är han en föregångare för två huvudfårör i

⁵⁴⁰ Seton-Watson, *The Russian Empire 1801–1917*, s. 185. Även i Österrike och Storbritannien väjde realpolitiken tyngre än de religiösa sympatierna för grekerna. Man fruktade bland annat att en desintegration av det osmanska riket skulle leda till rysk hegemoni i området. Se Neumann, *Uses of the Other*, s. 54.

⁵⁴¹ Päiviö Tommila, ’Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859’, Päiviö Tommila, Lars Landgren, Pirkko Leino-Kaukiainen, *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905* (Kuopio 1988), s. 89–90.

⁵⁴² Ehrström, ’Finska Språket’. *Åbo Morgonblad* 7.4.1821 (s. 111).

Finlands historiografi, vilka på allvar började söka sina former under 1800-talets andra hälft. Genom att betrakta den svenska historien ur ett snävt finskt perspektiv och framhäva den skadliga försvenskningen förebådar han den finsknationella historieskrivningen. Dess syfte var att projicera den finska nationens historia så långt tillbaka i historien som möjligt och hitta belägg för hur den historiskt har utvecklats och väckts till medvetenhet om sig själv genom en ständig kontrastering gentemot det svenska. Å andra sidan lyfter han fram hur Finland genom inkorporeringen i Sverige blev delaktigt av ”det svenska arvet”, som syftar på ett västerländskt samhällsskick, inklusive lagstiftning, religion och bildning. Under senare tider har dessa två syner på den svenska tidens historia upprepade gånger återkommit i historiografiska debatter i Finland, första gången i den så kallade ”tacksamhetsskulddebatten” mellan C.G. Estlander och G.Z. Yrjö-Koskinen på 1850-talet.⁵⁴³

Redan år 1814 hänvisar också Ehrström till den tacksamhet Finlands invånare borde känna gentemot Sverige. I förordet till grammatiken *Rysk språklära för begynnare* skriver författarna att de hoppas att den ska vara av intresse även i Sverige. Om så blev fallet skulle de känna tillfredsställelse över att ha kunnat göra något för ”den nation, som ingen Finsk Medborgare kan utan känsla af förbindelse och tacksamhet påminna sig”.⁵⁴⁴

---

⁵⁴³ J.V. Snellman torde ha varit bland de första att formulera problematiken i artikeln ’Svenska silhouetter’, som publicerades i *Literaturblad* 1 i januari 1848. Se J.V. Snellman. *Samlade arbeten* V, s. 114–115.

⁵⁴⁴ Ehrström & Ottelin, *Rysk språklära för begynnare*, företalet.

V Slutdiskussion och konklusioner

Sammanfattning

I denna avhandling har jag undersökt hur E.G. Ehrström i olika kontexter förhöll sig till olika dimensioner av nation, språk och historia under tidsperioden 1808–1835. Den teoretiska utgångspunkten har varit att nationella identiteter inte är av naturen givna utan konstrueras i en ständig interaktion mellan individen och andra individer, mellan nationen och andra nationer. I avhandlingen har jag fokuserat på tre olika aspekter av ”det nationella”: förhållandet mellan den kulturella och den politiska nationen, språkets betydelse för nationen samt historiens betydelse för nationen. Det övergripande syftet har varit att dra slutsatser om vilka faktorer som kan bidra till att individen i olika situationer betonar olika aspekter av det nationella på olika sätt. För att kunna dra slutsatserna har jag analyserat hur E.G. Ehrström i olika tider och i olika sociala och professionella roller såg på finskt, svenskt och ryskt. Tidsperioden, det finska storfurstendömet's första årtionden, erbjuder en fruktbar grund för en dylik undersökning. Tiden utgör inte enbart en brytpunkt mellan två filosofiska ideal, upplysningen och romantiken. För Finlands del aktualiserade därtill den relativt plötsliga geopolitiska omvälvningen frågan om vad storfurstendömet blev efter år 1809. Några entydigt givna svar på frågan fanns inte.

Undersökningens resultat delar jag in i två huvudkategorier. En del av de faktorer som påverkar individens identifikation är av övervägande individuell karaktär, medan andra är av mera generell karaktär. Denna grovindeling avspeglas i att jag i det följande presenterar mina svar på avhandlingens frågeställningar i två underkapitel. I det första underkapitlet behandlar jag de till individen anknutna faktorer som kan påverka den nationella identifikationen och i det andra underkapitlet de mera allmänna eller samhällseliga faktorer som påverkar den. Avslutningsvis relaterar jag avhandlingens resultat till de sätt på vilka tidigare historieforskning har tenderat att framställa nationella identiteter.

Därtill anför jag några allmänna reflektioner som undersökningen har väckt.

Identifikationens individuella dimension

Av de faktorer som påverkar den nationella identifikationen kan en del beskrivas som individuella. Till dessa kan räknas den roll individen uttalar sig i, var han i en specifik situation befinner sig, vem han talar med samt vilka specifika intressen individen har i situationen.

Betydelsen av den roll individen uppträder i är central. I undersökningen har vi sett hur Ehrström var tvungen att uttrycka sig på ett annat sätt som kyrkoherde i S:t Petersburg från 1826 framåt än han hade uttryckt sig på som romantiker i Åbo kring decennieskiftet 1820. Att som kyrkoherde i en svensk församling hävda att finskan var alla Finlands invånares modersmål var varken önskvärt, ändamålsenligt eller möjligt. Då individen uppträder i en viss roll finns det klara förväntningar på att han ska uttrycka sig på ett visst sätt. Som kyrkoherde anpassade Ehrström således sina uttalanden om modersmålet till sin roll och till den miljö i vilken han verkade. Dels inkluderade han det svenska språket i sin definition av "det finska", dels behandlade han språkfrågan på ett mera allmänt plan.

En annan kontext i vilken den roll Ehrström uppträdde i påverkade hans uttalanden om språk och nation var då han uppträdde i egenskap av lektor vid akademien i Åbo. Som lektor i ryska hade han behov av att motivera nyttan av kunskaper i språket i storfurstendömet. Av denna anledning betonade han sannolikt Finlands politiska inkorporering i det ryska riket starkare än han skulle ha gjort om han hade undervisat i något annat språk. Man kan också notera att han som kyrkoherde och lektor såg sig som tjänsteman. Som tjänsteman representerar individen i hög grad staten och dess institutioner, varför utrymmet för personliga åsikter är begränsat. Som t.ex.

romantiker kunde Ehrström i högre grad än som tjänsteman ge uttryck för sina personliga åsikter.

En annan faktor som påverkar individens identifikation är vem han riktar sig till. I Ehrströms kan man se att betoningarna varierar beroende på om han vänder sig till familj och vänner, till överheten eller till offentligheten. I dagböckerna, i vilka de tilltänkta läsarna som är familjemedlemmar och vänner, uttrycker han sig mera oreflekerat än i andra typer av material. Berättelsen om den pjäs om Karl XII som Ehrström såg i Moskva år 1812 visade också att det var bara i dagboken som han öppet kunde ge uttryck för sin beundran för Karl XII och det svenska. Inför den patriotiskt sinnade ryska allmänheten hade detta helt enkelt inte varit ändamålsenligt. Hur individen uttrycker sig kan således direkt påverkas av den materialtyp i vilken identifikationerna uttrycks. I ett material som är riktat till myndigheterna finns i regel ett klart uttalat syfte, likaså i ett programmatiskt tidningsmaterial. Ett programmatiskt källmaterial är ofta grundat i en viss ideologi. Om skribenten slaviskt återger ideologin kan det vara svårt att skilja mellan ideologin och skribentens individuella ståndpunkter. I ett privat material däremot kan uttalade syften blandas med mindre omedvetna reflektioner.

Ytterligare en faktor som påverkar individens identifikation är var han befinner sig. Det är logiskt att situationer där det finns ett behov av att identifiera sig själv i nationella termer oftare uppstår utanför landets gränser än inom dem. Detta ser man tydligt om man t.ex. jämför Ehrströms dagbok från Tavastland 1811 med dagboken från Ryssland 1812–13. År 1811 befann han sig i storfurstendömet och i de kontrasterande situationer han råkade i blev det aktuellt att definiera olika interna skiljelinjer, framför allt regionala. I Ryssland ett år senare betraktades han – även om han var rysk undersåte – som en främling. De situationer där han konfronterades med personer som ville veta varifrån han kom var betydligt fler än i Finland och det var hans nationella tillhörighet som efterfrågades. Då individen identifierar sig inför främmande personer kan också dessas förhandskunskaper påverka vilka ord han väljer. Hur specifikt den nationella tillhörigheten uttrycks anpassas i regel till hur bekant samtalspartnern kan antas vara med landet eller nationen i fråga. Vidare kan identifikationen påverkas av att individens

åsikter ifrågasätts. Som Peter Burke konstaterar tvingas individen i försvarsposition att reflektera över frågor utifrån synvinklar som kanske inte hade blivit aktuella om kritiken uteblivit.⁵⁴⁵ Det motstånd som Ehrström mötte i egenskap av lektor i ryska gjorde att han blev tvungen att uttrycka sig i många fler ord angående ryskans ställning i Finland än han sannolikt hade gjort om ingen hade ifrågasatt studiet av ryska. Sammanfattat kan man säga att individens behov av att identifiera sig nationellt aktualiseras särskilt av två orsaker. Dels av att antalet konfrontationer med främmande är stort, dels av att individen ifrågasätts. Om man söker efter nationella identifikationer i kontexter där individen inte har behov av att identifiera sig kan resultaten utebli. Detta behöver dock inte innebära att individen inte skulle ha identifierat sig om en kontrasterande situation hade uppstått.

En fråga som automatiskt inställer sig då man undersöker en individ är huruvida denne är representativ eller inte. I fråga om Ehrström är svaret att han i det tidiga 1800-talets Finland på samma gång både är och inte är det. Vilkendera aspekten som får företräde beror på vem man jämför honom med. Som ung akademiker som influerades av romantiken var han typisk. Att unga män i hans ålder och sociala position engagerade sig i den romantiska filosofin var en stark trend under den ifrågavarande tidsperioden. Likaså var han på många punkter representativ som tjänstemän i det tidiga storfurstendömet. Han accepterade Finlands nya position i det ryska riket och ansåg att man borde göra det bästa av den nya situationen. Att han är representativ för sin tid kan knytas till de sociala nätverk han ingick i. Som romantiker ingick han i den grupp akademiker som kallas ”Åboromatikerna”, som tjänsteman var han influerad av de inflytelserika personer i den politiska eliten som han hade kontakt med.

Ur andra synvinklar var Ehrström under inga omständigheter representativ. Betraktar man den finska nationen efter 1809 som ett kollektiv måste man utgå ifrån att Ehrström oftare än en invånare i storfurstendömet i medeltal råkade i situationer där han tvingades identifiera sig nationellt. Utgående från hans

---

⁵⁴⁵ Peter Burke, *History and Social Theory* (Cambridge Oxford 1994 [1992]), s. 41–43.

språkliga och nationella identifikation kan man inte dra särskilt långtgående slutsatser om hur folk i Finland i regel identifierade sig nationellt. På vissa punkter, särskilt vad gäller det ryska språket, representerar Ehrström undantaget snarare än regeln. Samtidigt är det just det faktum att Ehrström dels är representativ och dels inte är det som gör att man utgående från hans ställningstaganden kan dra mera generella slutsatser. Detta gäller inte minst de dimensioner av det nationella som en individ i det tidiga storfurstendömet potentiellt kunde identifiera sig med.

Analysen av Ehrströms nationella, språkliga och historiska identifikationer för osökt tankarna till ordet opportunist. Ehrström verkar anpassa sina ställningstaganden i enlighet med situationerna an efter att de uppkommer. Han får dem att passa in i den kontext i vilken han vid respektive tidpunkt verkar. På denna punkt kan man säga att han i grund och botten representerar hela den finländska politiska elitens ställningstaganden efter 1809. Man accepterade den nya situation som hade uppkommit i omvälvningen 1809 och anpassade sina ställningstaganden efter den. Matti Klinge har beskrivit elitens inställning med hjälp av den princip som Friedrich Nietzsches Pindaros formulerade i uttalandet ”werde was Du bist”.⁵⁴⁶ Den finska nationen skulle helt enkelt anpassa sig och bli det som omständigheterna hade gjort den till. Ehrströms ställningstaganden passar väl in på denna definition. Samtidigt finns det betydligt fler nyanser och nivåer i hans definitioner är att han hade blivit enbart finne eller finländare. En så enkelspårig definition var inte tillräcklig för honom. I sina olika roller och under olika tider måste han få en rad olika aspekter av svenskt och ryskt att överensstämma med det finska utan att dessa blev motstridiga. Ehrströms försök att göra sådana dimensioner som andra uppfattade som motstridiga förenliga med varandra kan därför belysa Finlands nationella ställning efter 1809 på en mera generell nivå.

---

⁵⁴⁶ Klinge, *Bernadotten ja Leninin välissä*, s. 35–36.

Identifikationens samhälleliga dimension

Även om en del av de identifikationer som individen uttrycker åtminstone delvis kan förklaras med individuella erfarenheter påverkas de självklart också av samhälleliga faktorer. Individen kan aldrig lösgöras från den tid han eller hon lever i. Bland de samhälleliga faktorer som påverkade Ehrströms identifikationer under tidsperioden 1808–35 vill jag framför allt lyfta fram filosofin och geopolitiken. Filosofiskt utgjorde början av 1800-talet en brytpunkt mellan det rationella upplysningsidealet och det känsloladdade romantiska idealet, som i sin nationella variant omfattade ett ideal om den språkligt enhetliga nationen. De åsikter som Ehrström i egenskap av romantiker framförde i sina tidningsartiklar är på många sätt typiska för tiden och kunde på en generell nivå gälla vilken som helst nation. Ändå anpassade Ehrström de romantiska idealen också till den specifika finländska kontexten. Denna balansgång mellan det generella och specifika gör analyser av nationella identifikationer intressanta. En av hela den nationella ideologins mest uppenbara paradoxer ligger i förhållandet mellan likhet och skillnad. Varje nation ska vara unik, men lånar sättet att vara unik på från ett tankegodt som är lika för alla nationer. På samma sätt var Ehrströms propagerande av den nationella romantikens ideal dels mycket typiskt, dels en anpassning till finländska förhållanden. Individens förhållande till sin samtid kan belysas av att Ehrström aldrig hade framfört några av de romantiska tankarna om han hade levat ett hundratal år tidigare.

Motsvarande princip kan tillämpas på geopolitiken. Utan omvälvningen 1809 hade en stor del av de nationella ställningstaganden Ehrström gjorde sannolikt blivit ogjorda. Hade Finland inte blivit en del av det ryska riket hade han i varje fall aldrig råkat i situationer där han hade varit tvungen att försvara det ryska språkets studium i Finland. De som mycket snart efter 1809 insåg att den nya geopolitiska ställningen skulle bli bestående tvingades omformulera sin syn på nation, språk och

historia. I kombination med den allmänna filosofiska brytpunkten kan man säga att den geopolitiska brytpunkten i Finland framkallade ett ovanligt stort behov av att aktivt ta ställning till nationella frågor. De ställningstaganden som den geopolitiska förändringen framkallade var till skillnad från de mera allmängiltiga filosofiska ställningstagandena starkt knutna till ett specifikt territorium, till det tydligt avgränsade storfurstendöme som uppstod år 1809. Även om Ehrström som invånare i Finland på ett självklart sätt hade anknytning till storfurstendömet och dess institutioner har vi sett att möjligheterna till variation också inom storfurstendömet var många. Under den nationella nivån hittar vi en nivå som kunde kallas social. Trots att Ehrström under undersökningsperioden alltid ingick i en finsk nationell kontext, påverkade hans olika sociala och professionella roller inom ramarna för denna hans identifikationer.

De nationella identiteterna i historieskrivningen

Den historiografiska utgångspunkten för avhandlingen har varit att relatera de empiriska beläggen till de sätt på vilka nationella identiteter överlag framställs i historieskrivningen. Utgångspunkten har varit att nationella identiteter i regel framställs som mera stabila, enhetliga och oföränderliga än de i verkligheten är.

Man kan säga att den traditionella historieskrivningen ofta har osynliggjort variationen i identifikationerna genom att historien har skrivits baklänges. Med ”baklängeshistoria” avses att man tar fasta på en identitet som anses existera idag och sedan spårar dess rötter så långt bakåt i tiden som möjligt. Resultatet är inte nödvändigtvis felaktigt. Om man undlåter att beakta sådana uttryck för det nationella som inte är förenliga med den i samtiden existerande identiteten kan man dock hävda att resultatet är snävt eller missvisande. I denna undersökning har jag eftersträvat en mera öppen utgångspunkt då jag har frågat mig hur E.G. Ehrström efter år 1809 uttryckte olika dimensioner av finskt, svenskt och ryskt. Jag har inte utgått från att han blev något visst i nationellt hänseende utan beaktat samtliga uttryck för ”det nationella” som finns i materialet. Detta innebär inte att

jag skulle omringgå det faktum att alla historiska undersökningar svarar på frågor i samtiden. De frågor som har ställts i den här avhandlingen kan sägas ha föranletts av de frågor de nationella identiteterna i dag väcker. Då man under de senaste årtiondena har ifrågasatt identiteternas stabilitet och oföränderlighet är det inte oväntat att dagens historiker ställer motsvarande frågor till det förflutna. Om man har sett 1900-talets slut som en brytpunkt mellan ett modernt och ett postmodernt samhälle i vilken individens ställning omdefinieras, riktar man nu blickarna mot andra tider som har inneburit starka omvälvningar. Som en sådan tid kan man såväl på ett allmäneuropeiskt som på ett finländskt plan se det tidiga 1800-talet.

En annan orsak till att identiteternas enhetlighet i tidigare forskning är överbetonad har att göra med den typ av individer man har undersökt och det källmaterial man har använt. Som nämntes i inledningen har individen i historien fram till den mikrohistoriska ansatsens utveckling på 1970-talet i huvudsak representerats av den mytiske nationella hjälten eller den kanoniserade stormannen. I den litteratur i vilken dessa framträder har själva syftet ofta varit att lyfta fram den nationella identitetens eviga och oföränderliga existens. Av denna orsak är det logiskt att man har tagit fasta på sådana uttryck för det nationella som bekräftar den identitet man har tagit som utgångspunkt, medan man har tenderat att förbise sådant som skulle undergräva den. I denna avhandling har min utgångspunkt inte varit att hitta belägg för en finskhet hos Ehrström. Tvärtom har fokus legat på att hitta möjligast många olika dimensioner för det nationella och försöka förklara varför han gör de olika betoningarna.

En annan orsak till att frågan om en finsk identitet efter 1809 är en aning underproblematiserad är att man inte i särskilt hög grad har beaktat den potentiella konflikt som fanns mellan nationens politiska och kulturella dimension. I forskningen har man ofta betonat antingen politiken eller kulturen, medan man mera sällan har intresserat sig för motsättningarna. Ytterligare kan man konstatera att den finska identiteten ofta har behandlats på en relativt abstrakt och allmän nivå. Påståendet att Finland fick en politisk identitet år 1809 och en kulturell identitet på 1830-talet är visserligen förstäeligt, men säger väldigt lite om hur

enskilda individer upplevde denna identitet. Staten Finland eller den finska nationen kan sist och slutligen inte ha en identitet om det inte finns ett antal individer som identifierar sig med dem.

I en nyckelställning i undersökningar av nationella identiteter står de källor som används. Om man använder sig av ett enhetligt material ökar sannolikheten för att man uppnår ett enhetligt resultat. I analysen av E.G. Ehrströms ställningstaganden till de olika dimensionerna av det nationella har jag eftersträvat att använda ett så mångsidigt material som möjligt. Då man jämför hans formuleringar i det privata, det administrativa och det offentliga materialet framträder identifikationens kontextualitet tydligare än den hade gjort om jag endast hade använt en viss typ av material. Skulle man exempelvis enbart analysera Ehrströms i den romantiska filosofin grundade programmatiska tidningsartiklar skulle han enkelspårigt kunna framställas som en utpräglad och övertygad romantiker. Det administrativa materialet nyanserar dock bilden och visar att han på alla sätt försökte göra den finska nationens politiska och kulturella dimension förenliga med varandra. På motsvarande sätt kan resultatet bli skevt om man begränsar undersökningsperioden till en mycket kort tidsperiod. Under en längre tidsperiod hinner också de förändringar i identifikationen som kan ske över tid träda fram. I Ehrströms fall sker den viktigaste förskjutningen i samband med flyttningen från Finland till Ryssland år 1826. Uppfattningen om hans nationella ställningstaganden hade blivit avsevärt mera enhetlig om undersökningsperioden hade slutat år 1824 och man inte hade beaktat den omorientering han tvingades till som kyrkoherde i S:t Petersburg.

På ett generellt plan har ett syfte med avhandlingen varit att påvisa att nationella identiteter är mindre stabila och enhetliga än de ofta uppfattas som i det allmänna medvetandet. Med detta vill jag inte hävda att de nationella identiteterna skulle vara en fantasi. Medborgarskap, statliga institutioner, beskattning och ett standardiserat undervisningssystem är bara några av de faktorer som konkret förenar individerna i en nation. Det är också möjligt att dra statistiska slutsatser om värderingar och åsikter som är representativa för en viss nation och därmed säga något om dess mentalitet. Däremot har jag velat lyfta fram att den nationella identifikationen på individnivå kan ha många olika dimensioner

och att individen i olika kontexter kan välja eller tvingas att lyfta fram olika aspekter. Framför allt vill jag hävda att de nationella identiteterna inte är av naturen givna utan att de till en viss grad konstrueras och förändras enligt specifika behov i en specifik tid. Med andra ord kunde de ha sett annorlunda ut om utvecklingen hade tagit en annan riktning. Det ligger också i de nationella identiteternas själva logik att betrakta nationen som exkluderande andra nationer. Den nationella tillhörighetens princip säger att individen måste vara antingen det ena eller det andra. Detta är en viktig orsak till att man ofta osynliggör eller förbiser sådana uttryck för det nationella som pekar mot att en individ identifierar sig både med det ena och det andra.

Summary

Swedishness, Finnishness and Russianness

E.G. Ehrström and the dimensions of nation, language
and history, 1808–1835

In public consciousness national identities are in general perceived as relatively stable and eternal. However, in the last few decades the theoretical understanding of identities has undergone a thorough reappraisal. Today identity construction is seen as a constantly ongoing process which takes place when the individual is confronted with “the other”. As a consequence, identities in the theoretical literature are presented as fragmented and fluid rather than stable. As identity construction is seen as a process, several scholars have argued that the term identification is better suited as an analytical tool for examination of identities. In this study I use the term identification to reach my main aim, which is to analyse which factors can influence how an individual expresses various aspects of “the national sphere”. In the national sphere I include different dimensions of nation, language and history. The point of departure is that the individual emphasises different aspects of these in different contexts.

The empirical focus of the study lies on how one individual identified himself in regard to nation, language and history in Finland during the time period 1809–1835. In 1809, Finland became an autonomous Grand Duchy in the Russian Empire after having been an integrated part of the Swedish realm since the 12th century. The geopolitical transformation was a result of the Napoleonic wars and posed a challenge to the identification of the inhabitants in the new administrative unit. There was no given answer to the question what the inhabitants of the new Grand Duchy had become through the transformation, which

forced some reflection on the matter. The person analysed in this thesis, Eric Gustaf Ehrström (1791–1835), can arguably be said to have been forced to reflect upon questions related to nation, language and history from exceptionally many perspectives.

Ehrström was born in a Swedish-speaking region of the province of Ostrobothnia in 1791. As son of a parish priest, he was raised and educated in the tradition of the enlightened Swedish 18th century. In 1808, he found himself in the middle of the war in which Russia conquered Finland from Sweden. As a student a few years later he was sent to study in Moscow. His task was to learn Russian in order to write textbooks for use in Finnish schools. Instruction in the Russian language was introduced in the Grand Duchy after it became a part of the Russian Empire. In 1815, Ehrström was appointed lector the Russian language at the University of Turku. At the same time he became a member of the so called “Turku Romantics”, a group of young intellectuals who were the first to define the Finnish nation in accordance with the ideals of German romantic philosophy. As a romanticist, Ehrström wrote one of the first articles which systematically problematised the fact that two languages, Swedish and Finnish, were prevalent in Finland. In accordance with romantic national philosophy he stated that Finnish was the actual mother tongue of all Finns. In a famous article, published in the periodical *Mnemosyne* in 1821, he presented a detailed plan for how the relatively undeveloped Finnish language should be elevated to its lawful status as sole national language.

By the end of the 1810's, instruction in the Russian language met with difficulties. When the authorities started to require that future Finnish civil servants show proof of knowledge of the Russian language in 1817, students started to protest. The growing resistance was one of the reasons behind Ehrström's decision to leave the lectorate in Turku in 1824 to become a priest. In 1826 he became a reverend of the Swedish parish in the multinational and multilingual city of St. Petersburg. The new environment once more prompted him to reevaluate his view on the relation between nation and language. As the majority of the members of the Swedish congregation were from the Grand Duchy of Finland, it would not have been appropriate or even

possible for Ehrström to claim that Finnish was the actual mother tongue of all Finns. Instead, he had to include a Swedish dimension in his definition of Finnishness.

Ehrström's constantly ongoing struggle with the various dimensions of Swedishness, Finnishness and Russianness is analysed in three thematic main chapters. The first main chapter problematises the case of the Finnish Grand Duchy in view of the theoretical distinction between the cultural and the political nation. Finland can be seen as a peculiar intermediary form of the two theoretical models, dimensions of which can be contradictory. In the second main chapter I analyse how Ehrström emphasised various aspects of language in different contexts. The theoretical point of departure is that the function of language can be seen primarily either as a means of communications or as an element which creates identity. In the third and final main chapter I analyse how Ehrström used history to explain the past and the present. The geopolitical upheaval of 1809 raised several questions regarding history. Finland was obviously in need of a history of its own, which it did not have. At the same time it was unclear how one should interpret Finland's position in the history of Sweden on the one hand and the historical relations between Russia and Sweden on the other.

To conclude, the results of the study are presented in three principal points. Firstly, I argue that some of the factors which make the individual emphasize various aspects of the nation differently in different contexts can be explained by the individual experience. The individual experience comprises such factors as which professional or social role the individual appears in, whom he addresses, which media he expresses his views in etc. Secondly, I present the two main factors which influence identification but can not be explained primarily by the individual experience. Each individual reflects the time and the society he lives in. Consequently, Ehrström's identifications are influenced by the romantic philosophy of the early 19th century on the one hand and by the specific geopolitical status of Finland on the other.

Thirdly and finally, I present some general reflections on how national identities have been presented in earlier history writing. I argue that national identities tend to be presented as more

homogeneous than they are in reality. One reason for this has been that the aim of national history writing has been to search for the roots of national identities which are seen to exist today. Therefore, such identifications which do not correlate with the identity existing today have been overseen. Another reason is that the source material used for studies of national identities is often uniform. A study which includes various types of material – private, administrative and public – is more likely to make the contextual character of national identification visible.

Källor och litteratur

Arkivkällor

Helsingfors stadsarkiv (HSA), Helsingfors

Släkten Ehrström

Eric Gustaf Ehrström

Dagbok 1808

Dagbok 1811

Dagbok 1812–13

Dagbok 1824

'Strödda anteckningar om 1811 års comet'

Helsingfors universitets centralarkiv (HUA), Helsingfors

Kanslersämbetets arkiv II

'Till Herr Erke Biskopen och Det Högvördige Domkapitlet i Åbo. Promemoria angående Lectionerna i Ryska Språket i landets Storskolor' 1819

'Berättelse om fortgången af Ryska språkets studium vid Kejsarl. Universitetet i Åbo' 1820

'Allmän Öfversigt af Ryska Språkets Studium vid Finlands Läroverk från år 1812, till år 1820 samt Reflexioner öfver några närmare Bestämningar för Fortgången af samma Studium i en Framtid' 1820

Nationalbiblioteket (NB), Handskriftssamlingen, Helsingfors

Samfundsarkiv

Åbo akademi

Konsistoriets protokoll 1812

Personarkiv

C.A. Gottlund

Brev från E.G. Ehrström till Gottlund 13/25.5.1835

A.J. Sjögren

Brev från E.G. Ehrström till Sjögren 20.7/1.8.1826

Jacob Tengström

Brev från E.G. Ehrström till Tengström 12.4.1812;
27.7.1812; 9/21.10.1826; 16/28.9.1831; 16/28.4.1832

Brev från L.G. von Haartman till Tengström 17.2/2.3.1810,
4.3.1814; 6.4.1814; 2.5.1814

Riksarkivet (RA), Helsingfors

Carl Gustaf Ottelin

Brev från C.G. Ottelin till Johanna Ottelin 29.4.1813

Släkten Borenius

Brev från E.G. Ehrström till Anna Maria Ehrström
6.1.1826

Sveriges riksarkiv (SRA), Stockholm

S:t Katarina svenska församlings arkiv

Kyrkokonventets protokoll 1824–25, 1827, 1830–31

Kyrkorådets protokoll 1834–35

Kyrkostämmans protokoll 1830

Kyrkokonventets dokument/koncept 1825

Skolkommitténs betänkande 1834

Minnes- och Censurbok 1826–33

Åbo Akademis Bibliotek (ÅAB), Handskriftsavdelningen, Åbo

af Schulténska samlingen

Brev från E.G. Ehrström till C.G. Westzynthius
24.2/8.3.1826

Perno II

Brev från E.G. Ehrström till J.J. Pippingsköld 20.7.1812;
7.7.1813

Förkortningar:

HSA	Helsingfors stadsarkiv
HUA	Helsingfors universitetets centralarkiv
NB	Nationalbiblioteket (Helsingfors)
RA	Riksarkivet (Helsingfors)
SRA	Sveriges Riksarkiv (Stockholm)
ÅAB	Åbo Akademis bibliotek

Tryckta källor

- [**Arwidsson**, A.I.], 'Om Nationalitet och National Anda'. *Åbo Morgonblad* 17.2; 17.3; 24.3.1821.
- [**Arwidsson**, A.I.], 'I anledning af uppsatsen i tidskriften Mnemosyne för Aprill 1821: "Om ungdomens Studium af utländska språk"'. *Åbo Morgonblad* 26.4.1821
- Bergbom**, Fredericus, *Dissertatio metaphysica Kantianorum de re in se: (Ding an sich) doctrinam breviter examinans. Quam cons. ampl. facult. philos. Aboënsis. Publico examini modeste offerunt Fredericus Bergbom, phil. mag. stip. Bilm. Et respondens Gustavus Ericus Ebrström stip. publ. Ostrobothniensis. In auditorio medico die XXIV Aprilis MDCCCXI* (Aboae 1811).
- Bremner**, Robert, *Excursions in the Interior of Russia: including Sketches of the Character and Policy of the Emperor Nicholas; Scenes in St. Petersburg* I (London 1840).
- [**Ehrström**, E.G.], 'Finlands Litteratur'. *Åbo Allmänna Tidning* 8.7.1813
- Ehrström**, Eric Gustaf & Ottelin, Carl G., *Rysk språklära för begynnare* (St. Petersburg 1814).
- Ehrström**, Ericus Gustavus, *Öfversigt af ryska språkets bildning* I (Åbo 1815).
- Ehrström**, Ericus Gustavus, *Dissertatio academica, tractatum pacis Cardisensis, secundum exemplum manu scriptum Russicum in Bibliotheca Auraica servatum, cum versione latina et animadversionibus exhibens. Cujus partem primam, venia ampliss. facult. philos. publico examini modeste subjiçiant Ericus Gustavus Ebrström, phil. mag., linguae Russ. translator, et Gabriel Wallenius, stipendiarius publicus, Ostrobotnienses* (Aboae 1816).
- [**Ehrström**, E.G.], 'Den gamle skalden'. *Aura* 1817.
- Ehrström**, Eric Gustaf, *Grammatikaliskt-praktiska öfningar i ryska språket* (Åbo 1818).
- [**Ehrström**, E.G.], 'Till Översättaren af Finska Runan uti Mnemosyne N:o 102 för d. 22 Dec. 1819'. *Mnemosyne* 6.1.1820.
- [**Ehrström**, E.G.], 'Finska Språket, betraktadt såsom Nationalspråk'. *Åbo Morgonblad* 24.3; 7.4; 12.5; 2.6; 1.9; 15.9.1821.⁵⁴⁷
- Ehrström**, E.G., 'Om ungdomens studium af utländska språk'. *Mnemosyne* april 1821.
- Ehrström**, E.G., 'Svar, till Författaren af Afhandlingen Om Nationalitet och Nationalanda'. *Mnemosyne* juni 1821.
- Ehrström**, E.G., 'Öfversigt af Ryska Språkets studium i Finland'. *Mnemosyne* mars 1822 (bilaga).

---

⁵⁴⁷ Avslutningen publicerades i 'Oskyldigt ingenting', en bilaga som Arwidsson gav ut efter att myndigheterna hade dragit in *Åbo Morgonblad*.

- Ehrström**, Eric Gustaf & Ottelin, Carl G., *Rysk läsebok med ordtolkning* I–II (Åbo 1821–1822).
- [**Ehrström**, E.G.], 'Några Reflexioner, under hänsigt till Ryska Språkets studium och närvarande Arbetes Begagnande', Eric Gustaf Ehrström & Carl Gustaf Ottelin, *Rysk läsebok med ordtolkning* II (Åbo 1822).
- Ehrström**, Eric Gustaf & Ehrström, Anders Mauritz, *Tacksägelse och Personalier efter Kapellanen i Kronoby Moderkyrko-Församling, Anders Ehrström. Uppläste i Kronoby Sockens Moderkyrka den 7 Julii 1822. För Slägtingar och Wänner genom trycket utgifne* (Åbo 1822).
- [**Ehrström**, E.G.], 'Några underrättelser om Svenska och Finska församlingarne i S:t Petersburg'. *Åbo Tidningar* 11.1; 18.1; 25.1; 28.1.1826.
- [**Ehrström**, E.G.], 'Underrättelser från S:t Catharina Svenska och S:t Maria Finska Församlingar uti S:t Petersburg'. *Åbo Tidningar* 13.2; 16.2; 20.2; 1.3; 5.3; 19.3; 22.3.1828.
- Ehrström**, Eric Gustaf, *Historisk Beskrifning öfver S:t Catharina och S:t Maria Församlingar, eller Svenska och Finska Församlingarna i S:t Petersburg; Jemte kort underrättelse om samteliga under Evangeliska Dom-Kapitlet i S:t Petersburg lydande Församlingar i Ryska Riket. Handlingar till upplysning i Finlands kyrko-historie VII* (Åbo 1829).
- [**Ehrström**, E.G.], 'Underrättelser från S:t Catharina och S:t Maria Församlingar i S:t Petersburg'. *Helsingfors Tidningar* 2.5; 13.5.1829.
- Ehrström**, Eric Gustaf & Ottelin, Carl G., *Rysk läsebok med lexicon* I–III (Borgå 1831–1834).
- Finlands allmänna författningar*. Första delen 1808–1812. Andra upplagan (Helsingfors 1831).
- Kohl**, J.G., *Petersburg in Bildern und Skizzen* I (Dresden und Leipzig 1841).
- Müller, Christian D., *St. Petersburg. Ein Beitrag zur Geschichte unserer Zeit in Briefen aus den Jahren 1810, 1811 und 1812* (Mainz 1813).
- [**Myréeén**, Daniel], 'Kort öfversigt af de fördelar Finland wunnit genom sin lyckliga förening med Ryska Riket under Kejsar Alexanders spira'. *Åbo Allmänna Tidning* 26.10; 28.10; 4.11; 6.11; 18.11.
- Storch**, Henric, *Beskrifning om St. Petersburg* II (Stockholm 1799).
- Swinton**, Andrew, *Travels into Norway, Denmark and Russia* (London 1792).
- Tengström**, J.J., 'Om några hinder för Finlands litteratur och kultur'. *Aura* 1817–18.
- Vater**, Johann Severin, 'Afhandling om ryska språkets egenskaper', Eric Gustaf Ehrström & Carl Gustaf Ottelin, *Rysk läsebok med ordtolkning* II. Översatt av E. G. Ehrström (Åbo 1822).

Tidningar och tidskrifter

- Aura 1817–18
 Helsingfors Tidningar 1829
 Mnemosyne 1819–23
 Morgonbladet 1850
 Svensk Literatur-Tidning 1817
 Turun Wiikko-Sanomat 1820
 Åbo Allmänna Tidning 1812–13, 1819
 Åbo Tidningar 1826, 1828
 Åbo Morgonblad 1821

Litteratur

- Aalto**, Pentti, *Modern Language Studies in Finland 1828–1918* (Helsinki 1987).
- Ahtiainen**, Pekka & al. (toim.), *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta* (Porvoo Helsinki Juva 1990).
- Ahtiainen**, Pekka & Tervonen, Jukka, 'Historia oman aikansa tulkkina. Katsaus suomalaisen historiankirjoituksen vaiheisiin viimeisen sadan vuoden ajalta', Pekka Ahtiainen & al. (toim.), *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta* (Porvoo Helsinki Juva 1990).
- Alapuro**, Risto, 'Nineteenth-Century Nationalism in Finland', Øystein Sørensen (ed.) *Nordic Paths to National Identity in the Nineteenth Century*. Nasjonal Identitet 1994(1).
- Alasuutari**, Pertti & Ruuska, Petri (toim.), *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti* (Tampere 1998).
- Alhoniemi**, Pirkko, *Isänmaan korkeat veisut. Turun ja Helsingin romantiikan runouden patriottiset ja kansalliset motiivipiirit*. SKST 294 (Helsinki 1969).
- Amburger**, Erik, *Die Pastoren der evangelischen Kirchen Rußlands vom Ende des 16. Jahrhunderts bis 1937. Ein biographisches Lexikon* (Erlangen 1998).
- Amburger**, Erik, 'Die deutschen Schulen in Rußland mit besonderer Berücksichtigung St. Petersburgs', Friedhelm Berhold Kaiser & Bernhard Stasiewski (Hrsg.), *Deutscher Einfluss auf Bildung und Wissenschaft im östlichen Europa*. Studium zum Deutschtum im Osten 18 (Köln Wien 1983).
- Aminoff**, J.F., 'Annotationer gjorda under 1808 och följande år'. *Finsk Tidskrift* 1886–1887.

- Andersson, Otto**, *Finländare. Två artiklar till belysning av en svensk språkterm* (Åbo 1938).
- Anderson, Benedict**, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London/New York 1991 [1983]).
- Andersson, Håkan**, 'Kolonister eller konstitutionens väktare? Kring det svenska och svenskarnas ankomst till Finland i den autonoma tidens historieböcker', Ann-Marie Ivars & Lena Huldén (red.), *När kom svenskarna till Finland?* SSLF 646 (Helsingfors 2002).
- Anthoni, Eric**, *Jacob Tengström och stiftsstyrelsen i Åbo stift 1808–1832* (Helsingfors 1923).
- Aronsson, Peter**, *Regionernas roll i Sveriges historia*, Rapport 1 (Stockholm 1995).
- Aronsson, Peter** (ed.), *The Making of Regions in Sweden and Germany. Culture and Identity, Religion and Economy in a Comparative Perspective* (Växjö 1998).
- Aronsson, Peter**, 'Nation, Provinces and Regions: a Scandinavian Perspective', Isabel Burdiel & James Casey (eds.), *Identities: Nations, Provinces and Regions* (Norwich 1999).
- Aronsson, Peter** (red.), *Makten över minnet. Historiekultur i förändring* (Lund 2000).
- Aronsson, Peter**, 'Historiekultur i förändring', Peter Aronsson (red.), *Makten över minnet. Historiekultur i förändring* (Lund 2000).
- Autio, Veli-Matti**, *Yliopiston virkanimitykset. Hallinto- ja oppihistoriallinen tutkimus Turun Akatemian ja Keisarillisen Aleksanterin-yliopiston opettajien nimityksistä Venäjän vallan alkupuolella 1809–1852* (Helsinki 1981).
- Barth, Fredrik** (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference* (Bergen 1969).
- Berting, Jan & Villain-Ganossi, Christine**, 'The Role and Significance of National Stereotypes in International Relations: an Interdisciplinary Approach', Teresa Walas (ed.), *Stereotypes and Nations* (Cracow 1995).
- Billig, Michael**, *Banal Nationalism* (London 1995).
- Blomstedt, Yrjö**, 'Vanha Suomi ja Suomen suuriruhtinaskunta', Eeva-Liisa Oksanen (toim.), *Kahden kruunun alla. Kymijoki rajana 1743–1811* (Helsinki 1998).
- Bodin, Per-Arne**, *Ryssland. Idéer och identiteter* (Skellefteå 2000).
- Bonsdorff, Carl von**, *Åbo Akademi och dess män 1808–1828*. Bidrag till kändedom af Finlands natur och folk 69 (Helsingfors 1912).
- Bonsdorff, Carl von**, *Opinioner och stämningar i Finland 1808–1814* (Helsingfors 1918).
- Bonsdorff, Carl von**, *Gustav Mauritz Armfelt I–III* (Helsingfors 1931–1934).
- Branch, Michael**, *A.J. Sjögren. Studies of the North*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 152 (Helsinki 1973).

- Branch**, Michael, Hartley, Janet M., Mąszak, Antoni (ed.), *Finland and Poland in the Russian Empire. A comparative study*. SSEES Occasional Papers No. 29 (London 1995).
- Branch**, Michael (ed.), *National History and Identity. Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region. Nineteenth and Twentieth Centuries*. Studia Fennica Ethnologica 6 (Helsinki 1999).
- Branch**, Michael, 'The Academy of Sciences in St Petersburg as a Centre for the Study of Nationalities in the North-East Baltic', Michael Branch (ed.), *National History and Identity. Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region. Nineteenth and Twentieth Centuries*. Studia Fennica Ethnologica 6 (Helsinki 1999).
- Brubaker**, Rogers & Cooper, Frederick, 'Beyond "Identity"'. *Theory and Society* 2000(29), 1–47.
- Burdie**, Isabel & Casey, James (eds.), *Identities: Nations, Provinces and Regions* (Norwich 1999).
- Burke**, Peter (ed.), *New Perspectives on Historical Writing* (Cambridge 1991).
- Burke**, Peter, *History and Social Theory* (Cambridge Oxford 1994 [1992]).
- Busch**, Margarete, *Deutsche in St. Petersburg 1865–1914. Identität und Integration* (Essen 1995).
- Carpelan**, Tor (utg.), *Finska biografiska handbok. Första bandet A–K* (Helsingfors 1903).
- Castells**, Manuel, *The Power of Identity* (Oxford 1997).
- Castrén**, Liisa, *Adolf Ivar Arwidsson. Nuori Arwidsson ja hänen ympäristönsä* (Helsinki 1944).
- Castrén**, Liisa, *Adolf Ivar Arwidsson isänmaallisena berättäjänä. Historiallisia tutkimuksia* 35 (Helsinki 1951).
- Cederberg**, A.R., 'Eric Gustaf Ehrström', *Suomalaisuuden merkkimiehiä* I–IV (Helsinki 1917–1918).
- Colliander**, Börje, 'Finländsk'. *Ordet och begreppet* (Helsingfors 1945).
- Cranston**, Maurice, *The Romantic Movement* (Oxford 1994).
- Danielson-Kalmari**, Johan Richard, *Aleksanteri I:n aika. Osa 1. Suomi omintakeisen valtioelämän alkujaksossa vv. 1809–1811* (Porvoo 1920).
- Daun**, Åke, *Svensk mentalitet. Ett jämförande perspektiv* (Stockholm 1994 [1989]).
- Ehrström**, Christman (utg.), *Moskva brinner. En nyupptäckt svensk dagbok från 1812* (Stockholm 1985).
- Ehrström**, Christman (utg.), *Kanonerna vid Oranais. Eric Gustaf Ehrströms dagbok från 1808 och 1811 utgiven av Christman Ehrström* (Stockholm 1986).
- Ehrström**, Eric Gustaf, *Minnen af en Resa från Åbo till Tavastland. Junii och Julii Månader År 1811*. SSLF 688 (Helsingfors 2006).
- Engman**, Max, 'Flyttning och medborgarskap. Passlagstiftningen för finländare i Ryssland 1809–1917'. *HTF* 1978(1), 30–51.

- Engman**, Max, 'Borgare och skenborgare i Finland och Ryssland under första hälften av 1800-talet'. *HTF* 1978(2), 189–207.
- Engman**, Max, 'Studier i Moskva'. *HTF* 1985(3), 353–358.
- Engman**, Max, 'Kejsarens balter, böhmare och finnar – finlandssvenskarna i ett jämförande historiskt perspektiv'. HLS 66 (Helsingfors 1991).
- Engman**, Max, 'Finns and Swedes in Finland', Sven Tägil (ed.), *Ethnicity and Nation Building in the Nordic World* (Carbondale and Edwardsville 1995).
- Engman**, Max, *Förvaltningen och utflyttningen till Ryssland 1809–1917*. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 20 (Helsingfors 1995).
- Engman**, Max, 'Finland i paralleller', Kerstin Smeds & al. (red.), *Boken om vårt land 1996. Festskrift till Matti Klinge* (Helsingfors 1996).
- Engman**, Max, 'Finnar, finländare och svenskar. Nationalskolor och mångspråkighet i Petersburg'. *HTF* 1999(2), 168–205.
- Engman**, Max, 'Mikrohistoria och livshistoria'. *HTF* 2000(3), 249–250.
- Engman**, Max, 'E.G. Ehrström och Finlands tre språk', *Lejonet och dubbelörnen. Finlands imperiella decennier 1830–1890*. Svenska humanistiska förbundets skriftserie nr 113 (Stockholm 2000).
- Engman**, Max, *Lejonet och dubbelörnen. Finlands imperiella decennier 1830–1890*. Svenska humanistiska förbundets skriftserie nr 113 (Stockholm 2000).
- Engman**, Max, 'Folket – en inledning', Derek Fewster (red.), *Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk*. SLSF 626 (Helsingfors 2000).
- Engman**, Max, 'Historikernas folk', Derek Fewster (red.), *Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk*. SLSF 626 (Helsingfors 2000).
- Engman**, Max, "'Norden" in European History', Gerald Stourzh & al. (Hrsg.), *Annäherungen an eine europäische Geschichtsschreibung*. Archiv für österreichische Geschichte 137 (Wien 2002).
- Engman**, Max, *S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703–1917*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 130 (Helsingfors 2003 [1983]).
- Engman**, Max (utg.), *Dagligt liv i S:t Petersburg. Bland kejsarens finländska undersåtar*. SSLF 563 (Helsingfors 2003).
- Engman**, Max, 'Storfurstendömet Finland – nationalstat och imperiedel', Max Engman & Åke Sandström (red.), *Det nya Norden efter Napoleon*. Stockholm Studies in History 73 (Stockholm 2004).
- Engman**, Max & Sandström, Åke (red.), *Det nya Norden efter Napoleon*. Stockholm Studies in History 73 (Stockholm 2004).
- Engman**, Max, *Pietarinsuomalaiset* (Helsinki 2004).
- Engman**, Max, *Suureen itään. Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa*. Suomalaisen siirtolaisuuden historia 5 (Turku 2005).
- Eriksen**, Thomas Hylland, *Historia, myt och identitet*. Översatt av Steve Sem-Sandberg (Stockholm 1996).

- Eriksonas**, Linas, *National Heroes and National Identities: Scotland, Norway and Lithuania* (Bruxelles 2004).
- Fagerlund**, Rainer, Jern, Kurt, Villstrand, Nils Erik, *Finlands historia 2* (Esbo 1993).
- Fedosov**, I.A., 'Moskovskij Universitet v 1812 gody'. *Voprosy istorii* 1954(6), 106–117.
- Feldbæk**, Ole (red.), *Dansk identitetshistorie I–IV* (København 1991–1992).
- Feldbæk**, Ole (red.), *Dansk Identitetshistorie 2. Ett yndigt land 1789–1848* (København 1991).
- Feldbæk**, Ole & Winge, Vibeke, 'Tyskerfejden 1789–1790. Den første nationale konfrontation', Ole Feldbæk (red.), *Dansk Identitetshistorie 2. Ett yndigt land 1789–1848* (København 1991).
- Fewster**, Derek (red.), *Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk*. SLSF 626 (Helsingfors 2000).
- Fewster**, Derek, *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Studia Fennica Historica 11 (Helsinki 2006).
- Fleischhauer**, Ingeborg, *Die Deutschen im Zarenreich. Zwei Jahrhunderte deutsch-russische Kulturgemeinschaft* (Stuttgart 1986).
- Flynn**, James T., *The University Reform of Tsar Alexander I, 1802–1835* (Washington D.C. 1988).
- Folke Ax**, Christina & al. (ed.), *Encountering Foreign Worlds. Experiences Home and Abroad*. Proceedings from the 26th Nordic Congress of Historians, Reykjavík 8–12 August 2007. Ritsafn Sagnfræðistofnunar 41 (Reykjavík 2007).
- Frängsmyr**, Tore, *Svensk idéhistoria. Bildning och vetenskap under tusen år. Del 1: 1000–1809* (Stockholm 2000).
- Furet**, François (Hrsg.), *Der Mensch der Romaantik* (Frankfurt/Main 1998).
- Gellner**, Ernest, *Nations and Nationalism* (Ithaca 1983).
- Gellner**, Ernest, *Nationalism* (New York 1997).
- Gidlund**, Janerik & Sörlin, Sverker, *Det europeiska kalejdoskopet: regionerna, nationerna och den europeiska identiteten* (Stockholm 1993).
- Givone**, Sergio, 'Der Intellektuelle', François Furet (Hrsg.), *Der Mensch der Romaantik* (Frankfurt/Main 1998).
- Guibernau**, Montserrat & Hutchinson, John (ed.), *History and National Destiny: Ethnosymbolism and its Critics* (Oxford 2004).
- Hagerman**, Maja, *Det rena landet. Om konsten att uppfinna sina förfäder* (Stockholm 2006).
- Hall**, Stuart & du Gay, Paul (ed.), *Questions of Cultural Identity* (London 1996).
- Hall**, Stuart, 'Introduction: Who Needs "Identity"?', Stuart Hall & Paul du Gay (ed.), *Questions of Cultural Identity* (London 1996).
- Harvie**, Christopher, *The Rise of Regional Europe, Historical Connections* (London 1994).

- Heinricius, G.**, *Skildringar från Åbo Akademi 1808–1828* (Helsingfors 1911).
- Herberts, Kjell**, 'Finlands svenskar – missförstådd minoritet', Anders Linde-Laursen & Jan Olof Nilsson (red.), *Nationella identiteter i Norden – ett fullbordat projekt?* (Nordiska rådet 1991).
- Hettne, Björn, Sörlin, Sverker, Østergård, Uffe**, *Den globala nationalismen. Nationalstatens historia och framtid* (Stockholm 2006 [1998]).
- Hirn, Sven**, 'Christian Winster ja hänen kelluva alustansa ("Flytmaskin")', Sven Hirn, *Kaunotar ja hirviö. Kotimaista kulttuurihistoriaa* (Helsinki 2004).
- Hirn, Sven**, *Kaunotar ja hirviö. Kotimaista kulttuurihistoriaa* (Helsinki 2004).
- Hjelt, Otto A. E.**, *Naturalhistoriens studium vid Åbo universitet*. Åbo Universitets lärdomshistoria 6. SSLF 32 (Helsingfors 1896), s. 336–337.
- Hobsbawm, Eric**, 'Introduction: Inventing Traditions', Eric Hobsbawm & Terence Ranger (ed.), *The Invention of Tradition* (Cambridge 1983).
- Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence** (ed.), *The Invention of Tradition* (Cambridge 1983).
- Hobsbawm, Eric**, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality* (Cambridge 1990).
- Hosking, Geoffrey & Schöpflin, George** (ed.), *Myths and Nationhood* (London 1997).
- Hroch, Miroslav**, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas. Eine Vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen* (Praha 1968).
- Hroch, Miroslav**, *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations* (Cambridge 2000 [1985]).
- Hroch, Miroslav**, 'Historical Belles-Lettres as a Vehicle of the Image of National History', Michael Branch (ed.), *National History and Identity. Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region. Nineteenth and Twentieth Centuries*. Studia Fennica Ethnologica 6 (Helsinki 1999).
- Hroch, Miroslav**, *In the National Interest. Demands and Goals of European National Movements of the Nineteenth Century: a Comparative Perspective*. Översatt av Robin Cassling (Prague 2000).
- Hyvärinen, Matti & al.** (toim.), *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria* (Tampere 2003).
- Hårdstedt, Martin**, *Finska kriget 1808–1809* (Stockholm 2006).
- Hårdstedt, Martin & Backman, Göran** (red.), *Krig kring Kvarken. Finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais i ny belysning* (Oravais 1999).
- Högnäs, Sten**, *Kastens och skogarnas folk. Om synen på svenskt och finskt lynne* (Stockholm 1995).

- Högnäs**, Sten, ”’Rika malmådrar av ädel metall’”. Folket som resurs’, Derek Fewster (red.), *Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk*. SLSF 626 (Helsingfors 2000).
- Häkkinen**, Kaisa, ’Suomen kielitieteen nousu 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa’, Sakari Ollitervo & Kari Immonen (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*. SKST 1060 (Helsinki 2006).
- Höjer**, Torvald T:son, *Carl XIV Johan. Kronprinstiden* (Stockholm 1943).
- Ihalainen**, Pasi, *Protestant Nations Redefined. Changing Perceptions of National Identity in the Rhetoric of the English, Dutch, and Swedish Public Churches, 1685–1772*. Studies in Medieval and Reformation Traditions 109 (Leiden 2005).
- Ikola**, Osmo, ’Den nationalistiska ideologins roll i finska skriftspråkets utveckling under 1800-talet’, *De nordiske skriftspråkens utvikling på 1800-tallet* (Oslo 1986).
- Immonen**, Kari, *Ryssästä saa pubua ... Neuvostoliitto suomalaisessa julkaisuudessa ja kirjat julkaisuuden muotona 1918–39* (Helsinki 1987).
- Ivars**, Ann-Marie & Huldén, Lena (red.), *När kom svenskarna till Finland?* SSLF 646 (Helsingfors 2002).
- Izenberg**, Gerald N., *Impossible Individuality. Romanticism, Revolution, and the Origins of Modern Selfhood, 1787–1802* (Princeton 1992).
- Jalava**, Marja, *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. Bibliotheca Historica 98 (Helsinki 2005).
- Jangfeldt**, Bengt, *Svenska vägar till S:t Petersburg. Kapitel ur historien om svenskarna vid Nevans stränder* (Trelleborg 1998).
- Jern**, Kurt, ’Frihetstiden och gustavianska tiden 1721–1809’, Rainer Fagerlund, Kurt Jern, Nils Erik Villstrand, *Finlands historia 2* (Esbo 1993).
- Jokipii**, Mauno (toim.), *Adolf Ivar Arwidsson. Näkijä ja tekijä* (Jyväskylä 1992).
- Junnila**, Olavi, *Adolf Ivar Arwidsson* (Helsinki 1979).
- Jussila**, Osmo, *Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1808–1863* (Helsinki 1969).
- Jussila**, Osmo, ’Från ryska undersåtar till finländska medborgare – om medborgarbegreppets utveckling under första hälften av 1800-talet’. *HTF* 1978(1), 5–20.
- Jussila**, Osmo, *Maakunnasta valtioksi. Suomen valtion synty* (Porvoo Hki Juva 1987).
- Jussila**, Osmo, ’Suomalaisuusliike Venäjän paineessa vuosina 1890–1917’, Päiviö Tommila & Maritta Pohls (toim.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia* (Kuopio 1989).
- Jussila**, Osmo, *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917* (Helsinki 2004).
- Jussila**, Osmo, *Suomen historian suuret myytit* (Helsinki 2007).
- Jäntere**, Kaarlo, *Kysymys venäjän kielen asemasta vv. 1809–1828* (Porvoo 1928).

- Kangas**, Olli, Kangasharju, Helena (red.), *Ordens makt och maktens ord. Svenskt i Finland – finskt i Sverige IV*. SSLF 682:4 (Helsingfors 2007).
- Kaiser**, Friedhelm Berhold & Stasiewski, Bernhard (Hrsg.), *Deutscher Einfluss auf Bildung und Wissenschaft im östlichen Europa*. Studium zum Deutschtum im Osten 18 (Köln Wien 1983).
- Kajanus**, Herman, *St Katarina församlings i St Petersburg Historie på grund av kyrkorädsprotokoll och upplevelser*. Utgiven av W.E. Nordström (Ekenäs 1980).
- Kalleinen**, Kristiina, 'Isänmaani onni on kuulua Venäjälle.' *Vapaaberra Lars Gabriel von Haartmanin elämä*. SKST 815 (Helsinki 2001).
- Kalleinen**, Kristiina, 'Isänmaallisuuden, kielen ja kansallisuuden merkitys 1800-luvun alkupuolen suomalaiselle virkaylimystölle', *Ennen ja nyt* 2002(2).
<<http://www.ennenjanyt.net/2-02/kalleine.htm>> (18.11.2007).
- Kansallinen elämäkerrasto. I osa A–E* (Borgå 1827).
- Kappeler**, Andreas, *Russland als Vielvölkerreich. Entstehung, Geschichte, Zerfall*. 2. durchges. Aufl. (München 1993).
- Karkama**, Pertti, *Kadonnutta ihmisyttä etsimässä. Jobdatusta Johann Gottfried Herderin ajatteluun ja herderiläisyyteen Suomessa*. SKST 1134 (Helsinki 2007).
- Karlsson**, Åsa & Lindberg, Bo (red.), *Nationalism och nationell identitet i 1700-talets Sverige* (Uppsala 2002).
- Karonen**, Petri & Lamberg, Marko, 'Finnar och finskhet i det svenska riket', *Finsk Tidskrift* 2005(1).
- Katajisto**, Kati, 'Isänmaan ja yleisen hyvän vuoksi. Suomen autonomian ajan alun johtomiesten uhrautuminen'. *HAik* 2007(3).
- Kedourie**, Elie, *Nationalism* (Oxford 1993 [1960]).
- Kemiläinen**, Aira, *Nationalism. Problems concerning the Word, the Concept and Classification*. Studia Historica Jyväskylän III (Jyväskylä 1964).
- Kemiläinen**, Aira, 'Patriotismi käsitteenä ja asenteena saksalaisessa ajattelussa valistuksesta romantiikkaan'. *Historiallinen Arkisto* 70 (1975), 61–84.
- Kemiläinen**, Aira, '"Nation"-sana ja Porvoon valtiopäivien merkitys'. *HAik* 1964(4), 289–304.
- Kemiläinen**, Aira, *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti*. Historiallisia Tutkimuksia 177 (Helsinki 1993).
- Klinge**, Matti, *Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta* (Porvoo Helsinki 1972).
- Klinge**, Matti, *Bernadotten ja Leninin välissä*. Toinen painos (Porvoo Helsinki Juva 1980 [1975]).
- Klinge**, Matti, *Kaksi Suomea* (Helsingfors 1982).
- Klinge**, Matti, *Runebergs två fosterland* (Helsingfors 1983).

- Klinge**, Matti, *Senaatintorin sanoma. Tutkielmia suuriruhtinaskunnan ajalta* (Helsinki 1986).
- Klinge**, Matti & al., *Kejserliga Alexanders Universitetet 1808–1917. Helsingfors Universitet 1640–1990. Andra delen* (Helsingfors 1989).
- Klinge**, Matti, 'Det kejserliga universitetet', Matti Klinge & al., *Kejserliga Alexanders Universitetet 1808–1917. Helsingfors Universitet 1640–1990. Andra delen* (Helsingfors 1989).
- Klinge**, Matti, 'Från universitet till tjänstemannahögskola', Matti Klinge & al., *Kejserliga Alexanders Universitetet 1808–1917. Helsingfors Universitet 1640–1990. Andra delen* (Helsingfors 1989).
- Klinge**, Matti, *Kejsartiden. Finlands Historia* 3 (Helsingfors 1996).
- Klinge**, Matti, *Krig, kvinnor, konst* (Helsingfors 1997).
- Klinge**, Matti, 'Ne quid nimis – Ingenting i övermått', Tapani Suominen (red.), *Sverige i fred. Statsmannakonst eller opportunist?* (Stockholm 2002).
- Klinge**, Matti, *Poliittinen Runeberg* (Helsinki 2004).
- Knapas**, Rainer, 'Sommarresa och lantnöjen – Eric Gustaf Ehrströms resebeskrivning', Eric Gustaf Ehrström, *Minnen af en Resa från Åbo till Tavastland. Junii och Julii Månader År 1811*. SSLF 688 (Helsingfors 2006).
- Knif**, Henrik, 'Lärda resonörer och arga kritiker', Clas Zilliacus & Henrik Knif, *Opinionens tryck. En studie över pressens bildningskede i Finland*. SSLF 526 (Helsingfors 1985).
- Knif**, Henrik, 'Mnemosyne, ett slagfält för debattörer', Johan Wrede (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900* (Helsingfors 1999).
- Koerner**, E.F.K., 'History of Typology and Language Classification', E.F.K. Koerner, R.E. Asher (ed.), *Concise History of the Language Sciences. From the Sumerians to the Cognitivists* (Cambridge 1995).
- Koerner**, E.F.K., Asher, R.E. (ed.), *Concise History of the Language Sciences. From the Sumerians to the Cognitivists* (Cambridge 1995).
- Kohn**, Hans, *The Idea of Nationalism. A Study in its Origin and Background* (New York 1945)
- Korhonen**, Keijo, *Suomen asiain komitea. Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toteuttaminen 1811–1826* (Helsinki 1963).
- Korhonen**, Teppo (toim.), *Mitä on suomalaisuus* (Jyväskylä 1993).
- Kovalenko**, G.M., 'Russian History in the Works of Eighteenth-Century Finnish Scholars', Michael Branch, Janet M. Hartley, Antoni Mąszak (ed.), *Finland and Poland in the Russian Empire. A comparative study*. SSEES Occasional Papers No. 29 (London 1995).
- Kuvaja**, Christer, Rantanen, Arja, Villstrand, Nils Erik, 'Språk, självbild och kommunikation i Finland 1750–1850', Olli Kangas och Helena Kangasharju (red.), *Ordens makt och maktens ord. Svenskt i Finland – finskt i Sverige IV*. SSLF 682:4 (Helsingfors 2007).
- Kuuliala**, Wiljo-Kustaa, *Turun romantikkojen subtautuminen uskonnollisiin kysymyksiin* (Riihimäki 1931).

- Laaksonen**, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.), *Olkaamme siis suomalaisia* (Jyväskylä 1996).
- Lappalainen**, Jussi, 'På två sätt om finska kriget'. *HTF* 1987(4), 692–695.
- Lauren**, Christer, *Normer för finlandssvenskan. Från Freudenthal till 1970-tal* (Helsingfors 1985).
- Lehtinen**, Erkki, 'Suomalainen patriotismi ja kansallistunne Ruotsin kaudella', Päiviö Tommila & Maritta Pohls (toim.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia* (Kuopio 1989).
- Lettevall**, Rebecka, 'Herder kosmopoliittina', Sakari Ollitervo & Kari Immonen (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*. SKST 1060 (Helsinki 2006).
- Levi**, Giovanni, 'On Microhistory', Peter Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing* (Cambridge 1991).
- Liljegren**, Bengt, *Kaarle XII. Soturikuninkaan elämä* (Lund 2000).
- Lille**, Axel, *Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse* (Helsingfors 1921).
- Lillja**, Alexis A., *Arsenij Andrejevij Zakrevskij* (Helsingfors 1948).
- Linde-Laursen**, Anders & Nilsson, Jan Olof (red.), *Nationella identiteter i Norden – ett fullbordat projekt?* (Nordiska rådet 1991).
- Luostarinen**, Heikki, *Perivibollinen* (Tampere 1986).
- Luther**, Georg, 'Biskop Zachris Cygnaeus i S:t Petersburg'. *HTF* 1996(4), 409–432.
- Luther**, Georg, *Herdaminne för Ingermanland II. De finska och svenska församlingarna och deras prästerskap 1704–1940*. SSLF 620 (Helsingfors 2000).
- Manninen**, Juha, 'Uudestisyntynyt Aura? Huomioita romantiikan polun valmistelijoista Suomessa', Aimo Roininen, Kari Sallamaa (toim.), *Historia – teoria – praxis. Pertti Karkaman jublakirja*. Kirjallisuuden laitos, Julkaisuja 9 (Oulu 1986).
- Manninen**, Juha, *Valistus ja kansallinen identiteetti. Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta*. Historiallisia tutkimuksia 210 (Helsinki 2000).
- Melchior-Bonnet**, Sabine, *The Mirror. A History*. Translated by Katherine H. Jewett (London New York 2001).
- Mikkola**, J.J., *Hämärän ja sarastuksen ajoilta* (Porvoo Helsinki 1939).
- Miller**, David, *On Nationality* (Oxford 1995).
- Mustelin**, Olof, *Studier i finländsk historieforskning 1809–1865* (Borgå 1957).
- Mustelin**, Olof, 'Om bruket av ordet finländsk under förra hälften av 1800-talet'. *Finsk Tidskrift* 1957(6), 233–241.
- Mustelin**, Olof, "'Finländsk" och "finländare". Om ett ordpar och dess historia', SSLF 391 (Helsingfors 1962).
- Mörne**, Arvid, *Axel Olof Freudenthal och den finlandssvenska nationalitetstanken* (Helsingfors 1927).

- Nesemann**, Frank, *Ein Staat, kein Gouvernement. Die Entstehung und Entwicklung der Autonomie Finnlands im russischen Zarenreich, 1808 bis 1826*. Europäische Hochschulschriften. Reihe III. Geschichte und ihre Hilfswissenschaften. Bd. 949 (Frankfurt am Main 2003).
- Neumann**, Iver B., *Russia and the Idea of Europe. A Study in Identity and International Relations* (London/New York 1996).
- Neumann**, Iver B., *Uses of the Other. "The East" in European Identity Formation* (Manchester 1999).
- Nikula**, Oscar, *Åbo stads historia 1809–1856* (Åbo 1973).
- Nisbet**, H.B., 'Herder: the Nation in History', Michael Branch (ed.), *National History and Identity. Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region. Nineteenth and Twentieth Centuries*. Studia Fennica Ethnologica 6 (Helsinki 1999).
- Nordin**, Jonas, 'I broderlig samdräkt? Förhållandet Sverige– Finland under 1700-talet och Anthony D. Smiths *ethnie*-begrepp'. *Scandia* 1998(2), 195–223.
- Nordin**, Jonas, *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden* (Stockholm/Stehag 2000).
- Nordin**, Jonas, 'Om kärleken till fäderneslandet och dess utövning', Åsa Karlsson, Bo Lindberg (red.), *Nationalism och nationell identitet i 1700-talets Sverige* (Uppsala 2002).
- Nurmiainen**, Jouko, 'Frågan om "etnisk nationalism", nationell självbild och 1700-talets Sverige'. *HTF* 2003(3), 257–299.
- Nyman**, Maria, 'The Importance of the Familiar: Swedish Travellers and the Use of Home Land Contacts When Living and Travelling 18th Century Russia', Christina Folke Ax & al. (ed.), *Encountering Foreign Worlds. Experiences Home and Abroad*. Proceedings from the 26th Nordic Congress of Historians, Reykjavík 8–12 August 2007. Ritsafn Sagnfræðistofnunar 41 (Reykjavík 2007).
- Nynäs**, Carina, *Jag ser klart? Synen på den heliga Birgitta i svenska 1900-talsbiografier* (Åbo 2006).
- Näsman**, Nils, *Carl Gustaf Ottelin. Biskop i Borgå*. FKHS 114 (Vasa 1980).
- Oittinen**, Vesa, 'Herder, ekspressiivisyyden filosofi', Sakari Ollitervo & Kari Immonen (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*. SKST 1060 (Helsinki 2006).
- Oksanen**, Eeva-Liisa (toim.), *Kahden kruunun alla. Kymijoki rajana 1743–1811* (Helsinki 1998).
- Ollitervo**, Sakari & Immonen, Kari (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*. SKST 1060 (Helsinki 2006).
- Palmroth**, W., *Kertomus Haubon seurakunnan vaiheista* (Hämeenlinna 1997 [1929]).
- Peltonen**, Matti, 'Ledtrådar, marginaler och monader. Förhållandet mellan mikro- och makronivå i historieforskningen'. *HTF* 2000(3), 251–264.

- Petander, C-B.J.**, *Kungliga Österbottens regemente under slutet av svenska tiden*. Skrifter utgivna av Svensk-österbottniska samfundet 33; Arkiv för Svenska Österbotten 14 (Vasa 1978).
- Polvinen, Tuomo**, *Valtakunta ja rajamaa. N.I. Bobrikov Suomen kenraalikaivernöörinä 1899–1904* (Porvoo Helsinki Juva 1985).
- Puntila, L.A.**, *Suomen ruotsalaisuuden liikkeeseen synty. Aatehistoriallinen tutkimus* (Helsinki 1944).
- Ramsay, Carl Gustaf**, *Resejournal 1807. En resa i södra Finland*. Utgiven av Sampo Honkala (Helsingfors 1999).
- Renan, Ernest**, *Hvad är en nation? Föredrag, hållet i Sorbonne den 11 mars 1882* (Helsingfors 1882).
- Riasanovsky, Nicholas V.**, *A History of Russia*. Fifth edition (New York Oxford 1993).
- Riikonen, H.K.**, 'J.G. Herderin tuntemus Turun Akatemian piirissä Porthanin ja Franzénin aikana', Sakari Ollitervo & Kari Immonen (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1060 (Helsinki 2006).
- Roginskij, Vadim**, 'Var Karl Johan ryssarnas agent?', Tapani Suominen (red.), *Sverige i fred. Statsmannakonst eller opportunist?* (Stockholm 2002).
- Roininen, Aimo**, Sallamaa, Kari (toim.), *Historia – teoria – praksis. Pertti Karkaman juhlakirja*. Kirjallisuuden laitos, Julkaisuja 9 (Oulu 1986).
- Rommi, Pirkko**, 'Tienhaarassa – nuoren Arwidssonin poliittinen toiminta', Mauno Jokipii (toim.), *Adolf Ivar Arwidsson. Näkijä ja tekijä* (Jyväskylä 1992).
- Roos, John E.**, *Släkten Krogius under trenne sekel* (Helsingfors 1924).
- Saalas, Uunio**, *Carl Reinhold Sablberg. Luonnontutkija, yliopisto- ja maatalousmies 1779–1861*. Historiallisia tutkimuksia 47 (Helsinki 1956).
- Saastamoinen, Kari**, 'Johdatus poliittisiin käsitteisiin uuden ajan alun Ruotsissa', Matti Hyvärinen & al. (toim.), *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria* (Tampere 2003).
- Sandström, Åke**, 'Den svenska identitetens och synen på Finland 1808–1860', Tapani Suominen (red.), *Sverige i fred. Statsmannakonst eller opportunist?* (Stockholm 2002).
- Sandström, Åke**, 'Sverige 1809–1864', Max Engman & Åke Sandström (red.), *Det nya Norden efter Napoleon*. Stockholm Studies in History 73 (Stockholm 2004).
- Schybergson, M.G.**, 'Ur ärkebiskop Jakob Tengströms franska brefkoncept'. *Finsk Tidskrift* 1896(1), 3–20.
- Seton-Watson, Hugh**, *The Russian Empire 1801–1917* (Oxford 1988 [1967]).
- Setälä, E.N.** & Tarkiainen V. & Laurila, Vihtori (toim.), *Suomen kansalliskirjallisuus VII. Kansallisia herättäjiä, romanttisia runoilijoita, tiedemiehiä ja tutkimusmatkailijoita 1800-luvun alkupuolelta* (Helsinki 1931).

- Sihvo**, Hannes, 'Suomalaisuuden pyhä tuli', Päiviö Tommila & Maritta Pohls (toim.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia* (Kuopio 1989).
- Sihvo**, Hannes (toim.), *Toisten Suomi. Mitä meistä maailmalla kerrotaan* (Jyväskylä 1995).
- Smeds**, Kerstin & al. (red.), *Boken om vårt land 1996. Festskrift till Matti Klinge* (Helsingfors 1996).
- Smith**, Anthony D., *National Identity* (London 1991).
- Smith**, Anthony D., 'The "Golden Age" and National Renewal', Geoffrey Hosking & George Schöpflin (ed.), *Myths and Nationhood* (London 1997).
- Smith**, Anthony D., *Myths and Memories of the Nation* (Oxford 1999).
- Smith**, Anthony D., *The Nation in History. Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism* (Oxford 2000).
- Smith**, Anthony D., *Chosen Peoples. Sacred Sources of National Identity* (Oxford 2003).
- Snellman**, J.V., 'Hvad var Porthan?', *J.V. Snellman. Samlade arbeten X. 1861–1862* (Helsingfors 1997), 143–149.
- Snellman**, J.V., *J.V. Snellman. Samlade arbeten X. 1861–1862* (Helsingfors 1997).
- Snellman**, J.V., *J.V. Snellman. Kotut teokset V. Syyskuu 1842–joulukuu 1843* (Helsinki 2001).
- Sohlman**, August, *Det unga Finland. En kulturhistorisk betraktelse* (Stockholm 1855).
- Sørensen**, Øystein (ed.), *Nordic Paths to National Identity in the Nineteenth Century*. Nasjonal Identitet 1(1994). KULT's skriftserie nr. 22.
- Sørensen**, Øystein & Stråth, Bo (ed.), *The Cultural Construction of Norden* (Oslo Stockholm Copenhagen Oxford Boston 1997).
- Sørensen**, Øystein, 'What's in a Name? The Name of the Written Language of Norway', Øystein Sørensen & Bo Stråth (ed.), *The Cultural Construction of Norden* (Oslo Stockholm Copenhagen Oxford Boston 1997).
- Sørensen**, Øystein (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet* (Oslo 1998).
- Sørensen**, Øystein, 'Det nye Norge i det nye Norden 1814–1850', Max Engman & Åke Sandström (red.), *Det nya Norden efter Napoleon*. Stockholm Studies in History 73 (Stockholm 2004).
- Stenius**, Henrik, 'Kansalainen', Matti Hyvärinen & al. (toim.), *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria* (Tampere 2003).
- Stenius**, Henrik, 'Begreppshistoriska temperament'. *HTF* 2007(1).
- Stourzh**, Gerald & al. (Hrsg.), *Annäherungen an eine europäische Geschichtsschreibung*. Archiv für österreichische Geschichte 137 (Wien 2002).
- Ståhlberg**, Krister (red.), *Finlandssvensk identitet och kultur* (Åbo 1995).
- Sulkunen**, Irma, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. SKST 952 (Helsinki 2004).

- Suomalaisuuden merkkimiehiä I–IV* (Helsinki 1917–1918).
- Suomen Kansallisbiografia 2. Bruhn–Fördell* (Helsinki 2003).
- Suomen kulttuurihistoria II* (Porvoo Helsinki Juva 1980).
- Suominen, Tapani** (red.), *Sverige i fred. Statsmannakonst eller opportunist?* (Stockholm 2002).
- Söderhjelm, Werner**, *Åboromantiken och dess samband med utländska idéströmningar* (Helsingfors 1915).
- Sörlin, Sverker**, *Mörkret i människan. Europas idéhistoria 1492–1918* (Stockholm 2004).
- Sörlin, Sverker**, *Världens ordning. Europas idéhistoria 1492–1918* (Stockholm 2004).
- Takolander, Alfons, Erik Gabriel Melartin**. *Hans liv och verksamhet I–II*. Finska Kyrkohistoriska samfundets samlingar XXI (Ekenäs 1926–1927).
- Tandefelt, Marika** (red.), *Viborgs fyra språk under sju sekel* (Helsingfors 2002).
- Tandefelt, Marika**, 'Fyra språk på en marknad', Marika Tandefelt (red.), *Viborgs fyra språk under sju sekel* (Helsingfors 2002).
- Tarkiainen, Kari**, *Se vanha vainooja. Käsitetykset itäisestä naapurista Iivana Julmasta Pietari Suureen* (Helsinki 1986).
- Tarkiainen, V. & Anttila, Arne** (toim.), *Suomalaisuuden syntysanoja III. Arwidssonista Snellmaniin. Kansallisia kirjoitelmia vuosilta 1817–44*. SKST 105 (Helsinki 1929).
- Thaden, Edward**, 'Traditional Elites, Religion and Nation-Building in Finland, the Baltic Provinces and Lithuania, 1700–1914', Michael Branch, Janet M. Hartley, Antoni Mąszak (ed.), *Finland and Poland in the Russian Empire. A Comparative Study*. SSEES Occasional Papers No. 29 (London 1995).
- Thörn, Håkan**, *Rörelser i det moderna. Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789–1989* (Stockholm 1997).
- Tommila, Päiviö**, *La Finlande dans la politique européenne en 1809–1815* (Helsinki 1962).
- Tommila, Päiviö**, *Suomen autonomian synty 1808–1819* (Helsinki 1984).
- Tommila, Päiviö, Landgren, Lars & Leino-Kaukiainen, Pirkko**, *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905* (Kuopio 1988).
- Tommila, Päiviö**, 'Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859', Päiviö Tommila, Lars Landgren, Pirkko Leino-Kaukiainen, *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905* (Kuopio 1988).
- Tommila, Päiviö & Pohls, Maritta** (toim.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia* (Kuopio 1989).
- Tommila, Päiviö**, 'Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella', Päiviö Tommila Maritta Pohls, (toim.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia* (Kuopio 1989).

- Tommila**, Päiviö, *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia* (Porvoo Helsinki Juva 1989).
- Tägil**, Sven (ed.), *Ethnicity and Nation Building in the Nordic World* (Carbondale and Edwardsville 1995).
- Vihavainen**, Timo (toim.), *Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskeinänä* (Helsinki 2004).
- Vilkuna**, Kustaa H.J., *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavibasta*. Historiallisia Tutkimuksia 229 (Helsinki 2005).
- Villstrand**, Nils Erik, 'Från konungens undersåtar till kejsarens. Den ryska tro- och huldhetseden i Vasa län år 1808', Martin Hårdstedt & Göran Backman (red.), *Krig kring Kvarken. Finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais i ny belysning* (Oravais 1999).
- Virrankoski**, Pentti, *Suomen historia. Ensimmäinen osa*. SKST 846 (Jyväskylä 2001).
- Walas**, Teresa (ed.), *Stereotypes and Nations* (Cracow 1995).
- Walicki**, Andrej, *A History of Russian Thought. From the Enlightenment to Marxism* (Oxford 1988).
- Wallete**, Anna, *Sagans svenskar. Synen på vikingatiden och de isländska sagorna under 300 år* (Malmö 2004).
- Wassholm**, Johanna, 'Eric Gustaf Ehrström', Eric Gustaf Ehrström, *Minnen af en Resa från Åbo till Tavastland. Junii och Julii Månader År 1811* (Helsingfors 2006).
- Weber**, Eugene, *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France 1870–1914* (Stanford 1976).
- Werbner**, Pnina & Yuval Davis, Nira, 'Introduction: Women and the New Discourse of Citizenship', Pnina Werbner & Nira Yuval Davis (ed.), *Women, Citizenship and Difference* (London New York 1999).
- Werbner**, Pnina & Yuval Davis, Nira (ed.), *Women, Citizenship and Difference* (London New York 1999).
- Westwood**, J.N., *Endurance and Endeavour. Russian History 1812–1986*. Third edition (Oxford University Press 1987 [1973]).
- Wilson**, William A., *Folklore and Nationalism in Modern Finland* (Bloomington London 1976).
- Winge**, Vibeke, 'Dansk og tysk 1790–1848', Ole Feldbæk (red.), *Dansk Identitetshistorie 2. Ett yndigt land 1789–1848* (København 1991).
- Wolff**, Larry, *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment* (Stanford 1994).
- Wolff**, Larry, *The Enlightenment and the Orthodox World: Western Perspectives on the Orthodox Church in Eastern Europe* (Athens 2001).
- Wolf-Knuts**, Ulrika, 'Den mångbottnade identiteten', Krister Ståhlberg (red.) *Finlandssvensk identitet och kultur* (Åbo 1995).
- Wrede**, Johan (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900* (Helsingfors 1999).
- Wright**, Sue, *Language Policy and Language Planning. From Nationalism to Globalisation* (Hampshire 2004).

- Yrjö-Koskinen**, Y.K. & Voionmaa, Väinö, *Suomen historia kansakouluja varten*. 9. painos (Porvoo 1925).
- Zilliacus**, Clas & Knif, Henrik, *Opinionens tryck. En studie över pressens bildningskede i Finland*. SSLF 526 (Helsingfors 1985).
- Åström**, Sven-Erik, *Ständssambälle och universitet. Universitetsbesöken som socialt fenomen i Österbotten 1722–1808*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 95 (Helsingfors 1950).
- Österberg**, Eva, 'Individen i historien – en (o)möjlighet mellan Sartre och Foucault', *Det roliga börjar hela tiden. Bokförläggare Kjell Peterson 60 år den 20 december 1996* (Stockholm 1996).
- Østergård**, Uffe (red.), *Dansk identitet?* (Århus 1992).

Förkortningar:

FKHS	Finska Kyrkohistoriska Samfundet
FT	Finsk Tidskrift
HArk	Historiallinen Arkisto (Suomen historiallinen seura)
HAik	Historiallinen Aikakauskirja
HTF	Historisk Tidskrift för Finland
HLS	Historiska och litteraturhistoriska studier
SSLF	Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland
SKST	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia

ISBN 978-952-12-2015-9
(digital ISBN 978-952-12-2016-6)

UN|PRINT

Turku - Åbo
2008